

boş

**DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ
SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ**

**Yıl:6 / Sayı: 32 / Mart - Nisan 2015 / ISSN 1309-601X
İki ayda bir yayımlanır.**

Sahibi

GÜNTÜLÜ EĞİTİM YAYINCILIK VE TİC. LTD. ŞTİ.

Editör

Prof. Dr. Kamil Aydın

Sayı Editörü

Yrd. Doç. Dr. Salim Durukoğlu

Yayın Kurulu

**Prof. Dr. Kamil Aydın
Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Yaşar Kaya
Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran
Prof. Dr. Zuhal Topçu
Prof. Dr. Vahit Türk**

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Nebahat Akbaş

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Net Ofset

**Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın – Hakemli Dergi
Taranılan İndeksler: ASOS İndeks**

Büro İç Hizmetler

Atakan Türkyılmaz

Adres: 1. Cad Nu.: 43/4

06520 Balgat-Ankara

Tel: +90 (312) 287 88 99

Faks: +90 (312) 285 44 99

Web: www.turkizdergisi.com.tr

e-posta: bilgi@turkizdergisi.com.tr

Fiyatı: 15 TL

Basım Yeri

Net Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

www.netmatbaacilik.net

Necatibey Cad. Lale Sok. Nu.: 21/27 Yenışehir/Ankara

Tel-Faks: 0.312.230 07 23

Basım Tarihi: Nisan 2015 – Ankara

Abonelik Ücreti (Yıllık)

Yurt içi: 90 TL

Kurumsal abonelik: 180 TL

Yurt dışı:

Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri: 75€

ABD ve diğer ülkeler: 100\$

Abonelik için: 0.312.287 88 99

Nu.lı telefondan Atakan Türkyılmaz

BİLİM, DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. A.Kadir Yuvalı Erciyes Ü
 Prof. Dr. Azmi Yetim Gazi Ü
 Prof. Dr. Celalettin Yavuz Türksam
 Prof. Dr. Çetin Elmas Gazi Ü
 Prof. Dr. Enver Bozkurt Kırıkkale Ü
 Prof. Dr. Esmâ Şimşek Fırat Ü
 Prof. Dr. Hacı Duran Adıyaman Ü
 Prof. Dr. H.İbrahim Yalın Gazi Ü
 Prof. Dr. Hikmet Öksüz KTÜ
 Prof. Dr. Hüsnüye Canbay İnönü Ü
 Prof. Dr. İsmail Yakıt Akdeniz Ü.
 Prof. Dr. Kadir Arıcı Gazi Ü
 Prof. Dr. Kamil Aydın Atatürk Ü
 Prof. Dr. Kemal Üçüncü KTÜ
 Prof. Dr. Mehmet Saray Yeditepe Ü
 Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Ü
 Prof. Dr. Mevlüt Karakaya
 Prof. Dr. Musa Şaşmaz Niğde Ü
 Prof. Dr. Musa Taşdelen Sakarya Ü
 Prof. Dr. Mustafa İlbaş Gazi Ü
 Prof. Dr. Nadim Macit Ege Ü
 Prof. Dr. O.Üçler Bulduk Ankara Ü
 Prof. Dr. Recai Coşkun Sakarya Ü
 Prof. Dr. Recep Kılıç Ankara Ü
 Prof. Dr. Sabahat Deniz Marmara Ü
 Prof. Dr. Sadettin Gömeç Ankara Ü
 Prof. Dr. Suna Başak Gazi Ü
 Prof. Dr. Temel Çalık Gazi Ü
 Prof. Dr. Tevfik Gülsoy Gaziantep Ü
 Prof. Dr. Vahit Türk Kültür Ü
 Prof. Dr. Yaşar Özbay Gazi Ü
 Doç. Dr. Faruk Bilir Selçuk Ü
 Doç. Dr. Giray Saynur Derman Sakarya Ü
 Doç. Dr. Hanife Güz Gazi Ü
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar Bilkent Ü
 Doç. Dr. İlyas Topsakal İstanbul Ü
 Doç. Dr. Kutluk Kağan Sümer İstanbul Ü
 Doç. Dr. Salim Gökçen Erzincan Ü
 Doç. Dr. Selçuk Duman Gazi Osman Paşa Ü
 Doç. Dr. Şeref İba Çankaya Ü
 Doç. Dr. Taner Tatar İnönü Ü
 Doç. Dr. Timuçin Kodaman S.Demirel Ü
 Doç. Dr. Toğrul İsmayıl Tobb Ü
 Doç. Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü

Doç. Dr. Yonca Anzerlioğlu Hacettepe Ü
 Yrd. Doç.Dr. Ahmet Turgut Niğde Ü
 Yrd. Doç. Bülent Yavuz Gazi Ü
 Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şanlı Yıldız Teknik Ü
 Yrd. Doç. Dr. Köksal Şahin Sakarya Ü

Yurtdışı Temsilciler

Doç. Dr. Abdülmecit Nuredin (Makedonya)
 Doç. Dr. Fariz Ahmadov (Azerbaycan)
 Doç. Dr. Ergin Jable (Kosova)
 Doç. Dr. Leniyara Selimova (Kırım)

Yurtiçi Temsilciler

Doç.Dr. Abdullah Temizkan Ege Ü
 Doç.Dr. Bülent Bayram Kırklareli Ü
 Doç Dr. Hasan Hüseyin Arı Van Yüzüncüyıl Ü
 Doç.Dr. İbrahim ERDAL Bozok Ü
 Doç.Dr. Mustafa Arslan Pamukkale Ü
 Doç Dr. Selahattin Bekki Ahi Evran Ü
 Doç.Dr. Talip Yıldırım Uşak Ü
 Yrd. Doç. Dr. Ahmet Atalay Artvin Çoruh Ü
 Yrd. Doç.Dr Ahmet Dogan Osmaniye Korkut Ata Ü
 Yard.Doç.Dr. Ahmet Karaçavuş Karadeniz Teknik Ü
 Yrd. Doç. Dr. Barış Çiftçi Nevşehir Ü
 Yrd. Doç Dr. Cafer Tayyar Ateş Mustafa Kemal Ü
 Yrd. Doç Dr.t Önder Bilgili Akdeniz Ü
 Yrd Doç.Dr Rafet Aydın Mehmet Akif Ü
 Yrd. Doç Dr. Recep Özkan Niğde Ü
 Yrd. Doç. Dr. Sultan Murat Topçu Erciyes Ü
 Yrd. Doç.Dr. Şaban Doğan İzzet Baysal Ü
 Yrd. Doç. Dr. Tahsin Yıldırım Aksaray Ü
 Yrd. Doç. Dr. Tamer Üstüner, Kahramanmaraş Sütçü Ümam Ü
 Yrd. Doç.Dr Tuğrul Yürük Çukurova Ü
 Arş. Gör. Mehmet Tamer Kaya Afyon Kocatepe Ü
 Arş.Gör. Muhammed Salman Cumhuriyet Ü
 Arş. Gör. Ümit Polat Ankara Ü
 Arş.Gör. Yüksel Eroğlu Uludağ Ü
 Öğr. Gör. Salih Arslan Bilecik Şeyh Edebali Ü
 Öğr. Gör. Yunus Emre Tekinsoy Gaziosmanpaşa Ü
 Yrd. Doç. Dr. Yasin Şerifoğlu, Kastamonu Ü

İÇİNDEKİLER

Editör - Sunuş	7
Türklerin Uğradığı Sürgünleri ve Soykırımları Anlatan	
Edebi ve Bilimsel Eserler	
/ Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	9
Kırım Türklerinin Sürgünü ve Vatana Dönüş Mücadelesi (1944–1990)	
/ Prof. Dr. Kemal ÖZCAN	51
Türklerin Uğradığı İşkence, Sürgün, Katliam ve Soykırımlar Sözlüğü	
/ Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU - Sevim SALİK	89
Ermeni Katliami ve Hocali Soykırımı	
/ Doç. Dr. İrade ALİYEVA	109
Doğu Türkistan'ın Geleceği ve Çin	
/ Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU	117
İlk Gregoryen Ermeni / Hayk Toplumunun Doğu Anadolu Bölgesindeki Varlıkları, Hayaşa Bölgesindeki Katliamları ve Asimilasyon Hareketleri	
/ Dr. Tahir Erdoğan ŞAHİN	141
Yusuf Baksan Efendioğlu'nun Günlükleri ve Ona Gönderilen Mektuplardan Karaçay-Malkar Türklerinin Gördükleri Sürgün, Katliam ve İşkenceler	
/ Prof. Dr. İsmail DOĞAN	181
Kıbrısta Türk Olmak	
/ Doç. Dr. Nesrin SİS	195
Anadolu'da Türk Olmak: Doğu Anadolu'dan Türklerin Tehciri Haritası...	
/ Cezmi YURTSEVER	207
Türklerin Maruz Kaldığı İşkence, Sürgün, Katliam ve Soykırım Kaynakçası	
/ Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU - Betül ÖZDEMİR	211

boş sayfa

SUNUŞ

Düşünce Dünyasında Türkiz dergimizin bu sayısında; *Türk Dünyasında Sürgün ve Soykırım* konusunu ele almaya çalıştık. Bir yandan mart ayının Çanakkale Zaferi başta olmak üzere ülkemizin birçok bölgesinde tarihe not düşecek zaferlerle anılması, diğer yandan her yıl nisan ayında yeniden ısıtılıp dünya gündemine taşınan sözde soykırım iddiaları böyle bir temanın dergi gündemimize taşınmasına neden olmuştur. Özellikle kadim kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan dünya coğrafyasının birçok yerinde kurduğu düzen ve devletlerle varlığını ebed-müddet sürdürme başarısını gösteren büyük Türk Milleti, Osmanlının son dönemiyle başlayan çekilme ve küçülme sürecinde eşi benzeri görülmemiş insanlık dışı tutum ve davranışlara maruz kalmıştır. Dolayısıyla günümüzde sıklıkla kullanılan diaspora, sürgün, işkence, asimilasyon, katliam ve soykırım, Türklerin büyük bedellerle tecrübe edip aşinalık kazandığı sosyolojik kavramlar olarak hafızalarımızda yer etmiştir. Ata yurt Türkistan'dan Kafkaslara, Ortadoğu'dan Balkanlara yaşanan çeşitli trajik olaylarla tarih sahnesinden silinmeye çalışılan varlığımız; reva görülen her türlü baskı, işkence, asimilasyon ve soykırıma rağmen, takdire şayandır.

Çok kıymetli araştırmacı, yazar ve akademisyenlerimizin büyük katkılarıyla hazırladığımız bu sayıda; özellikle oluşturulan yapay uluslararası kamuoyunun aksine dünyanın farklı coğrafyalarında yaşamış veya yaşamaya devam eden soydaşlarımıza uygulanan asimilasyon ve soykırım hadiseleri bilimsel yaklaşım ve yöntemlerle mercek altına alınmış ve okuyucuya sunulmuştur. Yani, Kıbrıs'ta, Doğu Türkistan'da, Kırım'da, Azerbaycan'da ve Balkanlarda Türk olmak, Türk kalmak ve Türk olarak yaşamaya devam etmek hangi bedeller karşılığında gerçekleştirildiği çok açık bir biçimde ortaya konulmaktadır. Öte yandan bu sayıda bir ilki gerçekleştirerek, Bakü'den gönderilen bir makalemizi Azerbaycan Türkçesi ile hazırlandığı özgün haliyle yayınlıyoruz. Dergimizin bu sayısının; soykırım ve asimilasyonu iliklerine kadar yaşamış ve bu anlamda her türlü mağduriyete uğramış milletimizin aleyhine sözde soykırım iddialarına cevap oluşturacak bilimsel ve akademik bir zemine vesile olması ümidiyle iyi okumalar diliyorum...

TÜRKLERİN UĞRADIĞI SÜRGÜNLERİ VE SOYKIRIMLARI ANLATAN EDEBİ VE BİLİMSEL ESERLER

YRD. DOÇ. DR. SALİM DURUKOĞLU*

“Yığlama yurdum, eğerci bol künde yok bahar
Gelgüsi günlerinde baht yıldızı oynap kalar”¹

Özet

Baht yıldızının sönmeye başladığı 19. yüzyıl ve korku tüneline girdiği 20. yüzyıl, Türklerin topyekûn sürgünlere, katliama ve soykırıma uğradığı, acıların birbirine eklenerek devasa bir çığa, kulaklarımıza yapışıp kalan acı bir çığlığa dönüştüğü karanlık yılların toplamıdır. Büyük bir hızla geri çekildiğimiz Balkan coğrafyasından başlayıp, Anadolu, Ortadoğu, Orta Asya’ya doğru genleşen kadim Türk yurtlarında başlayan ve hala bitmeyen sürgün, katliam ve soykırımların bilançosu yüz milyonun üzerinde bir Türk nüfusa karşılık gelmektedir. Yeryüzünde dört tane soykırım varsa istisnasız bunun üç buçuğuna Türkler maruz kalmıştır.

Dünyanın Holokost diye bildiği Yahudi soykırımında üç-beş milyonluk, yine dünyanın Holodomor diye bildiği Ukrayna kıyımında en fazla yedi milyonluk bir

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Baht yıldızının sönmeye başladığı 19. yüzyıl ve korku tüneline girdiği 20. yüzyıl, Türklerin topyekûn sürgünlere, katliama ve soykırıma uğradığı, acıların birbirine eklenerek devasa bir çığa, kulaklarımıza yapışıp kalan acı bir çığlığa dönüştüğü karanlık yılların toplamıdır. Büyük bir hızla geri çekildiğimiz Balkan coğrafyasından başlayıp, Anadolu, Ortadoğu, Orta Asya'ya doğru genişleyen kadim Türk yurtlarında başlayan ve hala bitmeyen sürgün, katliam ve soykırımların bilançosu yüz milyonun üzerinde bir Türk nüfusa karşılık gelmektedir.

nüfus kaybının dillendirildiği hatırlanırsa, Türklerin henüz, nedense dünyaya ilan edemediği; maşeri vicdanında, kolektif belleğinde ve bilinçaltında sakladığı sonsuz ve soysuz gerçeklerin ifadesi rakamlar, karşımıza insanlık tarihinin en büyük ve en korkunç soykırımını çıkarır.

Normal koşullarda her yüz yılda on kat artan nüfus hızı dikkate alındığında, yüz milyonluk bir nüfus kaybının, yüz yıl ölçeğindeki karşılığı bir milyarlık bir nüfus kaybıdır. Son yüzyılın tekinsiz ortamında, maksatlı, aleni, planlı soykırımlara uğratılan Türkler, diğer yandan, diplomatik manevralarla ve sözde suret-i Hakk'tan, bizden ve içimizden gözükenlerce mağdur değil gaddar, soykırıma uğrayan değil soykırım yapan bir millet gibi sunulmaya da çalışılmaktadır. Bizim hamuru yutturamadığımız dünya konjonktürü bize demiri yutturmaya çalışmaktadır.

Karl Marks, gerçek Fransız tarihini öğrenmek isteyenlere, Fransız tarihçileri değil Sthendal ve Balzac gibi yazarları ve romanlarını okumalarını tavsiye eder.² Hayatın kılcal damarlarına inen, her anına, anısına, ayrıntısına açık ve tarihi belgelerin olmadığı dönemler için birinci dereceden, tarihi belgelerin olduğu dönemler için ikinci dereceden belge kaynağı olan edebiyat, hatırat gibi türler ile olayları özetlese ve genellese bile üzerinden atlamayan tarih gibi bilim ve sanat alanları, genelde insanlığın özelde insanımızın ortak hafızasını kayıt altına alırlar. İsa Yusuf Alptekin, Ömer Seyfettin, *Gaspıralı İsmail*, *Cengiz Dağcı*, *Cengiz Aytmatov*, *Şükrullah Yusufoglu*, *Alper Aksoy*, *Abdullah Yaman*, *Gunter Levy*, *Pierre Loti*, *Aleksander Soljenitsin* gibi isimlerle başlayıp uzayan silsilede hem yazar hem mağdur ve / veya canlı tanık olarak yaşadıklarını ya da araştırmacı olarak bulgularını yazıya döken insanların eserleri, Türklerin uğradığı soykırımların çetelesi mahiyetindedir.

Bu yazı, yukarıda genel bilgi olarak saydığımız isimlerin eserlerinden ve bu alandaki kaynaklardan yapılmış bir seçkiden süzülen bilgiler ve rakamlar ışığında kaleme alınmıştır. Türk ve dünya kamuoyunun üç maymunu oynadığı bu soykırımların bilinmesi; tekrarlarının yaşanmasının önüne geçebilmenin biricik güvencesi iken, Türklerin soykırım yaptığı iftiralarına verilebilecek en önemli, anlamlı, edebi ve bilimsel yanıtıdır.

Bugünün Türkiye’inde ve Türk Dünyası’nda, tarih ve kültür kaynaklarımıza inmeyen, yalnızca televizyon ve en fazla basın yayın kültürüyle yetinen, bunların arasında anlı şanlı akademik unvanlar da taşıyan nicelerinin olduğu ezici çoğunluk; “Birine kırk kez delisin dersin deli olur.” mucibince, ekran efendide boy gösteren art niyetli ve peşin hükümlü insanların, sen soykırım yaptın sözlerine ve tezlerine inanmakta, bu inancını, yapmışız işte, itiraf etsek ne olur söylemlerine çevirip, temsil ettikleri önemli makam ve mevkilerde sürekli dillendirmektedirler. Bu insanlar, suret-i haktan görünenlerden değilse, kandırılmış ve yalan da olsa gizli, sürekli, kalıcı telkinlerle beyinleri yıkanmış, bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olan, Necip Fazıl’ın deyimiyle “fikrin hem fahişesi, hem zamparası” olmuş insanlardır. Gerçek, samimi Türk kamuoyu uykudadır, onları bu asırlık uykularından, yalan beşiklerinde sallanarak uyutuldukları kan ve ölüm uykusundan uyandırmak lazımdır.

Bu yazının amacı tarihi, ezeli ve ebedi Türk düşmanlığının ve Türk düşmanlarının çetelesini tutmak değildir. Esasen insanlık; dostluk ekmek, dostluk biçmek işidir. “İnsan ölür, insanlık ölmez.” veya “İyiliğe iyilik her kişinin işi, kötülüğe iyilik er kişinin işi.” diyen; Polonya’nın atasözleri arasına giren “Vistül’de Türk atları sulandıkça Lehli rahattır.” sözüne ve yine Bizans Hristiyanlarının kurtuluş duası hâline gelen “Kardinal külahı görmek yerine, Türk sarığı görmeyi tercih ederiz.”³ sözüne ruh üfleyen, sevgi, iyilik ve hoşgörü üzerine bina edilen Türk adaleti ve merhameti, inkar edilse de bilinen cihanşümül bir realitedir.

İsa Yusuf Alptekin,
Ömer Seyfettin,
Gaspıralı İsmail,
Cengiz Dağcı,
Cengiz Aytmatov,
Şükrullah
Yusufoğlu, Alper
Aksoy, Abdullah
Yaman, Gunter
Levy, Pierre
Loti, Aleksander
Soljenitsin gibi
isimlerle başlayıp
uzayan silsilede
hem yazar hem
mağdur ve / veya
canlı tanık olarak
yaşadıklarını ya
da araştırmacı
olarak bulgularını
yazıya döken
insanların eserleri,
Türklerin uğradığı
soykırımların
çetelesi
mahiyetindedir.

Esasen insanlık; dostluk ekmek, dostluk biçmek işidir. “İnsan ölür, insanlık ölmez.” veya “İyiliğe iyilik her kişinin işi, kötülüğe iyilik er kişinin işi.” diyen; Polonya’nın atasözleri arasına giren “Vistül’de Türk atları sulandıkça Lehli rahattır.” sözüne ve yine Bizans Hristiyanlarının kurtuluş duası haline gelen “Kardinal külâhı görmek yerine, Türk sarığı görmeyi tercih ederiz.” sözüne ruh üfleyen, sevgi, iyilik ve hoşgörü üzerine bina edilen Türk adaleti ve merhameti, inkar edilse de bilinen cihanşümül bir realitedir.

“Yarın Hakk’ın divanına varınca / Süleyman’dan hakkın alır karınca.” sözü ile yaşayan ve yaşatan, gücünün doruğunda bir padişahın bile karıncayı incitmekten çekindiği ve sakındığı (imtina ve ictinab ettiği) bir kültürün; “Adımız Miskindir bizim / Düşmanımız kindir bizim / Biz kimseye kin tutmayız / Kamu alem birdir bize” diyerek herkese bir gözle, sevgi ve insanlığın gözüyle bakan bir milletin, yapmak ve yapılmasına razı olmak bağlamında, kindarlık, düşmanlık, haksızlık, kıyıcılık üzerinden hayata ve tarihe tutunabilmesi, yaşayabilmesi mümkün değildir.

Bu yazının nihai amacı dünyaya insanlık, dostluk, adalet ve merhamet gibi değerlerle tutunan, son iki yüz yıl boyunca bütün insanlık dışı muamelelere, düşmanlığa, katliama, sürgüne, soykırıma uğrayan ve bunların üzerine bir de soykırım yapmakla suçlanan bir milletin ölümlerini ve dirilerini bu çirkin iftiralardan aklamak, ruhlarını bu azap ve huzursuzluktan kurtarmak, tarihi gerçeklerin kişisel ve siyasal çıkarlar için çarpıtılmasına engel olmak, “Kalmasın Allah’ım âlemde hiçbir hakikat nihân” diyen Muallim Naci’nin söylemi doğrultusunda, gerçeklerin açığa çıkmasını sağlamak, ezcümle canımızın çekirdeğine saplanmış kıymığı çekip çıkarmaktır.

1. Edebi Eserlerde Türk Soykırımı

1.1. Ömer Seyfettin’in Eserlerinde

Türk Soykırımı

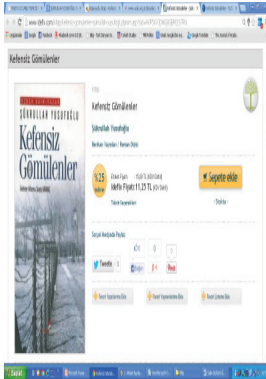
Başlattığı ve başarılı örneklerle temsil ettiği Milli Edebiyat hareketiyle, 20. yy. Türk edebiyatının, Türk hikâyeciliğinin, Türk aydınlanmasının

(rönesans) ve Türk milliyetçiliğinin merkezinde yer alan isimlerden olan, dinlerin Allah yarattığı için kutsal olduğuna atıfla ve aynı gerekçeyle, milletleri de Allah yarattığı için milletlerin de kutsal olduğu / olması gerektiği erdemine ulaşan Ömer Seyfettin; Balkan topraklarında geçen askerlik ve yaklaşık bir yıl süren esirlik hayatından, çoğu gerçek gözlemlerinden; “*Nakarat, Beyaz Lale, Mehdi, Hürriyet Bayrakları, Primo Türk Çocuğu 1-2, İrtica Haberi, Bomba, Tuhaf Bir Zulüm*” adlarıyla bilinen birçok hikâye çıkarmıştır.

Tarihle edebiyatın ikiz kardeşler kadar benzeştiği, tarihin metinselleştiği, edebi metinlerin tarihselleştiği uzun birikimin ışığında bu hikâyeler; Balkanlardaki topraklarımızı niçin, nasıl kaybettiğimizin, bu sürecin nasıl korkunç yıllara, yıkımlara ve soykırımlara dönüştüğünün ipuçları ve ayrıntıları ile doludur. Keza bu hikâyeler, Balkanlardan tüm dünya coğrafyasına doğru genişleyen bir yelpazede, emperyalist ülkelerin sadece Balkan Türklerine değil, dünya Türklüğüne ve hatta Araplara, Çinlilere, Hintlilere, Afrikalılara kadar her kese soykırım uygulamak gibi kötü bir şöhrete ve karneye sahip olduklarını gözler önüne seren örnekler de ihtiva etmektedir.⁴

1.2. Şükrullah Yusufoğlu'nun Eserlerinde

Türk Soykırımı

Eli kanlı Stalin döneminde halk düşmanı karalaması ve yaftası ile çalışma kampında sürgüne gönderilen Özbek yazarlarından biri olan Şükrullah Yusufoğlu; “*Kefensiz Gömülenler*” adlı anı-romanında; KGB sorgu ve işkencelerinde, Sovyetsürgün kampları ve hapishanelerinde yaşadığı tüyler ürpertici acıları yazıya ve kağıtlara ve elbette tekrar yaşanmaması için, uyarı mahiyetinde milletine emanet etmiştir.

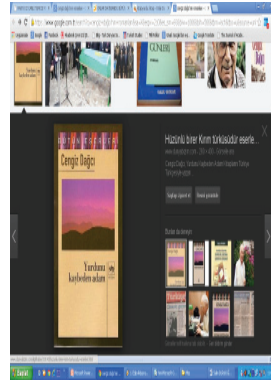
Stalin döneminde dili, kültürü dinç tutarak milletlerin devamını sağlayan milliyetçi yazar ve aydınlarla

“Adımız
Miskindir bizim
/ Düşmanımız
kindir bizim /
Biz kimseye kin
tutmayız / Kamu
alem birdir bize”
diyerek herkese
bir gözle, sevgi
ve insanlığın
gözünü bakan bir
milletin, yapmak
ve yapılmasına
razı olmak
bağlamında,
kindarlık,
düşmanlık,
haksızlık, kıyıcılık
üzerinden
hayata ve tarihe
tutunabilmesi,
yaşayabilmesi
mümkün değildir.

Bu yazının nihai amacı dünyaya insanlık, dostluk, adalet ve merhamet gibi değerlerle tutunan, son iki yüz yıl boyunca bütün insanlık dışı muamelelere, düşmanlığa, katliama, sürgüne, soykırıma uğrayan ve bunların üzerine bir de soykırım yapmakla suçlanan bir milletin ölümlerini ve dirilerini bu çirkin iftiralardan aklamak, ruhlarını bu azap ve huzursuzluktan kurtarmak, tarihi gerçeklerin kişisel ve siyasal çıkarlar için çarpıtılmasına engel olmak, “Kalmasın Allah’ım âlemde hiçbir hakikat nihân” diyen Muallim Naci’nin söylemi doğrultusunda, gerçeklerin açığa çıkmasını sağlamak, ezcümle canımızın çekirdeğine saplanmış kıymığı çekip çıkarmaktır.

karşı başlatılan “imha kampanyası”nın bir parçası olarak; 1951 yılında; Sovyet rejiminden memnun olmamak, Panislamizm ve Pantürkizm davası gütmek gibi tamamen keyfi ve asılsız suçlamalarla tutuklanan; 25 yıl hapis, 5 yıl sürgün ve 5 yıl da yazma özgürlüğünden men cezasına çarptırılan yazar; 1917 Komünist Devrimi sonrasında tüm Türkistan’ı işgal eden Bolşevik Ruslar ve onların tetikçiliğini yapan diğer bazı Sovyet yöneticilerinin Türkistan Türklerine uyguladıkları zulümlerin nice kurbanlarından biridir. Edebiyat bireysel olanın toplumsal olandan haber verdiği, bireyselin toplumsallaştığı bir sanat ürünüdür. Bir kişinin başına gelenin binlerce kişinin de başına geldiğini anlatan bu kitap, Türk düşmanlığı ve soykırımının utanç belgelerinden biridir.⁵

1.3. Cengiz Dağcı’nın Eserlerinde Türk Soykırımı

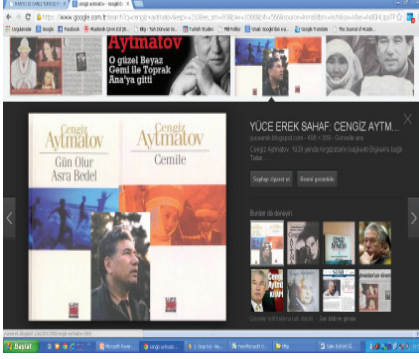

“Yurdunu kaybeden adam için hürriyetin bile bir manası kalmadığını şimdi anlıyorum. İçinde doğduğum, gülüp oynadığım yerlerde benim dilim konuşulmuyor artık.” diyen, makûs talihine yenik düşen, Kırım Akmescit doğumlu; “Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam,

Badem Dalına Asılı Bebekler, Dönüş, Onlar da İnsandı, O Topraklar Bizimdi, Yansılar” gibi anı romanları ve anılarında, Türk soylu insanların yaşadığı; katliam, sürgün, gözaltı, tutuklama, işkence ve toplamda hem kültürel hem insani soykırımı anlatan Cengiz Dağcı, yakın dönem Türk tarihini tek başına sembolize eden bir soykırım anıtı gibidir.⁶

1.4. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Türk

Soykırımı

Eserleri, 200'ün üzerinde dünya diline çevrilen, dünyanın en çok okunan yazarı unvanını taşıyan, bozkırdaki bilge olarak da tanınan Cengiz Aytmatov; *"Toprak Ana, Gün Olur Asra Bedel, Beyaz Gemi"* gibi romanlarında doğrudan ya da dolaylı olarak Türk soykırımının yarattığı ve yaşattığı sarsıntıları işler. Yazar yaklaşık 1 yaşındayken babası Töreku Aytmatov, Ruslar tarafından diğer binlerce Türk gibi sebep gösterilmeden tutuklanmış, eski bir fabrikanın bodrumunda kurşuna dizilmiş, aileye de sürgüne gönderildi diye söylenmiştir.

Elli üç sene sonra pişman bir Rus askerinin itiraf mektubu ile babasının kemiklerini bulabilen ve cenaze töreni düzenleyen Aytmatov, mezarın başında *"Baba, sen nerelerdeydin, yıllarca ben seni aradım."* diyerek saatlerce gözyaşı dökmüştür.⁷ Bu tekil örnek, öksüz ve yetim insanların yurduna dönen Türkistan coğrafyasında, milyonlara teşmil edilebilecek derecede ve değerinde, Aytmatov'un eserlerini anlamak için de kilit önemde, âlemsümul bir örnektir.

Eserleri, 200'ün üzerinde dünya diline çevrilen, dünyanın en çok okunan yazarı unvanını taşıyan, bozkırdaki bilge olarak da tanınan Cengiz Aytmatov; *"Toprak Ana, Gün Olur Asra Bedel, Beyaz Gemi"* gibi romanlarında doğrudan ya da dolaylı olarak Türk soykırımının yarattığı ve yaşattığı sarsıntıları işler. Yazar yaklaşık 1 yaşındayken babası Töreku Aytmatov, Ruslar tarafından diğer binlerce Türk gibi sebep gösterilmeden tutuklanmış, eski bir fabrikanın bodrumunda kurşuna dizilmiş, aileye de sürgüne gönderildi diye söylenmiştir.

Elli üç sene sonra pişman bir Rus askerinin itiraf mektubu ile babasının kemiklerini bulabilen ve cenaze töreni düzenleyen Aytmatov, mezarın başında “Baba, sen nerelerdeydin, yıllarca ben seni aradım.” diyerek saatlerce gözyaşı dökmüştür. Bu tekil örnek, öksüz ve yetim insanların yurduna dönen Türkistan coğrafyasında, milyonlara teşmil edilebilecek derecede ve değerinde, Aytmatov’un eserlerini anlamak için de kilit önemde, âlemşümül bir örnektir.

1.5. Yavuz Bahadıroğlu’nun Eserlerinde Türk Soykırımı

Her yaştan insanın severek okuyacağı tarihi romanların yazarı, tarihi sevdiren adam haklı sıfatının sahibi Yavuz Bahadıroğlu’nun “Kırım Kan Ağlıyor” adlı tarihi romanı, Türklerin maruz kaldığı sürgün ve soykırımların bir perdesini, deyim yerindeyse demir perdesini aralayan edebi eserlerimizden biridir. Cenneti öbür dünyada değil bu dünyada yaratacaklarını vaat eden komünistler, tam tersini yapmışlardır: “Bolşeviklerin gördüğü ‘komünizm cenneti’ hayali de böyle değil miydi? Cennet deniyordu. Oysa cehennemın dünyadaki bir kopyasından başka şey değildi yaşadıkları.” (s.190) Roman eğer tek cümle ile ifade edilmek istenirse, cehennemi bu dünyada yaşayan insanların hayatlarını anlatır.

Romanda anlatılanları daha geniş olarak açıklarsak; İkinci Dünya Savaşı’nın vahşetiyle birlikte iki dehşeti bir arada yaşayan, hem faşizmin hem de komünizmin korkunç yüzünü gören Kırım Türkleri, önce Sovyet Kızıl Ordu’sunun işgaline ardından Hitler Almanya’sının işgaline uğrar. İki açmaz arasında kalır, ezilir, apar topar trenlere doldurularak bilinmeze sürülürler.

Roman karakterlerinden Doktor Hasan Halit, ailesi ile birlikte, hayvan ve yük taşımada kullanılan vagonlara balık istifi doldurulup sürgüne yollanırken, Hoca Salih hücrelerde ne

ile suçlandığını bilmeden, bir gün serbest kalmayı düşler. Zulme son vermek için silahlı direnişi seçen Ahmet Cahit gibileri ise, vatan ve bağımsızlık için çarpan yüreklerine saplanan mermilerle şehit düşer. Şehadet şerbetini içenlerin tek tesellisi, sürgün yolunda, açlıktan, hastalıktan, pislikten ölüp yol kenarlarına atılanların yahut Sibiryaya ya da Gulag Takım Adaları’nda ölüp, yad ellerde cenazeleri kalanların aksine vatan toprağına düşüp ölmektir.

Romana takdim yazan yayınevının şu cümleleri de eseri var eden tarihi, siyasi ve sosyal şartları özetler mahiyettedir: “Sovyetler Birliği’nde kan ağlayan altmış

milyon Müslüman Türk'ün gerçek dramını ana hatlarıyla KIRIM KAN AĞLIYOR ismini verdiğimiz eserde sunmaya çalıştık. Dehşet veren sahneler, Demirperde gerisinden hür dünyaya her nasılsa sızmış haberlere dayanmaktadır. Zaten Solijenitsin gibi, Sakharov gibi dünyaca meşhur bir Sovyet sanatçısı ve bir ilim adamının vaki açıklamaları, Sovyetler Birliğindeki yaşanmaz hayat şartlarını; hele esir milletler üzerinde gittikçe ağırlaştırılan baskı ve terörü tereddüde yer bırakmayacak şekilde açıklığa kavuşturmuştur.” (s.8) Türk sürgün ve soykırımlarından bahseden eserler, bir yapbozun (puzzle) parçaları gibidir. Birbirlerini tanımlar, tamamlar ve olgunlaştırırlar.⁸

İkinci Dünya savaşı öncesi Lenin ve Stalin'in çeşitli baskılarına, kötü yönetimine dayanmaya çalışan Kırım Türklerinin makûs talihi, savaş sonrası, öncesinden daha korkunç yıllara ve acılara gebedir. Kırım Türklerine reva görülen sürgün ve soykırımın olaylarını ana hatları ile de olsa hatırlamak hem romanın tam olarak anlaşılmasına hem de Kırım Türklerinin acılarının farkına varılmasına katkı sağlayacaktır: “Bir millet düşünün ki, dönemin Rus idaresi altında zaten inim inim inlemekte iken, bir anda kendilerini 2. Dünya savaşının içinde bulmuşlar, kendilerine her türlü zulmü reva gören Rus devleti adına binlerce insanını cepheye göndermişlerdir.

Kırımli erkeklerin büyük bir kısmı, Rus ordusu adına Almanlarla savaşırken; bir kısmı da, Türkiye'nin desteği ve teşvikiyle kendi bağımsızlıklarını kazanmak için Almanlarla işbirliğine girmiştir. Bu dönemde, Kırım kısa bir süre Alman işgalinde kalmış; Hitler, dolayısıyla Almanya 2. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılıp köylü köyüne, kentli kentine dönünce, asil Kırım halkının esareti başlamıştır. SSCB Devlet Başkanı Stalin imzalı 11 Mayıs 1944 tarihli Devlet Güvenlik Komitesi kararnamesi ile Kırım halkının hiçbir ferdi kalmamak şartıyla komple sürgün edilmesine karar verilmiş ve bu karar 18 Mayıs 1944 gecesi, sabaha karşı uygulamaya başlanılmıştır. Eli silah tutan tüm erkekleri gerek Rus, gerekse Alman ordusunda bulunan mazlum Kırım halkının, yaşlı, çocuk ve kadınlarına iki saat süre verilmiş, karşı gelenler itilmiş, kakılmış dövülmüş, sövülmüşlerdir. İtiraza devam edenler, hunharca

Koskoca Kırım ülkesi, gece gündüz, tren ve siren sesleriyle dolmuş taşmış, daha önce hayvan taşımakta kullanılan vagonlara, insanlar istiflenerek bilinmezliklere doğru yollara düşürülmüşlerdir. Günlerce süren yollarda, açlık, soğuk, pislik ve hastalıktan binlercesi kırım kırım kırılmışlar, sağ kalanlar ise bilinmezlikler içinde, yıllarca memleket hasreti ile yaşamışlar ve hâlen de yaşamaktadırlar.

Bunca acı olayı yaşayan Kırım Tatar Türkleri, yıllarca vatanlarından uzak, evlerine köylerine dönecekleri günü beklemişler; birçoğu gittiği yerde hayata veda etmişlerdir. Kendilerinden sonra gelen nesillere hep Kırım hikâyelerini anlatmışlar, doğdukları öz vatanlarını en ince ayrıntılarına kadar hafızalarına nakşetmişlerdir. Öyle ki, bir gün mutlaka döneceklerini umut etmişler, bu kutlu vuslatı bekleyerek ömürlerini bilmedikleri yeni vatanlarında tamamlamışlardır.”

katledilmiş; yaşlı, kadın, çoluk çocuk denilmeden her türlü şiddete başvurulmuştur.

Koskoca Kırım ülkesi, gece gündüz, tren ve siren sesleriyle dolmuş taşmış, daha önce hayvan taşımakta kullanılan vagonlara, insanlar istiflenerek bilinmezliklere doğru yollara düşürülmüşlerdir. Günlerce süren yollarda, açlık, soğuk, pislik ve hastalıktan binlercesi kırım kırım kırılmışlar, sağ kalanlar ise bilinmezlikler içinde, yıllarca memleket hasreti ile yaşamışlar ve hâlen de yaşamaktadırlar.

Geride, tek bir canlı insan bırakılmadan, evlerinden, köylerinden, kasabalarından, şehirlerinden sökülüp soğuk tren vagonlarında bilinmezliklere doğru yol alırlarken, arkalarında bıraktıkları evlerinde, bağlarında, bahçelerinde baykuşlar ötmeye başlamıştı bile... Öyle ki, bir çoğu kırsal kesimde yaşayan Kırımlı Müslüman Türklerin evlerinde, ahırlarında, kümeslerinde bulunan hayvanlar günlerce aç, susuz sahiplerini beklemiş, gelen giden olmayınca acı içinde açlık ve susuzluktan ölmüşlerdir.

Köyleri, kasabaları boşaltılan Kırımlı Türklerin yerine, öncelikle Sibiryaya tarafından ve Rusya'nın diğer bölgelerinden getirilen Ruslar yerleştirilmiş; toprakları başta olmak üzere her türlü malvarlıkları başkalarına peşkeş çekilmişti. Yüzyıllardır Türk yurdu olan Kırım, çok kısa bir zaman diliminde Ruslaştırılmış; binlerce köy, kasaba ve şehir isimleri, bir gecede değiştirilmişti. Bölge hem demografik olarak değiştirilmiş hem de tarihi ve kültürel mirasa ait ne varsa yağmalanmış ve yok edilmiştir. Yüzlerce camii ortadan kaldırılmış, asırlık kütüphanelerin içleri boşaltılarak talan edilmiştir.

Tüm bu olumsuz kahredici ve her birisi utanç vesikası olaylara bir başka olay daha ekleyebiliriz. Unutulan köy Arabat... Evet, bu sürgün olaylarından sonra bölgede tek bir Türk nüfusu kalmadığına inanıldığı bir dönemde, 1944 yılının temmuz ayı ortalarında, Azak Denizi kıyılarında küçük bir Kırım köyünün boşaltılmadığı,

daha doğrusu unutulduğu fark edilir. Zalim Sovyet askerleri derhal köye hareket ederek, balıkçılık ve tuz işleriyle hayatını devam ettiren bu kendi halindeki küçük Türk köyüne ulaşırlar. Rus ordusu tarafından gönderilen işe yaramaz bir hurda gemiye itilip kakılarak, çoluk-çocuk, yaşlı-genç demeden bindirilen bu unutulmuş Kırım köyü halkı, maalesef diğer soydaşları kadar şanslı (!) değillerdir. Zira bahsi geçen gemi, hareket ettikten kısa bir süre sonra bilinçli olarak batırılmış, içindeki yolcularıyla birlikte Karadeniz'in soğuk sularına gömülmüşlerdir.

Bunca acı olayı yaşayan Kırım Tatar Türkleri, yıllarca vatanlarından uzak, evlerine köylerine dönecekleri günü beklemişler; birçoğu gittiği yerde hayata veda etmişlerdir. Kendilerinden sonra gelen nesillere hep Kırım hikâyelerini anlatmışlar, doğdukları öz vatanlarını en ince ayrıntılarına kadar hafızalarına nakşetmişlerdir. Öyle ki, bir gün mutlaka döneceklerini umut etmişler, bu kutlu vuslatı bekleyerek ömürlerini bilmedikleri yeni vatanlarında tamamlamışlardır.”⁹

1.6. “93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler” Adlı Eserde Türk Soykırımını

Bu kitap, Mehmet Arif Bey’in, tarihe 93 Harbi diye de geçen, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı’nda Doğu Anadolu cephelerinde yaşananları, anı / hatırat türüne dahil edebileceğimiz bir tutumla anlattığı, günümüzden yüz küsur yıl önce, 1884’lü yıllarda, Mısır’da, Bulak matbaasında basılan, “Başımıza Gelenler” adlı iki ciltlik eserinin, Nihad Yazar tarafından sadeleştirme ve tek ciltte toplanma yoluyla yeniden basılması şeklinde yayınlanmış bir kitaptır. Kitaba ön söz yazan rahmetli Alparslan Türkeş’in sözleri kitabın içeriğinin iyi bir özetidir de aynı zamanda:

“Yazar, Türk milletinin bir çocuğu olarak Milletimizin felaketine sebep teşkil etmiş olan kusurları ve hataları çok iyi bir şekilde inceleyerek ortaya koymuştur. Daha 100 yıl önce Kürtçülük meselesinin içyüzüne parmak basmıştır. Ve bizi bugün kökü dışarıda olan kıskırtmalar hakkında aydınlatmıştır. Ayrıca Ermeni meselesini ve Devlet idaresindeki aksaklıkları, kalkınmış ülkelerle aramızdaki farkları, olayları değerlendirerek gözler önüne sermiştir. Bugün Türk gençliğinin bu eserden elde edeceği çok yararlar vardır. İçersinde 100 yıl önceye ait başka birçok meselelerden de söz edilmekte ise de, bugün memleket durumuna uygulanması mümkün, kıymetli fikirleri de kapsamaktadır.” (s.4)

Kitap, pür dikkat okunduktan sonra, zihnimize yapışıp kalan en üzücü gerçeklerden biri de Osmanlı’nın iyi asker ve subay yetiştirme işinde başarısız olduğudur: “... hikmet, uzak görüş, şahsi irade ve hareket sahibi kumandan ve subaylarımızın yetiştiğini görmeden ölmek!.. Ah, işte benim için zor olan bu...”

muradım kursağımda kalır, gözlerim açık gider!.." (s.141) Kendi canını korumayı başarı, savaşmadan sürekli geri çekilmeyi taktik sayan subayların ruh hali kitapta şöyle özetlenir: "Yiğitliğin şartı ondur. Dokuzu kaçmak, birisi de hiç görünmemektir, sözü, güyaki dillerde pelesenk olmuştur." (s.146)

Savaşmakla, düşmanın ilerleyişini durdurmakla görevli subay ve askerlerin neredeyse hiç savaşmadan, cephelelerden, mevzilerden, ilçe ve şehirlerden çekilmesi, Balkanlardan Kafkaslara kadar, o denli sık rastlanan bir durum olmuştur ki boylarından büyük işlere kalkıştığı korkusu ile neredeyse mefluç olmuş düşman bile, kolayca kazandığı zaferleri, toprakları açıklamakta zorlanmış, şaşkınlıklarını uzun zaman üzerlerinden atamamışlardır. Bugün "tükenmişlik sendromu" diye açıkladığımız bireysel geri çekilme hali, uzun süre, durmaksızın savaşan Türk ordularının da başına gelmiş olmalıdır. Türk ordusunun her bir neferi, artık birer "Yorgun Savaşçı", birer tükenmiş savaşçıdır.

Kitabın birinci cildinde Osmanlı Rus savaşının nasıl başladığı, Doğubeyazıt, Kars, Ardahan, Oltu, Eleşkirt, Erzurum gibi bölgelerde cereyan eden savaşların seyri ve akıbeti, yengiler ve yenilgiler, Moskof'un vatandaşlarımıza uyguladığı katliam ve zulümler vb. anlatılır: "... oradaki düşman kuvvetleri kumandanının bizim halkımıza yapmadığı zulüm ve işkence kalmamıştır. Halkın bütün evlerini yakmış ... vatandaşımızı şehit ederek birçoklarını da yaralamış; ırz ve namusa tecavüzle hatır ve hayale gelmez işkenceler etmişlerdir. ... Ah bu gözler neler gördü neler!..." (s.239) Sivil halk, asker olmadığı için evrensel savaş ilkeleri, elinde silah olmayan, kadın, çocuk ve yaşlıların öldürülmesini yasaklar ve insanlık suçu sayar. Ne var ki Osmanlı 22 milyon kilometre kare toprağının 21 milyondan daha fazlasından çekilirken, düşman tam aksini yapmış, bunca toprak üzerinde yaşayan Türk nüfusu, kendileri için bir tehlike görüp, soykırım ile yok etmeyi tercih etmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde ise Osmanlı'ya isyan eden Mehmet Ali Paşa, Mısır, İngilizlerce Mısır'ın işgali ve bu esnada işlenen insanlık suçları etrafında dönen olaylar anlatılır. 1886 yılında, İngilizlerin Mısır'a girişlerinden dört yıl sonra, bir Amerikalı, Hidiv Tevfik Paşa'ya, büyük ve yedi milyon nüfuslu bir memleketin nasıl birkaç bin İngiliz'e teslim olduğu ve işgali kabullendiği içeriği ile bir mektup yollar: "Bu yedi milyon halk, şu iki üç bin İngiliz'e nasıl esir oluyor, bunu bir türlü anlayamadım! Be adamlar, siz kadın mısınız?! Kadınlar bile bu derece aciz ve miskin değildirler. Bir yabancı devlet elini kolunu sallaya sallaya gelsin, yurdunuzu ve şerefınızı elinizden alsın da siz bu zillete katlanarak memnun ve mesrur gülüp eğlenin!?" (s.560-561)

Hidiv'in bu içerikli bir mektuba gülüp geçtiğini, en küçük bir hiddet ya da üzüntü göstermediğini gözleri ile gören Mehmet Arif Bey, Şarklıların ahlakının nasıl garip ve hastalıklı bir hale geldiğini anlamakta ve açıklamakta zorlanmaktadır.

Şarklıların yakalandığı tek hastalık, her şeyi Allah'tan ya da devletten bekleme diye özetlenebilecek Şark tembelliği değildir. Şarklılar, hem dini, hem milli hem de insani değerlerini yitirmişler, mankurtlaşmışlardır.¹⁰

1.7. “Zağra Müftüsünün Hatıraları” Adlı Eserde Türk Soykırımı

93 Harbi diye de tarihe geçen 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında Türklerin ve Müslümanların uğradığı zulümleri, düştüğü perişanlığı ve çektiği acıları dile getiren bu kitap; Osmanlı yönetim sisteminde Rumeli Vilayeti ile Tuna Vilayeti olarak adlandırılan iki bölgenin ortasına denk düşen Eski Zağra adlı yerleşim yerinde oturan, müftülük ve muallimlik yapan, savaşı bizzat yaşamış, yurdunu işgal eden düşmanın elinde esir kalmış, kurtulmuş, “Rumeli muhacereti” ile 1877 Ağustos’unda İstanbul’a göçmüş olan Hüseyin Raci Efendi’nin anılarından oluşmaktadır.

Yazar eserine son şeklini 1896 (1321) yılında vermiş ancak sağlığında yayımlanamamıştır. Eserin yayımlanamamasına Abdülhamit döneminin baskıcı ortamını gerekçe gösteren yazarın oğlu Necmi Raci Bey tarafından, 1910 (1326) yılında yayımlanan bu hatırat üç bölümden meydana gelmiştir. (s.11-14)

1. Bölüm’de, eserin üçte ikisini ve esasını teşkil eden “Tarihçe-i Vak’a-i Zağra” başlığı altında, Rusların Tuna’yı geçmelerinden itibaren ekseriyeti teşkil eden Bulgarların yaptıkları, Rus işgali, zulümleri, büyük Türkçü Süleyman Hüsnü Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun gelişi, sonrasında yaşanan göç esnasındaki perişanlık, yazarın gördüğü veya duyduğu olaylar zinciri olarak anlatılır.

2. Bölüm’de, “Hercümerc-i Kıt’a-i Rumeli” başlığı altında 93 Harbi’nde Rumeli cephesindeki askeri harekât, işgal esnasındaki düşman zulümleri ve katliamları, kurtarıcı olarak görülen Süleyman Paşa’yı seven ve öven düşünceler anlatılır. “Hicretnâme” adlı 3. Bölüm, oldukça sade bir dille, baştan sona manzum olarak yazılmış, 364 beyitlik kısımdır ve göç esnasında yollarda yaşananları, İstanbul’da göçmenlerin halini, şiir diliyle anlatır.

Atatürk doğduğu şehir olan Selanik’in, Yahya Kemal ise çocukluk anılarıyla dolu Üsküp’ün düşman elinde kalışına ve dünya Türklüğünün tel tel çözülüp kalışına üzülen ve ölen insanlardandır. Yahya Kemal Beyatlı, 5 Teşrinisâni 1337 (1921) tarihinde Dergâh Mecmuası’nda yayınladığı “Balkan’a Seyahat” adlı yazısında Zağra Müftüsünün Hatıraları adlı eserden şu cümlelerle bahseder ki bu bahis kitabın güzel bir özetidir, aynı zamanda:

“Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna’dır, dağ varsa Balkan’dır. Vakiâ, Tuna’nın kıyılarından ve Balkan’ın eteklerinden ayrıları kırk üç sene oluyor. Lâkin bilmem uzun asırlar bile, o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silecek mi? bir gün Fatih’ten geçerken bir mahalle bakkalının camında bir kitap gözüme ilişti: Tarihçe-i Vak’a-i Zağra, müellifi Raci Efendi. Kaptı bir kıt’a vardı ki hatırımda kalan ilk mısraı bu idi:

“Aziz-i vakt idi a’dâ zelif kıldı bizi!

Kitabı satın aldım. Bu kıraatin teessürü iliklerime kadar geçti. Zağra müftüsü Raci Efendi’nin doksanüçte, General Gurko’nun Eski Zağra’ya ilk defa nasıl girdiğini, Müslümanların çoluk çocuk, kadın, ihtiyar nasıl kesildiklerini, sonra Süleyman Paşa ordusunun meleküssiyâne gibi yetişip Eski Zağra’yı nasıl kurtardığını, Müslümanların cehennemi bir matemden birden bire delice bir sevince nasıl geçtiklerini, mağlubiyetten sonra da ikinci ve son felaketi, İstanbul’a doğru o acıklı hicreti bütün sahneleriyle naklediyordu. Bu kitap Türklerin vatan edebiyatında en samimi, yüksek bir şâheserdir.” (s.15-16) Yahya Kemal’in bu yazısı daha sonra “Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım” adlı kitabına da alınmıştır.¹¹

1.8. Aleksander Soljenitsin’in Eserlerinde Türk Soykırımı

Rejim muhalifi suçlamasıyla, Lenin ile Stalin dönemi Rusya’sının Sibiryâ kampları gibi meşhur bir sürgün merkezi olan Gulag Takım Adalarına sürgüne gönderilen Aleksander Soljenitsin’in gerçek olaylardan yola çıkarak yazdığı, 1918 – 1956 yılları arasında yaşananları kapsayan aynı adlı kitabı; Rusya’nın baştan sona tutuklama, ceza, işkence, sürgün ve infaz merkezlerine dönüştüğünü, Rusya’nın yakın dönem tarihini öğrenmek için elimize kalem yahut kitap değil kazma ve kürek almamız ve uçsuz bucaksız Sovyetler Birliği topraklarında her yeri kazmamız gerektiğini, kazdığımız her yerden sürgün ve soykırım kurbanlarının fıskıracağını anlatan bir başka kanıt ve tanıklık örneğidir. Aşağıya yalnızca bir sayfadan aldığımız cümleler, kitabın neleri anlattığına dair fikir vermeye kafidir:

“... sözünü ettiğimiz iki yıl içinde bütün Birlikte yarım milyon siyasi ve 480.000 adi suçlunun kurşuna dizildiğini anlattılar. Kurşuna dizilmelerin iki değil bir buçuk yıl sürdüğünü hesaba katarsak ayda ortalama 28.000 idam yapılması gerekirdi. Tabii bütün ülkede! Peki kurşuna dizme cezasının uygulandığı kaç yer

vardı? En az 150. (Bunların sayısı tabii daha çoktu. NKWD, yalnız Pskow'da birçok kilisenin bodrumlarındaki keşiş odalarını işkence ve kurşuna dizme odalarına dönüştürmüştü. 1953 yılından sonra bu kiliselerin ziyaret edilmelerine izin verilmedi. 'Dur, arşiv!' olduğu söylenen bu yerlerin yıllarca tozu bile süpürülmedi. Restorasyon çalışmaları başlamadan önce de içerideki kemikleri arabalarla taşıdılar."¹²

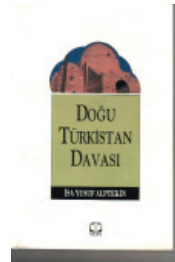
Solijenitsin eserinde doğrudan Gulag sürgünlerini, işkence ile öldürülen, soykırım yapılanları özellikle Türk ya da Rus kökenli, Hıristiyan ya da Müslüman gibi ayrımlara indirgemez ama bilinmeli ve emin olunmalıdır ki bu kamplarda, insanlık dışı uygulamalar nihayetinde yokluğa karışanlar öncelikle ve en çok; Azeri, Kırgız, Kazak, Özbek, Kırım, Ahıska, Başkurt, Yakut, Çuvaş, Tuva - Hakas, Yakut vb. Türk soylu halklardan oluşmaktaydı.

Komünist Rusya'nın tek tip Sovyet vatandaşı yaratma amacını güttüğü, "Homo Sovyetikus" adını verdiği; dinsiz, milliyetsiz ve sınıfsız bir toplum yaratma projesi en çok, dindar ve milliyetçi Türk yurtlarında direnişle karşılaşılıyordu. Örneğin 1944 yılında, hürriyet istemek, isyana teşebbüs etmek gibi uydurma suçlarla yurtlarından sürülen milyonlarca Kırım Türk'ü ve Kırım Türklerinin Yusuf yüzlü, Yunus gönüllü lideri Mustafa Cemiloğlu, tıpkı Kefensiz Gömülenler'in yazarı Şükrullah Yusuf ve nice diğer soydaşları gibi, ömrünün en güzel yıllarını, Gulag Takım Adalarında geçirmiş bir sürgün ve soykırım mağdurudur. İçinde buram buram tüten yurt sevgisi, özgürlük isteği ile yanıp tutuşan milyonlarca soydaşı ve dindaşının sesini -eğer kalmışsa- dünyanın vicdanına duyurabilmek için açlık grevine başlayan Cemiloğlu, yetmiş kilodan otuz kiloya düşmüş, sonunda da kalanlara direniş ruhunu aşılama pahasına ölmüştür.

2. Bilimsel Eserlerde Türk Soykırımı

2.1. "Doğu Türkistan Davası" Adlı Eserde Türk Soykırımı

Doğu Türkistan davasına ömrünü adanmış İsa Yusuf Alptekin; dünya ölçeğinde yayınlanmış araştırmalara ve gazete haberlerine eklediği kişisel gözlemlerinden, yönetim tecrübesinden ve yaşantısından yola çıkarak yazdığı bilimselliği ağır basan bu kitapta, Türk oldukları ve nüfuslarının kontrol altında tutulması gerektiği için sadece Mao Zedung döneminde, Çin'de 36 milyon Uygur Türk'ünün hunharca soykırımı uğratıldığını bilgi ve belgeler ışığında ortaya koyar.

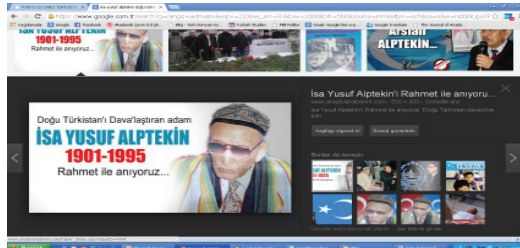

Eserle Doğu Türkistan'daki kardeşlerimizin çilesini daha iyi öğrenme imkânına sahip olacağız.”

Ne hazindir ki, öğrendikçe, insanlığa uygarlığı armağan, kendine özgü alfabeleri olan, Gutenberg'ten bin sene önce matbaayı bilen ve kullanan bu seçkin Türk boyunun, hâlen soykırımı, tehcire, her türlü baskı, işkence, şiddet ve devlet terörüne maruz kalmaya devam ettiğini görmekteyiz.

Kitabın arka kapağındaki içerik özeti şöyledir: “Doğu Türkistan Davası ismiyle neşredilen bu eser, Doğu Türkistan Hükümeti eski sekreteri İsa Yusuf Alptekin tarafından kaleme alındı. Kitapta; Doğu Türkistan'ın coğrafi yapısı, ekonomisi, nüfusu, siyasi tarihi, uğradığı istila ve zulümler, Rusya ile Çin'in Doğu Türkistanlıları yok etmek için uyguladıkları şeytani planlar, Türklerin bunlara karşı mücadeleleri, olayların birçoğuna bizzat şahit olan yazarı tarafından sıcak, samimi ve acı bir üslupla anlatılıyor. Eserle Doğu Türkistan'daki kardeşlerimizin çilesini daha iyi öğrenme imkânına sahip olacağız.”¹³ Ne hazindir ki, öğrendikçe, insanlığa uygarlığı armağan, kendine özgü alfabeleri olan, Gutenberg'ten bin sene önce matbaayı bilen ve kullanan bu seçkin Türk boyunun, halen soykırımı, tehcire, her türlü baskı, işkence, şiddet ve devlet terörüne maruz kalmaya devam ettiğini görmekteyiz.

Kitapta uygulanan belli başlı işkence yöntemlerine kadar, katliam ve soykırımların gerçekleşme biçimleri üzerinde de durulur. Örneğin en yaygın işkence biçimlerinden biri, Türkleri çırılçıplak soyup kara gömmek, karşılarında içki içerken kaç saat sonra öleceği üzerine iddiaya girmek... Bir Uygur Türk'ünü, kollarından bir ata, bacaklarından bir başka ata bağlayıp, atları ters yönde hareket ettirmek suretiyle vücudunu parçalamak, baraj kapaklarını haber vermeden, gece yarısı açtırarak, uykuda insanları sel baskını ile öldürmek suretiyle soykırım, düzmece mahkemeler ile kurşuna dizmek vb.

Mao Zedung, Uygur Türklerini kadın ve erkek ayrı çalışma kamplarında toplayıp, çok ağır ve gayri insani koşullarda çalıştırmakta ve aynı zamanda aile olan bu insanların görüşmelerine neredeyse izin vermemekte, üzerlerine adi paçavradan bir kıyafeti bile çok görmektedir. Mao Zedung'un en meşhur genelgelerinden biri de, kitaba göre şudur: Bir iş elbisesi üç sene yeni, üç sene eski, üç sene de içi dışına çevrilmek suretiyle yenilenmiş olarak giyilmeli, hiçbir işçiye dokuz seneden önce yeni kıyafet verilmemelidir. Aç, susuz, çıplak, zoraki işçilik yaptırılan insanların çok yaşayamayacağı aşikârdır.

2.2. "Kurşunlanan Türkoloji" Adlı Eserde

Türk Soykırımı

Yeryüzünde insanlığın gördüğü en büyük soykırımı uğrayan Türklerin, en son katliama uğradıkları Hocalı dahil, bütün katliam, kıyım ve soykırımların rakamlara da dökülmüş karşılıklarını bulabileceğimiz bu çalışmaya göre; Balkanlar, Kıbrıs, Girit, Kırım, Tataristan, Başkurdistan, Azerbaycan, Ahıska, Karaçay-Balkar, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Irak, İran'da, sorgularda, işkencelerde, sürgünlerde, hapisanelerde ve Anadolu'da Yunanlılar, Ruslar, Fransızlar ve Ermenilerin yaptığı katliam ve soykırımlar toplamında, 20. yüzyılda, 100 milyonun üzerinde bir Türk nüfus yok edilmiştir.

Anadolu'da 1890'dan 1922'ye kadar, 22 değişik ilde, yedi büyük, sayısız küçük isyan çıkaran, Fransız ve Rus birlikleri tarafından silahlandırılıp, eğitilip, lojistik destek alan, Osmanlı'nın onlarca cephede savaştığı için Anadolu'yu boş ve savunmasız bırakmasını fırsat bilen, kendilerine tarih kitaplarında "vilayet-i sitte" diye geçen altı vilayet üzerinde, buraları Türk ve Müslümanlardan temizlemeleri karşılığı devlet vaat edilen Ermeni çeteler, en asgari rakamla 600 bin Türk'ü acımasızca soykırıma uğratmışlardır: "1906 -1922 yılları arasında Anadolu'da ve Kafkaslarda, 517.955 Türk, Ermeniler tarafından katledilmiştir. Sayısı tespit edilemeyenlerle birlikte bu rakamın 1.000.000'dan fazla olduğu tahmin edilmektedir."

Türklük bilimi (Türkoloji) çalışmalarına ömrünü adanmış olan Hocam Ahmet Buran'ın, baskı ve soykırım yıllarına ait yüzlerce kaynaktan yararlanarak hazırladığı aynı adlı kitapta; "*Homo Sovietikus*" denen, dinsiz, milliyetsiz, sınıfsız, tek tip Sovyet insanı yetiştirme gibi projeler adına Rusya'da ve komünist Çin'de, Osmanlı'nın yıkılışı esnasında, Balkanlardan başlayarak geri çekildiğimiz bütün coğrafyalarda, Türklere yapılan soykırımlar yakın plana alınmakta ve incelenmektedir.

Yeryüzünde insanlığın gördüğü en büyük soykırıma uğrayan Türklerin, en son katliama uğradıkları Hocalı dahil, bütün katliam, kıyım ve soykırımların rakamlara da dökülmüş karşılıklarını bulabileceğimiz bu çalışmaya göre; Balkanlar, Kıbrıs, Girit, Kırım, Tataristan, Başkurdistan, Azerbaycan, Ahıska, Karaçay-Balkar, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Irak, İran'da, sorgularda, işkencelerde, sürgünlerde, hapishanelerde ve Anadolu'da Yunanlılar, Ruslar, Fransızlar ve Ermenilerin yaptığı katliam ve soykırımlar toplamında, 20. yüzyılda, 100 milyonun üzerinde bir Türk nüfus yok edilmiştir.

Soykırımın her çeşidi denenmiş hatta yeni soykırım teknikleri icat ve ihdas edilmiştir. Ekim, tarım alanlarına müdahale eden, vergileri yüzde yüz elli artıran, et, yağ, sebze, yumurta, yün, bal, saman, kuş vb. vergi çeşitleri uydurulan 1920'li ve müteakip yıllarda, Türk yurtlarında bir dizi, büyük ve yapay açlık felaketleri yaşanmıştır. Halk; kedi, köpek, eşek, bitki kökü, ağaç kabuğu ne bulursa yemesine rağmen açlıktan ölürken, ölümlerini gömmeyip yerken hatta birbirini öldürüp yerken, Sovyet yetkilileri abartılı vergilerle topladıkları ürünleri ihraç etmektedirler. Açlık felaketlerinin birbirini izlediği 1930'lu yıllara kadar nüfusunun yarısını kaybettiğini söyleyen Ukrayna, bugün, bu yılları "*Holodomor*" adıyla soykırım yılları ilan etmiş, ülkesine bir holodomor anıtı dikerek, bu anıtın ziyaretini devlet protokolüne eklemiştir:

“Holodomor (ГОЛОДОМОР) ya da Ukrayna Kırımı, 1932–1933 arasında, o dönem Sovyetler Birliği’nde, şimdiki Ukrayna ve Rusya’nın Kuban bölgesinde suni olarak yaratılan kıtlık sebebiyle yaklaşık olarak 8 milyon insanın yok olduğu olaylara verilen addır. Sovyet arşivlerinin açılmaması yüzünden, ölü sayısını kesin olarak belirleyebilecek araştırmalar günümüze kadar hâlâ yapılamamış olmasına rağmen, Ukrayna nüfusunun dörtte birinin o dönemde hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Açlığın en tepeye ulaştığı dönemde dahi, Sovyet yönetimi, 1932’de 1,7 milyon ton, 1933’te 1,84 milyon ton tahıl ihraç etmiştir. Bölgede artan açlıktan kaçmak isteyenlerin başka bölgelere gitmesine engel olunarak, katliama seyirci kalınmıştır. O dönemde kıtlık haberleri mümkün olduğunca sansürlenerek dünyanın dikkatinden saklanmıştır.”¹⁴ Bu yapay açlık felaketi yıllarında, Ukrayna’nın kaybı beş milyon ise Kırım’dan Yakutistan’a uzanan, 60 milyon nüfuslu Türk coğrafyasının kaybı en az otuz milyondur. Sözün özü, bu gerçekleri dillendirmek adına yaprağın dahi kımıldamadığı Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetleri, Ukrayna kadar cesur olamamış, sadece kendine yapılan soykırımları değil, soykırım yapan halk damgasını ve propagandasını da sineye çekmiş gözükmektedir.

Anadolu’da 1890’dan 1922’ye kadar, 22 değişik ilde, yedi büyük, sayısız küçük isyan çıkaran, Fransız ve Rus birlikleri tarafından silahlandırılıp, eğitilip, lojistik destek alan, Osmanlı’nın onlarca cephede savaştığı için Anadolu’yu boş ve savun-

masız bırakmasını fırsat bilen, kendilerine tarih kitaplarında “vilayet-i sitte” diye geçen altı vilayet üzerinde, buraları Türk ve Müslümanlardan temizlemeleri karşılığı devlet vaat edilen Ermeni çeteler, en asgari rakamla 600 bin Türk’ü acımasızca

Altı yüz senelik egemenliği boyunca, en güçlü olduğu yıllar dahil, asla soykırım yapmayan, Yahudiler dahil dünyada ne kadar yurtsuz insan varsa, insani koşullarda kucak açan bir devleti, tarihi gerçekleri tersyüz ederek soykırımcı ilan etmek, körün gözüne türünden bir pişkinlik, karartma, yansıtma, optik çarpıtma, diplomatik ve psikolojik harp örneğidir. Hâlâ uğradığı soykırımların yaralarını sarmaya ve kendine gelmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti devleti, sözde Ermeni soykırımı suçlamasıyla, ucu para ve toprak tazminatı yoluyla egemenlik haklarımızı gasp edecek bir sonuca çıkan bir oldubittiye, içimizdeki iliştilmişlerin de vasıtasıyla hazırlanmakta ve zorlanmaktadır.

soykırımı uğratmışlardır: “1906 -1922 yılları arasında Anadolu’da ve Kafkaslarda, 517.955 Türk, Ermeniler tarafından katledilmiştir. Sayısı tespit edilemeyenlerle birlikte bu rakamın 1.000.000’den fazla olduğu tahmin edilmektedir.”¹⁵

Altı yüz senelik egemenliği boyunca, en güçlü olduğu yıllar dahil, asla soykırım yapmayan, Yahudiler dahil dünyada ne kadar yurtsuz insan varsa, insani koşullarda kucak açan bir devleti, tarihi gerçekleri tersyüz ederek soykırımcı ilan etmek, körün gözüne türünden bir pişkinlik, karartma, yansıtma, optik çarpıtma, diplomatik ve psikolojik harp örneğidir. Hâlâ uğradığı soykırımların yaralarını sarmaya ve kendine gelmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti devleti, sözde Ermeni soykırımı suçlamasıyla, ucu para ve toprak tazminatı yoluyla egemenlik haklarımızı gasp edecek bir sonuca çıkan bir oldubittiye, içimizdeki iliştilmişlerin de vasıtasıyla hazırlanmakta ve zorlanmaktadır.

Birileri yaptığımız değil maruz kaldığımız bir soykırım üzerinden devşirilen çarpıtma ve yansıtma, gerçekleri tersyüz etme pişkinliği içersinde, aba altından gösterilen sopa mahiyetinde, 2015 yılını bir rövanş duygusuyla değerlendirme arayışı içindedirler.

2.3. “Tek Suçları Türk Olmaktı” Adlı Eserde Türk Soykırımı

Tarihteki üç çağın ikisini açıp kapatarak tüm tarih dilimlerinde başrolde olan, Asya, Avrupa, Ortadoğu, Balkanlar gibi coğrafyalarda ve kıtalarda büyük ve uzun ömürlü devletler kuran Türkler; hısım kazandıkları kadar hasım da kazanmışlardır.¹⁶ Türkler siyasal birliklerini ve güçlerini kaybedince hasımlar koalisyonu, sömürü düzeni kurmak, yüzyılların intikamını almak, Türkleri belini doğrultamayacak belalara salmak için insanlığın şer kültürünün bütün birikimlerini ve imkânlarını seferber etmişlerdir. “Tek Suçları Türk Olmaktı” adlı eser, yaklaşık 700 madde ve konu başlığı içinde; sadece Türk oldukları için öldürülen, soykırımı uğratılan isimleri, boyları, soyları, akademik bir dikkat ve ciddiyet ile okurların ilgisine ve bilgisine sunmaktadır.¹⁷

2.4. “Ermeni Meselesi ve Türkiye” Adlı Eserde Türk Soykırımı

“... devletimizi ve milletimizi yıkmak isteyen hain niyetlerin kurbanı olmuş; memleketin dört bir yanında, görülmedik işkence ve zulümle şehit edilmiş olan sivil ve asker kardeşlerimizin ruhuna ithaf...” (s.3) edilen bu kitap ilk olarak, “Ermeni Komitalarının Emelleri ve İhtilal Hareketleri” adıyla, 1916 yılında Matbaa-yı Âmire’de basılan kitabın ekleme ve güncelleştirmelerle, 1973 yılında yapılan yeni baskısıdır.

Ermeni tarihinin bir özeti ile başlayan kitap, tarihte hiçbir zaman devlet kuramamış olan, Babilliler, Asuriler, İranlılar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar ve en son olarak Selçuklu ve Osmanlı devletleri himayesi ve hakimiyeti altında yaşayan Ermenilerin (s.13) deyim yerindeyse asr-ı saadetlerini Türk devletlerinin yönetimi altında yaşadıklarını, Osmanlı'da millet-i sadıka olarak nitelendiklerini, kendilerine “patriklik” şeklinde örgütlenme hakkı tanındığını (s.19), nazırlık yapmaya kadar uzanan siyasi hayatta ve iktisadi hayatta ciddi varlık gösterecek kadar hür ve müreffeh yaşadıklarını, nüfusça çoğaldıklarını özetledikten sonra, büyüünün ve birlikliğin bozulma nedenini özellikle İngiliz, Fransız ve Rus emperyalizminin Ermenileri, koçbaşı ve Truva atı niyetine kullanarak Osmanlı'yı içten çökertebilecekleri düşüncesini fark etmeleri ve uygulamaya koymalarına dayandırmakta, bu savını tarihsel akış, bilgi ve belgelerle ortaya koymaktadır.

Tarihte vilayet-i sitte diye geçen Erzurum, Van, Harput (Mamü-retü'l Aziz / Elazığ ve çevresi), Kilikya (Adana ve çevresi), Diyarbakır, Sivas, Bitlis illerinde devlet kurdurma vaadi ile kandırılan; Taşnak-sutyun, Hınçak, adlarını alan çeteler üzerinden örgütlenmesi sağlanmış, özel üniformalar giydirilmiş, zamanın en iyi silahları ile donatılmış, Rus ve

Fransız askerleri tarafından eğitilmiş ve her türlü lojistik destek verilen Ermeniler; içlerindeki İngiliz, Fransız, Rus subay ve ajanlarla birlikte aşağıda sayılan isyan hareketlerinde, yüz binlerce Türk ve Müslüman'ı katlederek Anadolu'daki Türk soykırımının başaktörü olmuşlar, başları sıkıştıkça Hristiyan ordularına ya iltihak etmişler ya geçici olarak sığınmışlar (s.317), ilk fırsatta yeniden saldırmışlar, Osmanlı'yı en zayıf anında sırtından hançerlemiş, yedi düvele karşı savaşan Osmanlı'nın köylerinde, şehirlerinde eli silah tutan genç kalmayışını fırsat bilmiş hatta isyan hareketlerine insani gerekçelerle destek vermeyen Ermeni soylu insanları, ilaveten isyanların sarpa sardığı anlarda "... hükümetin âtufetine sığınmayı teklif eden bazı Ermenilerin papaz Kerih ve Antartik'in emri ile kale içinde kurşuna dizildikleri..." (s.355) gibi bilgilerden anlaşıldığı üzere kendi insanlarını dahi işbirlikçi ya da hain ilan ederek öldürmekten geri durmamışlardır.

Kitabının önsözünde Pierre Loti, Türklere her türlü hakaret ve iftiranın serbest, gerçekleri söylemenin ise sansürlendiği, facia yaratma konusunda hızlarına ve acımasızlıklarına kimsenin yetişemeyeceği Hristiyan dünyanın ikiyüzlülüğüne katlanmadığını şu sözlerle beyan eder: “Konulan sansüre ve bunca söylenen aldaticı sözlere rağmen, gerçek herkes tarafından anlaşılacaktır. Yangın... Katliam... Yağma... Çapul... Ve son derece canavarca kesilen insan uzuvları... İşte koyu Hristiyan olmakla övünen bu orduların bilançolarındaki haydutluklardan birkaç örnek.” (s.33)

Osmanlı'nın İngilizler, Yunanlılar, İtalyanlar, Fransızlar, Ruslar tarafından işgalini ve hatta Amerikan misyonerlerinin işlerini (s.339) kolaylaştırmak ve mezkûr bölgede devlet kurmak için çıkan, çıkarılan başlıca Ermeni isyanları ve olayları kitaba göre şunlardır:

1. Zeytun İsyanı, 2. Kayseri Olayları, 3. Bitlis Olayları, 4. Erzurum Olayları, 5. Elazığ Olayları, 6. Diyarbakır Olayları, 7. Sivas Olayları, 8. Trabzon Olayları, 9. Ankara Olayları, 10. Van Olayları, 11. İzmit ve Adapazarı Olayları, 12. Bursa Olayları, 13. Adana Olayları, 14. Halep Olayları, 15. İzmir Olayları, 16. Canik (Samsun) Olayları, 17. Urfa Olayları, 18. Şebinkarahisar Olayları, 19. Fındıcık Olayı, 20. Yozgat (Boğazlıyan) Olayları, 21. Antakya Olayları, 22. Halep'te Komita Faaliyetleri.

Bu isyanlarda ve olaylar silsilesinde baskına uğrayan “Doğu vilayetlerinin hiçbir yerinde Ermeniler kadar silaha sahip olmayan Müslüman halk” (s.268) bir yandan kadın, çocuk, ihtiyar ayrımı gözetilmeksizin öldürülüp toplu mezarlara gömülürken, evler, köyler, mahalleler, kasabalar, şehirler ateşe verilirken (s.361) diğer yandan dünyaya “İslam mezalimi”, “Türk barbarlığı” (s.269) adları altında güya ölen Ermenilerle ilgili telgraf, mektup ve haberler servis edilmektedir. Kitaba göre Türkler, hem sonsuz kere çoğalan büyüklü küçüklü cephelede aç, susuz, silahsız kalıp ölürken hem de masa başlarında barbar, soykırımcı ilan edilerek emsalsiz bir perdeleme ve çarpıtma, gerçeklerin tersyüz edilmesi komplolarına maruz bırakılıyordu.

Kitabın son bölümü belgeler ve resimlere ayrılmıştır. Bu ekler; Ermeni komitacıların mektupları, tebligatları, muhtıraları, beyannameleri, kongre kararları, Ararat dergisinin bir haberi, Hınçak gazetesi ve Genç Ermenistan vb. gazetelerden alınmış kupürleri, telgraf metinleri;

“Ermeni Kurtuluş Harbi”, “Ermenistan’ın Sembolü”, “Ana Ermenistan” vb adlı tabloları, bir şiir metni, armalar, kral ve komitacı resimleri, haritalar, pullar, bayraklar, isyancılardan toplanan silah, bomba, mühimmat ve imalat malzemeleri, Ermeni ihtilalcılara ait üniforma resimleri, Ermenilerce katledilen asker ve sivillere ait katliam resimleri vb. örnekleri içermektedir.¹⁸

2.5. “Can Çekişen Türkiye” Adlı Eserde Türk Soykırımı

Özgün adı “La Turquie Agonisante” olan, Türkçeye “Can Çekişen Türkiye” adıyla çevrilen bu kitabın yazarı Pierre Loti’dir. Yazarın ayrıca özgün adı “Les Massacres d’ Arménie” olan, “Ermeni Katliamları” adıyla Türkçeye çevrilen bir kitabı daha vardır ancak bu ikinci kitap şu an elimizin altında olmadığı için bu kitabın tanıtımını yapamıyoruz. (s.10)

Pierre Loti; (1850-1923) aslen bir Fransız olmasına rağmen, fikir ve duygularıyla Batı kadar Doğu’ya da yakın olan, Türkler başta gelmek üzere Doğu halklarına, kelimenin kazandığı mecaz anlam ile Fransız kalmayan, Osmanlı topraklarında, bhusus İstanbul’da yaşadığı uzun yıllar boyunca, örneğin Trablusgarp savaşında İtalyanların, Balkan harbinde ise Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ gibi müttefik ülkelerin Türk ve Müslümanlara yaptığı zulüm ve katliamlara bizzat tanıklık eden, Batılı Hıristiyan devletler ve milletlerin Haçlı savaşı propagandası ile psikolojik harp tekniklerini de kullanarak, bu uğurda gerçekleri çarpıtmaktan çok daha öte tersyüz ederek, Türkler ve Müslümanlar aleyhine her türlü kirli yayını yaptığı zamanlarda, dindaşları ve soydaşları ile ters düşme pahasına, Fransız gazetelerinde bulabildiği küçük köşeleri bile değerlendirerek, gerçekler ve elbette Türkler lehine kalem oynatan birkaç müstesna isimden biridir. (s.9-14)

Bu müstesna isimlerden biri de Balkan Savaşları sırasında katledilen Türk halkı gerçeğini “Türkler katliam yapıyorlar.” çığlıkları ile tersyüz eden Avrupa basınına destek veren İngilizlere söylenmiş şu sözlerin sahibi Gustave Le Bon’dur: “Yukarıda gösterilen dini sebeplerden başka, Türkleri mazur gösterecek bir sebep de, Yunanlılar vasıtasıyla onları Avrupa’dan, özellikle İstanbul’dan atmayı hayal eden İngiltere’nin yaptığı inkârı kabil olmayan haksızlıklardır. Türkleri atmak için gösterilen tek sebep: Hıristiyan azınlığı devamlı şekilde katliam ettikleri idi. Pek haklı ve doğru olarak denebilir ki, eğer Türkler, İngiliz Hükümeti’nin iddia ettiği katliamların onda birini yapmış olsalardı, Doğu’da çoktan beri hiçbir Hıristiyan’ın kalmaması gerekirdi. Gerçekte ise, bütün Balkanlar -ırk ve dinleri ne olursa olsun- büyük kıtalcıdırler. Bunu bizzat Mösyö Venizelos’a da söyledim. Düşmanını boğup

öldürmek, Balkanlarda genellikle kabul edilmiş bir sanattır.” (s.27-28) Bu sözler tevîl edilirse şu gerçek teyit olunur: Türkler katliam ve soykırımı bir siyaset ve gelenek olarak benimsemiş olsalardı, Doğu’da ne Rum, ne Ermeni, Batı’da ne Yunan, ne Bulgar vs. tek bir Hristiyan millet ya da soy ayakta ve hayatta kalmazdı.

Kitabının önsözünde Pierre Loti, Türklere her türlü hakaret ve iftiranın serbest, gerçekleri söylemenin ise sansürlendiği, facia yaratma konusunda hızlarına ve acımasızlıklarına kimsenin yetişemeyeceği Hristiyan dünyanın ikiyüzlülüğüne katlanamadığını şu sözlerle beyan eder: “Konulan sansüre ve bunca söylenen aldatıcı sözlere rağmen, gerçek herkes tarafından anlaşılacaktır. Yangın... Katliam... Yağma... Çapul... Ve son derece canavarca kesilen insan uzuvları... İşte koyu Hristiyan olmakla övünen bu orduların bilançolarındaki haydutluklardan birkaç örnek.” (s.33)

Bizzat tanık olduğu bu örnekleri anlatmak, gerçeklerin üzerine örtülmüş sahtekârlık örtüsünü kaldırıp atmak için çırpınan Pierre Loti bu kitabında “Yangından Sonra, Bir İtalyan’ın Mektubu, Türkler Katliam Ediyorlar(!), Bugünkü Savaş Hakkında Mektup, Yine Türkler, Bulgar Zalimliği, Balkan Harbi Konusunda Mektuplar, Serseri Şövalyeler, Müttefiklerin Selanik’e Girmeleri Konusunda Mektup, İstanbul’daki bir Fransız’dan Mektup, Makedonya Rahipler Heyetinden Bir Fransız Misyonerin Mektubu, Humanite Gazetesi Yayın Müdürü Mösyö’ye, vb.” başlıkları altında 1911-1913 yılları arasında Fransız ve Batı gazetelerinde yayınladığı yazılarını bir araya getirmiştir.

Bu yazılarında “Türklerde, ama halis Türklerde olduğu kadar, hiçbir yerde, yoksullara, zayıflara, acizlere, küçüklere acıma ve şefkat; ana babaya saygı gibi yüce duygulara rastlanmaz. ... Özellikle hayvanlara acımakta hepimizden üstündürler.” (s.59) içeriği ile dile getirdiği gözlemleri üzerinden, bütün canlılara karşı sevgi, saygı ve acıma duyguları ile dolu bir milletin değil soykırım ya da katliam, haksızlık yapması bile mümkün değildir, çıkarımına ulaşan Pierre Loti’nin, okurlara ilginç geleceğini düşündüğüm bir saptaması da şudur:

“Ne yazık ki bugünkü hükümet adamları arasında reâya çoktur. Ve gittikçe de çoğalarak çeşitli memuriyetlere girmektedirler. Bu Ermeniler, Yahudiler, Rumlar, onları yalnız anlamamakla kalmıyor, İslamlığın yüce mазisine de içten içe düşmanlık gösteriyorlar.” (s.37) Bu sözler içerden bakış açısına sahip bir Türk tarafından söylene idi şüphesiz art niyet ve önyargı ile kolayca yok ve geçersiz sayılacaktı. Dışarıdan birisinin bu tespiti yapması, Osmanlı’nın ikinci adamlıktan itibaren devleti reayaya emanet etmesinin yüzyıllar içersinde yol açtığı tahribatı da gözler önüne sermek adına son derece önemlidir. Bu sözler, Osmanlı’dan miras, meşhur-ı cihan benzetmelerle “Boğazdaki Aşiret”, “Beyaz Türk”, “Efendi”, “Çelik Çekirdek” namı, hariciye’den başlayarak, devletin kilit noktalarına, sinir merkezlerine egemen

olan bu sözde bizden, özde, içten içe düşman yapının, tıpkı Osmanlı gibi, yeni Türkiye'nin de elini kolunu bağlayan, içini boşaltan ve siyasi bir birlik ve dirliğe ulaşmasını engelleyen gizli, örgütlü ve de çok güçlü bir kripto yapının, çetenin açık edilmesine dönük işaret fişeğidir.¹⁹

2.6. "Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi" Adlı Eserde Türk Soykırımı

Yunan mezalimini anlatan bu kitap, Batı'nın karanlık çağından, her çağda değişmeyen taassup ve cehalet buhranlarından bunalan ve duygudaşları gibi bir ümit kaynağı, sığınılacak liman arayan 17. yüzyıl İtalyan filozofu Campanella'nın şu sözüne atıfta bulunarak başlamaktadır: "Güneş Ülkeyi yeryüzünde bulmak mümkün mü? ... Fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine, lisan hürriyetine ilişmeyen Türklerin varlığı -hiç olmazsa yarın- böyle bir ülkenin var olacağını bana zannettiriyor. Mademki düşünceyi zindana koymayan, hakikat sevgisini zincire vurmayan bir millet, o cesur ve adil Türkler var. Üzerinde yalnız hakikatin, adaletin ve hürriyetin hüküm sürdüğü bir GÜNEŞ ÜLKE – CİVITAS SOLİS neden vücut bulmasın." (s.6) Sezar'ın hakkı Sezar'a, Türklerin hakkı Türklere gereğince, bir teslim-i hakikat olarak okuduğumuz bu sözler, hiç söylenmemiş gibi, Türklerin güçlerini yitirmesi, güneşlerinin sönmesi ile birlikte duyulmaz olmuştur. Artık Türkler için kara bahtın iyice kararttığı yıllar, ucunda ışığın görünmediği karanlık tünellerdeki yolculuklar başlamış idi.

Sekiz bölüme ayrılan kitabın birinci bölümünde Şark Meselesi, Yunanistan'ın Kuruluşu, Hasta Adam gibi başlıklar etrafında, Türk yurtlarının isyan ve işgallerle tanışacağı yılları hazırlayan siyasi ortam; Balkan Harbi facialarına ayrılan ikinci bölümde ise Haçlı Zihniyeti, Facialar, Yağmacılık ve Hırsızlık, Zorla Din Değiştirme, Irza Tecavüz, İşkence ve Katliamlar vb. başlıkları içersinde, bağımsızlığını ve gücünü kaybeden Türklere ödetilen diyetler ve bedeller; Anadolu'da Yunan Mezalimi'nin izlerinin sürüldüğü üçüncü bölümde il, ilçe, bölge ve yer adları ile Yunan soykırımlarının vahşetlik ve ibretlik gerçekleri; Birkaç Mektup Birkaç İtiraf ana başlığına hasredilen dördüncü bölümde Kanlı Hatıralar, Yunanlılarda Bir Vicdan Sahibi, Zavallı Kız Kardeşlerimiz, Esrarengiz Bir Cani alt başlıkları altında yapılan ve yaşananların zihinlere yapışıp kalanlarından bir seçki; Birkaç Karagün Dostu ana başlığına bağlanan Şeyh Ahmet Eş-şerif Es-Sünusî Hazretleri, Mevlana Mehmet Ali Han, Muhammed İkbâl, Piyer Loti alt başlıklarında, mezkûr kişilere ait düşünceler; Lozan ve Türk - Yunan Anlaşmalarına ayrılan yedinci ve sekizinci bölümlerde, Yunanlıların yaptığı zulüm ve katliamların yok sayıldığı siyasi süreç anlatılmaktadır.

Justin McCarthy, Kafkasya'da ve Anadolu'da, Ermeniler tarafından Türklere katliamlar yapılmasının sebebinin Ermenilerin bir Ermenistan devleti sınırları içine dahil etmek istedikleri Vilâyat-ı Sitte'de nüfuslarının % 19 (Ermeni kaynaklarına göre % 39) gibi küçük bir oranda olması ve bu nüfusun oranını arttırmanın yolunun bölgedeki Müslüman sayısını azaltmaktan geçmesi olduğunu öne sürmüştür.

Yunan birliklerinin geri çekilirken yaktığı bir Türk köyünde sıhhiyeciler yaralıları taşıyor (Ağustos 1922).

Başımıza gelenleri bizdeki unutmaya hastalığına bağlayan yazar, ele aldığı konuları sürekli çeşitli belge, haber ve resimlerle desteklemiştir. Amerikan Muavenet Heyeti azalarının yazdığı bir mektuptan alınan şu satırlar, parça bütünden haber verir mucibince, kitabın niye Türk'ün siyah kitabı olduğunu izah etmektedir: "Yunanlıların yağma ettikleri söyleniyor. Bir harpte bu her yerde olur, fakat evleri yakmak, kadınların ırzlarına geçmek barbarlıktır. Yüz evli Melek köyünün doksan beşi, elli evli Oğlacık köyünün kırk altısı İşgal sırasında Müslüman evlerini ikametgâh olmak üzere eşyasıyla birlikte işgal ettikleri gibi ömründe kocasından başka erkek yüzü görmeyen Türk kadınları Yunan zabitleriyle beraber rakı masasında bulunmağa icbar edilmiş ve nihayet birçok kadınların bu suretle ve diğer suretlerle bikirleri izale edilmiştir. Bu suretle namuslarına tecavüz edilmiş Türk bakirelerinin adedi yalnız Eskişehir'de binlere balığ olmaktadır. Bundan maada..." (s.207)

Kitaptaki ilginç belge ve bilgilerden biri de "Yunan ordusunun Bursa'ya girişinde, aynı zamanda VENİZELOS'un oğlu olan kumandan

SOFOKLİS, devletimizin kurucusu cennetmekân OSMAN GAZİ'nin sandukasını tekmeleyerek 'Kalk da milletini kurtar!' diye hakaret ettikten sonra sandukanın önünde poz verirken" (s.209) açıklaması ile verilen bir fotoğraftır ki bu görüntü kutsallarımızın, insanlarımız gibi ayaklar altında çiğnendiği zamanlardan kalma, unutulmayacak bir çirkinlik ve çirkefliktir.²⁰

2.7. “Ölüm ve Sürgün” Adlı Eserde Türk

Soykırımı

Özgün ve tam adı “Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims / Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Temizliği” olan, Justin McCarthy tarafından yazılan ve Türkçeye, Prof. Dr. Bilge Umar tarafından “Ölüm ve Sürgün” adıyla çevrilen bu kitap; 1821 - 1922 yılları arasındaki yüz yıllık süreçte yaklaşık beş buçuk milyon Müslüman’ın Avrupa’dan sürüldüğü ve beş milyondan fazlasının öldürüldüğü ya da kaçarken hastalık veya açlık sonucu öldüğü tezinden hareketle, bu senaryonun Balkanlar’dan Ortadoğu’ya, Asya’ya kadar aynıyla vaki olduğunu anlatan, anlatırken de hep yapıldığı üzere Hıristiyan ulusların bakış açısından değil, hem Türklerin ve Müslümanların bakış açısından hem de tarihi gerçeklerin ışığından hareket eden bir akışa sahiptir.

Doğu ülkelerini işgal ve kaynaklarını sömürme işinin adı, Batı’nın Doğuyla ekonomik alanda ve anlamda ilgilenmesinin karşılığı olan emperyalizmin öncü kuvveti ve basın, yayın, kültür dünyasındaki savunucusu olan, Batı’nın Doğu ile kültürel alanda ve anlamda ilgilenmesini karşı-

şılaman oryantizm, (Doğubilimcilik, müsteşriklik); baştan sona Batı bakış açısının, propaganda metni hüviyetine bürünen, yanlış ve maksatlı yayınların toplamıdır. Aka kara, karaya ak, yanlış doğru, doğruya yanlış diyen oryantizmin sultasını, hegemonyasını kıran eserlerden biri olan Ölüm ve Sürgün; Ortadoğu ve Balkan halklarının tarihine bakışımızdaki oryantist ezberleri bozarken,

Teodor Kolokotronis ise katliamdan şu şekilde bahseder: “Cuma gününden pazara kadar Yunan askerleri kadın, çocuk ve erkekleri katletti. Tripoliçe ve çevresinde toplam 32 bin kişi öldürüldü. [...] En sonunda, bir ulak geldi ve katliam durdu.” Justin McCarthy, Drama’ya Bulgarların girmesinin ardından yüzlerce Müslüman’ın öldürüldüğünü yazmış, birbirine eklenen bu türden katliamlar bir büyük soykırma dönüşmüş, yüz milyonluk bir Türk soykırımının coğrafyaları ve rakamları böyle şekillenmiştir.

“Tarihi parlamentolar değil, tarihçiler yazacak.” diyerek sahip olduğu iş ahlakını öne çıkaran (s.13), 1923 Almanya doğumlu, tarihçi-akademisyen, Columbia ve Massachusettes üniversitelerinde dersler veren, Yahudi soykırımına maruz kalıp akrabalarını kurban ettiği için, arkasında bıraktığı acı anıların kendisini tarihçiliğin kucağına ittiğini belirten Guenter Lewy tarafından, Ermeni meselesi üzerine İngiliz, Amerikan ve Alman arşivlerinde yapılan araştırmalardan ve yapılmış yayınların incelenmesinden yola çıkarak yazılan, Utah Üniversitesi’nce yayınlanan bu eser; sözde Ermeni soykırımı tezini çürütmesi yüzünden, Ermeni lobileri tarafından sözlü saldırılara uğramış, yazar; soykırım inkârcısı, Türk ajanı olmakla, Türklere para almakla suçlanmış, hakkında yapılan suçlamalara ve hakaretlere karşı manevi tazminat davası açmış ve kazanmıştır.

bugün de devam eden katliam, sürgün, işgal ve soykırımların anlaşılmasına yapıcı katkılar sunuyor.

Bilim ahlakına sahip bir tarihçi olarak Justin McCarthy, bu kitabında ve diğer çalışmalarında, kitaplarında, makaleleri ve konferanslarında; Ermenilerin sadece Anadolu’da değil, Kafkasya’da da, Rus desteği ile Türk soykırımı yaptıklarını, Anadolu’da cirit atan Rus ve Fransız destekli Ermeni çetelerin, katliam ve sürgünlerin yanında, Osmanlı ordusunun lojistik desteklerini yağmaladığı, örneğin Allahuekber dağlarında ölen 95.000 Osmanlı askerinin, geriden gelmesi gereken iase ve ibadelerinin Ermenilerce yağmalandığını, askerlerin yiyecek, giyecek ve çadır gibi imkanlardan yoksun kalınca soğuktan öldüğünü, buna benzer yüzlerce olayın vuku bulduğunu söyler. Justin McCarthy, Kafkasya’da ve Anadolu’da, Ermeniler tarafından Türklere katliamlar yapılmasının sebebinin Ermenilerin bir Ermenistan devleti sınırları içine dahil etmek istedikleri Vilâyat-ı Sitte’de nüfuslarının % 19 (Ermeni kaynaklarına göre % 39) gibi küçük bir oranda olması ve bu nüfusun oranını arttırmanın yolunun bölgedeki Müslüman sayısını azaltmaktan geçmesi olduğunu öne sürmüştür.

Keza yine aynı tarihçi 93 Harbi sırasında, Balkan şehirlerinde insanlık dışı soykırımların yapıldığı zamanlarda binlerce kişinin kaybolduğunu belirtir. Bir Balkan şehri olan Tripoliçe’deki katliam –ki bu çeteleye onlarca şehir, yüzlerce kasaba, binlerce köy eklenmiştir-, Mora İsyanı sırasında bölgede Türklere karşı yapılan katliamların en büyüklerinden biridir. Şehrin Yunanların eline geçmesinden birkaç gün sonra şehre gelen Britanyalı Thomas Gordon, 8000 kişinin öldürüldüğünü tahmin ettiğini, katliamdan sadece köle olarak alınan bazı kadınlar, Hristiyanlaştırılan çocuklar ve fidye için tutulan bazı tanınmış Türklere kurtulabildiğini söylerken Justin McCarthy ise katliamda ölenlerin sayısının 35.000 olduğunu belirtir.

Teodor Kolokotronis ise katliamdan şu şekilde bahseder: “Cuma gününden pazara kadar Yunan askerleri kadın, çocuk ve erkekleri katletti. Tripoliçe ve çevresinde toplam 32 bin kişi öldürüldü. [...] En sonunda, bir ulak geldi ve katliam durdu.”²¹ Justin McCarthy, Drama’ya Bulgarların girmesinin ardından yüzlerce Müslüman’ın öldürüldüğünü yazmış, birbirine eklenen bu türden katliamlar bir büyük soykırıma dönüşmüş, yüz milyonluk bir Türk soykırımının coğrafyaları ve rakamları böyle şekillenmiştir.²²

2.8. “1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu? / Çarpıtılan-Değiştirilen Tarih”

Adlı Eserde Türk Soykırımı

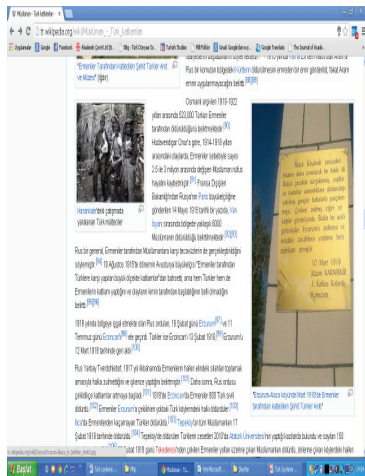
“Tarihi parlamentolar değil, tarihçiler yazacak.” diyerek sahip olduğu iş ahlakını öne çıkaran (s.13), 1923 Almanya doğumlu, tarihçi-akademisyen, Columbia ve Massachusettes üniversitelerinde dersler veren, Yahudi soykırımına maruz kalıp akrabalarını kurban ettiği için, arkasında bıraktığı acı anıların kendisini tarihçiliğin kucağına ittiğini belirten Guenter Lewy tarafından, Ermeni meselesi üzerine İngiliz, Amerikan ve Alman arşivlerinde yapılan araştırmalardan ve yapılmış yayınların incelenmesinden yola çıkarak yazılan, Utah Üniversitesi’nce yayınlanan bu eser; sözde Ermeni soykırımı tezini çürütmesi yüzünden, Ermeni lobileri tarafından sözlü saldırılara uğramış, yazar; soykırım inkârcısı, Türk ajanı olmakla, Türklerden para almakla suçlanmış, hakkında yapılan suçlamalara ve hakaretlere karşı manevi tazminat davası açmış ve kazanmıştır.

Parlamentolarında, Ermeni soykırımı yapılmıştır kararları alan, aksini iddia etmeyi suç sayan yasalar çıkaran, sözde fikir özgürlüğünden yana, öзде baskıcı, dayatmacı, dikte ettirici, çıkarıcı ve sahtekâr olan Batı camiasına, gerçeklerin dillendirilmesi hayli ağır ve hazmı güç gelmiş olmalıdır zira Guenter Lewy’ye reva görülen çirkin muamelenin aynısı bir başka Batılı tarihçiye de yapılmıştır: “Tanınmış Ortadoğu araştırmacısı Bernard Lewis, 1994 yılında Fransa’da soykırım suçlamasını reddettiği için ‘bir ortak hatıraya çok büyük halel’ getirdiği gerekçesiyle dava edilmiş ve yargılanmıştır.” (s.16) Bu davanın Aydınlanma Dönemi öncesi, Skolastik Avrupa Çağında görülen Engizisyon davalarından özü itibarıyla bir farkı yoktur. Alıntıda “ortak hatıra”dan kastedilen, Fransa’nın Türk topraklarındaki Ermeni isyanlarına verdiği koşulsuz ve sonsuz desteğe, Ermenileri kendi işgallerinin bir piyonu, maşası olarak kullanmanın özüne, dayanışma ruhunun devam ettiğine yapılan atıftır.

Kitabın kapağında yer verilen şu düşünceler, kitabın gerçekler ışığında ve tarafsız bir hakem duruşuyla ve her iki tarafın görüşlerini, belgelerini de bir dedektif titizliği ile açığa çıkarıp itibar ederek, her iki kesime saygı duyularak, eşit uzaklıkta ya da yakınlıkta durularak, politik bir önyargı taşımayan birisi tarafından yazıldığını ortaya koymaktadır: “Nihayet, 1915-1916’da Doğu Anadolu’daki Ermeni nüfusun tehcir edilmesi ile ilgili, her iki tarafın raporlarını inceleyen, dikkatli bir biçimde dengelenmiş, dürüst ve adil bir çalışma yapıldı.” (Middle East Policy) Son iki yüz yıl boyunca Türkler, savaş sahalarında kayıplar verdiği gibi, dürüst ve adil olmayan yayınlar ve politikalar bombardımanı altında masa başında da kaybetmeye zorlanmış, kara propagandalarla kağıt üzerinde ve gerçekler hilafına mahkum edilmiştir.

Kitabın III. KISIM, 13. BÖLÜM’ünde, KURBAN SAYISI başlığı altında, daha Anadolu’daki Ermeni nüfusun ne kadar olduğu konusunda bile bir ittifakın ortaya çıkmadığını zira bölgede devlet kurma iddiası ve inşası sürecindeki Ermeniler’in, nüfuslarının çok olduğunu iddia ve ispat için sürekli rakamları şişirdiklerini belirten Lewy, bu nüfusun ne kadarının öldüğünü konusunda da kesin bir rakam vermenin mümkün olmadığını, ilaveten verilecek ölü sayılarının ne kadarının Ermeni isyanları esnasındaki iç savaştan, ne kadarının göçten, açlık ya da hastalıktan ve diğer savaş

hallerinden kaynaklandığını, ne kadarının dünyanın değişik ülke ve bölgelerine göç ettiğini kesin olarak tespit ve tayinin mümkün olmadığını, muhtelif tarihçilerin verdiği rakamlar arasında gezinerek dile getirir:

“Bununla birlikte, en titiz araştırmanın dahi tahminsel bir sonuç vermektan öteye gitmediğini önemle belirtmek gerekir; zira ne savaş öncesindeki Ermeni nüfusun ne de hayatta kalan Ermenilerin tam sayısı bilinmektedir. Ayrıca, tehirden kaçmayı başaranlar arasında gerilla savaşından kaynaklanan ölümler ile -çok sayıda Müslüman’ın da hayatını kaybetmesine neden olan- açlık ve hastalıklardan kaynaklanan ölümleri ayırt etmek mümkün değildir. İhtida etmek zorunda kalan Ermenilerin sayısı da bilinmemektedir. Türk ve Türk yanlısı yazarların doğru bir şekilde ileri sürdükleri gibi, korkunç acılar çekenler yalnızca Ermeniler değildi ve I. Dünya Savaşı boyunca çok sayıda Müslüman da hayatını kaybetti. Justin McCarthy’ye göre, yalnızca Doğu Anadolu’daki Müslümanların ölüm oranı, ‘Otuz Yıl Savaşları ve Büyük Veba Salgını gibi dünya tarihinin en büyük felaketleri olarak görülen dönemlerdekinden çok daha yüksek’ (McCarthy, Death and Exile, s.230) idi.” (s. 373-374)²³

Emperyalist devletlerin tahakkümü altına giren, iki yüz yılda, yüz milyon insan sınırına dayanan, sadece Anadolu’nun yedide biri olan Doğu Anadolu’da bile tarihin en büyük felaketlerinden daha fazla insan kaybeden Türklere (Müslümanlarla bu sayı bugün 150 milyonu aşmaktadır.) bu ölümlerin hesabı verilmeden, sayısı bile kestirilemeyen ve Rus, Fransız vb. emperyal ülkelerin güçlü desteği ile isyan gibi malum nedenlerle ortaya çıkan Ermeni ölümlerinin hesabı sorulmaya çalışılmaktadır. Böylesine büyük bir haksızlığın ve çirkinliğin sürdürülmesi bile abesle iştigaldir. Eğer o dönemde, devlet kurmak için Ermeni tarihçilerce şişirilen rakamlarla nüfusları 1-2 milyon arası gösterilen; Osmanlı arşivlerinde 600 bin nüfusa sahip oldukları bilinen Ermeniler, soykırıma uğramış olsaydı bugün Anadolu’da, Ermenistan’da, İran’da, Suriye’de, Amerika’da, Fransa’da hatta Kanada’da vs. yerlerde yaşayan bu denli yoğun bir Ermeni nüfus yaşıyor olabilir miydi? Bugünkü Ermeni nüfusun toplamı ile Türk nüfusun toplamına, oransal bazda bakmak bile kimin soykırıma uğradığını ispata kâfidir.

2.9. “Moskof Mezalimi” Adlı Eserde Türk Soykırımını

İki ciltten oluşan bu kitabın I. cildinde; Rus tarihinin ana hatları, Türk (Osmanlı) - Rus münasebetlerinin tarihçesi, Bolşevik İhtilali gibi ana başlıkları tamamlayan pek çok alt başlık ile konuya geniş bir giriş yapıldıktan sonra II. ciltte Moskof mezaliminin sahneye çıktığı Trabzon, Erzincan, Erzurum, Kars, Batum, Van, Bitlis, Muş vilayetleri ile Kafkasya, Azerbaycan, Kırım, Türkistan ve Rumeli

coğrafyalarında gerçekleşen işkence, katliam, sürgün ve soykırımların izleri sürülüp, eldeki bilgi ve belgelerle çetelesi tutulmuştur.

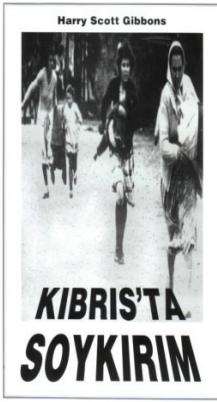
I. ciltte, “Bir Yardım Efsanesi” başlığı altında, uzun zamandır Türkiye’de özellikle sosyalist camianın, Kurtuluş Savaşı’nda Rusların bize yardım ettiği, savaşı bu sayede kazandığımız ile ilgili ciddi beyanları olduğu, bu minvalde yazılan çizilenlerin tamamen bir efsane olduğu anlatılmaktadır. Rusların yaptığı cüzi para yardımı esasen bölgedeki Türklerin topladığı paraların neredeyse yekûnuna el koyup çok az bir kısmını, kendi yardımlarınıymış gibi sunmaları gösterisinden başka bir şey değildir: “Halbuki Ruslar, Türkiye’ye vermek için bu parayı, o zaman müstakil bir cumhuriyet olan ‘Buhara’dan temin etmişlerdir. Hem de bir milyon değil yüz milyon ruble olarak. Rusların doksanbeş milyonunu gasbettikleri bu meblağın ‘Buhara Cumhuriyeti’nden temin edilmesini, birkaç sene evvel yurdumuzda mülteci olarak hayata gözlerini yuman o zamanki Buhara Cumhuriyeti’nin Reiscumhuru Osman Kocaoğlu’nun şu satırları ifşa etmektedir: ...” (s.332)

Para yardımının yanında askeri yardım da yapacağını söyleyen Rusya, bu birlikleri o zaman bağımsız olan Azerbaycan topraklarından geçirmek istemiş, Azeri Türkleri bu sevkiyata Türkiye’nin araya girmesi ile zoraki izin vermişler, ancak korktukları başlarına gelmiş, buraya elini kolunu sallayarak gelen Rus askerleri, bir daha çıkmamış Azerbaycan’ı işgal ve ilhak etmiştir. Bu mazi halen Azeri Türklüğünün kalbinde bir yaradır. (s.327)

Kitabın II. cildinde Moskof Mezalimi, kronolojik sıra ve muhtelif Türk coğrafyalarındaki örnekleri ile anlatılır. Yıllar ve coğrafyalar değişir ama uygulamalar aynı kalır. Kırım mezaliminden bahseden şu alıntı, bu aynılık ve kitabın içeriği hakkında yeterince aydınlatıcıdır: “1941 Alman - Rus harbi başladığı zaman Kırım manen ve maddeten bitkin bir halde idi. Buranın Türk seknesi Bolşevik İhtilali öncesine kıyasen yüzde elli eksilmişti. 1941 sonbaharında Almanlar karşısında ric’at eden Kızıl Ordu, Kırım’dan çekilirken hâlâ Türk unsurunu çeşitli bahanelerle yok etmeye uğraşıyordu. Rus ric’atini müteakib Kırım’da ele geçen gizli vesikalar, Moskova’nın Kırım Türklerini tamamen yok etmeyi planlamış bulunduğunu göstermiştir. Esasen birçok katliamlarda komünist olan Rus emellerini gerçekleştirmekte emeği geçmiş bulunanların bile istisna edilmemeleri de bunu göstermekteydi. Rusya’nın maksadı Kırım’ı aynı zamanda kan itibarıyla Sovyetleştirmektir. Bunun için Kırım’dan çekilirken hapisaneleri ve hatta hastaneleri bile ateşe vererek içlerindeki binlerce günahsız insanı yakmaktan, sokaklarda ele geçirdiklerini süngülemek ve kurşunlamaktan geri kalmamışlardı. Fakat asıl tedhiş ve katliam Almanlar’ın mağlubiyeti üzerine Ruslar’ın Kırım’a tekrar dönüşleri sırasında cereyan etmiştir. ...” (s.536)

Kitabın yazarı Kadir Mısıroğlu, bu kitabında olduğu gibi, kitaplarının ilk sayfasına, şu içerikle bir "RİCA" metni koymuştur: "Sevgili Okuyucu!... Yüzyıllar süren 'MOSKOF MEZALİMİ'nin milyonlarca mağdur ve mazlumuyla, mübarek şehit ve gazilerimizin ebediyete intikal eden aziz ruhları, senden bir FATİHA beklemektedir. Onları şâdetmek iman ve vatan borcudur." Biz de yazarın çağrısına uyup, sürgün ve soykırım mağdurlarına gönülden bir Fatiha yolluyor, onları yâd ve şâd etmekten bir nebze teselli buluyor, bu dünyada bulamadıkları huzuru, öbür dünyada bulmuş olmalarını temenni ediyoruz.²⁴

2.10. "Kıbrıs'ta Soykırım" Adlı Eserde Türk Soykırımı

Gazeteci yazar Harry Scott Gibbons tarafından kaleme alınan "The Genocide Files" adlı kitap, Türkçe'ye Kıbrıs'ta Soykırım adı ile aktarılmıştır. Kitap, Kıbrıs Adası'nı Türklere arındırıp tamamen Rum yapmak için Birleşmiş Milletlerin görmezden gelerek ve müdahale etmeyerek göz yumduğu vahşet derecesindeki olaylarla ortaya çıkan, özünde bir barış harekâtı olan Türk askerinin olaya el koyması ile önü alınan soykırımın, göz tanıklığı bilgiler ve çeşitli belgelerle anlatıldığı bir içeriğe sahiptir.

21 Aralık 1963 Cumartesi gecesi saat 02.10'da içinde kadınlı çocuklu Türklerin bulunduğu iki otomobilin Rumlar tarafından durdurulması ve silahla taranması ile "Soykırım -Kıbrıs Türklerinin topyekün imhası- başlamıştı." (s.3) Bu olayları niceleri takip eder: "Ayvasıl'ın çeyrek mil dışındaki Türk mezarlığında, erkekler, kadınlar ve çocuklardan oluşan 21 kişi toprağa veriliyordu. 12'si, Ayvasıl'da iki gece önce katledilen köylüler, diğer 9'u ise, esir alınıp sonra Ayvasıl yakınlarında vurulanlardı." (s.178) Kitapta, Barış harekâtı esnasında Türk askerlerinin her zamanki şefkat ve merhamet duyguları ile nasıl hareket ettiğine dair şu türden örneklere rastlarız ki Rumların hareket tarzının tam tersidir: "Evler arasında ilerleyen Türk ordusuna mensup uzun boylu yüzbaşı, yan gözüyle bir evde bir hareket fark etti. Döndü ve silahını ateşlediğinde bir Rum kadını yaraladığını gördü. Hemen onu bir cipe taşıdı, dağdaki karargâha getirdi. 'Komutanım ne olur tedavi ettirin. Onun ölümünü boynumda taşımak istemiyorum.' diye yalvarıyordu." (s.388)

Kitap bu korkunç, nefret ve insanlık suçu olayların birbirine eklenmesi ile sürüp gitmektedir. Kitabın içinde yer bulan bir olay ise emperyalist devletlerin gerçekleri, defaaten nasıl çarpıttığını ortaya koyacak mahiyettedir: "Bu sırada Rumlar, Türk cephesinin her iki tarafındaki güçlerini takviye ediyordu. ... Ve,

çevrelerindeki arazi bol bol mayınlanıyordu. ... Yabancı gazeteciler arasındaki ilk can kayıpları, onlardan bir grubun Lapta'nın Rum tarafından, Türk bölgesine doğru geçerken, mayınlı araziye girdiği esnada meydana geldi.

BBC'den Ted Stoddart öldü ve beraberindeki gazeteci arkadaşları yaralandılar. Türk askerleri onları bu bölgeden çıkarmak için hemen mayınlı araziye girdiler. Rum yetkililer bu olayı fırsat bilip, Türkleri mayınları döşemekle suçladılar ve dünya basını da bu iddiayı tekrarladı.

Fakat, Türkler batıya doğru Rum kuvvetleri yönünde hareket halindeydiler. Öyleyse niçin kendi güzergâhları üzerine mayın yerleştirdiniz ki! Bu durum, mayınların Rumlar tarafından döşendiğini apaçık ortaya koyuyordu. Ama, İngiltere, Yunanistan, BM ve Kıbrıslı Rumlar gibi Türk karşıtı mihraklar sayesinde, dünyanın görüşü Türkler aleyhine dönüyordu." (s.388-389) Son cümle, son iki yüz yıldır, iki yüz kere soykırıma uğramış Türk milletine bir de soykırımcı iftirası atıp soykırımcı yaftası yapıştırmaya yeminli kripto basın yayın çalışmalarının iç yüzünü açığa çıkaran bir saptama / itiraf olarak okunmalıdır.²⁵

2.11. "Bu Dosyayı Kaldırıyorum" Adlı Eserde Türk Soykırımı

Eser, oldukça anlamlı ve yerinde bir soru ile başlayarak sözde Ermeni soykırımının temelsizliği üzerine bilgi ve belge eşliğinde devam ediyor: "Bir süredir Ermeni faaliyet ve talepleri had safhaya ulaştı. Bu meselenin kökü daha eskilere gitse de, yaklaşık yüz seneden beri kan ve kinle yakamıza yapışmış olan Ermeni belasıyla ilgili bu dosyanın gündemden kalkması gerekli. Çünkü artık miadını doldurmuş durumda.. Bir katliamdan söz ediliyor... katliam...

O yıllarda Osmanlı devleti sınırları içinde yirmi beş milyon insan yaşıyordu. Ve cephelere gidip askerlik hizmetinin bütün ağırlığını çeken sekiz milyonluk bir Türk unsuruydu. Anadolu'da çocuklar, kadınlar ve yaşlılardan başka hiç kimse kalmamıştı. Eli silah tutanlar Kafkas, Çanakkale, Irak ve Filistin cephelerinde savaşıyordu. Peki öyleyse sözü edilen bu Ermeni katliamını kimler yapmıştı?"²⁶

2.12. "Türkler Soykırım Yaptı mı?"

Adlı Eserde Türk Soykırımı

Kapağına "Genelkurmay Ataşe Başkanlığı Arşiv Belgeleri Sözde Soykırım İddialarını Yanıtlıyor." açıklaması da düşülen kitap, Kurtuluş Savaşı'nda Doğu orduları komutanı olan Kazım Karabekir Paşa'nın bugün Erzurum soykırım anıtında da bir kısmı yer alan şu sözlerini de içermektedir: "14

Şubat'ta Erzincan'ı aldık. Ermeniler pek az karşı koydular. Güzel yapılar ve kışlalar yakılmıştı. Bazılarını içini insanlarla doldurup yakmışlardı. İçi cesetlerle dolu kuyular çoktu. Müfrezem 22 Şubat'ta Mamahatun'u (Tercan) işgal etti. Burada sağ kalan kimse bulunamadı. Ermeniler bütün ahalisini öldürüp büyük çukura doldurmuşlardı. Her taraf yanıyordu. Aşkale ve Yeniköy'de de aynı manzara vardı. 20 Şubat'ta Bayburt'a geldik. Buradaki cenazeler insanın aklını oynatacak kadar çoktu. Bütün çocuklar süngülenmiş, yaşlılar ve kadınlar samanlıklara doldurulup yakılmış, gençler baltalarla parçalanmıştı. Çivilere asılmış ciğer ve kalpler görülüyordu. Bunları görünce, Erzurum'daki kardeşlerimizin imdadına koştuk. 11-12 Mart'ta Ilıca ve Erzurum'u aldık. Erzurum'da öyle acıklı manzaralar gördük ki insanı, insanlıktan iğrendiriyordu. Halk gözyaşı ile şuraya buraya koşuyor, kimi babasını, oğlunu süngülenmiş veya yakılmış buluyordu. Birçok sokaklarda hiç hayat görülüyordu. Yerlerde çocuk, kadın, yaşlı kanlar içinde yatıyorlardı. İstasyon sanki bir mezarlık, ölülerini dışarıya fırlatmıştı." Bu cümlelerin içeriğini özetlediği kitap, asıl soykırımın Ermenilerce yapıldığını ortaya koyan birçok bilgi ve belge ile zenginleşmektedir.²⁷

Bugün dünya üzerinde dört büyük soykırımdan bahsedilmektedir. Birincisi holocaust olarak adlandırılan ve Almanlar tarafından, II. Dünya savaşı yıllarında Yahudilere, ikincisi holodomor olarak adlandırılan ve Sovyet Rusya tarafından 1932-1933 yıllarında yaratılan yapay açlık felaketi sonucunda nüfusunun yarısını kaybeden Ukraynalılara, üçüncüsü Amerikalılar tarafından Kızılderililere ve dördüncüsü emperyalist Batı tarafından köleleştirilen ve pazarlarda satılan Afrikalılara yapılan soykırımlardır ve bu soykırımlarda muhatap ulusların yaklaşık beş ile on milyon insanını kaybettiği düşünülmektedir.

Gerçekte ise 20. yüzyılda bu soykırımların toplamından on kere daha büyük bir insan kaybına yol açan en büyük soykırımı Türkler maruz kalmış, Adriyatik'ten Japon Denizi'ne kadar olan bölgede yaklaşık 100 milyon Türk kırma, kıyım ve soykırım uğratılmıştır. Bu soykırımların son sahneleri Hocalı, Musul, Kerkük, Halep ve Uyguristan'da tecelli etmiş ve soykırım süreci henüz sona ermemiştir.

2.13. "Soykırım Uğrayan Türkler" Adlı

Eserde Türk Soykırımı

Yine aynı yazara, bir önceki kitabın yazarı Gökhan Balcı'ya ait olan ve ön kapakta Genelkurmay Ataşe Başkanlığı Arşiv Belgeleri Sözde Soykırım İddialarını Yanıtlıyor." açıklaması bulunan kitabın arka kapağında ise "1918 Kaloköyü (Derecik) Kırgınına Ağıt" başlığı altında verilen on iki dörtlükten oluşan ağıtın beş dörtlüğü şöyledir:

Bir yiğidi: Vurmuş, yolda koymuşlar,
Can teslim etmeden, deri soymuşlar,
Cep - cep etmiş, yanlarını oymuşlar,
El cepte, figanı Arşa dayandı.

Bir gelini gördüm: Ayağa kalkmış,
Sandım ki canı var, yüzüme bakmış,
Kâfir, mısmar ile direğe çakmış;
Mısmar, çivi ünü, Arşa dayandı

Bir hamile kadın: Davranmış kaça.
Ermeni, eylemiş hep parça, parça
Kılıç ile vurmuş, bölünmüş kalça,
Akan kızıl kanı, Arşa dayandı.

Çocuğu, karnından çıkartmış bakar;
Can teslim etmeden süngüye takar,
Bebeğin fizanı, dağ taşı yakar,
Dağın, taşın şanı, Arşa dayandı.

Altı yüz altmış can, battı kırıldı;
Çoğu yandı, geri kalan vuruldu,
Bu köyün defteri artık dürüldü,
Hâlinin yamanı, Arşa dayandı.

Bu destanın dayandığı olay ise kitapta şöyle açıklanmaktadır: “Ermeniler, 12 Mart 1918’de ordumuzun Erzurum’a girişinden sonra, daha kanlı ve çok alçakça usullerle Türkleri katliama giriştiler. Yalnız, Sarıkamış – Arpaçayı arasında bulunan 52 Türk köyünde silahsız erkekleri ve çoluk – çocuğu cami, aşhane ve ahır gibi büyük yapılarla evlere doldurup, bir yandan gazyağı ve benzinle ateşe vererek, bir yandan da kapı ve pencerelerden fırlayanları balta, kılıç, süngü ve benzeri kesici nesnelere, yaylım ateşlerle pek vahşice kırdılar. 671 nüfuslu (Kars’ın doğu yanındaki) Kaloköyü’nden

Madalyonun diğer yüzüne baktığımızda ise bu denli devasa, kitlesel ve çok uluslu yapılar tarafından soykırıma uğratılan ve uğramaya devam eden Türk milletine, soykırım yaptığı iddiaları üzerinden soykırımcı yaftası yapıştırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Atalarımıza haksız ve hadsiz şekilde izafe edilen soykırımcı iftirasını görmezden, duymazdan gelmek, “Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı” diyen şairimizin vasiyetini, çiğnemek, masum ve mağdur atalarımızın kemiklerini sızlatmak anlamına gelecektir. Dirilerin ölümlerine borcu, onların aziz ve temiz hatıralarına sahip çıkmaktır.

(Derecik'ten) kurtulabilen az sayıdaki kişiden birisi olan AŞIK KAHRAMAN (1863-1944), bu köyde 360 kişinin bir yere doldurularak, 15 Nisan'dan sonra nasıl kırıldığını, yukarıdaki acıklı destanda anmaktadır.²⁸ Kitap; yer, tarih ve belge ilişkisi kurarak bu arda arkası kesilmez soykırımı anlatan benzer örneklerle doludur.

Sonuç

Bugün dünya üzerinde dört büyük soykırımdan bahsedilmektedir. Birincisi holocaust olarak adlandırılan ve Almanlar tarafından, II. Dünya savaşı yıllarında Yahudilere, ikincisi holodomor olarak adlandırılan ve Sovyet Rusya tarafından 1932-1933 yıllarında yaratılan yapay açlık felaketi sonucunda nüfusunun yarısını kaybeden Ukraynalılara, üçüncüsü Amerikalılar tarafından Kızılderililere ve dördüncüsü emperyalist Batı tarafından köleleştirilen ve pazarlarda satılan Afrikalılara yapılan soykırımlardır ve bu soykırımlarda muhatap ulusların yaklaşık beş ile on milyon insanını kaybettiği düşünülmektedir.

Gerçekte ise 20. yüzyılda bu soykırımların toplamından on kere daha büyük bir insan kaybına yol açan en büyük soykırımı Türkler maruz kalmış, Adriyatik'ten Japon Denizi'ne kadar olan bölgede yaklaşık 100 milyon Türk kırımına, kıyımına ve soykırımına uğratılmıştır. Bu soykırımların son sahneleri Hocalı, Musul, Kerkük, Halep ve Uyguristan'da tecelli etmiş ve soykırım süreci henüz sona ermemiştir.

Madalyonun diğer yüzüne baktığımızda ise bu denli devasa, kitlesel ve çok uluslu yapılar tarafından soykırımına uğratılan ve uğramaya devam eden Türk milletine, soykırım yaptığı iddiaları üzerinden soykırımcı yaftası yapıştırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Atalarımıza haksız ve hadsiz şekilde izafe edilen soykırımcı iftirasını görmezden, duymazdan gelmek, "Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı" diyen şairimizin vasiyetini, çiğnemek, masum ve mağdur atalarımızın kemiklerini sızlatmak anlamına gelecektir. Dirilerin ölülerine borcu, onların aziz ve temiz hatıralarına sahip çıkmaktır.

Keza bir kez olan, eğer ders çıkarılmaz, uyanık olunmazsa bin kez daha olur. Türkleri bu soykırım batağından çekip çıkarmak için, farkındalık, bilgi ve bilinç oluşturmak elzemdir. Geniş ölçekte bilimsel, sanatsal, kültürel kaynaklara inmeyenler için bilgi kirliliği ile bilinç kirliliği yaratılması, nihayetinde barbar, gaddar, soykırımcı Türk imajı yaratılmaya çalışılması, bu amaçla toplum mühendisliği projelerinin hayata geçirilmesi ve iletişim kaynaklarının tek yönlü kullanımı; masum, mağdur ve mazlum Türk halkının etkinliğini sıfır noktasına indirgemektedir. Bu süreci tersyüz etmek, iyi niyetimizi koruyarak ve doğrulardan ayrılmayarak benzer kanalları, yöntemleri kullanmaktan geçmektedir.

Kişisel gözlemlerim konunun değil sokaktaki insanlar tarafından, pek çoğu ile teşrik-i mesai olanağı bulduğum, Türklük Bilimi (Türkoloji) sahasında çalışanlarca dahi bilinmediğini, bir soykırıma uğrama bilincinin oluşmadığını, hatta üzücü, ürkütücü ve düşündürücüdür, soykırım yaptığımızı düşünme ve kabul etme eğiliminin öne çıktığını göstermektedir. Birine kırk kere delisin dersin deli olur, diyen insanımızın teşhisi doğrudur. Kendilerine, etki gücü yüksek yazılı ve görsel basın üzerinden mütemadiyen / kırk kere soykırımcısınız siz, denilenler, soykırımcı olduklarını kanıksamış ve benimsemiş gözükmediler.

Diğer yandan Türk olduğunun farkında olan ve Türklüğü önemseyen, babalarının ve dedelerinin maruz kaldığı ve Türklerden Müslüman dünyaya doğru genişleyen, kurbanları sonsuz kere çoğalan soykırımlardan çocuklarını ve torunlarını korumak isteyenlerin kütüphanelerini, yukarıda seçtiğimiz kaynaklarla zenginleştirmek, bilgi ve bilinç yoluyla, uyanıklık düzeyimizi en üst düzeye çıkarmak, öncelikli, önemli, ertelenemez ve kaçınılmaz bir görevdir. Nüfusunu kaybedenin nüfuzunu da kaybettiği, haklı ama güçsüz olduğu için haksız da sayılacağı unutulmamalıdır.

- 1 Ağlama yurdum, eğer ki bu gününde yoksa bahar
Gelecek günlerinde baht yıldızı elbet doğar.” anlamına gelen dizeler için bkz: İsa Yusuf ALPTEKİN, **Doğu Türkistan Davası**, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.
- 2 TEKİN, Mehmet (2001), **Roman Sanatı**, 1. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları, s.7.
- 3 YAMAN Abdullah, **Ermeni Meselesi ve Türkiye**, Otağ Yayınları, Temmuz 1973, s. 23.
- 4 ARGUNŞAH, Hülya Ömer Seyfettin Bütün Eserleri **Hikayeler 1-2-3-4 Cilt**, Birinci Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, Ocak 1999.
- 5 YUSUFOĞLU, Şükrullah (2009), **Kefensiz Gömülenler**, İnceleme - Aktarma: Şuayip Karakaş, Ankara: Berikan Yayınları.
- 6 ŞAHİN, İbrahim (1996), **Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, İsa Kocakaplan, **Cengiz Dağcı'nın Dört Romanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.
- 7 Prof. Dr. BURAN, (2010), Ahmet **Kurşunlanan Türkoloji**, Ankara: Akçağ Yayınları, s.162.
- 8 BAHADIROĞLU Yavuz (1976), **Kırım Kan Ağlıyor**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- 9 <http://sahipkiran.org/2013/09/04/kirim-kirim-kirilanlarin-ulkesi-guzel-kirim/>, Son Erişim Tarihi: 10.01.2014.
- 10 MEHMET ARİF BEY (1974), **93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler**, Sadeleştiren: Nihad Yazar, İstanbul: Anadolu Neşriyat Yurdu,
- 11 HÜSEYİN RÂCİ EFENDİ, **Zağra Müftüsünün Hatıraları / Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**, Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser.
- 12 SOLİJENİTSİN, Aleksander (1974), **Gulag Takım Adaları**, Cilt 1-2, çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayınevi, Yayın Yeri Yok, C.1 s.368.
- 13 ALPTEKİN, İsa Yusuf (1992), **Doğu Türkistan Davası**, İstanbul: Seha Neşriyat, Arka Kapak.
- 14 <http://tr.wikipedia.org/wiki/Holodomor>, Son Erişim Tarihi: 10.01.2013.
- 15 Buran, s. 209.
- 16 Prof. Dr. ANADOL, Cemal (2010), **Tarihe Hükmeden Millet Türkler**, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- 17 AKSAN, Yaşar (2011), **Tek Suçları Türk Olmaktı**, Cilt 1-2, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- 18 YAMAN, Abdullah (1973), **Ermeni Meselesi ve Türkiye**, Otağ Yayınları, Temmuz
- 19 Pier LOTİ **Can Çekişen Türkiye 1914**, hzl. Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser.

- 20 MISİROĞLU, Kadir (1972), **Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi**, İstanbul: Sebil Yayınevi. / Prof. Dr. Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün, çev. Prof. Dr. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.
- 21 <http://tr.wikipedia.org>, Son Erişim Tarihi: 10.01.2014.
- 22 Prof. Dr. MCCARTHY, (1995). Justin Ölüm ve Sürgün, çev. Prof. Dr. Bilge Umar, İstanbul: İnkılap Kitabevi, (Kitabın İngilizce orijinali için bk. Justin McCarthy (1995), **Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922**, Darwin Press, ISBN 9780878500949)
- 23 LEWY, Guenter (2011), **1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu? Çarpıtılan Değiştirilen Tarih**, çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları,
- 24 MISİROĞLU, Kadir (1974), **Moskof Mezalimi**, Cilt I-II, Sebil Yayınevi, İstanbul
- 25 GİBBONS, Harry Scott (2003), **Kıbrıs'ta Soykırım**, Yayına Hazırlayan Erol Fehim, Near East Publishing, Lefkoşa
- 26 ZEYREK, Yunus, **Bu Dosyayı Kaldırıyorum**, Payda Yayınları, Ankara 2007, s. 1-368.
- 27 BALCI, Gökhan (2007), **Türkler Soykırım Yaptı mı?**, İstanbul: Truva Yayınları, s. 1-256.
- 28 BALCI, Gökhan (2007), **Soykırımı Uğrayan Türkler**, İstanbul: Truva Yayınları, s. 1-208.

Kaynaklar

- YAMAN, Abdullah **Ermeni Meselesi ve Türkiye**, Otağ Yayınları, Temmuz 1973.
- BURAN, Ahmet (Prof. Dr.), (2010), **Kurşunlanan Türkoloji**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SOLJENİTSİN, Aleksander (1974), **Gulag Takım Adaları**, Cilt 1-2, çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayınevi, Yayın Yeri Yok,
- ANADOL Cemal (Prof. Dr.), (2010), **Tarihe Hükmeden Millet Türkler**, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- BALCI, Gökhan (2007), **Soykırımı Uğrayan Türkler**, İstanbul: Truva Yayınları.
- BALCI, Gökhan (2007), **Türkler Soykırım Yaptı mı?**, İstanbul: Truva Yayınları.
- LEWY, Guenter (2011), **1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu? Çarpıtılan Değiştirilen Tarih**, çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.
- GİBBONS, Harry Scott (2003), **Kıbrıs'ta Soykırım**, Yayına Hazırlayan Erol Fehim, Near East Publishing, Lefkoşa.
- ARGUNŞAH, Hülya Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 1-2-3-4 Cilt, Birinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, Ocak 1999.
- ARGUNŞAH, Hülya Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Makaleler 1-2-3-4 Cilt, Birinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, Ocak 1999.

HÜSEYİN RÂCİ EFENDİ, **Zağra Müftüsünün Hatıraları / Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**, Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser.

ŞAHİN, İbrahim (1996), **Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KOCAKAPLAN İsa, (1999), **Cengiz Dağcı'nın Dört Romanı**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ALPTEKİN, İsa Yusuf (1992), **Doğu Türkistan Davası**, İstanbul: Seha Neşriyat.

MCCARTHY, Justin (Prof. Dr.), (1995), **Ölüm ve Sürgün**, çev. Prof. Dr. Bilge Umar, İstanbul: İnkılap Kitabevi, (Kitabın İngilizce orijinali için bk. Justin McCarthy (1995), **Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922**, Darwin Press, ISBN 9780878500949)

MİSİROĞLU, Kadir (1974), **Moskof Mezalimi**, Cilt I-II, İstanbul: Sebil Yayınevi.

MİSİROĞLU, Kadir (1972), **Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi**, İstanbul: Sebil Yayınevi.

MEHMET ARİF BEY, (1974), **93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler**, Sadeleştiren: Nihad Yazar, İstanbul: Anadolu Neşriyat Yurdu.

TEKİN, Mehmet (2001), **Roman Sanatı**, 1. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Pierre LOTİ, **Can Çekişen Türkiye 1914**, Haz: Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Yayın yeri ve tarihi yok.

DURUKOĞLU, Salim (2013), **Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Türklük Bilinci**, Basılmamış Doçentlik Tezi, Malatya.

YUSUFOĞLU, Şükrullah (2009), **Kefensiz Gömülenler**, İnceleme - Aktarma: Şuayip Karakaş, Ankara: Berikan Yayınları.

AKSAN, Yaşar (2011), **Tek Suçları Türk Olmaktı**, Cilt 1-2, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

BAHADİROĞLU, Yavuz (1976), **Kırım Kan Ağlıyor**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

ZEYREK, Yunus (2007), **Bu Dosyayı Kaldırıyorum**, Ankara: Payda Yayınları.

<http://tr.wikipedia.org>

<http://sahipkiran.org>

KIRIM TÜRKLERİNİN SÜRGÜNÜ VE VATANA DÖNÜŞ MÜCADELESİ (1944–1990)

PROF. DR. KEMAL ÖZCAN*

Bugün Ukrayna toprakları içinde özerk bir cumhuriyet olan Kırım yarımadası, Karadenizin kuzeyinde stratejik önemi yüksek bir mevkidedir. Bu yarımada tarih boyunca çok çeşitli kavimler ile Hunlar, Kıpçaklar, Peçenekler, Uzlar, Hazarlar gibi Türk kavim ve toplulukları tarafından yurt edinilmiş, XV. yüzyıldan itibaren de Kırım Hanlığının merkezi olmuştur. Kırım Hanlığı kuruluşundan kısa bir müddet sonra, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethini müteakip, bu devletin himayesi altına girmiştir. Yaklaşık 300 yıl süren bu durum, 1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sona ermiş ve Kırım bağımsız hâle gelmiştir. Ancak bu bağımsızlık çok kısa sürmüştür, 1783 yılında Rus Çarlığı tarafından ilhak edilmiştir.

Kırım'ın Rus hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte, yarımadada Türk nüfusa karşı ağır baskılar uygulanmıştır. İnsanların büyük bir kısmı "Ak topraklar" olarak adlandırdıkları Osmanlı Devleti'ne göç etmiş, bir kısmı katledilmiş, bir kısmı çeşitli yerlere sürgüne gönderilmiştir. Kırım'da yaşanan zulüm 1917 yılında gerçekleşen Sovyet İnkılabına kadar devam etmiştir.

Kırım Türkleri, Sovyet İnkılabını desteklemişlerdi. Bunun sonucunda inkılâbın lideri Lenin 1921 yılında yayınladığı bir deklarasyon ile Kırım Özerk

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Genel Türk Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

Kırım'ın Rus hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte, yarımada Türk nüfusa karşı ağır baskılar uygulanmıştır. İnsanların büyük bir kısmı "Ak topraklar" olarak adlandırdıkları Osmanlı Devleti'ne göç etmiş, bir kısmı katledilmiş, bir kısmı çeşitli yerlere sürgüne gönderilmiştir. Kırım'da yaşanan zulüm 1917 yılında gerçekleşen Sovyet İnkılâbına kadar devam etmiştir.

SSC'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Kırım'da teşkil olunan bu özerk cumhuriyet, yarımada Rus nüfusun çoğunlukta olmasına rağmen Tatar hâkimiyetindeydi. Başkanı Veli İbrahimov adlı bir Tatar'dı. Resmi dili de Tatarca idi. Kırım'da Tatar hâkimiyetinin yeniden şekillenmeye başladığı bu dönem, maalesef kısa sürdü. Lenin'in ölümünden sonra Sovyet Devleti'nin lideri olan Stalin, Kırım'a tıpkı Rus Çarlığı döneminde II. Katerina'nın bakış açısıyla bakıyordu. Yani Kırım'ın Türklerden arındırılıp, bu güzel yarımadanın Slavlaştırılmasını istiyordu. Nitekim o bu düşüncelerle Kırım Türklerini 1941 sonbaharında topyekûn Kazakistan'a sürgüne göndermeyi düşünüyordu.¹ Ne var ki o sırada patlak veren II. Dünya Savaşı buna imkân vermedi.

II. Dünya Savaşı sırasında, 1939 yılında yapılan Sovyetler Birliği nüfus sayımı verilerine göre, Kırım'da 1.123.806 kişi yaşıyordu. Bu sayının 557.449'unu Ruslar, 218.492'sini Kırım Türkleri ve 153.478'ini Ukraynalılar oluşturuyordu. Bölgede en az nüfus Litvanyalıları aitti (888 kişi).² II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği topraklarına da giren Alman orduları, Ekim 1941'de Kırım'a girmişlerdi.

II. Dünya Savaşı öncesinde, Almanların da Kırım'a dair çeşitli planları bulunmaktaydı. Onlar Kırım'ın kendi topraklarına dahil edilmesi³, bölgenin Alman subayları için bir tatil beldesi

hâline getirilmesi veya İtalyanlarla ihtilafı oldukları Güney Tirol Almanlarının buraya yerleştirilmesi düşüncesini taşıyorlardı. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek için ise, Kırım'da yaşayan Ruslar, Ukraynalılar, Kırım Türkleri dahil herkesin sürgün edilmesi gerektiğine inanıyorlardı.⁴

Savaşın başlamasından yaklaşık iki yıl sonra Sovyet topraklarını istila eden Alman orduları, Ekim 1941'de Kırım'ın kuzeyindeki Orkapı (Perekop)'dan içeri girerek, 30 Kasım 1941'e kadar Akyar (Sivastopol) dışında bütün Kırım'a hakim oldular.⁵ Kırım'ı Almanlara terk eden Sovyet idaresi, beraberindeki askeri kuvvetlerle

bölgeden çekilirken büyük bir katliama girişmiş, kendi askerlerinin yattığı hastaneleri dahi ateşe vermekten kaçınmamışlardı.⁶ Kırım'a giren Alman orduları ise, bir kısım halk tarafından kurtarıcı olarak karşılanmıştı. Almanlara gösterilen bu ilginin bir benzerini, Kırım dışında yaşayan Kırım Türklerinin vatanlarının bağımsızlığını elde etmek için Almanlarla temasa geçmelerinde görmekteyiz. İlk olarak Edige Kırimal ve Müstecip Ülkusal gibi tanınmış iki Kırım Türkü, Türkiye Cumhuriyeti'nin de çabaları sonucu Almanya'ya gitti. Kırimal ve Ülkusal burada Alman yetkililerle ülkesinin ve halkının geleceği hakkında girişimlerde bulundular.⁷ Aynı şekilde Kırım'da da bir kısım Kırım Türkü, vatanlarının Sovyet Rus hâkimiyetinden kurtularak bağımsız bir Kırım Türk devleti halini almasını istiyordu. Bu gaye ile Alman ordusu bünyesinde kurulan askeri taburlarda bazı Kırım Türkleri yer almıştı. "Gönüllü Nefsi Müdafaa Taburları" olarak da adlandırılan bu teşekküllerde yer alan Kırım Türklerinin bir bölümünün ise Nikolayev ve Akmesjid (Simferopol)'deki Alman esir kamplarında bulunan askerlerden oluştuğunu da belirtmek gerekir.⁸ Önemli bir kısmı, hayatta kalma arzusundaki savaş esirlerinden oluşan bu taburların, o dönemin şartları içinde ne kadar "gönüllü" oldukları ihtiyatla karşılanmalıdır. Bu taburlarda gerçekten gönüllü olarak yer alan Kırım Türklerinin amaçları ise, Alman hâkimiyeti altında yaşamak değil, ne şekilde olursa olsun Rus hâkimiyetinden kurtulmak ve bağımsız Kırım devletini kurmaktır. Onlar bu hedefe ulaşabilmek için, Almanların kendilerine ne tür haklar tanıyacağını hesaba katmadan böyle bir işbirliğine giriştiler.⁹

Nefsi Müdafaa Taburlarında yer alan Kırım Türklerinin mevcudu hakkında kesin bir bilgiye maalesef sahip değiliz. Bununla birlikte, bu taburlarda bulunan Kırım Türklerinin sayısının genel olarak 20.000 kişi civarında olduğu ifade edilmiştir.¹⁰ Bize göre bu konuda en doğru bilgiler Alman askeri belgelerinde bulunmaktadır. Nitekim bu bilgilere göre, Kırım'da toplanan gönüllü sayısı toplam 9255 kişidir.¹¹ Görevi Kırım'daki diğer milliyetlere mensup halkı korumak ve Sovyet partizanlarına (çeteci) karşı mücadele etmek¹² olan bu taburların infaz birlikleri olarak görev yaptığı ve Kırım'da yaşayan 88 bin sivilin ölümünde, 85 bin kişinin de Almanya'ya sürgün edilmesinde görev aldığı Sovyet makamları tarafından iddia edilmiştir.¹³

İşgalin ardından Kırım'da kurulan Alman idaresinin, Kırım Türklerine karşı askerî konularda gösterdiği itimadı siyasî meselelerde göstermediği dikkati çekmektedir. Bunun en bariz tezahürü, Almanlar tarafından Kırım'daki askerî makamların, yerel yönetimlerin ve emniyet teşkilatının büyük çoğunluğunda Rusların göreve getirilmesinde görülmektedir.¹⁴ Bunun yanında Almanların kendileriyle işbirliği yapan Kırım Türklerine karşı bir takım kültürel imtiyazlar

sağladığı bilinmektedir. Kırım Türkleri ayrıca Müslüman Komitelerinin teşkili gibi siyasî bir ayrıcalık da elde etmişti. Bu komite sadece dini ve kültürel meselelerle ilgilenme yetkisine sahip olmasına rağmen, gayr-i resmi olarak Kırım Türklerinin siyasî merkezi hâline gelmişti.¹⁵

Bir kısım Kırım Türkünün Almanlarla çeşitli ilişkilerde bulunmasının yanında, bu topluluğa mensup önemli bir kitlenin ise gerek Sovyet Kızıl Ordusu içinde gerekse partizan (çete) hareketi saflarında Almanlara karşı silahlı mücadeleye katıldığı görülmektedir. Kırım Türklerinin bu mücadeleleri savaş sonrası Sovyet literatüründe uzun süre yer almamıştı. Nihayet Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde yayınlanan eserlerde bu konulara yer verilmeye başlanmış, Almanlarla işbirliği yapanların aksine, Kırım Türklerinin çoğunluğunun "vatanlarına sadık kaldıkları" ifade edilmiştir. Bu mücadelede yer alan birçok Kırım Türkünün yüksek derecede madalya ve nişanlarla taltif edildiğine de yer verilmiştir. Bu ödüllerden biri ise, savaş sırasında 30 tane Alman uçağını düşüren ve bu kahramanlıklarından ötürü iki kere "Sovyetler Birliği Kahramanı" unvanı alan Ahmet Han Sultan'a takdim edilmiştir.¹⁶

Kızıl Ordu ve partizan saflarında yer alan Kırım Türklerinin mevcudu hakkında da kesin bir bilgiye maalesef sahip değiliz. Bununla birlikte, Kırım Türklerinin Sovyetler Birliği KP MK'nin XXIII. Kongresine göndermiş oldukları bir bildiri den anlaşıldığı kadarıyla, savaşın başında Kırım'ın Kuybişev, Bahçesaray, Aluşta, Sudak, Lenin ve Balaklava rayonlarına ait 21 köyden 18 yaşın üzerinde 4252 kişiden 2324 genç (ki bu bölgelerdeki toplam yetişkin nüfusun % 56.9'dur) Kızıl Ordu'ya katılmıştı. Ayrıca, yine bu köylerden 329 kişi partizan hareketine iştirak etmişti. Bu bildiri de, Kırım Türklerinin Kızıl Ordu ve partizan cephelerinde yetişkin nüfusunun % 26.4'ünü kaybettiği de belirtilmektedir.¹⁷ Kırım Türkleri gösterdikleri üstün başarılar sayesinde Kızıl Ordu ve partizan hareketi içerisinde kumanda mevkilerine kadar yükselmişlerdi.¹⁸ Bütün bunlara rağmen, partizan hareketinin Rus asıllı komutanlarından Makrousov ve Martinov gibi şahıslar, Kırım Türklerine karşı besledikleri düşmanlığı daha da ileriye götürerek, Sovyet yönetimine sunduğu raporlarda Kırım Türklerinin Almanlarla işbirliği yaparak "vatana ihanet ettiklerini" defalarca ifade etmişlerdi.¹⁹

Kasım 1943'te Stalingrad'da Alman ordusuna karşı ezici bir galibiyet kazanan Kızıl Ordu birlikleri, ilerlemesini sürdürerek 10 Nisan 1944'te Kırım'a yeniden hâkim oldu. Kırım'ın tekrar Sovyet hâkimiyetine girmesinin ardından, zafer sarhoşluğu içinde olan Kızıl Ordu askerleri özellikle Kırım Türklerine karşı ağır baskılar uyguladı, hatta birçok Kırım Türkünü katletti.²⁰ Sovyet askerlerinin Kırım Türklerine karşı böyle bir tutum sergilemelerinin altında yatan en önemli sebep,

Kırım Türklerinin Almanlarla işbirliği yaparak Kızıl Ordu ve partizan hareketlerine karşı savaşmalarıydı. Zira Sovyet yönetimi tarafından yapılan menfi propagandalarla bu insanlar Kırım Türklerinin vatana ihanet ettiklerine inandırılmışlardı.²¹

Sovyet yönetimi Kırım'a tamamen hâkim olduktan sonra, 20 Nisan 1944'te Kırım KP bölge komitesi, savaş sırasında Almanların yapmış oldukları cinâi faaliyetler ile onlarla işbirliği yapanları tespit etmek amacıyla bir **Olağanüstü Devlet Komisyonu** kurulmasına karar verdi. 5 Haziran 1944'te çalışmalarına başlayan komisyon Mayıs 1945'te görevini tamamladı.²² Bu komisyonun çalışmaları sonunda hazırlanan raporlar, Sovyet hükümetinin daha önceden düşündüğü Kırım Türklerinin sürgününe bir bakıma zemin hazırladı.

70 yıllık Sovyet tarihinde, bu ülkede yaşayan birçok topluluğun topluca sürgüne gönderilmeleri çok görülen bir olaydı. 1930-1950 yılları arasında birçok halk yaşadıkları yerlerden sürülerek ülkenin başka bölgelerinde, zor şartlar altında yaşamaya terk edilmişlerdi. Bu uygulamalara ilk defa, 1 Şubat 1931 tarihinde "kulak" olarak adlandırılan toprak sahibi zengin köylüler maruz kalmıştı. İki yıl içerisinde sürgünleri gerçekleştirilen bu şahısların toplam mevcudu 1.317.000 civarında idi.²³ 1937 yılında Sovyetler Birliği'nde yaşayan Koreliler²⁴, 1940'ta Polonya ile Sovyetler Birliği arasında 20 yıl önce cereyan eden savaştan sonra ülkede kalan 380.000 Polonyalı²⁵, 1941'de Volga kıyılarında yaşayan Almanlardan, savaş sırasında Alman ordusuna yardım ettiği gerekçesiyle toplam 1.024.722 kişi²⁶ sürgüne maruz kaldı. Bunun yanında 28 Ekim 1943 tarihli SSCB YSP kararnamesiyle toplam 93.139 Kalmuk Altay, Krasnoyarsk, Omsk ve Novosibirsk bölgelerindeki özel iskân alanlarına sürgün edildi.²⁷ 2 Kasım 1943'te ise toplam 69.267 Karaçay Türkü vatanlarından zorla çıkartıldı.²⁸ Bütün bu toplulukların sürgüne gönderilme gerekçesi hemen hemen aynıydı: Almanlarla işbirliği yapmak veya onlara karşı gerektiği gibi mukavemet etmemek. Oysa Alman işgaline hiç maruz kalmayan ve onlarla herhangi bir teması bulunmayan Çeçen-İnguşlar da Stalin döneminin bu acı siyasetinden nasibini almışlardı. Bu uygulama sonucu yaklaşık 600.000 Çeçen-İnguş, 23 Şubat 1943'te başlayan bir operasyonla vatanlarından zorla çıkarılarak Kazakistan ve Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerine sürüldüler. Aynı bölgede yaşayan ve bir kısmının Almanlara yardım ettiği tespit olunan Kabard, Edige ve Çerkesler ise hiçbir yaptırımla karşılaşmadan yerlerinde kalmışlardı.²⁹

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara yardım ettikleri gerekçesiyle vatanlarından topluca sürülen topluluklar arasında sıra Kırım'da yaşayanlara gelmişti. İlk olarak Kırım Türklerinin sürgünü gerçekleşti. Ardından Kırım'da yaşayan Almanlar, Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler de "zorunlu göçe" maruz kaldılar.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara yardım ettikleri gerekçesiyle vatanlarından topluca sürülen topluluklar arasında sıra Kırım'da yaşayanlara gelmişti. İlk olarak Kırım Türklerinin sürgünü gerçekleşti. Ardından Kırım'da yaşayan Almanlar, Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler de "zorunlu göçe" maruz kaldılar.

Kırım'dan toplam 12.422 Bulgar, 15.040 Rum, 9621 Ermeni, 1119 Alman ve diğer milletlere mensup 3652 kişi sürgün edilmişti.³⁰ Sovyet devletinin izlediği bu sürgün politikası sonucunda, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ülkede toplam olarak 3.332.580 kişinin, yaşadığı topraklardan çıkartılarak Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerine yerleştirildiği ve 1948-49 yıllarında bu sayının ölüm, sürgünlükten serbest bırakılma gibi sebeplerle 2.275.900 kişiye indiği belirtilmektedir.³¹

Sovyetler Birliği topraklarında İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli cereyan ettiği yerlerden biri olan Kırım'ın yeniden Sovyet hâkimiyetine geçmesinden sonra, Sovyet güvenlik birimleri NKVD ve KGB tarafından bölgenin Alman istilacılarından, "Sovyet karşıtı unsurlardan" ve Almanlarla işbirliği yapanlardan "temizlenmesi" için yoğun bir çalışma başlatıldı.³² Bu itibarla, 13 Nisan 1944 tarihinde Kırım Özerk SSC'nin "Sovyet karşıtı unsurlardan temizlenmesi" hususunda bir talimatname yayınlandı.³³ Sürgün operasyonunu uygulayacak olanların hazırladığı 22 Nisan 1944 tarihli rapora göre, 1 Nisan 1940 tarihi itibarıyla Kırım'da 1.126.800 kişi bulunuyordu. Bunun

içinden Kırım Türklerinin mevcudu hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, yaklaşık 218 bin kişi olduğu tahmin ediliyordu.³⁴ Operasyon sonuçlarının merkeze bildirilmesi sırasında, Kırım Türklerinden 20.000 kişinin Kızıl Ordu saflarından ayrılarak Almanların tarafına katıldıkları da belirtilmişti.³⁵

Bütün bunların ardından Sovyet yönetiminin, Kırım Türklerinin topyekün sürgününe kesin karar verdiği anlaşılmaktadır. Serov ve Kabulov'un 7 Mayıs 1944'te Beriya'ya gönderdikleri rapor bu tespiti doğrulamaktadır. Söz konusu raporda sürgün operasyonu hazırlıklarının 18-20 Mayıs'a kadar tamamlanmasının, operasyonun ise 25 Mayıs'a kadar sonuçlandırılmasının mümkün olduğu belirtilmektedir.³⁶ Beriya ise, 10 Mayıs 1944'te, Kırım Türklerinin Sovyet halkına karşı "ihanet etmesi" göz önüne alınarak, bütün Kırım Türklerinin Kırım bölgesinden çıkarılması hususunda Stalin'den Devlet Güvenlik Komitesi (GKO)'nin onay vermesini talep ediyordu.

Beriya sürgün edilecek Kırım Türklerinin, hem tarımda (kolhoz ve sovhozlarda), hem de sanayi ve ulaşım alanlarında kullanılmak üzere Özbekistan SSC bölgelerinde iskân edilmesinin uygun olacağını düşünüyordu.³⁷

Stalin, Beriya'nın bu talebini hemen ertesi gün kendi imzasını taşıyan ve bütün Kırım Türklerinin Kırım'dan sürülmesine karar veren GKO'nin 5859 sayılı "çok gizli" kararnamesiyle yerine getirdi.³⁸ Kararnamede Beriya'nın Kırım Türkleri hakkında zikrettiği hususlar tekrarlanmakta ve onların Almanlarla işbirliği yaptıkları inancı pekiştirilmektedir. GKO bu hususları göz önüne alarak, Kırım Türklerinin aileleriyle birlikte topyekün Kırım'dan çıkarılmasına ve "özel sürgünler (spetsposelentsy)" olarak Özbekistan'ın belirlenen bölgelerinde sürekli ikamete tabi tutulmasına karar verdi.³⁹

Kırım Türklerinin sürgünü 18 Mayıs 1944'te saat 03.00 civarında başladı.⁴⁰ Son derece organize ve zamana karşı oldukça titiz bir şekilde yapılan operasyonlarda, ilk başta "potansiyel tehlikeli" olarak nitelendirilen kişiler tutuklandı. Yetişkin erkeklerin büyük çoğunluğu Sovyet ordusuna alındığı için, geride kalanların ekseriyetini kadınlar, çocuklar ve yaşlılar meydana getiriyordu.⁴¹ Sovyet askerleri gecenin bir vakti, daha önceden tespit olunan Kırım Türklerinin evlerine zorla girerek insanları uykularından kaldırmış ve 15 dakika içinde buldukları yerlerin meydanında toplanmalarını söylemişlerdi. Ne olup bittiğini anlamayan ve uykunun vermiş olduğu şaşkınlığı da üzerinden atamayan Kırım Türklerinin yanlarına, sadece taşıyabilecekleri eşyalarını almalarına izin verilmiş, birçok yerde buna dahi müsaade edilmemişti.⁴²

Evlerinden çıkarılan halk buldukları yerin meydanlarında, tarlalarda veya uygun görülen başka yerlerde toplanarak kendilerini demiryolu istasyonlarına taşıyacak nakliye araçlarını beklemeye başladı.⁴³ Korku ve endişe içerisinde bekleyen halk, bir de Sovyet askerlerinin taşkınlıklarına maruz kalıyordu.⁴⁴ Askerlerin taşkınlıkları o derece artmıştı ki, yaşlı kadınları, acıdan çılgına dönenleri kaçmaları için serbest bırakmışlar, sonra da arkalarından kurşun yağdırmışlardı.⁴⁵

Sürgüne gönderilenler arasında Kızıl Ordu mensubu Kırım Türk askerleri de bulunuyordu. Bu cümleden olmak üzere, Kırım Türklerinden 524 subay, 1392 astsubay ve 7079'u çeşitli rütbelerde olan toplam 8995 Kızıl Ordu mensubu Kırım'dan çıkarılmıştı. Kırım'ın genelinde sürgün edilen sabık Kızıl Ordu mensubu ise toplam 10.892 kişidir.⁴⁶

Kırım Türkleri nakliye araçları ile istasyonlara taşınmış ve burada kendilerini bekleyen vagonlara tıka basa doldurularak kapıları sıkı sıkıya kapatılmıştı. Hayvan

Kırım Türklerinin 3 gün içinde tamamen vatanlarından sürgün edilmesi operasyonunun başarıyla neticelenmesi şerefine 19 Temmuz 1944'te bir tören tertip edilmiş ve operasyonda görev alanlar Sovyet yönetimi tarafından mükâ-fatlandırılmıştı. Ancak tören sırasında gelen bir haber, Arabat adlı bir Türk köyünün unutulmuş boşaltılmadığı yönündeydi. Azak Denizi ile Sivaş arasında yer alan Arabat köyünün halkı balıkçılık ve tuz üretimi ile uğraşan köylülerdi. Kobulov adamlarına iki saat içinde orada tek bir Kırım Türkünün kalmaması yönünde emir verdi. Oysa Kırım Türkleriyle dolu yük katarları çoktan yol almıştı ve onlara yetişme imkânı yoktu. Bunun üzerine Arabat'taki bütün Kırım Türkleri oldukça büyük ve eski bir gemiye bindirilerek mahzene kapatıldılar. Gemi denizin en derin yerine getirilerek ambar kapakları açıldı ve gemi içindeki insanlarla birlikte batırıldı. Bu olay sonunda Arabat köyünde yaşayan Kırım Türklerinden kurtulan tek bir kişi bile olmamıştı. Bu operasyondan sonradır ki, Kobulov Kırım'ın Türklerden "tamamen" temizlendiğini belirten raporunu iletebilmiştir.

ve yük taşımada kullanılan bu vagonlarla daha önce de Çeçen ve İnguşlar sürgüne gönderilmişti.⁴⁷

İlk gün saat 20.00 itibarıyla toplam 90 bin kişi istasyonlara götürülmüş, bunlardan 48.400 kişi 17 katarla doldurularak gidecekleri yerlere gönderilmişti. 25 katarın ise beklemede olduğu bildirilmişti.⁴⁸ 19 Mayıs'ta ise, saat 12.00 itibarıyla istasyonlara toplam 140.000 kişinin götürüldüğü, bunlardan 119.424 kişinin 44 katarla sürgün yerlerine gönderildiği ve halen 13 katarın daha bulunduğu belirtilmişti. Yine aynı gün saat 18.00 itibarıyla ise istasyonlara toplam 165.515 kişinin getirildiği ve bunlardan 136.412 kişinin 50 katarla gidecekleri yerlere gönderildiği rapor edilmişti.⁴⁹ Serov ve Kobulov tarafından 20 Mayıs'ta gönderilen son telgrafta ise, operasyonun saat 16.00'da tamamlandığı ve toplam 180.014 kişinin 67 katarla doldurularak sürgün edildiği, ancak bunlardan 63 katarla bulunan 173.287 kişinin gidecekleri yerlere gönderildiği belirtilmekte, geriye kalan 4 katarın ise o gün gönderileceği ifade edilmektedir. Bunun dışında, Kırım rayon askerî komiserliklerinin askerlik çağında olan 6.000 Kırım Türkünü askere sevk ettiği haber verilmektedir. Ayrıca Beriya'nın emriyle Moskova kömür madenlerinde çalışmak üzere 5000 Kırım Türkünün buraya gönderildiği bildirilmektedir.⁵⁰ Böylece Kırım ÖSSC'den toplam 191.014⁵¹ Kırım Türkünün sürgün edildiği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır ki bu sayının gerçekleri ne ölçüde yansıttığı ihtilaf konusu olmuştur.

Kırım Türklerinin 3 gün içinde tamamen vatanlarından sürgün edilmesi operasyonunun başarıyla neticelenmesi şerefine 19 Temmuz 1944'te bir tören tertip edilmiş ve operasyonda görev alanlar Sovyet yönetimi tarafından mükâfatlandırılmıştı. Ancak tören sırasında gelen bir haber, Arabat

adlı bir Türk köyünün unutulmuş boşaltılmadığı yönündeydi. Azak Denizi ile Sivas arasında yer alan Arabat köyünün halkı balıkçılık ve tuz üretimi ile uğraşan köylülerdi. Kobulov adamlarına iki saat içinde orada tek bir Kırım Türkünün kalmaması yönünde emir verdi. Oysa Kırım Türkleriyle dolu yük katarları çoktan yol almıştı ve onlara yetişme imkânı yoktu. Bunun üzerine Arabat'taki bütün Kırım Türkleri oldukça büyük ve eski bir gemiye bindirilerek mahzene kapatıldılar. Gemi denizin en derin yerine getirilerek ambar kapakları açıldı ve gemi içindeki insanlarla birlikte batırıldı. Bu olay sonunda Arabat köyünde yaşayan Kırım Türklerinden kurtulan tek bir kişi bile olmamıştı. Bu operasyondan sonradır ki, Kobulov Kırım'ın Türklerden "tamamen" temizlendiğini belirten raporunu iletebilmiştir.⁵²

Sürgün operasyonunun yolda geçen safhası, Kırım Türkleri açısından unutulması güç hadiselerin cereyan ettiği bir tablo ortaya koymaktadır. Tıka basa vagonlara doldurulan halk, günlerce aç-susuz bir şekilde, en temel ihtiyaçlarını gideremedi, sonunun ne olacağını bilmediği bir seyahate çıkmıştı. Yol boyunca birçok insan hastalanmış, özellikle yaşlılar ve çocuklar açlığa, susuzluğa, vagonların havasızlığına dayanamayıp hayatını kaybetmişlerdi. Ölenler durulan ilk yerde vagonlardan indirilmiş ve defnedilmelerine müsaade edilmeden yol kenarlarına bırakılmıştı.⁵³ Bu şekilde yol boyunca 7889 Kırım Türkünün öldüğü belirtilmektedir.⁵⁴

Uzun geçen bir yolculuktan sonra sürgün Kırım Türkleri, Sovyet yönetimi tarafından daha önceden tespit edilen yeni yerleşim yerlerine ulaşılar. 4 Temmuz 1944'te Beriya tarafından açıklanan bu insanlık dramının sonuçlarına göre,

Sürgün operasyonunun yolda geçen safhası, Kırım Türkleri açısından unutulması güç hadiselerin cereyan ettiği bir tablo ortaya koymaktadır. Tıka basa vagonlara doldurulan halk, günlerce aç-susuz bir şekilde, en temel ihtiyaçlarını gideremedi, sonunun ne olacağını bilmediği bir seyahate çıkmıştı. Yol boyunca birçok insan hastalanmış, özellikle yaşlılar ve çocuklar açlığa, susuzluğa, vagonların havasızlığına dayanamayıp hayatını kaybetmişlerdi. Ölenler durulan ilk yerde vagonlardan indirilmiş ve defnedilmelerine müsaade edilmeden yol kenarlarına bırakılmıştı. Bu şekilde yol boyunca 7889 Kırım Türkünün öldüğü belirtilmektedir.

Kırım Türklerinin tamamı gönderildikleri yerlere vasıl olmuş, bunlardan 151.604 kişi Özbekistan'a, 31.551 kişi de 21 Mayıs 1944 tarihli GKO kararnamesi gereği Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmişti.⁵⁵ Ancak bu açıklamanın yapıldığı tarihte Kırım Türkleri henüz yeni yerlerine ulaşmamışlardı. Dolayısıyla Beriya'nın yapmış olduğu açıklamadaki verilerin de gerçeği yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Böyle olmakla beraber, bu durumun Sovyet yönetiminden hiç kimsenin umurunda olmadığı, onlar için sürgünün başarıyla gerçekleşmiş olmasının daha önemli olduğu görülmektedir.

Kırım Türklerinin topyekûn vatanlarından sürgününü müteakip, GKO kararnamesi uyarınca onlardan geriye kalan bütün taşınır ve taşınmaz mal varlıklarına Sovyet yönetimi tarafından el konuldu ve bunlar ilgili bakanlıklar tarafından müsadere edildi.⁵⁶ Müsadere işleminin daha süratli bir şekilde yapılabilmesi için ise, sürgün operasyonunun başladığı gün (18 Mayıs 1944) devlet tarafından Eşya Kayıt ve Kabul Komitesi kuruldu.⁵⁷

Tespit edilen mallar müsaade edilerek GKO tarafından yerel yönetimlere devredildi.⁵⁸ Sürgün edilen Kırım Türklerinin menkul ve gayr-i menkul emlâki, yapılan sayım ve kayıt işleminin ardından koruma altına alınacak, binalar ile evler yağma ve hırsızlıklara karşı mühürlenerek muhafaza edilecekti.⁵⁹ Hâl böyle iken, Kırım'ın Slav ahalisinin Türklerden kalan malları yağmalamak, hayvanlarına el koymak ve evlerini işgal etmek niyetinde oldukları, inşaatlarda kullanmak üzere Kırım Türklerine ait mezarların taşlarını söktükleri, kıymetli eşya bulmak ümidiyle mescitleri talan ettikleri de dikkatleri çekmektedir.⁶⁰

Kırım Türkleri ve Kırım'da yaşayan birçok topluluğun zorla Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerine sürülmelerinden sonra Kırım adeta boşalmıştı. Her alanda son derece ciddi iş ve işçi gücü açığı ortaya çıkmıştı. Özellikle Kırım'ın ekonomisine hayat veren ünlü bağ ve bahçeleri harap olmuştu. Uzmanlar bu durumun düzeltilmesi için çok zaman geçmesi ve çok şey yapılması gerektiğini belirtiyorlardı.⁶¹ Sürgün kararnamesinin ardından 15 Mayıs'ta Halk Komiserliği Sovyeti (SNK) tarafından yayınlanan bir talimatname ile Kırım'ın güney bölgelerinde zirai faaliyetlerin yapılması için çalışabilecek elemanlar temin edilmesi hususu ele alınmıştı. Kırım devlet yetkilileri, bu talimatname uyarınca 27 Mayıs'ta bir kararname yayınlarak, yarımada'daki tarım işlerinin yürütülmesi için Ukrayna'nın çeşitli yerlerinden iki ay içinde 13.800 kişinin getirilmesini sağladılar.⁶² Kırım'daki yaşanan bu karmaşıklık, yerel yöneticiler için çözülmesi imkânsız bir sorun gibi görülse de, sürgünün amaçlarından birinin Kırım'a Slav halkı yerleştirerek bu yarımada'yı Slavlaştırmayı, diğer bir ifadeyle Ruslaştırmayı sağlamak olduğu dikkate alınursa,

Kırım Türklerinin sürgününü çok önceden planlayanların bunun önlemini çoktan aldıklarını tahmin etmek güç görünmemektedir. Nitekim GKO, 12 Ağustos 1944'te Kırım şehirlerine kolhoz işçilerinin yerleştirilmesini kabul eden bir kararname kabul etti. Bunun ardından Kırım SNK ve KP bölge komitesi bu kararnameyi tatbik ederek 18 Ağustos tarihli bir diğer kararname ile GKO, Kırım'ın verimli topraklarının, bağ ve bahçelerinin iskân ve ihya edilmesi amacıyla Rusya Federasyonu bölgelerinden ve Ukrayna SSC'nden "dürüst ve çalışmayı seven" kolhoz işçilerinin Kırım'a göç etmelerine karar vermişti.⁶³ Bu gaye ile Sovyet devleti tarafından zikredilen yerlerde yaşayan insanların Kırım'a göç etmeleri için yoğun bir çalışma yürütüldü. İlanlar ve broşürlerle göç için propaganda yapıldı, gitmek isteyenlere geniş imkânlar sunuldu. Sağlanan her türlü imtiyaz ve imkânlarla rağmen, teklif götürülen insanlar bu kampanyaya beklenen ilgiyi göstermemişti. Bunun üzerine Sovyetler Birliği'nin işgale uğrayan yerlerinde KP rayon komitelerine Kırım'ın her bir bölgesine ne kadar insanın yerleştirilmesi gerektiğini belirten özel talimatnameler gönderildi. Talimatnamelerde Kırım'a göçmeyi reddedenler hakkında Almanlara hizmet suçundan ceza verileceği belirtiliyordu. Nitekim savaş sırasında Almanlara hizmet edenlerden bir kısmı, Kırım'a göçüp orada yaşamağa razı olduğu için cezadan kurtulmuş ve bedava ev bark sahibi olmuşlardı.⁶⁴

15 Nisan 1967 tarihi verilerine istinaden 1944 tarihinden itibaren Kırım'a yerleştirilmek üzere 101.707 ailenin (406.828 kişi) getirildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan 162.096 kişinin Rusya Federasyonu SSC'nden, 244.734 kişinin ise Ukrayna SSC'nin çeşitli bölgelerinden Kırım'a gönderildiği görülmektedir.⁶⁵

Sovyet yönetimi tarafından rejim karşıtı olarak nitelendirilen Türklerin ve diğer unsurların Kırım yarımadasından çıkarılmasından sonra, buradaki Türk kültürünün ve diğer gayri Slav toplulukların izlerinin ortadan kaldırılmak istendiği dikkati çekmektedir.⁶⁶ Bunun bir tezahürü olarak da Rusya Federasyonu SSC Yüksek Sovyet Prezidyumu (YSP) Başkanı N. Şvernik ve Sekreter P. Bahmurov tarafından 14 Aralık 1944'te alınan bir kararla⁶⁷ Kırım'daki bütün Türkçe yer adlarının Rusça isimlerle değiştirildiğini müşahede etmekteyiz. Bu kararı müteakip, Lenin tarafından 1921'de "doğunun meşalesi" olması gayesiyle kurulan Kırım Özerk SSC'nin, 30 Temmuz 1945'te YSP Başkanı Kalinin ve sekreteri Gorkin imzalı bir kararname⁶⁸ ile ortadan kaldırıldığını ve Kırım bölgesine çevrilerek Rusya Federasyonuna dâhil edildiğini görmekteyiz. Kırım daha sonra, Stalin'in ölümünün ardından (4 Mart 1953) kendisi de bir Ukraynalı olan Hruşçev'in hâkimiyete geçmesinin ardından, Ukrayna'nın Rusya'ya bağlanışının 300. yıldönümü münasebeti ile Ukrayna SSC'ne hediye edilmişti (19 Şubat 1954).⁶⁹ Bunun dışında, Kırım'daki Türk varlığının yok

Bunun dışında, Kırım'daki Türk varlığının yok edilmesi için yöneticiler ve yerel halk tarafından evlerin yıkılması, bağ ve bahçelerin kullanılmaz hâle getirilmesi, Türklere ait mezarlıkların sürülerek naaşların da "dirilerin çektikleri ıstırapları çekmeleri" için yerlerinden çıkarılması, hatta mezar taşlarının yerlerinden sökülerek yeni yapılan binalarda inşaat malzemesi olarak kullanılması, Marksist-Leninist eserler dâhil olmak üzere Kırım Türkçesi ile yazılan binlerce kitabın yakılması⁷¹, Kırım'da yapılan tahribatın boyutlarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

edilmesi için yöneticiler ve yerel halk tarafından evlerin yıkılması, bağ ve bahçelerin kullanılmaz hâle getirilmesi, Türklere ait mezarlıkların sürülerek naaşların da "dirilerin çektikleri ıstırapları çekmeleri" için yerlerinden çıkarılması⁷⁰, hatta mezar taşlarının yerlerinden sökülerek yeni yapılan binalarda inşaat malzemesi olarak kullanılması, Marksist-Leninist eserler dâhil olmak üzere Kırım Türkçesi ile yazılan binlerce kitabın yakılması⁷¹, Kırım'da yapılan tahribatın boyutlarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kırım Türklerini sürgüne götüren ilk katarlar 29 Mayıs'ta Özbekistan'a gelmeye başladılar. Özbek yetkililer, daha önceden belirlenen istasyonlarda (Taşkent, Arıs ve Kagan) onları karşıladılar.⁷² Yerleşim bölgeleri önceden tespit edilen Kırım Türkleri Özbekistan'da bölgelere göre şu şekilde dağıtıldılar:

Taşkent	56.362
Semarkant	31.540
Buhara	3983
Fergana	16.039
Andican	19.630
Namengan	13.804
Kaşka-Derya	10.171
TOPLAM	151.529 kişi. ⁷³

Kırım Türkleri bu bölgelerde çoğunlukla fabrika ve işletmelerin bulunduğu köy ve kasabalara yerleştirildiler.⁷⁴ 1 Ekim 1944 tarihi

itibarıyla Özbekistan'daki kolhozlara 18.881, sovhozlara 7883 ve diğer işletmelere 10.527 ailenin yerleşimi yapıldı.⁷⁵ Kırım Türkleri buralarda uzun bir müddet son derece ağır şartlar altında yaşadılar. Günlerce, haftalarca at ahırlarında, kuru toprak üzerinde, hatta kazdıkları çukurlarda yaşamaya çalışarak hayatta kalma mücadelesi verdiler.⁷⁶ Son derece çetin olduğu görülen bu hayat şartları, Kırım Türkleri arasında oldukça ciddi boyutlara varan can kayıplarına neden olmuştu. Sürgünden yıllar sonra bizzat Kırım Türkleri tarafından yapılan nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkan tablo, yol boyunca ve yerleşim yerlerine vardıldıktan sonra geçen birkaç yıl içinde açlık ve hastalıktan ölen Kırım Türklerinin mevcudunu gözler önüne sermektedir. Buna göre, sürgüne gönderilenler arasında bulunan 112.700 çocuktan 60.034'ü, 93.200 kadından 40.085'i, 32.600 erkekten 12.061'i hayatını kaybetmiştir. Bu sürülen bütün halkın % 46.2'sı, diğer bir ifade ile halkın neredeyse yarısı demektir.⁷⁷

Kırım Türkleri sürgün edildikten sonra, halkı kendileri gibi Türk ve Müslüman olan Özbekistan SSC'nin topraklarına yerleştirilmişlerdi. Daha önce de topraklarına çeşitli milliyetlere mensup sürgünlerin geldiklerine şahit olan Özbek halkının, sürgün Kırım Türklerine karşı sergilediği tutumlar hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Bunlar arasında, Özbekistan'ın Kırım Türklerini çok isteyerek olmasa da onlara acıdığı için ülkeye kabul ettiği⁷⁸; Kırım Türklerinin KGB ve devlet yetkilileri tarafından yerli halka "vatan hainleri, düşmana satılmış, casus, hırsız ve cani" olarak tanıtılması dolayısıyla, Özbek Türklerinin ilk zamanlar bu propagandanın etkisinde kaldıkları, fakat bir müddet sonra onların söylenildiği gibi olmadıklarını, kendileri gibi Müslüman ve Türk olduklarını görerek yardım ettikleri⁷⁹, Kırım Türkleri ile Özbek Türkleri arasında bir yakınlık olmaması için özel gösteriler tertip edildiği, ayrıca Sovyet

Sürgünden yıllar sonra bizzat Kırım Türkleri tarafından yapılan nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkan tablo, yol boyunca ve yerleşim yerlerine vardıldıktan sonra geçen birkaç yıl içinde açlık ve hastalıktan ölen Kırım Türklerinin mevcudunu gözler önüne sermektedir. Buna göre, sürgüne gönderilenler arasında bulunan 112.700 çocuktan 60.034'ü, 93.200 kadından 40.085'i, 32.600 erkekten 12.061'i hayatını kaybetmiştir. Bu sürülen bütün halkın % 46.2'sı, diğer bir ifade ile halkın neredeyse yarısı demektir.

yetkililerin Özbek toplumuna: “Sizler bu yerlerde daha önce Alman esirlerini gördünüz, şimdi ise vatan haini Kırım Tatarlarını göreceksiniz” şeklinde propaganda yapmalarına rağmen, “merhametli ve misafirperver” Özbek halkının bu tür ajitasyonlara kapılmadığı, Kırım Türklerinin ancak Özbeklerin yardımlarıyla ayakta kalabildiği⁸⁰ ve ağır ekonomik şartlar altında yaşayan yerel halkın büyük çoğunluğunun Kırım Türklerine destek olduğu⁸¹ gibi görüşler yer almaktadır. Bunun yanında aksi görüşte bulunanlar da mevcuttur. Bu görüşlere göre, Özbekistan’a yerleşen Kırım Türkleri, bu bölgede yaşayan ve Sovyet hükümeti tarafından kışkırtılan mahalli halkın nefret ve düşmanlığıyla karşı karşıya geldikleri, hatta taşlandıkları⁸²; aynı inanca sahip sürgün Kırım Türklerine Kazakların, Kırgızların ve Taciklerin acıma duygusuyla yaklaşmalarına rağmen, Özbeklerin onları bir düşman olarak gördükleri⁸³ ifade edilmektedir.

Sürgün Kırım Türklerinin yerleşim yerleri ve çalışma şartlarının oluşturulması meselesi de, onların sürgün ile alakalı GKO kararnamesinde yer alan talimatlar arasındaydı. Kararnamede SSCB Ziraat Bankası Genel Müdürü Kravtsov’a, Özbekistan’a gönderilen sürgünlere yeni yerleşim yerlerinde ev inşası ve iş temini için aile başına 7 yıl vadeli 5000 ruble verilmesi talimatı verilmişti.⁸⁴ Oysa o dönemin şartlarında bir iş yeri kurmak için en az 8-9 bin rubleye ihtiyaç duyulmaktaydı.⁸⁵ Talimat doğrultusunda hazırlanan kredi dağıtım planına göre, sürgün Kırım Türklerine uzun vadeli 52 milyon, karşılıksız olarak ise 7.564.000 ruble verilmesi öngörülmüştü. Bu plan çerçevesinde, 1 Mart 1945’te sürgünlere 27.569.000 ruble dağıtıldı. Yazaya doğru SSCB Ziraat Bankası tarafından ilave olarak 22 milyon ruble daha verildi. 1944-1945 yıllarında Özbekistan’da 5930 aileye toplam 34.358.000 ruble uzun vadeli kredi tahsis edildi. Kredi dağıtımı 1945 yılında sona erdirildi. Kredinin geri kalan kısmı 1946’da Semerkant bölgesinde dağıtmaya başlandı. Burada 2.251.000 ruble uzun vadeli, 31 bin ruble de karşılıksız olarak sürgünlere dağıtıldı. Andican bölgesinde 806 bin ruble uzun vadeli, 16 bin ruble karşılıksız, Taşkent’te ise 2.947.000 ruble uzun vadeli ve 1.195.000 ruble karşılıksız olarak tahsis edildi. Geri kalan 8 milyon rublenin dağıtımının 1947 yılında yapılması kararlaştırılmıştı. Bu miktardan fiilen 7.779.000 ruble dağıtılmıştı. Bunun 4.585.000 rublesi hayvan alımı, 969 bini konut inşası, 2.255.000 ruble ise iş yeri kurulması için tahsis edilmişti. Talimatlar gereği kredi tahsisinin 1944 yılı sonuna kadar tamamlanması gerekiyordu, ancak kredi dağıtımı 1947 yılında sona erebildi ve bir daha tekrarlanmadı. Kredi dağıtımının başlamasından bu zamana kadar Kırım Türklerine yaklaşık 52 milyon ruble dağıtılmıştı. Aile başına düşen miktar ise ortalama 1539 ruble idi. Bu paraya ise o dönemde ancak 16.3 kg un alınabilirdi.⁸⁶ Bu şartlar içinde, tarım alanında temayüz etmiş bir topluluk olan Kırım Türkleri, buldukları yerlerde mevcut fabrika ve

sanayilerde çalışmak zorunda bırakılmıştı. Böylece onların tarım toplumu olmaktan çıkarılarak sadece fabrikalarda ve sanayi tesislerinde çalışan bir “işçi millet”⁸⁷ hâline getirildiklerini söylemek mümkündür.

Bu gelişmelerden sonra, 1947 yılında yayınlanan Özbekistan Bakanlar Kurulu kararnamesinde, sürgün Kırım Türklerinin hayatlarını sürdürebilmeleri için yapılan çalışmaların tamamlandığı belirtiliyordu. Ayrıca bu kararnamedeki hükümlere göre, sürgünlere tanınan vergi muafiyeti gibi imtiyazlar ortadan kaldırılmıştı. Bundan böyle Kırım Türkleri de diğer Sovyet vatandaşları gibi her türlü vergiyi ödemek zorunda bırakılmışlardı.⁸⁸ Bu durum, Kırım Türklerinin artık sürgün statüsünden kurtularak, hayat şartlarında iyileştirmeler yapılacağı ve diğer Sovyet vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olabileceklerinin bir işareti olarak kabul edilebilirse de, vatanlarına tekrar dönüş haklarının verilmesine dair bir ümit ışığı gözüküyordu. Böyle bir durumda Kırım Türklerinin vatanlarına dönebilme hakkını alabilmeleri için uzun uğraşlar vermesi gerekiyordu.

18 Mayıs 1944’te vatanlarından topyekûn sürülen Kırım Türkleri, 26 Kasım 1948’de kabul edilen YSP kararnamesine göre vatanlarından ebediyen çıkarılmış ve bir daha yurtlarına dönme hakları ellerinden alınmıştı.⁸⁹ Stalin’in ölümünden sonra ise, Sovyetler Birliği’nde yumuşama rüzgârları esmeye başlamıştı. Stalin’in yerine devlet başkanı olan Hruşçev, KP’nin XX. Kongresinde yaptığı konuşmada, ülkede yaşanan bütün olumsuzlukların tek müsebbibinin Stalin olduğunu, onun zamanında yüz binlerce insanın vatanlarından çıkarılarak sürgün edildiğini ifade etmişti.⁹⁰ Hruşçev’in bu sözleri, halkta Stalin döneminde uygulanan baskıların sona ereceği umudunu doğurmuştu. Nitekim 24 Kasım 1954’te SSCB Bakanlar Kurulu kararıyla, II. Dünya Savaşı’nda Kızıl Ordu saflarında yer alan askerler, SSCB Kahramanlık madalyası ve nişanı ile ödüllendirilenler, yerli halkla evlenen kadınlar, Rus, Ukraynalı ve diğer milliyetlere mensup kadınlar, sakatlar, tedavisi mümkün olmayan hastalar ile II. Dünya Savaşı’nda ölen askerlerin yakınları sürgünlükten azat edildiler.⁹¹ Bu doğrultuda YSP tarafından 13 Aralık 1955’te kabul edilen ve “sürgünde bulunan Almanların ve ailelerinin üzerindeki hukuki sınırlamaların kaldırılması”na dair kararname⁹² sürgüne maruz kalan toplulukların hürriyete kavuşması yönündeki ilk kanun olarak kabul edilmektedir. 28 Nisan 1956’da ise Kırım Türkleri, Balkarlar, SSCB vatandaşı Türkler, Kürtler ve Hemşiller, daha önce sürgünlükten azat edilen Almanlarla benzer şartlarda serbest bırakıldılar.⁹³

Bu kararname Kırım Türklerine vatana dönüş hakkı sağlamamış olmasına rağmen, durumlarında gözle görülür bir iyileşme kaydedilmişti. Her şeyden önce, birçok Kırım Türkü 1944’te zorla yerleştirildikleri işlerden ayrılarak asıl

Sürgünlükten azat olunan Kırım Türklerinden bazıları ise, vatanlarına yakın bölgelerde yerleşmeyi tercih etmişlerdi. 1956 yılı Ekim ayı sonuna kadar toplam 778 Kırım Türkü, Kırım'a komşu olan Zaporozje bölgesine gelerek buraya yerleşmişti. Ancak bu durum Sovyet yetkililerin hoşuna gitmemiş ve 15 Aralık 1956 tarihli bir kanunla, daha önce Kırım'da yaşamış olan ve sürgün yerlerinden ayrılan Türklerin, Almanların, Rumların, Bulgarların, Ermenilerin ve diğerlerinin Ukrayna'ya ait Zaporozje, Herson, Odessa, Nikolayev, Kırım ve Zakarpat bölgelerinde yerleşmeleri yasaklanmıştı.

meslekleri olan çiftçiliğe geri dönmüş, bir kısmı ise sürgünde geçen zaman zarfında kazanmış olduğu tecrübelerle teknik işlerde çalışmaya devam etmişti.⁹⁴ Sürgünlükten azat olunan Kırım Türklerinden bazıları ise, vatanlarına yakın bölgelerde yerleşmeyi tercih etmişlerdi. 1956 yılı Ekim ayı sonuna kadar toplam 778 Kırım Türkü, Kırım'a komşu olan Zaporozje bölgesine gelerek buraya yerleşmişti. ⁹⁵Ancak bu durum Sovyet yetkililerin hoşuna gitmemiş ve 15 Aralık 1956 tarihli bir kanunla, daha önce Kırım'da yaşamış olan ve sürgün yerlerinden ayrılan Türklerin, Almanların, Rumların, Bulgarların, Ermenilerin ve diğerlerinin Ukrayna'ya ait Zaporozje, Herson, Odessa, Nikolayev, Kırım ve Zakarpat bölgelerinde yerleşmeleri yasaklanmıştı.⁹⁶

Hruşçev'in iktidara gelmesinden sonra, Stalin'in sürgüne gönderdiği birçok topluluk vatanlarına dönme hakkını elde etmesine rağmen Kırım Türkleri, Ahıska Türkleri ve Volga Almanlarının bu haktan mahrum bırakılmaları düşündürücüdür. Bu durum karşısında Kırım Türkleri, vatanlarına dönüş hakkını kazanmak için seslerini yükseltmenin gerekli olduğuna inanmışlar ve bu uğurda mücadele etmeye karar vermişlerdi. Uzun yıllar süren Stalin dönemi baskılarının ardından ülkede baş gösteren **deStalinizasyon** siyasetinin de etkisiyle, Kırım Türklerinin ileri gelenleri tarafından Taşkent'te bir **Teşebbüs Grubu**⁹⁷ meydana getirildi.⁹⁸ Grubun amacı Kırım Türklerinin toplu ve organize bir şekilde vatana dönmesi, millî özerkliklerinin yeniden tesis edilmesi idi.⁹⁹ Bu grubun ilk girişimi, büyük ölçüde demokratikleştirmeye inandıkları ülke yönetimine, vatanlarına dönebilmeleri için ricacı ve itaatkâr tarzda mektuplar kaleme alarak müracaatlarda bulunmaktı. Müracaat sahipleri bu tür başvurular

neticesinde, hükümetin Kırım Türklerinin vatana dönme konusunda ne kadar samimi olduklarını görüp onların Kırım'a geri dönmelerine izin verecekleri düşüncesini taşıyorlardı. Vatana dönüş için bütün halkın samimiyetinin bir göstergesi olarak mümkün olduğunca çok imzalı dilekçeler göndermeye gayret ediliyordu.¹⁰⁰ İlk toplu müracaat 6000 kişinin imzasıyla Haziran 1957'de Yüksek Sovyet'e gönderildi. Ardından Mart 1958'de 16.000 ve Ağustos 1958'de 12.000 kişinin imzaladığı dilekçeler Sovyetler Birliği'nin yüksek makamlarına gönderildi. Toplu dilekçelere en çok katılım 1966 yılında sağlanmıştı. Belirtilen yıl Sovyet makamlarına gönderilen bir dilekçeye toplam 120 bin imza toplanmıştı.¹⁰¹

Kırım Türklerinin geniş ölçüde takdirini ve desteğini kazanan bu hareket, Sovyetler Birliği genelinde, özellikle Kırım Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde teşkilatlanmaya başlamıştı. Oluşturulan teşkilatlar, meselelerinin çözülmesi için kendi temsilcilerini seçiyor ve diğer teşkilatların temsilcileriyle bir heyet oluşturarak onları Sovyet devletinin başkenti Moskova'ya gönderiyorlardı. Bu heyetin her türlü masrafı Kırım Türk toplumundan toplanan paralarla karşılanıyordu.¹⁰² Sovyetler Birliği'nde böylesi toplu bir harekete ilk defa rastlanılıyordu ve ülkedeki de Stalinizasyon siyasetinin de etkisiyle ilk zamanlar bu hareket mensupları herhangi bir polisiye baskıyla karşılaşmamıştı. Ancak Sovyet yetkililerin merkeze sundukları raporlardan Kırım Türklerinin bu faaliyetlerinden son derece rahatsız oldukları anlaşılmaktadır.¹⁰³ Bunun bir tezahürü olarak, kısa zaman sonra vatana dönüş mücadelesi için aktif faaliyet gösteren Kırım Türklerine karşı Sovyet yönetiminin uyguladığı baskı ve yıldırma olayları cereyan etmeye başladı ve hareket üyelerine yönelik ilk tutuklama olayı 1959'da gerçekleşti.¹⁰⁴ Sovyet hükümeti tarafından Kırım Türkleri aleyhine açılan ilk dava ise 11 Ekim 1961'de Taşkent bölge mahkemesinde görülmüştü. Enver Seferov ile Şevket Abdurrahmanov'un yargılandığı bu mahkeme sonunda, kendilerine isnat edilen "Sovyet karşıtı milliyetçi hisler taşıyan bildirimler hazırlamak ve dağıtmak" suçlarından Seferov 7 yıl, Abdurrahmanov ise 5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı.¹⁰⁵

Sovyet devletinin Kırım Türklerine yönelik yıldırma faaliyetlerinin, bu harekete sekte vurmak yerine daha da körüklediği görülmektedir. Bunun en bariz örneğini, 1962 yılında Kırım Türk gençlerinin bir araya gelerek bir cemiyet kurmak için teşebbüste bulunmalarında görmekteyiz. İleride Kırım Türk Millî Hareketinin (KTMH) liderlerinden bir olacak Mustafa Cemiloğlu'nun konuşmacı olarak katıldığı bir toplantı sonunda, toplantıya iştirak eden Kırım Türk gençleri arasında vatana dönüş için **Kırım Türk Gençlik Birliği** kurulması hakkında geniş bir kanaat hasıl oldu. Ancak bazı provokatörlerin devreye girmesi ve toplantıdan birkaç gün sonra

iştirakçilerden bir kaç kişinin tutuklanmasıyla bu teşebbüs bir düşünce olmaktan öteye gidemedi. Ayrıca bu toplantıya katılanlardan bazıları ya işlerinden atıldı ya da okullarından kayıtları silindi. Mustafa Cemiloğlu da çalıştığı fabrikadan çıkarılmıştı.¹⁰⁶

KTMH'nin 1964 yılından itibaren bir duraklama geçirdiği görülmekle birlikte, bu durumun yapılan baskılardan değil, bilakis hareketin önde gelenleri tarafından, vatana dönüş taleplerinin son derece itaatkâr ve ricacı bir tarzda kaleme alınan dilekçelerle karşılanamayacağı görüşünün ortaya çıkmasından kaynaklandığı dikkati çekmektedir. Bu görüşü ortaya atanlar, daha aktif ve ses getirecek bir mücadelenin yapılması taraftarıydılar.¹⁰⁷ Hruşçev'in iktidardan indirilerek yerine Brejnev'in geçmesiyle birlikte (1964) umutlanan Kırım Türklerinin faaliyetlerinde yeniden bir canlanma görülmeye başlamıştı. Ancak Brejnev dönemi Kırım Türklerine karşı daha sert baskıların uygulandığı bir dönem olmuştu. Buna rağmen Kırım Türklerinin yakalamış oldukları çıkışı devam ettirmeyi başardıkları görülmektedir.¹⁰⁸ Bu dönemde hareketin protesto tarzında değişiklikler olduğu da göze çarpmaktadır. Toplu dilekçelere yine devam edilmekle beraber, dilekçelerdeki üslubun değişikliğe uğradığı dikkat çekmektedir. Kırım Türklerinin artık talepkâr olmayı bir yana bırakarak, 1964 yılından sonra hükümetin kendilerine uyguladığı millî politikaya karşı eleştirel yaklaşımlarda buldukları görülmektedir. Üstelik dilekçelerde daha sert ibareler kullanılarak Sovyet devletinin 1944'te Kırım Türklerinin tamamının sürgün edilmesi **jenocit (toplu katliam)** olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Hareketin gelişim ve değişim gösterdiği alanlardan biri olarak da kalabalık mitingler ve toplantıların tertip edilmesi gösterilmektedir. Kırım Türkleri tarafından meselelerine çözüm getirmeyen yönetimleri protesto etmek gayesiyle organize edilen bu gösterilere kimi zaman on binlerce kişinin katılması¹¹⁰, o dönemin şartları içerisinde oldukça önemli bir hadise olarak dikkati çekmektedir. Kırım Türkleri, hareketin gelişimi ve daha geniş kitlelere yayılması için iletişimin ne denli önemli olduğunu farkında idiler. Bu hususta, özellikle Kırım Türklerinin önde gelenleri tarafından daktilolarda yazılıp çoğaltılan bildirimlerin¹¹¹ etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu yayınlar sayesinde hareket, gerek Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde yaşayan Kırım Türklerinin, gerekse hem Sovyetler Birliği'ndeki hem de yurt dışındaki insan hakları temsilcilerinin dikkatini çekmişti. Hareketteki bu gelişimin bir tezahürü olarak Moskova'ya giden Kırım Türk temsilcilerinin sayısında da gözle görülür bir artış meydana gelmişti. Yapılan bütün baskılara rağmen azalması beklenen temsilci sayısı, gittikçe artarak 1967 yılı ortalarında 400 kişiye kadar ulaşmıştı. Bu temsilciler meselelerinin çözümü için Moskova'da resmi makamları ziyaret ediyor, onlara taleplerini içeren mektup/dilekçeler sunuyor ve

geniş katılımlı gösteriler tertip ediyorlardı.¹¹² Kırım Türkleri ayrıca 1 Mayıs 1965'ten itibaren **Lenin Bayrağı** adlı bir dergi de çıkarmaya başlamışlardı. Ancak, Kırım Türkçesi olarak yayınlanan bu gazete, hareketin sesi olmaktan çok uzak, Özbekistan KP Merkez Komitesi, Yüksek Şurası ve Bakanlar Kurulunun bir organıydı. Yine de bu derginin Kırım Türkçesinde yayınlanmış olması önemli bir gelişme kabul edilmektedir.¹¹³

Diğer taraftan, Kırım Türklerinin yasak olmasına rağmen vatanları Kırım'da da çeşitli faaliyetler gösterdikleri, bu bölgedeki devlet yetkililerinin Sovyet hükümetine sundukları raporlardan anlaşılmaktadır. Bu raporlardan birinde Ukrayna KP MK Sekreteri P. Şelest, son zamanlarda ve özellikle 1965 yılında, geçmişte Kırım'dan sürgün edilen Türklerin Kırım'a ziyaretlerinin arttığını, onların burada siyasî faaliyetlerde bulduklarını ve Kırım'a dönüş için gerekli ortamı sağlamaya çalıştıklarını bildirmektedir.¹¹⁴ Kırım Türklerinin vatana dönüş mücadelesi açısından olumlu bir gelişme olarak, Ağustos 1965'te Kırım Türklerinin tatillerini Kırım'da geçirmelerine izin verilmesi gösterilebilir. Böyle bir iznin ardından Kırım Türklerinin ferdî ve gruplar halinde Kırım'ı ziyaretlerinde gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Ancak bu durumdan rahatsız olan Kırım'daki Sovyet yöneticileri, onların Kırım'a geliş amaçlarının seyahat etmek değil, ilerde muhtemel geri dönüşleri için zemin hazırlamak olduğunu ileri sürmektedirler¹¹⁵ ki, bu tespitte yanıldıklarını söylemek pek mümkün değildir. Zira aynı yetkililer tarafından Kırım Türklerinin orada buldukları sürede, sürgünden önce yaşadıkları evlerini arayıp buldukları, hatta bu evlerde yaşayanlarla çeşitli görüşmeler yaptıkları ifade edilmektedir.¹¹⁶

Kırım Türklerinin aralıksız olarak sürdürdükleri faaliyetleri neticesinde, Sovyet devleti tarafından 5 Eylül 1967 tarihinde yayınlanan bir kararname ile bu mazlum halkın itibarları iade edilmiştir. Adı geçen kararnamede 1944 yılında vatanlarından sürülen Kırım Türklerine haksızlık yapıldığı itiraf edilmekte, o zamana kadar bu topluma uygulanan her türlü kısıtlamaların kaldırıldığı ve Kırım Türklerinin de diğer Sovyetler Birliği vatandaşlarının yararlandığı her türlü haktan istifade edebilecekleri belirtilmektedir. Bunun yanında onların seçme ve seçilme hakkına sahip oldukları, basın yayın organlarını kullanabilecekleri, devlet kademelerinde görev alabilecekleri ve her çeşit kültürel faaliyette bulunabilecekleri de kararnamenin hükümleri arasında yerini almaktaydı. Yine aynı gün yayınlanan bir başka kararname ile 28 Nisan 1956 tarihli Kırım Türklerini de ilgilendiren kararnamenin ikinci maddesinin hükmü ortadan kaldırılmıştı. Bu durumda Kırım Türkleri de diğer Sovyet vatandaşları gibi o zaman yürürlükte olan çalışma ve pasaport (ikamet) kurallarına uymak şartıyla Sovyetler Birliği'nin her yerinde

yaşama ve çalışma hakkına sahip olmuşlardı. Kararnamede dikkati çeken diğer bir husus ise, Kırım Türklerini tarif ederken kullanılan ibare olmuştur. Asırlardır kendilerine Kırım Türkleri (Tatarları) denilen bu topluluk, YSP kararnamesine göre “bir zamanlar Kırım’da yaşamış olan Tatar asıllı vatandaşlar” olarak adlandırılmakta ve onların artık Özbekistan ve sürgünden sonra yerleştirildikleri diğer bölgelerde “kök saldıkları” ifade edilmekteydi.¹¹⁷ Buradan, Sovyet yönetiminin Kırım Türklerini bir millet olarak kabul etmediği, her ne kadar hakları iade edilmiş olsa da “kök saldıkları” yerlerden ayrılp vatanlarına gitmelerine izin vermeyecekleri gibi bir kanaate sahip olduğunu tahmin etmek güç gözükmemektedir.

Nitekim zikredilen kararname ile Kırım Türklerine önemli imtiyazların tanındığı gözükse de, Kırım Türklerinin yıllardan beri talep ettikleri mevzuların büyük bir kısmının vuzuha kavuşturulmadığı da dikkati çekmektedir. Bu hususların başında, Kırım Türklerinin sürgünden önce sahip olduğu millîözerkliğin yeniden tesis edilmesi gelmektedir. Ayrıca toplu bir şekilde vatanlarından çıkarılan Kırım Türklerinin, yine topluca ve devletin kontrolünde vatanlarına dönme istekleri de bir hükme bağlanmamıştı. Kırım Türklerinin kararnamede bahsi geçmeyen bir başka talebi ise, sürgünden önce kendilerine ait olan taşınır ve taşınmaz kültürel ve kişisel emlâkin iadesi idi. Ne yazık ki bu hususların hiç biri, sadece Kırım Türklerinin yaşadıkları yerlerde yayınlanan¹¹⁸ bu kararnamede yer almamış ve Sovyet yönetimi daha önce de olduğu gibi, Kırım Türklerinin beklentilerine cevap vermemişti.

5 Eylül Kararnamesinin ardından Sovyetler Birliği’nin diledikleri yerinde yerleşme hakkına sahip olan Kırım Türklerinin vatanları Kırım’a gelişlerinde büyük bir artış gözlemlendi. Kırım Türklerinin çoğunluğunu keşif ve müşahede amacıyla gelenler oluşturmaktaydı. Bu kişilerden bazıları Kırımlı devlet yetkilileriyle de görüşmeler yapmış ve kendilerinin Kırım’a yerleşimi ile ilgili meseleleri dile getirerek bunların çözüme kavuşturulmasını talep etmişlerdi. ¹¹⁹Ancak Kırım Türklerinin vatanlarına dönmelerini istemeyenler bunun önlemini de almışlardı. 5 Eylül 1967 kararnamesinden önce Kırım’da oturma izni sadece şehirlerde ve büyük kasabalarda geçerliydi. Kırım’ın bozkır kesiminde yaşayanların büyük bir kısmında ise ikamet tezkeresi/pasaportun mevcut olmadığı ve burada yaşayabilmek için ikametgâh istenmediği bilinmektedir. Ancak kararnameden hemen sonra, Kırım’ın her tarafında ikamet tezkeresi/pasaportu olmayan herkese acil bir şekilde pasaport/ikamet tezkeresi dağıtılmıştı.¹²⁰ Bunun bir tezahürü olarak, Kırım Türklerinin yürürlükteki çalışma ve pasaport/ikamet kanunlarına uymaları engellenmiş oldu. Bütün bunlara rağmen Kırım Türklerinin, özellikle Eylül ayının ikinci yarısında ve Ekim ayında Kırım’a toplu ve düzenli bir şekilde yerleşmek, orada oturma izni

almak ve çalışma şartlarını tahkik etmek gayesiyle toplu seyahatler düzenledikleri görülmektedir. 21 Eylül 1967 tarihi itibarıyla, kararnamenin yayınlanmasını müteakip Akmescid (Simferopol), Bahçesaray ve Kırım'ın diğer bölgelerine 500'den fazla Kırım Türkünün geldiği tespit edilmiştir.¹²¹ Aralık 1967'ye kadar ise yaklaşık 1200 ailenin (6000 kişi) göç ettiği, ancak "kanuni esaslara" uygun şekilde yerleşim için gerekli işlemleri sadece 2 ailenin yerine getirebildiği belirlenmiştir.¹²² Bu durum karşısında binlerce Kırımlı Türk ailesi Kırım'da başlarını sokacak bir yer aramak için dağıldı ve birçoğu da Kırım'ı terk etmek zorunda kaldı. Ev satın almaya muvaffak olanlar ise buralara yerleştiler, ancak bu kişilerin karşılaştıkları asıl zorluk alım-satın işlemlerin resmiyet kazandırılmasında yaşanmıştı. Bu işlemler yapılmadan satın alınan evde yaşamak Sovyet yasalarınca "kanun dışı" kabul ediliyordu. Bu meseleyle ilgilenen mahkemeler de alım-satım belgelerinin yokluğu yüzünden satın alma işlemlerinin geçersiz olduklarına karar verince çoğu aileler satın aldıkları evlerden ve Kırım sınırlarından zorla çıkarıldılar.¹²³ Kırımlı yetkililer, Kırım Türklerine çalışacakları bir iş olmadan ikamet izni ve ikamet izni olmadan da iş vermeyeceklerini beyan ediyor, doğan çocukların nüfus kayıtlarını, evlenen çiftlerin nikâh akıtlarını dahi yapmıyorlardı.¹²⁴

Sovyet yetkilileri, KTMH'nin Kırım Türklerinin vatanlarına geri dönüşü için yürüttükleri faaliyetlerin önüne geçebilmek gayesiyle 1968 baharından itibaren, Kırım'a göçün devlet organları tarafından düzenli bir şekilde gerçekleştirileceğini açıkladılar. Kırım'a yerleştirilecek kişilerde, KTMH'ne hiç katılmamış, toplanan dilekçelere imza akmamış, hiçbir toplantıya iştirak etmemiş, Türk temsilcilerin Moskova'ya gitmeleri için para vermemiş olmak gibi şartlar aranıyordu ve bu kişiler KGB tarafından tespit ediliyordu.¹²⁵ Daha ziyade vasıfsız, kültür seviyesi düşük Kırım Türkleri arasından seçilen şahısların Kırım'da tarım alanında çalıştırılması planlanıyordu. Tahsilli ve mesleklerinde uzman Kırım Türklerinin ise yerleştirilecek kişilerin arasına dahil edilmediği dikkat çekmektedir.¹²⁶ Sovyet devletinin bu uygulaması sonucu 1968'de 198, 1969'da 104, 1970'te 45, 1971'de 65, 1972'de 50 aile Kırım'a yerleştirildi. Ferdî olarak ise 195 aile Kırım'a geldi. Bu dönemde gelenlerin toplam sayısı 3496 kişiden ibaretti.¹²⁷ Bu durumun Kırım Türklerinin Sovyet makamlarına karşı protestolarında ve vatana dönüş mücadelesinde daha da etkili olmalarına yol açtığı görülmektedir.

Kırım Türklerinin uzun yıllardır devam eden ve şiddet unsurları içermeyen mücadelesi artık Sovyetler Birliği'nde, özellikle insan hakları savunucuları tarafından takip ediliyor ve destek de buluyordu. Kırım Türk temsilcilerinin Moskova'daki faaliyetleri sırasında tanışma imkânı bulunduğu insan hakları savunucuları arasında tanınmış birçok Sovyet ilim adamı ve aydını da yer alıyordu.

A. Kosterin, İ. Gabay, A. Saharov, T. Franko, M. Lisenko, P. Grigorenko gibi şahıslar, Kırım Türklerinin mücadelesinde onlara büyük destek ve yardımda bulunmuşlardı. KTMH'nin, özellikle P. Grigorenko ile tanıştıktan sonra büyük bir ilerleme kat ettiği görülmektedir. Kosterin'in doğum günü münasebetiyle tertip edilen toplantıda Grigorenko ile tanışan Kırım Türkleri, onun bu toplantıda yaptığı konuşmadan sonra hareketlerinde köklü değişikliklere gittiler. Grigorenko konuşmasında, Kırım Türklerinden zorla alınanların iadesi için "ricada" değil, "kesin bir şekilde "talepte" bulunmalarını; haklarının iadesi konusunda ses getirecek toplantı ve gösteriler tertip etmelerini; meselelerini dünya kamuoyuna duyurmalarını ve kendileri gibi baskılara maruz kalan diğer topluluklarla da temas kurmalarını tavsiye ediyordu.¹²⁸ Grigorenko'nun bu tavsiyelerine kulak veren KTMH'nin önde gelenleri, seslerini daha fazla duyurabilmek için kalabalık toplantı ve nümayişler tertip etmeye başladılar. Bu gösterilerin en büyüğü 21 Nisan 1968'de Taşkent yakınlarındaki küçük bir kasaba olan Çirçik'te gerçekleştirildi. Kırım Türkleri burada hem Lenin'in 98. doğum gününü, hem de geleneksel "Derviza" bayramını kutlamak için toplandılar. Toplantının asıl amacı Kırım'a geri dönme ve Lenin tarafından kurulan millîözerkliğin yeniden tesisi isteklerini bir kez daha yetkililere duyurmaktı. Ancak böyle bir gösterinin yapılmasına izin vermeyen Sovyet yetkilileri, aldıkları geniş güvenlik tedbirleri ile toplanan kalabalığı yüzlerinde gaz maskeleri bulunan polislerin sıkıldığı tazyikli ve boyalı sularla, zor kullanarak dağıtmışlardı.¹²⁹

Kırım Türklerinin daha sonra da protesto faaliyetleri olmuştu. Bu olaylar neticesinde birçok kişi tutuklanarak mahkemeye sevk edilmişti. 21 Nisan 1968'deki Çirçik olaylarının düzenleyicisi olarak Enver Abdülgaziyeve, Said Abhayırov, İbrahim Abibullayev, Reşat Alimov, Refat İsmailov ile birlikte beş kişi daha tutuklanmıştı. Yapılan mahkeme sonucu hepsine 2,5 ila 3 yıl katı rejimli çalışma kampı cezası verilmişti.¹³⁰ 1 Temmuz-5 Ağustos 1969 tarihleri arasında Taşkent'te yapılan ve "Taşkent Onu" olarak da anılan yargılama sürecinde KTMH'nin önde gelen üyeleri Sovyet karşıtı propaganda yapmakla suçlandılar ve yapılan mahkeme sonunda 1 ila 3 yıl arası ağır şartlı çalışma kampına gönderilmekle cezalandırıldılar.¹³¹ Diğer bir mahkeme ise, insan hakları savunucusu İ. Gabay ile Kırım Türklerinin liderlerinden Mustafa Cemiloğlu aleyhine açılan davalar hakkında idi. 6 gün süren yargılama sonunda her ikisine de "Sovyet karşıtı faaliyetlerde bulunmak" suçlarından 3'er yıl ağır hapis cezası verildi.¹³²

KTMH liderlerinin yargılanarak mahkûm edildiği 1970 yılının, hareket açısından oldukça kritik bir dönemin başlangıcı olduğu görülmektedir. Bu tarihten itibaren harekette yavaş yavaş bir düşüşün başladığı dikkati çekmektedir. Harekette yaşanan bu düşüşün altında yatan sebebin yalnızca bundan ibaret olduğunu söylemek

güçtür. Bu amilin yanında, hareketin ortaya çıktığı dönem ile 1970'lerden sonraki zaman arasında Kırım Türk toplumunda meydana gelen sosyolojik, ekonomik ve kültürel bir takım değişiklikleri de göz ardı etmemek gerekir. Zikredilen dönemde Kırım Türk toplumunda sosyal sınıf yapısında bir takım değişikliklerin olduğu bilinmektedir. Sürgün sonrasında Sovyet devleti tarafından yeniden oluşturulan bu sınıf, çoğunlukla fabrika işçilerinden teşekkül etmekte iken, o dönemde yerini inşaatçı, teknisyen, şoför vb. gibi değişik alanlarda kalifiye olmuş elemanlara terk ettiği gözlemlenmektedir. Bunun yanında, 1944 yılında yaşanan sürgünden sonra Sovyet devleti tarafından ortadan kaldırılan ve millî kültürün birer temsilcileri olan aydınların yerine, yine öğretmen, doktor, mühendis gibi yüksek tahsilli kişilerin meydana getirdiği Kırım Türk "aydın" sınıfının doğması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Kırım Türk gençlerinin tahsil yapma imkânı bulduğu, halkın pek çoğunun geleneksel meslekleri olan çiftçiliğe geri döndüğü ve bu durumun Kırım Türklerinin yerleşimi mevzuunun da değişmesini beraberinde getirdiği dikkati çekmektedir. Sürgünden sonra tespit edilen yerleşim yerlerine toplu bir halde yerleştirilen Kırım Türklerinin, artık yıllarca çalıştıkları fabrikaların da bulunduğu bu sürgün bölgelerinden ayrılarak, daha ziyade büyük şehirlere göç etmeye ve buralarda çalışıp hayatlarını sürdürmeye başladıkları görülmektedir. Bu dönemde Kırım Türk ailesinin hayat standardında da gözle görülür bir iyileşmenin yaşanması söz konusudur. Ancak Kırım Türk toplumunda meydana gelen ve müspet gibi görünen bu değişikliklerin, millî hareketin gelişimine ciddi anlamda sekte vurması da bu dönemin önemli özelliklerinden bir olarak zikredilmelidir. Daha önce hep bir arada yaşayan Kırım Türklerinin işlerini ve yaşam yerlerini değiştirmesinden sonra hareket üyeleri arasında bir kopukluk ve koordinasyon eksikliğinin yaşandığı göze çarpmaktadır. Bu gelişimin bir tezahürü olarak, KTMH adı geçen dönemde faaliyetlerini sadece birkaç aydının gayretleriyle sürdürmek zorunda kalmıştı¹³³. KTMH'nde yaşanan bu düşüşte, 5 Eylül 1967 kararnamesinden sonra Kırım'a yerleşmek ümidiyle yaşadıkları yerlerden ayrılanlar ile bu kişiler arasında hareketin önde gelen isimlerinin de yer alması önemli birer rol oynamaktadırlar.

Kırım'a yerleşmek için Sovyet makamlarından oturum izni alamayan Kırım Türklerinin büyük çoğunluğu daha önce yaşadıkları sürgün yerlerine geriye dönmediler. Onlar daha sonra tekrar Kırım'a göçme ümidiyle, buraya mümkün olduğunca yakın herhangi bir yere yerleştiler. Ancak Sovyet hükümeti Kırım Türklerinin Kırım sınırları dışında da bir arada yerleşmelerine müsaade etmemişti. Bu durumda Özbekistan ve diğer bölgelerden ayrılan yaklaşık 100 bin Kırım Türkü, dağılmış aileler veya küçük gruplar halinde kendilerine teklif edilen yerlere yerleşmek zorunda kalmışlardı. Novorossiysk ve civarında on binlerce, Krasnodar ülkesinde yaklaşık 30 bin, Taman ve Kuzey Kafkasya'nın diğer bölgelerinde,

Ukrayna'nın güneyinde, Herson, Zaporojye, Donetsk, Odessa bölgelerinde ve diğer başka yerlerde bu şekilde yerleşen Kırım Türkleri yaşamaktaydı.¹³⁴

Birçok mensubunun Kırım'a gitmesiyle birlikte hareketin düşüş trendine girmesi, doğal olarak bu hareketin liderlerini önlem almaya sevk etti. Bunun bir tezahürü olarak, 1975 yılında KTMH'nin faaliyetlerinde yeniden bir canlanma görülmeye başlandı. Hareketin merkezini Özbekistan'dan Kırım'a kaydırmayı düşünen liderler, Kırım Türklerinin kitleler halinde Kırım'a gitmesini teşvik etti. Liderlerin bu teşviki sonucu belirtilen yıl içinde Kırım'a 912 kişinin geldiği Sovyet makamları tarafından belirtilmektedir. Kırım'da mevcudunu arttırmaya başlayan hareketin, burada seslerini duyurabilecek çeşitli faaliyetler yapması bekleniyordu. Yapılması beklenen bu faaliyetlerin başında ise daha önce örnekleri çok görülen bildiri dağıtımı ve toplu dilekçelerle resmi kurumlara müracaat edilmesi geliyordu. Hareket liderleri ayrıca 1975 yılı içerisinde Sovyetler Birliği'nde ve özellikle Kırım'da yapılması planlanan yerel ve uluslararası etkinliklerde toplu gösteriler düzenleyerek dünya kamuoyunun dikkatlerini kendi meselelerine çekmeyi de düşünüyorlardı.¹³⁵

Kırım Türklerinin yarımadada gitgide artan nüfusu ve faaliyetleri karşısında, Kırım'daki Sovyet yöneticileri yine baskı metotlarına müracaat etmişti. İkamet izni alamayan bazı Kırım Türkleri, polisiye baskılarla karşılaşmış, gece baskınlarıyla evlerinden zorla çıkartılmış ve Kırım'dan uzaklaştırılmıştı. Kırım'lı yöneticilerin bu davranışları son derece üzücü ve feci bir olayın yaşanmasına da yol açmıştı. Musa Mahmut adlı bir Kırım Türkü 5 çocuğu ve eşiyle birlikte geldiği ve bir ev satın alıp yerleştiği Kırım'dan polis zoruyla çıkartılmak istenince, çocuklarının gözleri önünde üzerine benzin dökerek kendini yakmıştı.¹³⁶ Musa Mahmut'un ölümüyle sonuçlanan bu trajik olay dahi Kırım'lı yöneticilerin Kırım Türklerinin yarımadadaki yerleşimini önleme gayretlerinin önüne geçememişti. Bu gayretlerin bir sonucu olarak Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu tarafından 15 Ağustos 1978'de Kırım bölgesindeki pasaport/ikamet kurallarını düzenleyen bir kanun kabul edildi. Buna göre, yasal olmayan yollarla Kırım'a gelip yerleşen Kırım Türklerinin bölgeden çıkarılması için Kırım İçişleri Bakanlığı organlarına tam yetki verilmiş, ayrıca bu şahıslara evlerini satan veya kiraya veren yerel halkın da cezalandırılması hükme bağlanmıştı.¹³⁷ Diğer taraftan Özbekistan'da da devlet görevlileri tarafından Kırım Türklerinin bu ülkeden çıkışı yasaklandı. Kırım'a gitmek isteyenlerin ikamet kayıtları silinmiyordu. Böylece iki yerde birden kayıt yaptırma hakkına sahip olmayan Kırım Türkleri, Kırım'da da oturma izni alma imkânından mahrum kalıyorlardı.¹³⁸ Alınan bu tedbirlerden sonra, Kırım Türklerinin Kırım'a gelişlerinde büyük ölçüde azalma tespit edilmektedir. Kasım-Aralık 1978 ve Ocak 1979'da Kırım'a sadece 30 civarında aile gelmiş ve bunlardan yalnız bir aile yerleşme imkânı bulmuştu. Diğer aileler ise Kırım'dan

çıkarılmıştı. 1979 yılının Şubat ayında ve Mart ayının ilk 15 gününde Kırım'a gayr-i resmi olarak hiçbir ailenin gelmemiş olması Sovyet makamları tarafından belirtilmektedir.¹³⁹

Sovyet hükümetinin almış olduğu karar ve tedbirlerle Kırım Türklerinin vatanlarına gruplar halinde akını kısmen de olsa önlenmişti. Böyle bir "başarıyı" yakalayan Sovyet yönetimi, Kırım Türklerinin önünü tamamen kesmek amacıyla, onlara yeni bir "vatan" kurmaya niyetlenmişti. Bu gaye doğrultusunda Özbekistan'ın Kaşkaderya bölgesindeki Mübarek ve Baharistan adlı iki kasabanın tamamen Kırım Türklerine tahsis edilmesi ve buraya özerklik statüsü verilmesi tasarlanmıştı.¹⁴⁰ Sovyetlerin düşüncesine göre bu uygulama ile Kırım Türkleri, yeni bir "vatana" ve arzu ettikleri millî özerkliğe kavuşmuş olacaktı! Tabii olarak Kırım Türklerinin büyük çoğunluğu, Kırım'ın ancak beşte biri kadar olan iki kasabadan müteşekkil bu suni vatan teklifine sıcak bakmamış, bütün baskılara rağmen Sovyet yönetiminin bu projesine katılmayı kabul etmemişti. Sadece 2000 civarında Kırım Türkü burada yaşamayı kabul etmişti.¹⁴¹

Sovyet hükümetinin Kırım Türklerini vatanlarından uzak tutmak için gösterdikleri gayretlerin hepsi boşa çıkıyordu. Onlara sunulan "yeni vatan" seçeneği kabul görmemiş ve Kırım Türkleri kendi anavatanlarına dönme kararlılığından taviz vermemişti. Sovyet yönetiminin isteği doğrultusunda hareket eden birkaç Kırım Türkü de onların bu arzusunu kırmaya muvaffak olamamışlardı. Artık KTMH'nin önderliğinde yürütülen vatana dönüş mücadelesi dönülmez bir hal almıştı. Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan faaliyetler, Kırım Türklerini "zafere" taşıyan amiller olma yolunda önemli katkılar sağlamışlardı. Bunun yanında gerek dünyada gerekse Sovyetler Birliği'nde yaşanan sosyal ve siyasî değişikliklerin de Kırım Türklerinin vatana dönüş mücadelesine etki eden diğer unsurları teşkil ettiği görülmektedir. Özellikle 1985 yılında Sovyetler Birliği'nin yönetim kadrosunda meydana gelen yenilikle M. Gorbaçev'in hâkimiyete geçmesinin ardından, ülkede uygulamaya konulan "Perestroyka = Yeniden yapılanma" ve "Glastnost = Açıklık" politikası sonucunda Sovyetler Birliği'nin hemen her alanında köklü değişikliklerin meydana gelmeye başladığı bilinmektedir. Kırım Türklerine yönelik baskılar da bu dönemde ortadan kalkmaya başlamış, hapishanelerdeki liderleri serbest bırakılmaya başlanmıştı. Mustafa Cemiloğlu da Aralık 1986'da tutuklu bulunduğu Magadan Hapishanesinden çıkarılarak özgürlüğüne kavuşmuştu.¹⁴²

Sovyet yetkililer Kırım Türklerinin temsilcileriyle görüşmelerde bulunmuşlar ve meselelerinin çözüleceği yönünde vaatlerde bulunmuşlardı. Ancak bunlar birer vaat olmaktan öteye gidememişti. Taleplerine müspet cevaplar alamayan Kırım Türk temsilcileri, bunun bir sonucu olarak seslerini daha yüksek ve farklı

usullerle duyurmaya karar vermişlerdi. Bunu gerçekleştirmek için Moskova'da büyük bir miting tertip ettiler. 23 Temmuz 1987 günü Sovyet rejiminin kalbi olarak kabul edilen Kızıl Meydan'da toplanan yüzlerce Kırım Türkü ve onları destekleyen Sovyet vatandaşları, Sovyetler Birliği'nde eşi benzerine az rastlanan bir miting gerçekleştirdiler. Mustafa Cemiloğlu'nun önderliğinde tertip edilen bu gösteri, orada bulunan yabancı basın mensupları tarafından bütün dünyaya aksettirilmiş ve tüm dünya kamuoyu tarafından ilgi ve dikkatle takip edilmişti.¹⁴³ Mitingin devam ettiği bir sırada Sovyet resmi haber ajansı TASS tarafından bir duyuru yayınlanmıştı.¹⁴⁴ Bu duyuruya göre, Sovyet yönetimi Kırım Türklerine "büyük haksızlık yapıldığını" kabul ediyor ve meselenin çözümü için bir devlet komisyonu kurulduğunu belirtiyordu. Bununla birlikte, açıklamada yer alan ifadelerden Sovyet devletinin eskiden beri sahip olduğu görüşlerinin kaybolmadığı da anlaşılmaktadır. Bu hususta açıklamanın Kırım Türklerinin taleplerini karşılama noktasında yapıcı bir yaklaşımda bulunmadığını söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim Kırım Türklerinin vatana düzenli ve toplu olarak dönüş, millî özerkliğin tesisi gibi olmazsa olmaz istekleri, Kırım'ın demografik yapısı gibi mazeretler ortaya sürülerek savuşturulmak istenmektedir. Böyle bir durumun ise Kırım Türkleri tarafından kabul görmesi, daha önce yaşanan örneklerde de görüldüğü üzere ihtimal dahilinde bulunmamaktadır.

Kırım Türkleri bu açıklamaya ve sunulan çözüm önerilerine karşı tepkilerini yine kendilerine özgü usullerle vermişlerdi. Nihayet verdikleri bu tepkiler, Sovyet hükümetinde olumlu bir tesir bırakmış ve 14 Kasım 1989'da vatanlarına dönüş yolunu açan bir deklarasyonun yayınlanmasında etkili olmuştu. Belirtilen tarihte Sovyetler Birliği YSP tarafından kabul edilen bu deklarasyona göre, sadece Kırım Türkleri değil, daha önce kendilerine haksızlık yapılan bütün Sovyetler Birliği vatandaşlarının hakları kendilerine iade edilmiş ve bu haklar devlet garantisi altına alınmıştı.¹⁴⁵ Sovyetler Birliği'nin en yüksek makamı tarafından açıklanan bu deklarasyon ile Kırım Türklerinin ve vatanlarından uzakta yaşayan diğer toplulukların, özgürce, hiçbir sınırlama olmadan vatanlarına dönebilmeleri için bütün hukukî ve sunî engeller ortadan kaldırılmış oldu. Devlet artık Kırım Türklerinin vatanlarına dönüşünü engellemek için değil, bilakis bu dönüşü organize etmekle ilgilenmeye başlayacaktı. Bu doğrultuda, Kırım Türklerinin sorunlarıyla meşgul olmak amacıyla bir komisyon kurulmuştu. Komisyon bu konuda çalışmalara başlayarak bir göç planı hazırlamıştı. Bu plana göre, öncelikle Kırım Türklerinin vatanlarına dönüşü ve millî bütünlüklerinin tesisinin kanunî hakları olarak kabul edilmesi gerekiyordu. İkinci olarak, Kırım Türk toplumunun dönüş meselesi merkezî yönetim tarafından rasyonel bir şekilde ele alınıp birbirini takip eden üç safhada gerçekleştirilmesi öngörülmüştü. Birinci safhada altyapı,

konut, sosyo-kültürel ortam ve üretim alanındaki gelişim meselelerinin aynı anda çözülmesiyle, şahısların yakınlık dereceleri göz önünde bulundurularak dönüşün devlet denetiminde yapılması planlanmaktaydı. İkinci safhada, şahısların kendi başlarına, bireysel imkânları kullanarak dönmeleri tasarlanmaktaydı. Bu durumda devlet bir takım yükümlülüklerden kurtulmuş olacaktı. Üçüncü safha ise, grup halinde toplu dönüş planlarıydı. Böylece toplu olarak Kırım'a dönenlerin bir arada yaşayarak yeni köyler veya kasabalar meydana getirmeleri düşünülmekteydi.¹⁴⁶

Netice olarak, 1944 yılından beri Kırım Türklerinin vatana dönüş uğruna verdiği mücadeleler geç de olsa meyvesini vermiş ve kitleler halinde vatana dönüş başlamıştır. Bunun neticesinde, 1987 yılında Kırım'a yerleşen Kırım Türklerinin sayısı 2.300, 1988'de 19.3000 kişi iken, bu sayı 1989'da 28.000'e yükselmişti. 1 Mayıs 1990 itibarıyla ise Kırım'da toplam olarak 83.116 Kırım Türkü yaşamaya başlamıştı.¹⁴⁷ Bu arada daha önce Ukrayna'ya bağlı bir bölge olan Kırım, 12 Şubat 1991'de Ukrayna Cumhurbaşkanı L. Kravchuk'un imzasını taşıyan bir kanunla tekrar Özerk SSC hâline getirildi.¹⁴⁸ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız bir cumhuriyet hâline gelen Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım'da 1995 nüfus sayımına göre 2.600.000 kişi yaşamaktadır. Bunun % 67'sini Ruslar, % 22'sini Ukraynalılar, % 10'unu Kırım Türkleri ve % 1'ini diğerleri (Karaim, Kırımçak, Rum, Ermeni, Alman, Bulgar, Yahudiler) oluşturmaktadır.¹⁴⁹

Bu yazımızı Kırım Türklerinin vatanlarına serbest olarak dönmeye başladıkları 1990 yılı ile sınırladık. Bundan sonraki süreç de ayrı bir çalışma konusudur. 1995'de Kırım'da % 10 nüfusa ulaşan Kırım Türkleri, 2014 yılı itibarıyla yaklaşık 350.000 kişilik nüfuslarıyla bölgede % 15'lik bir orana ulaşmışlardır. Ancak 2014 yılının ilk aylarında Ukrayna genelinde başlayan olaylar, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanması kararıyla sonuçlanan referandum yapılmasına yol açmış, ardından da Rusya Kırım'ı resmen ilhak ettiğini açıklamıştır.

Bu durum karşısında en büyük şaşkınlığı ve huzursuzluğu elbette Kırım Türkleri yaşamıştır. Daha önce bir kaç defa Rus hakimiyeti altında yaşamak zorunda kalan ve her defasında da tarifsiz acılara gark olan Kırım Türkleri, haklı olarak benzer durumlarla yeniden karşılaşmanın endişesini derinden hissetmektedir.

Görünen o ki, Rusya'nın Kırım'ı, hatta daha da ileri giderek Ukrayna'nın doğusunu ele geçirmesine kimse dur diyemeyecek. Bu noktada ümidimiz hem Kırım Türklerinin hem de bölgede yaşayan diğer Rus olmayan unsurların kendi topraklarında huzur içinde yaşamaları, tarihin yeni bir Stalin çıkararak yeni acılar yaşatmamasıdır.

- 1 P. von zur Mühlen, **Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında**, Çev. E.B. Özbilen, Ankara, Mavi Yayınları, 1984, s. 220; E. Kırımal, "Kırım Türkleri", **Dergi**, S. 59, 1970, s. 11'de Alman ordusunun Kırım'a girmesinden sonra Akmesjid (Simferopol) şehrinin resmi hükümet dairelerinden birinde Stalin hükümetinin daha 1941 sonbaharında Kırım Türklerini tamamen Kazakistan'a sürgün etme niyetini ortaya koyan bir belgenin ele geçirildiği ifade edilmektedir.
- 2 Ukrayna SSC Kamu Düzenini Koruma Bakanlığı, Başsavcılık ve KGB'nin Kırım'dan sürgün edilen Kırım Türkleri ve diğer milletlere mensup kişiler hakkında Ukrayna KP MK Sekreteri P. Şelest'e gönderdikleri rapor (15 Nisan 1967), **Ukrayna Devlet Merkezi Arşivi (TsDAGO Ukraini)**, fon (f). 1, liste (L). 24, dosya (d). 6321, yaprak (y). 12-15.
- 3 A. Dallin, **German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies**. London-New York, St. Martin's Press, 1957, s. 51-52, 253-254.
- 4 A. Nekriç, **Nakazannıye Narodı**, New York, Khronika, 1978, s. 24-25.
- 5 Bu konuda bkz.: N. Abdülhamitoğlu, **Yüz Binlerin Sürgünü**, İstanbul, Boğaziçi, 1974, s. 43.
- 6 E. Kırımal, "Sovyet Rusya Hâkimiyeti Altında Kırım", **Dergi**, S. 49, 1967, s. 65.
- 7 M. Ülküsal, **II. Dünya Savaşında Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası**, İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1976, s.19 vd.
- 8 E. Kırımal, "Kırım Türkleri", **Dergi**, S. 59, 1970, s. 11.
- 9 O. Özkırım, "II. Dünya Savaşında Kırım Türkleri ile Almanlar Arasındaki Münasebetler", **Emel**, S. 25, 1964, s. 15; Kırımal, "Sovyet Rusya Hâkimiyeti...", s. 66.
- 10 **Kırım: Proşloye i Nastayaşçeye**, Ed. S.G. Agacanov, A.N. Saharov, Moskva, Mısl, 1988, s. 83; Mühlen, Kırım Türk gönüllülerin sayısının bir ara 20 bin kişiye ulaştığını belirtmektedir, Mühlen, a.g.e., s. 186.; Kırımal, Bolşeviklere karşı silahlı mücadeleye katılan Kırım Türklerinin toplam sayısının 1942-1944 yıllarında 8000 ile 20000 asker olarak değiştiğini belirtiyor: **Der Nationale Kampf Der Krimturken mit besonderer Berücksichtigung der Jahre 1917-1918**, Emsdetten/Wesfalen, Verlag Lechte/Emsdetten (Westf.), 1952, s. 305; Ülküsal 14 batalyon ve 4 bin kişilik bir gruptan bahseder, **Berlin Hatıraları**, s. 108-109; Broşçevan ve Tıglyants'a göre, bu tür gönüllü teşekküller 200-300 kişilik 10 tabur ve 14 bölükten oluşuyordu, Broşçevan-Tıglyants, age., s. 35; Nekriç eserinde kendi köylerini korumak için "Yerel" Nefs-i Müdafaa Taburlarına katılanlardan bahsediyor ancak bir sayı vermiyor, age., s. 32-33.
- 11 203 yerleşim bölgesinden 5655 kişi ve 5 esir kampından 3600 kişi. Bkz. G. A., Litvin, "Krimsko-Tatarskiye Formirovaniya: Dokumenti Tret'yevo Reyha Svidetelsvuyet", **Vayenno-İstoriçeskiy Jurnal**, S. 3, Moskva, 1991, s. 91-93.
- 12 Kırımal, "Kırım Türkleri", s. 11.
- 13 Broşçevan-Tıglyants, age., s.35; **Kırım: Proşloye i Nastayaşçeye**, s. 91.
- 14 E. Kırımal, **Nationale Kampf** s. 314.
- 15 A. Fisher, **The Crimean Tatars**, California, Hoover Institution, 1978, s. 156-157; Sovyetler Birliği döneminde yazılan eserlerde bu komiteden "Burjuvazi-mülliyetçi komite" olarak bahsedilmektedir. Görevleri arasında, partizan hareketine karşı mücadele için teşkilatlanma, Sovyet ve komünist faaliyetlerin imhası, eski adet ve geleneklerin yeniden canlandırılması vb. hususların yer aldığı belirtilmektedir: **Kırım: Proşloye i Nastayaşçeye**, s. 81-82.
- 16 Broşçevan-Tıglyants, age., s. 34; Nekriç, age., s.141; Ahmet Han Sultan'a 24 Ağustos 1943'te Sovyetler Birliği Kahramanı ünvanı, 29 Haziran 1945'te ise Lenin nişanı ile ikinci madalya olarak "Zalotaya Zvezda" (Altın Yıldız) verilmiştir, **Kırım:Proşloye i Nastoyaşçeye**, s. 84.
- 17 "Obraşçeniye Krimskotatarskogo Naroda k XXIII Syezdu KPSS", **Natsional'nyy Vopros v SSSR: Sbornik Dokumentov**, Sostavitel': R. Kupçinskiy, Kiyiv, Suçasnist', 1975, s. 288-326.

- 18 Nekriç, age., s. 38-39.
- 19 age., s. 35-37.
- 20 N. Devlet, "240 Kırım Türkünün Müracaatı", **Emel**, S. 146, 1985, s. 4.
- 21 Fisher, age., s. 162.
- 22 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 8-9.
- 23 V.N.Zemskov, "Spetsposelentsı", **Sotsis (Sotsiologičeskiye İssledovaniya)**, No. 11, Moskva, 1990, s. 3-4; "Deportatsiya: Beriya Dokladıvayet Stalinu", Haz. N.F. Bugay, **Kommunist**, No. 3, Moskva, 1991, s. 101.
- 24 "Pogrujeni v Eşelonı i Otravlenı k Mectam Poselenii...", Haz. N.F. Bugay, **İstoriya SSSR**, No. 1, Moskva, 1991, s. 144.
- 25 "40-50-e Godı: Posledstviya Deportatsii Narodov", Haz. N.F. Bugay, **İstoriya SSSR**, No. 1, Moskva, 1992, s. 122; Zemskov, **a.g.m.**, s. 5.
- 26 "Deportatsiya...", s. 111.
- 27 age., s. 102.
- 28 "Pogrujeni...", s. 145.
- 29 Mühlen, age., age., s. 226; "Deportatsiya...", s. 104'te 29 Şubat 1943 itibarıyla Çeçen-İnguş ÖSSC'nden toplam 478.479 kişinin sürüldüğü, bunların içinden 91.250 kişinin İnguş olduğu belirtilmektedir.
- 30 "Deportatsiya...", s. 109.
- 31 age., s. 111.
- 32 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 27.
- 33 SSCB İçişleri Bakanı ve Devlet Güvenlik Bakanının bu emri için bkz.: M.N. Guboglo-S.M. Çervonnaya, **Krım Kotatarskoye Natsional'noye Dvijeniye**, C. II, Moskva, Rossiyskaya Akademiya Nauk, Tsentr po İzuçeniyu Mejnatsional'nih Otnoşenii, İstitut Etnologii i Antropologii im. N.N. Mikluho-Maklaya, 1992, s. 42-43; ayrıca bk. **Krımski Tatarı 1944-1994: Statti, Dokumenti, Svidçennya Oçevıdtsıv**, Kiyiv, Ridniy Kray, 1995, s. 71-72.
- 34 "Pogrujeni...", s. 151.
- 35 "Deportatsiya...", s. 107.
- 36 "Pogrujeni...", s. 151.
- 37 **Gös.yer**; ayrıca bkz. "Deportatsiya...", s. 107.
- 38 GKO'nun Kırım Türkleri hakkındaki kararnamesi için bk. Guboglo-Çervonnaya, age., C. II, s. 44-46; ayrıca bk. **Krımski Tatarı**, s. 72-75.
- 39 **Gös.yer**.
- 40 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 67.
- 41 S. Courtois, vd., **Komünizmin Kara Kitabı**, Çev. B. Tanatar, vd., İstanbul, Doğan Kitap, 2000, s. 287.
- 42 **Taşkentskiy Protsess: Sud Nad Desyat'yu Predstavitelyami Krım Kotatarskogo Naroda, (1 İyulya - 5 Avgusta 1969 g.)**. **Sbornik dokumentov s illustratsiyami**, Amsterdam, Fond im. Gertsena, 1976, s. 27.
- 43 R. Conquest, **Nation Killers: The Soviet Deportation of Nationalities**. New York: The Macmillan Company, 1970, s. 61.
- 44 V. Vozgrin, "Genotsid Kak Kulminatsiya Etnosotsialnogo Konfliktı", **Krımski Tatarı: İstoriya i suçasnıt. Materiali Mizhnarodnoy Naukovoy Konferentsii**, Kiev 1995, s. 28.
- 45 A.L. Vesnin, "Kak Proishodilo Vıseleni Tatar, Bolgar, Grekov, Arman iz Krıma v 1944 godu", **Krım skaya ASSR (1921-1945)**, Simferopol, Tavriya, 1990, s. 239-240.
- 46 "40-50-e Godı...", s. 134.
- 47 Zekiye Settarova, "Hatıralar", Der. E. Özenbaşı, Haz. F. Mertoğul, (Çevirimçi) <http://www.kirimderneği.org.tr/hatıralar.htm>, 06.05.2000.
- 48 "Pogrujeni...", s. 152; Beriya da aynı bilgileri içeren telgrafı Stalin ve Molotov'a göndermiştir, "Deportatsiya...", s. 107.

- 49 Gös.yer.
- 50 "Pogrujeni..." , s. 152-153.
- 51 Sürgüne maruz kalan Kırım Türklerinin miktarı konusunda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Mesela Beriya'nın Stalin'e sunduğu rapordaki resmi rakamlara göre sürgün edilen Kırım Türkleri 183.155 kişiden ibarettir: "**Deportatsiya...**", s. 109. Kırım KP MK'nin sürgünden sorumlu görevlisi Nemikin'in raporlarına göre 187.859, SNK Devlet Komisyonu verilerine göre 188.626 kişidir: V.M. Broşçevan, "Deportatsiya Jiteley Kırma", **Krımski Tatarı: İstoriya i Suçasnit**, s. 28, yazar A. Avtarhanov'a göre 423.100 Kırım Türkü sürgün edilmiştir: Abdurahman Avtarhanov, "İmperiya Kremlya. Sovyetskiy Tip Kolonializma", **Drujba Narodov**, Nu. 1-5, Moskva, 1991, s. 206; E. Allworth'un tespitine göre, sürgün sonrasında hayatını kaybeden Kırım Türklerinin % 46.2 oranında olması ve hayatta kalan % 54'lük oranın ise 228.474 kişiye tekabül ettiğini belirterek, Kırım'da yaşayan Türklerin 423.100 kişi olduğunu ifade etmektedir: E. Allworth, "The Crimean Tatar Case", **Tatars of the Crimea: Their Struggle for Survival**, Ed. E. Allworth, Durham, Duke University Press, 1988, s. 6; Bunun yanında **Krımskotatarskoye Natsinal'noye Dvijenije** adlı eserde Kırım Türk Müilli Hareketi mensupları tarafından 1966'da yapılan Kırım Türklerinin gayr-i resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre, sürgün edilen halkın toplamının 238.500 kişi olduğu belirtilmektedir: Guboglo-Çervonnaya, age., C. I, s. 80.
- 52 M. B. Altan, "The Arabat Tragedy: Another Page from the "Surgun", (Çevirimiçi) <http://www.euronet.nl/users/sota/arabat.htm>, 08.04.2000; ayrıca bkz. V. Vozgrin, "Sürgünlük Siyaseti", **Yıldız**, S. 4, 1991, s. 138. Öyle ki, sürgünden sonra Kırım'da Türk olarak sadece Hazar Türklerinin torunları olan 3301 Karaim Türkü kalmıştı: Bkz. E. Kırım, "Muhtelif Haberler", **Dergi**, S. 48, Münih, 1967, s. 79.
- 53 V. İbrahim, "Bitmeyen Çileli Yıllar", Der. S. Bilal vd., **Emel**, S. 208, 1995, s. 30; "Sovyetler Birliği'ndeki Kırım Türklerinin İsteklerine Dair Belge", **Emel**, S. 62, 1971, s. 34; F. Kerimova, "Hatıralar", hzl. Z. Yüksel, **Emel**, S. 203, 1994, s. 28.
- 54 H.D. Mustafayev, "Vozmeşçeniye Moral'nogo i Material'nogo Uşçerba, Nanesennogo Krımskotatarskomu Narodu v Hode Deportatsii: Printsipi i Podhogi", **Krımski Tatarı: İstoriya i Suçasnit (Do 50 Riççya Deportatsii Krımskotatarskogo Naroda)**, Materiali Mijnarodnoy Naukovoy Konferantsii (Kiyiv 13-14 Travnya 1994), Kiyiv, Institute Natsional'nih Vidnosin i Politologi NAN Ukraini, Kiev 1995, s. 54.
- 55 "Deportatsiya..." , s. 109.
- 56 Guboglo-Çervonnaya, age., C. II, s. 45.
- 57 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 67.
- 58 age., s. 48; Bir başka tespite göre ise, sürgünden sonra yaklaşık 80 bin adet ev/bina, 34 bin kadar bağ-bahçe, 500 bin civarında büyük baş hayvan müsadere edilmiştir: Mustafayev, age., s. 55.
- 59 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 68.
- 60 Vozgrin, "**Genotsid...**", s. 28.
- 61 Nekiç, age., age., s. 40.
- 62 Broşçevan-Tıgliyants, age., age., s. 74.
- 63 age., s. 81-82.
- 64 Vozgrin, "**Sürgünlük Siyaseti**", s. 140.
- 65 Ukrayna Kamu Düzenini Koruma Bakanlığı, Başsavcılık ve KGB'nin Kırım'dan sürgün edilen Türkler ve diğer milletlere mensup vatandaşlar hakkında Ukrayna KP MK I. Sekreteri P.Y. Şelest'e gönderdikleri rapor, 15 Nisan 1967, **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 6321, y. 12-15.
- 66 Nekiç, age., s. 39.
- 67 Kırım ÖSSC'ndeki Rayon ve Rayon Merkezlerinin isimlerinin değiştirilmesi hakkında RFSSC YSP'nun kararı için bkz.: Guboglo-Çervonnaya, age., C. II, s. 47.

- 68 Kırım ÖSSC'nin lağvedilip RFSSC bünyesinde Kırım bölgesine dönüştürülmesi hakkında SSCB YSP'nun kararı için bk. age., s. 48.
- 69 Bu konu hakkında bkz.: "İnformatsiya "v Prezidiume Verhovnogo Soveta SSSR" 19 Fevralya 1954 g.", **Pravda Ukraini**, 27 Fevralya (Şubat) 1954, s. 2; ayrıca, S. Çervonnaya, "Kırım Tatar Halkının Mukadderatı: Devlet ve Kültürün Geçmişi, Bugünkü Problemleri ve Geleceği", Çev. İ. Yıldırım, A. Mertol, **Emel**, S. 191, 1992, s. 6.
- 70 "Otkritoye Pis'mo v Zaşçitu Krımskih Tatar", **Natsional'nyy Vopros v SSSR**, s. 328.
- 71 L. Aleksiyeva, **İstoriya İnokomislya v SSSR**, Vermont, Khronika Press, 1984, s. 111.
- 72 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 86.
- 73 HAYALİ, R. "Spetskontingent", **Kırım Gazetesi**, Akmesid (Simferopol), 22 Şubat 1997.
- 74 Aleksiyeva, a.g.e., s. 110.
- 75 Hayali, gös. yer.
- 76 İDRİSLİ, A. N. "Yalıboyu'ndan Özbekistan Çölllerine", hzl. N. Sarısoy, **Emel**, S. 210, s. 37.
- 77 A. Seyitmuratova, **Natsional'noye Dvijiye Krımskih Tatar: Sobitiya, Faktı, Dokumentı**, Akmesid (Simferopol), 1997, s. 3.
- 78 S. Gitlin, "Crimean Tatars in Uzbekistan: Problems and Developments", (Çevirimiçi) http://www.ca-c.org/journal/eng01_2000/10.gitlin.shtml, 28.01.2000.
- 79 M. Ülküsal, **Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)**, İstanbul, Baha Matbaası, 1980, s. 298; Fisher, a.g.e., s. 314.
- 80 Vozgrin, "Sürgünlük Siyaseti", s. 141.
- 81 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 90.
- 82 A. Sheehy, "Kırım Tatarları", **Emel**, S. 69, 1972, s. 21.
- 83 **Taşkentskiy Protsess**, s. 590.
- 84 Guboglo-Çervonnaya, age., C. II, s. 47; **Krımski Tatarı**, s. 76.
- 85 Broşçevan-Tıgliyants, age., s. 107.
- 86 Hayali, age., 3 Mart 1997. Bu konuda ayrıca bkz.: K. Özcan, **Kırım Türklerinin Sürgünü ve Vatana Dönüş İçin Millî Mücadele Hareketi (1944-1990)**, İstanbul, Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 99-102.
- 87 Aleksiyeva, age., s. 110.
- 88 Hayali, age., 17 Mart 1997.
- 89 Bu karamame hükümleri aynı zamanda, sürgüne maruz kalan Çeçen-İnguş, Karaçay, Balkar, Kalmık ve Almanları da içine alıyordu: Broşçevan-Tıgliyants age., s. 109.
- 90 Hruşçev konuşmasında ayrıca "hatta müsait bir yer bulanabilse idi halinde bütün Ukraynalılar da bu sürgüne maruz kalacaktı" şeklinde bir ifade bulunmuştu: O. Sander, **XX., XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, Ankara, S.B.F. Yayınları, 1967, s. 8; ayrıca Abdülhamitoğlu, age., s. 121-122.
- 91 V.N. Zemskov, "Massovoye osvobojeniye Spetsposelentsev i Ssilnih (1954-1960 gg.)", **Sotsis**, Nu. 1, Moskva, 1991, s. 10.
- 92 T.F. Pavlova, "Dokumentı TsGAOR SSSR po İstorii Deportatsii Naradov v 40-50-ıye godı", **Deportatsii Naradov SSSR (1930-e – 1950-e godı): Materialı k Serii "Narodı i Kul'turı"**, XV/1, Moskva, RAN İnstitut Etnologii i Antropologii, 1992, s. 14. Ancak bu kararnameye göre, sürgün edilen Almanlar daha önce yaşadıkları yerlere dönme hakkına sahip olmadıkları gibi, sürgün esnasında onlardan müsadere edilen malların da iadesi söz konusu değildi.
- 93 **Deportatsii Naradov SSSR**, s. 81, 88; Ukrayna KP MK Sekreteri A. Kiriçenko, 15 Eylül 1954'te Hruşçev'e yazmış olduğu bir mektupta, 1944 yılında sürgüne gönderilen Kırım Türkleri ile diğer toplulukların bir daha Kırım'a girmelerinin yasaklanmasını ve müsadere edilen malların iadesine izin verilmemesini talep ediyordu; bk. 1944 yılında sürgün edilen ve sürgünlükten serbest bırakılanların Kırım bölgesine yerleşmek istemeleri hakkında Ukrayna KP MK birinci sekreteri O.İ. Kiriçenko'nun

- SBKP MK Sekreteri Hruşçev'e mektubu (15 Mart 1954), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 3614, y. 7-8.
- 94 Aleksiyeva, age., age., s.124.
- 95 KP Zaporozhye bölge komitesinin Ukrayna KP MK birinci sekreteri Kirişenko'ya gönderilen, Kırım Türkleri, Almanlar, Rumlar ve diğerlerinin yerleşmek için Akimov ve Melitopol rayonlarına geldiklerini bildiren rapor (26 Ekim 1956), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 4306, y. 187-188.
- 96 Kırım'da yaşamış olan Türk asıllı şahıslar hakkında Ukrayna İçişleri Bakanı İ. Golovçenko'nun raporu (21 Kasım 1969), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 218, y. 29-33.
- 97 Rusçası **İnitsiativnaya Gruppa**.
- 98 "1957-1975 Senelerinde Kırım Tatarlarının Millî Hareketi", **Emel Mecmuası**, Vol 1. Sovyet Rusyadaki Kırım Tatar Millî Hareketi Organı, New York, Kırım Tatar Millî Merkezi, 1978, s. 19; Aleksiyeva, age., s. 112; Guboglo-Çervonnaya, a.g.e., C. I, s. 101.
- 99 "1957-1975 Seneleri...", s. 24.
- 100 Aleksiyeva, **gös.yer.**
- 101 Özcan, age., s. 123.
- 102 "1957-1975 Seneleri...", s. 25.
- 103 Örnek olarak bk. Kırım Türklerinden birkaç kişinin Kırım'daki faaliyetleri hakkında KP Kırım bölge komitesi tarafından Ukrayna KP MK birinci sekreteri Podgorniy'e yazılan rapor (25 Ağustos 1958), **TsDAGO Ukraini**, f.1, L. 24, d. 4740, y. 73-80.
- 104 Sheehy, age., s. 23. Sovyet güvenlik organlarının takibatına maruz kalan Kırım Türklerinin sayısı 1973 yılına kadar 5000 kişiyi bulmuştu. Bu konuda bkz.: "Vsenarodniy Zapros Krimskotatarskogo Naroda v Politbyuro TsK KPSS", **Samizdat Belgesi**, Nr. 1884, Dekabr 1973, s. 4-5. (Yunus Kandimov'un özel arşivinden alınmıştır).
- 105 **Taşkentskiy Protsess**, s. 57.
- 106 A.P. Grigorenko, **A Kogda Mı Vernyomsya**, New York, Crimea Foundation, 1977, s. 11-12; ayrıca bkz.: **Krımski Tatari**, s. 160-174; **Natsional'niy Vopros**, s. 255-271.
- 107 "1957-1975 Seneleri...", s. 29.
- 108 Guboglo-Çervonnaya, age., C. I, s. 106.
- 109 Aleksiyeva, age., s. 114.
- 110 Guboglo-Çervonnaya, **gös.yer.**
- 111 Sovyetler Birliği'nde bu tür yayınlar **samizdat** (kendi basım) olarak adlandırılmaktadır.
- 112 Fisher, age., s. 178.
- 113 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. K. Çapraz, "Kırım Tatar Türklerinde Basın", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. 28-29.
- 114 Ukrayna KP MK Sekreteri P. Şelest'in 1965 yılında Kırım Türklerinin Kırım'ı ziyaretleri hakkında SBKP MK'ne verdiği bilgi (12 Kasım 1965), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 5991, y. 207-208.
- 115 Sürgün kısıtlamasının kaldırılmasından sonra Kırım bölgesindeki Kırım Türkleri arasında meydana gelen oluşumlar hakkında KGB raporu (5 Şubat 1966), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 6166, y. 50-55.
- 116 **Gös.yer.**
- 117 "Daha Önce Kırım'da Yaşamış Olan Tatar Asıllı Vatandaşlar Hakkında SSCB YSP'nun Kararı (5 Eylül 1967)", Guboglo-Çervonnaya, age., age., C. II, s. 51. Bu kararname metni için ayrıca bkz.: **Krımski Tatari**, s. 106-107; "Af Kararnamesi", **Emel**, S. 47, 1968, s. 3.
- 118 Sheehy, age., s. 25.
- 119 Kırım Türklerinin talepleri arasında mezkûr kararnamenin Kırım'daki gazetelerde de yayınlanması, kendilerinin nerelere yerleştirilecekleri, eğitim ve çalışma şartlarının nasıl olacağı gibi hususlar yer almaktaydı. Bu konuda Ukrayna KP Kırım bölge komitesinin SBKP MK Politbürosunun Kırım Türkleri hakkındaki kararnamesinin uygulanması hakkındaki malumatı (15 Eylül 1967), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 6321, y. 33-37.

- 120 5 Eylül 1967 tarihli SCB YSP kararnamesinden sonra Kırım Türklerinin gelişleri hakkında Ukrayna KP Kırım bölge komitesi sekreteri Kiriçenko'nun malumatı -Gizli- (3 Ekim 1967), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 6321, y. 49-55.
- 121 Kırım Türklerinin Kırım'a gelişi hakkında Ukrayna KP Kırım bölge komitesi sekreteri Kiriçenko'nun malumatı (21 Eylül 1967), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 24, d. 6321, y. 39-47.
- 122 Aleksiyeve age., s. 117.
- 123 Örnek olarak bk. age., s. 118.
- 124 **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 218, y. 29-33.
- 125 Aleksiyeve, age., s. 118.
- 126 Ukrayna Bakanlar Kurulu İş Kaynakları Komitesi Başkanı A. Denisenko'nun, Mayıs-Haziran 1968 tarihinde yürütülen Kırım Türklerinin yerleşimi çalışmaları hakkında Ukrayna KP MK Sekreteri O. Lyaşek'e raporu (19 Haziran 1968), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 72, y. 22-29.
- 127 Kırım Türklerinin Ukrayna topraklarında yerleştirilmesi hakkında Ukrayna KP MK İdari organlar şubesinin Ukrayna KP MK sekreteri İ. Lutak'a raporu (6 Ağustos 1973), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 891, y. 22-24.
- 128 **Şest Dney - "Belaya Kniga"- Sudebniy Protsess İli Gabaya i Mustafa Cemileva**, Ed. M. Serdar, New York, Fond Kırım, 1980, s. VI-VII.
- 129 "Kırım Türklerinin Moskova'daki Temsilcilerinin Protestosu", **Emel**, S. 47, 1968, s. 14-15.
- 130 Fisher, age., s. 190.
- 131 Sheehy, age., s. 30.
- 132 **Şest Dney**, s. 401.
- 133 KTMH'ndeki düşüşü daha net bir şekilde SBKP Kongrelerine gönderilen dilekçelerin altına atılan imza sayılarından da izlemek mümkündür. 1966 yılında XXIII. Kongreye 130 bin imzalı dilekçe gönderilirken, XXIV. Kongreye 60 bin, XXV. Kongreye 20 bin, XXVI. Kongreye ise sadece 4 bin imzalı dilekçe gönderilmiştir. Bu hususta bkz.: Aleksiyeve, age., s. 124-125; "1957-1975 Seneleri...", s. 43.
- 134 1973 verilerine göre Herson'da 1541, Zaporojye'de 1063, Donetsk'de 693, Odessa'da 61 kişi yaşıyordu. Az miktarda Kırım Türkü de Voroşilovgrad, Kirovograd, Kiev, Nikolayev, Çerkassi ve Harkov'da ikâmet etmek zorunda kalmıştı. 1968'den itibaren 650 kişi çeşitli sebeplerle Ukrayna sınırlarını terk etmişti. 1 Mayıs 1973 tarihli Ukrayna İçişleri Bakanlığı verilerine göre Ukrayna SSC'nde toplam 6874 kişi yaşamaktaydı. Bunlardan Kırım'da 23 aile (101 kişi), Herson'da 31 aile (142 kişi) Zaporojye'de ise 2 ailenin (8 kişi) ikâmet kaydının yapılmadığı belirtilmektedir: Ukrayna KP MK İdari Organlar Şubesi Müdürü Opanasyuk'tan Ukrayna KP MK birinci sekreteri V.V. Şerbitskiy'e Sunulan Rapor (14 Temmuz 1973), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 891, y. 26-31.
- 135 Kırım Türkleri ağırlıklı olarak İçki (Sovyet) (860 kişi), Lenin (841 kişi), Larindorf (Pervomay) (591 kişi), Karasu Bazar (Belogor) (468 kişi) rayonlarında yerleştiler: Kırım KP Sekreteri Kiriçenko, İşçiler Meclisi Başkanı Çemodurov ve Ukrayna KGB Yardımcı şefi Troyak'ın Ukrayna KP MK'ne Kırım'da Kırım Türklerinin faaliyetlerinin artması hakkındaki raporu (27 Kasım 1975), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 1250, y. 6-10.
- 136 **Jivoy Fakel: Samosojjeniyeye Musı Mamuta (Sbornik dokumentov)**, Ed. R. Cemilev, New York, Fond Kırım, 1986, s. 63-65; Özcan, age., s. 194-196.
- 137 Kırım bölgesindeki pasaport kurallarının pekiştirilmesi yönünde ilave kararlar hakkındaki SSCB Bakanlar Kurulu Kararnamesi (1978), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 1740, y. 3.
- 138 Guboglo-Çervonnaya, age., C. I, s. 125.
- 139 Kırım'da uygulanan pasaport kuralları hakkında Ukrayna KP MK idari organlar şubesi şefi A. Çumak'ın Ukrayna KP MK Sekreteri V: Şerbitskiy'e verdiği malumat (17 Mart 1979), **TsDAGO Ukraini**, f. 1, L. 25, d. 1940, y.10-11.
- 140 Devlet, "240 Kırım Türkü...", s. 11.

- 141 "Kırım Tatarları Sovyet Devletine Karşı", Çev. H. Kırmı, **Emel**, S. 141-145, 1984, s. 17.
- 142 Cemiloğlu'nun hapisten kurtulmasında Kırım Türkleri ve A. Saharov başta olmak üzere diğer insan hakları savunucularının dönemin ABD Başkanı R. Reagan'a yazdıkları mektubun büyük etkisi olduğu belirtilmektedir; bk. Guboglo-Çervonnaya, age., C. I, s. 285.
- 143 KARATAY, Z (1987). "Kırım Türklerinin Moskova Gösterileri Nasıl Başladı Nasıl Cereyan Etti?", **Emel**, S. 161, s. 4-5.
- 144 Duyuru metni için bk. "TASS Ajansının 23 Temmuz 1987 Tarihli Kırım Tatarlarıyla İlgili Açıklaması", çev. H. Kırmı, **Emel**, S. 161, 1987, s. 24-26.
- 145 "Deklaratsiya Verhovnogo Soveta Soyuza Sovetskih Sotsialistiçeskih Respublik", **Pravda**, 15 Noyabrya 1989.
- 146 Kırım Tatar halkının problemleriyle ilgilenen Komisyonun çözüm ve önerileri hakkında bkz. Guboglo-Çervonnaya, age., C. II, s. 81.
- 147 Guboglo-Çervonnaya, age., C. II, s. 254.
- 148 Ukrayna SSC'nin Kırım ÖSSC'ni yeniden tesis eden kanunu hakkında bkz.: Guboglo-Çervonnaya, age., C. II, s. 103.
- 149 "Kırım'a Genel Bakış", (Çevirimiçi) www.vatankirim.net/genel.htm, 10.04.2001.

Kaynaklar

Ukrayna Devlet Merkezi Arşivi (TsDAGO Ukraini), Fon (f). 1, Liste (l). 24, Dosya (d). 6321, Yaprak (y). 12-15.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 3614, Y. 7-8.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 4306, Y. 187-188.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 5991, Y. 207-208.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 6166, Y. 50-55.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 6321, Y. 12-15.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 6321, Y. 33-37.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 6321, Y. 39-47.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 24, D. 6321, Y. 49-55.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 25, D. 1250, Y. 6-10.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 25, D. 1740, Y. 3.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 25, D. 1940, Y.10-11.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 25, D. 218, Y. 29-33.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 25, D. 72, Y. 22-29.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 25, D. 891, Y. 22-24.

TsDAGO Ukraini, F. 1, L. 25, D. 891, Y. 26-31.

TsDAGO Ukraini, F.1, L. 24, D. 4740, Y. 73-80.

Abdülhamitoğlu, N., *Yüz Binlerin Sürgünü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1974.

ALEKSİYEVA, L., *İstoriya İnokomsliya v SSSR*, Khronika Press, Vermont 1984.

ALLWORTH, E., "The Crimean Tatar Case", *Tatars of the Crimea: Their Struggle for Survival*, ed. E. Allworth, Duke University Press, Durham 1988. ALTAN, M. B., "The Arabat Tragedy: Another Page from the "Surgun", (çevirimiçi) <http://www.euronet.nl/users/sota/arabat.htm>, 08.04.2000.

AVTARHANOV, A., "İmperiya Kremlya. Sovyetskiy Tip Kolonializma", *Drujba Narodov*, No. 1-5, Moskva 1991.

BROŞÇEVAN, V. M., "Deportatsiya Jiteley Krıma", *Krımski Tatarı: İstoriya i Suçasnit (Do 50 Riççya Deportatsii Krımskotatarskogo Naroda)*, Materiali Mijnarodnoy Naukovoy Konferantsii (Kiyiv 13-14 Travnya 1994), Institute Natsional'nih Vidnosin i Politologi NAN Ukraini, Kiev 1995.

CONQUEST, R., *Nation Killers: The Soviet Deportation of Nationalities*, The Macmillan Company, New York 1970.

COURTOİS, S., *Komünizmin Kara Kitabı*, çev. B. Tanatar, vd., Doğan Kitap, İstanbul 2000.

ÇAPRAZ, K., (1990), *Kırım Tatar Türklerinde Basın*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

ÇERVONNAYA, S., "Kırım Tatar Halkının Mukadderatı: Devlet ve Kültürün Geçmişi, Bugünkü Problemleri ve Geleceği", çev. İ. Yıldırım, A. Mertol, *Emel*, S. 191 (1992).

DALLİN, A., *German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies*, St. Martin's Press, London-New York 1957.

"Deklaratsiya Verhovnogo Soveta Soyuzu Sovetskikh Sotsialistiçeskih Respublik", *Pravda*, 15 Noyabrya 1989. "Deportatsiya: Beriya Dokladıvayet Stalınu", ed. N. F. Bugay, *Kommunist*, No. 3, Moskva 1991.

Devlet, N., "240 Kırım Türkünün Müracaatı", *Emel*, S. 146 (1985).

Fisher, A., *The Crimean Tatars*, Hoover Institution, California 1978.

Gitlin, S., "Crimean Tatars in Uzbekistan: Problems and Devolopments", (çevirimiçi) http://www.ca-c.org/journal/eng01_2000/10.gitlin.shtml, 28.01.2000.

GRİGORENKO, A. P., *A Kogda Mı Vernyomsya*, Crimea Foundation, New York 1977.

GUBOGLO, M. N. - Çervonnaya, S. M., *Krımskotatarskoye Natsional'noye Dvijeniye*, II, Rossiyskaya Akademiya Nauk, Tsentr po İzuçeniyu Mejnatsional'nih Otnoşeniy, İnstitut Etnologii i Antropologii im. N. N. Mikluho-Maklaya, Moskva 1992.

HAYALİ, R., "Spetskontingent", *Kırım Gazetesi*, Akmescid (Simferopol), 22 Şubat 1997.

İBRAHİM, V., "Bitmeyen Çileli Yıllar", der. S. Bilal vd., *Emel*, S. 208 (1995).

İdrisli, A. N., "Yalıboyu'ndan Özbekistan Çöllerine", haz. N. Sansoy, *Emel*, S. 210.

"İnformatsiya "v Prezidiume Verhovnogo Soveta SSSR" 19 Fevralya 1954 g.", *Pravda Ukraini*, 27 Fevralya (Şubat) 1954.

Jıvoy Fakel: Samosojjeniyeye Musı Mamuta (Sbornik Dokumentov), ed. R. Cemilev, Fond Kırım, New York 1986.

KARATAY, Z., "Kırım Türklerinin Moskova Gösterileri Nasıl Başladı Nasıl Cereyan Etti?", *Emel*, S. 161 (1987).

KERİMOVA, F., "Hatıralar", haz. Z. Yüksel, *Emel*, S. 203 (1994).

KIRIMAL, E., "Kırım Türkleri", *Dergi*, S. 59 (1970).

KIRIMAL, E., "Muhtelif Haberler", *Dergi*, S. 48, Münih 1967.

KIRIMAL, E., "Sovyet Rusya Hâkimiyeti Altında Kırım", *Dergi*, S. 49 (1967).

KIRIMAL, E., *Der Nationale Kampf Der Krimturken mit besonderer Berücksichtigung der Jahre 1917-1918*, Emsdetten/Wesfalen, Verlag Lechte/Emsdetten (Westf.) 1952.

“Kırım Tatarları Sovyet Devletine Karşı”, çev. H. Kırmılı, *Emel*, S. 141-145 (1984).

“Kırım Türklerinin Moskova’daki Temsilcilerinin Protestosu”, *Emel*, S. 47 (1968).

“Kırım’a Genel Bakış”, (çevirimiçi) www.vatankirim.net/genel.htm, 10.04.2001.

Kırım: Proşloye i Nastayaşçeye, ed. S. G. Agacanov, A. N. Saharov, İzdatelstvo Misl, Moskva 1988.

Krımski Tatarı 1944-1994: Statti, Dokumenti, Svidçennıya Oçevıdıtıv, Ridniy Kray, Kiyiv 1995.

LİTVİN, G. A., “Krımsko-Tatarskiye Formirovaniya: Dokumenti Treťyevoy Reyha Svidetelsvuyet”, *Vayenno-İstoriçeskiy Jurnal*, S. 3, Moskva 1991.

MUSTAFAYEV, H. D., “Vozmeşçeniye Moral’nogo i Material’nogo Uşçerba, Nanesennogo Krımskotatarskomu Narodu v Hode Deportatsii: Printsipi i Podhogi”, *Krımski Tatarı: İstoriya i Suçasnıt (Do 50 Riççya Deportatsii Krımskotatarskogo Naroda)*, Materiali Mijnarodnoy Naukovoy Konferantsii (Kiyiv 13-14 Travnya 1994), Institute Natsional’nih Vidnosin i Politologi NAN Ukraini, Kiev 1995.

MÜHLEN, P. (1984), von zur, *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında*, çev. E. B. Özbilen, Ankara: Mavi Yayınları,

NEKRİÇ, A. (1978), *Nakazannıye Narodı*, Khronika, New York

“Obraşçeniye Krımskotatarskogo Naroda k XXIII Syezdu KPSS”, *Natsional’nyy Vopros v SSSR: Sbornik Dokumentov*, Sostavitel’: R. Kupçinskiy, Suçasnist’, Kiyiv 1975, s. 288-326.

ÖZCAN, K. (2001), *Kırım Türklerinin Sürgünü ve Vatana Dönüş İçin Millî Mücadele Hareketi (1944-1990)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul

ÖZKIRIM, O., “II. Dünya Savaşında Kırım Türkleri ile Almanlar Arasındaki Münasebetler”, *Emel*, S. 25 (1964).

Pavlova, T. F., “Dokumentı TsGAOR SSSR po İstorii Deportatsii Narodov v 40-50-ıye godı”, *Deportatsii Narodov SSSR (1930-e – 1950-e godı): Materiali k Serii “Narodı i Kul’turı”*, XV/1, RAN İstitut Etnologii i Antropologii, Moskva 1992.

“Pogrujenı v Eşelonı i Otpravlenı k Mectam Poselenii...”, Sostavitel’: N. F. Bugay, *İstoriya SSSR*, No. 1, Moskva 1991.

SANDER, O., XX., XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası, S.B.F. Yayınları, Ankara 1967.

Settarova, Z., “Hatıralar”, der. E. Özenbaşı, haz. F. Mertoğul, (çevirimiçi) <http://www.kirimdernegi.org.tr/hatıralar.htm>, 06.05.2000.

SEYİTMURATOVA, A., *Natsional’noye Dvijeniye Krımskih Tatar: Sobitiya, Faktı, Dokumentı*, Akmesjid (Simferopol) 1997.

SHEEHY, A., “Kırım Tatarları”, *Emel*, S. 69 (1972).

“Sovyetler Birliği’ndeki Kırım Türklerinin İsteklerine Dair Belge”, *Emel*, S. 62 (1971).

Şest Dney - “Belaya Kniga”- Sudebniy Protsess İli Gabaya i Mustafa Cemileva, ed. M. Serdar, Fond Kırım, New York 1980.

“TASS Ajansının 23 Temmuz 1987 Tarihli Kırım Tatarlarıyla İlgili Açıklaması”, çev. H. Kırımlı, *Emel*, S. 161 (1987), s. 24-26.

“Taşkentskiy Protsess: Sud Nad Desyat’yu Predstavitelyami Krimskotatarskogo Naroda, (1 İyulya - 5 Avgusta 1969 g.)”, *Sbornik Dokumentov s İllustratsiyami*, Fond im. Gertsena, Amsterdam 1976.

ÜLKÜSAL, M. (1976), *II. Dünya Savaşında Berlin Hatıraları ve Kırım’ın Kurtuluş Davası*, Kutulmuş Matbaası, İstanbul

ÜLKÜSAL, M. (1980), *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*, İstanbul: Baha Matbaası.

Vesnin, A. L., “Kak Proishodilo Vıseleni Tatar, Bolgar, Grekov, Armyan iz Krıma v 1944 godu”, *Krımskaya ASSR (1921-1945)*, Simferopol, Tavriya, 1990.

VOZGRİN, V., “Genotsid Kak Kulminatsiya Etnosotsialnogo Konfliktı”, *Krımski Tatarı: İstoriya i suçasnıt. Materiali Mizhnarodnoy Naukovoy Konferentsii*, Kiev 1995.

VOZGRİN, V., “Sürgünlük Siyaseti”, *Yıldız*, S. 4 (1991).

“Vsenarodniy Zapros Krimskotatarskogo Naroda v Politbyuro TsK KPSS”, *Samizdat Belgesi*, No. 1884, Dekabr 1973, s. 4-5. (Yunus Kandimov’un özel arşivinden alınmıştır).

ZEMSKOV, V. N., “Massovoye osvobodjeniye Spetsposelentsev i Ssilnih (1954-1960 gg.)”, *Sotsis*, No. 1, Moskva 1991.

ZEMSKOV, V. N., “Spetsposelentsı”, *Sotsis (Sotsiologičeskiye İssledovaniya)*, No. 11, Moskva 1990.

“1957-1975 Senelerinde Kırım Tatarlarının Millî Hareketi”, *Emel Mecmuası, vol. 1: Sovyet Rusya’daki Kırım Tatar Millî Hareketi Organı, Kırım Tatar Millî Merkezi*, New York 1978.

“40-50-e Godı: Posledstviya Deportatsii Narodov”, Sostavitel’: N. F. Bugay, *İstoriya SSSR*, No. 1, Moskva 1992.

TÜRKLERİN UĞRADIĞI İŞKENCE, KATLIAM VE SOYKIRIMLAR SÖZLÜĞÜ

YRD. DOÇ. DR. SALİM DURUKOĞLU* - SEVİM SALİK **

“Külgen başkalardır, yığlayan menem,
Oynagan başkalardır, inlegen menem.”¹
(Abdülhamid Süleyman Çolpan)

Tarih Türklerle karşı yapılan soykırım, katliam, işkence ve sürgünler ile doludur. Biz Türkler ağıt yakmayı tercih etmediğimiz ya da başka milletler gibi bizim yerimize ağıt yakacak dostlar edinemediğimiz için, bize karşı yapılan soykırımları, sürgünleri, katliamları tarih hafızamıza kazımamış, yeterince dile getirmemiş ve çabuk unutmamışız. Türkler tarih sahnesine çıktıkları ilk dönemlerden beri hep soykırımlara, kıyımlara ve katliamlara uğramıştır. Soykırım, katliam, işkence ve sürgünlerin insanlar üzerinde yarattığı duygu, deyim yerindeyse, Türklerin iliklerine kadar işlemiştir.

Türklerin, Batı’da Viyana, Doğu’da ise Kafkaslardan çekilmeye başladığı dönemden itibaren, dünyanın çeşitli bölgelerinde sürgün, katliam ve soykırımlara

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

** İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrencisi.

Tarih Türklere karşı yapılan soykırım, katliam, işkence ve sürgünler ile doludur. Biz Türkler ağıt yakmayı tercih etmediğimiz ya da başka milletler gibi bizim yerimize ağıt yakacak dostlar edinemediğimiz için, bize karşı yapılan soykırımları, sürgünleri, katliamları tarih hafızamıza kazımamış, yeterince dile getirmemiş ve çabuk unutmuşuz. Türkler tarih sahnesine çıktıkları ilk dönemlerden beri hep soykırımlara, kıyımlara ve katliamlara uğramıştır. Soykırım, katliam, işkence ve sürgünlerin insanlar üzerinde yarattığı duygu, deyim yerindeyse, Türklerin iliklerine kadar işlemiştir.

uğradığı açık bir şekilde ortadadır. Viyana'da, Mora'da, Tripoliçe'de, Kırım'da, Hocalı'da, Doğu Türkistan'da, Kerkük'te ve dünyanın birçok bölgesinde çeşitli kıyımlara uğrayan hep biz Türkler ve Müslümanlar olmuştur. Son iki yüz yıllık Türk tarihine bakıldığında Türklere yapılan kıyımlar açıkça görülmektedir. Türklerin uğradığı katliamlar sadece bugünkü sınırlarımız dışında kalan topraklarda değil, bizzat Anadolu coğrafyasında da devam etmiştir. Ancak bugün Batı kamuoyuna baktığımız zaman bu suçlamalara maruz kalan ne tezattır ki, hep Türklerdir.

Yapılan bir araştırmaya göre, 20. yüzyılda tüm dünyada 170 milyon insan katledilmiş veya yok olmaya terk edilmiştir. Yok edilen bu insan nüfusunun sadece 110 milyonu yani üçte ikisi Komünist rejimin kurbanları olarak tespit edilmiştir. Bu yok edilen 110 milyon insanın üçte ikisi yani 60 milyondan fazlası da Türk soyludur. Bu rakamlar dehşet vericidir. Bugün Kazakistan'da hemen hemen her evde birinci derece bir yakınını bu yüzyıl içerisindeki trajedilere kurban veren Türk soylu birine rastlamak mümkündür. Türklere yapılan soykırımlar, kıyımlar, asimilasyon çalışmaları bugünde dünyanın gözü önünde acı ve açık bir şekilde devam etmektedir.

Bugün Uyguristan'da, ezeli ve ebedi Türk yurdu olan Kırım'da, bir ateş topu olan Ortadoğu'da Türk kıyımı, kırım ve asimilasyon çalışmaları olanca şiddeti ile devam etmektedir. Milyonlarca Türk'ün; dilini konuşması, dinini yaşaması, kültürünü devam ettirmesi yasaklanmış, insan gibi yaşama hakkı elinden alınmıştır. Her zaman olduğu gibi zulüm Türk'e olunca Batı'nın ve dünya kamuoyunun vicdan ve hukuk mekanizmaları devreye girmemiş, yaşananlara kör ve sağır

kalınmıştır. 5 Ekim 1938 tarihinde kurşuna dizilerek öldürülen Özbek şairi Çolpan'ın da dediği gibi;

Bu imiş; bilgi- fen, hüner asrı

Bu imiş; yükselen beşer asrı

Hadisat öyle gösterdi ki; bu asır

Yalnız; şer ve şer ve şer asrı.

Soykırım (genocide), Yunanca genos (ırk, ulus, kabile) ve Latince cide (öldürme) kelimelerinden türemiştir. Soykırım ırksal, dinsel, ulusal ya da etnik bir grubun kasıtlı ve sistemli bir biçimde yok edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kavram ilk kez Nazilerin 1933-1945 yılları arasında giriştiği toplu kıyımları tanımlayan hukuki bir kavram olarak ortaya atılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1946 yılında soykırımın, uluslararası hukuka göre uygar dünyanın mahkûm ettiği bir suç olduğunu belirten bir karar almıştır. Genel Kurulun 1948'de onayladığı soykırım suçunun önlenmesine ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşme, 1951 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye göre, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tümüyle ya da kısmen yok etmek amacıyla girişilen şu eylemlerden herhangi biri soykırımdır:

a)Topluluk üyelerini öldürmek.

b)Topluluk üyelerinde ağır bedensel ve zihinsel zarara yol açmak.

c) Topluluğa, tümüyle ya da kısmen yok olmasına yol açacak yaşam koşullarını kasıtlı olarak dayatmak.

d) Topluluk içinde doğumları engellemeye yönelik önlemler almak.

Türklerin, Batı'da Viyana, Doğu'da ise Kafkaslardan çekilmeye başladığı dönemden itibaren, dünyanın çeşitli bölgelerinde sürgün, katliam ve soykırımlara uğradığı açık bir şekilde ortadadır. Viyana'da, Mora'da, Tripoliçe'de, Kırım'da, Hocalı'da, Doğu Türkistan'da, Kerkük'te ve dünyanın birçok bölgesinde çeşitli kıyımlara uğrayan hep biz Türkler ve Müslümanlar olmuştur. Son iki yüz yıllık Türk tarihine bakıldığında Türk'lere yapılan kıyımlar açıkça görülmektedir. Türklerin uğradığı katliamlar sadece bugünkü sınırlarımız dışında kalan topraklarda değil, bizzat Anadolu coğrafyasında da devam etmiştir. Ancak bugün Batı kamuoyuna baktığımız zaman bu suçlamalara maruz kalan ne tezattır ki, hep Türklerdir.

Bugün
Uyguristan'da,
ezeli ve ebedi
Türk yurdu olan
Kırım'da, bir
ateş topu olan
Ortadoğu'da Türk
kıyımı, kırımı
ve asimilasyon
çalışmaları olanca
şiddeti ile devam
etmektedir.
Milyonlarca
Türk'ün; dilini
konuşması,
dinini yaşaması,
kültürünü
devam ettirmesi
yasaklanmış,
insan gibi yaşama
hakkı elinden
alınmıştır. Her
zaman olduğu
gibi zulüm
Türk'e olunca
Batı'nın ve dünya
kamuoyunun
vicdan ve hukuk
mekanizmaları
devreye girmemiş,
yaşananlara
kör ve sağır
kalınmıştır.

e) Topluluğa bağlı çocukları başka bir topluluk içinde yaşamaya zorlamak.

Katliam sözcüğü, birtakım insanların zalimce ve rastgele öldürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu öldürmenin temel amaçları olarak da savaş koşulları, intikam ve yağma unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, katliama uğrayan insanların kendilerini savunmak için herhangi bir hazırlıkları da yoktur ve az da olsa direnç gösterebilecek durumda değillerdir.

Sürgün kavramı, coğrafi olarak yerinden yurdundan edilme anlamı yanında siyasal, kültürel ve ekonomik boyutlar içeren bir sürece karşılık gelmektedir. Kültür ve kimliğin yaşamın her boyutuyla olan ilişkisi nedeniyle sürgün öncesi ve sonrasında yaşananları içerisine alan hafızalaştırmalar, derin sosyal ilişkiler içerisinde taşınmakta ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

İşkence, kendi başlarına ya da herhangi bir otoritenin emri ile hareket eden bir ya da birden fazla kişinin, bir diğer kişiyi bilgi vermeye, bir itirafta bulunmaya ya da diğer herhangi bir nedenle zorlamak için kasıtlı, sistematik ya da nedensiz olarak gerçekleştirdiği fiziksel ya da ruhsal acıdır. İşkence insanlık tarihinin her döneminde var olmuş bir uygulamadır. Eski çağlarda, Orta çağda ve günümüzde de otoriteye itaati sağlamak amacıyla işkence yöntemi kullanılmıştır.

“Yaşadığınız dünyada eğer kimliğiniz Türk ise Türklüğünüzü bileceksiniz.” der, Prof. Dr. İlber Ortaylı. Bu yazının amacı; Türk kimliğinin bize yüklediği sorumluluğu yerine getirmek, soykırımı, katliama, sürgüne ve akıl almaz işkencelere uğrayan atalarımıza elimizden geldikçe borcumuzu ödemektir. Yazıda Yüce Türk milletinin

uğradığı soykırım, sürgün, işkence ve katliamlara kavramlar aracılığıyla genel bir şema çizilmeye çalışılmış, sözlük mantığı içerisinde her biri bir işkence, sürgün, katliam ya da soykırıma karşılık gelen maddeler, konuyu esaslı ve etraflı bir şekilde okumaya vakti olmayacaklar için, olabildiğince özetlenmiş ve alfabetik olarak dizilmiştir.

A

Abdülhamit Süleyman Çolpan: Ünlü bir Özbek şairdir. Sovyet rejimi için tehlikeli sayılabilecek şiirler yazdığı için 5 Ekim 1938 tarihinde kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Çolpan Türk dünyasının parlayan yıldızıdır. Ölümünden sonra da şiirleri dilden dile, gönülden gönüle aktarılmaya devam etmiştir.

Ademner: Galimcam İbrahimov'un yazdığı bir romandır. 1921-1922 yıllarında İdil-Ural bölgesinde yaşanan yapay açlık felaketini konu edinir. Yazar açlık yıllarının canlı tanığı olduğundan roman yaşanan gerçek olaylardan yola çıkarak yazılmıştır.

Ahıska Türkleri Sürgün Abidesi: Dünyanın tek sürgün abidesidir. 14 Kasım 1944 tarihinde yaşanan Ahıska Sürgünü anısına İzmir Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından İzmir'e dikilmiştir. Abide, 50 metrekarelik bir alan üzerinde, 2,5 metre yüksekliğinde, 20 santimetre genişliğinde ve 30 santimetre çapındadır. Üç basamaklı beyaz mermerden yapılan abide, iki bölümden oluşur. Ön bölümün üst kısmında 14 Kasım 1944 yılında Ahıska'dan sürgün edilen binlerce kadını temsilen yaşlı bir kadının endişe ve korkuyla trene bakışı yer alır. Alt kısmında tarihçe yer alırken diğer tarafta Ahıska kalesi bulunur.

Ahmet Cevat: "Çırpınırdın Karadeniz/Bakıp Türk'ün bayrağına" şiirinin şairidir. Şiir Nuri Paşa ve Kafkas ordusunun Bakü'ye girişi, Azerbaycan Türklüğünü Ermeni ve Rus soykırımlarından kurtarması üzerine yazılmıştır.

Soykırım (genocide), Yunanca genos (ırk, ulus, kabile) ve Latince cide (öldürme) kelimelerinden türemiştir. Soykırım ırksal, dinsel, ulusal ya da etnik bir grubun kasıtlı ve sistemli bir biçimde yok edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kavram ilk kez Nazilerin 1933-1945 yılları arasında giriştiği toplu kırımları tanımlayan hukuki bir kavram olarak ortaya atılmıştır.

Bu yazının amacı; Türk kimliğinin bize yüklediği sorumluluğu yerine getirmek, soykırımı, katliama, sürgüne ve akıl almaz işkencelere uğrayan atalarımıza elimizden geldikçe borcumuzu ödemektir. Yazıda Yüce Türk milletinin uğradığı soykırım, sürgün, işkence ve katliamlara kavramlar aracılığıyla genel bir şema çizilmeye çalışılmış, sözlük mantığı içerisinde her biri bir işkence, sürgün, katliam ya da soykırımı karşılık gelen maddeler, konuyu esaslı ve etraflı bir şekilde okumaya vakti olmayacaklar için, olabildiğince özetlenmiş ve alfabetik olarak dizilmiştir.

Ahmet Han Sultan: Sovyet savaş uçağı pilotudur. İki kere Sovyetler Birliği Kahramanlık Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Tek olarak 30, grup olarak 19 Alman uçağı düşürmüştür. Ne yazık ki mensubu olduğu milleti Ruslar tarafından defaten soykırımı uğratılmıştır.

Aleksandr İsayeviç Soljenitsin: 1970 Nobel Edebiyat ödüllü Rus yazardır. Soljenitsin'in, pek çok Türk soylu halkın da hayatını kaybettiği toplama, sürgün ve çalışma kampları hakkında yazdığı kitabı Gulag Takımadaları, dünyanın birçok ülkesinde yayımlanmış ve anti-Sovyet propagandanın öğelerinden biri olmuştur. 1970 yılında layık görüldüğü Nobel Edebiyat Ödülü'nün kendisine politik nedenlerle verildiği iddia edilmiş ve 1974'te Sovyet hükümeti tarafından vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

Arabat Katliamı: Kırım Sürgünü sırasında Arabat bölgesinde bir köyde bulunan ve sürgün sırasında unutulmuş 150 Türk'ün Stalin'in emri ile vahşice katledilmesi olayıdır. Bütün bir köy halkı, kadın ve çocuklar da dâhil, eski bir gemiye doldurulmuş, gemi Karadeniz'in ortasında batırılmıştır.

ASALA: Türkçe açılımı; Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu'dur. 1975 yılında Lübnan iç savaşı sırasında, Beyrut'ta, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin yardımı ile Agop Agopyan tarafından kurulmuş bir terör örgütüdür. Örgüt 1975 ve 1985 yılları arasında Türkiye de dâhil olmak üzere 16 farklı ülkede Türk ve diğer mülki, diplomatik hedeflere karşı terör eylemlerinde bulunmuştur.

Ermeni Terör Örgütü ASALA'nın Şehit Ettiği Diplomatlarımız ve Konsolosluk Çalışanlarımız: 27 Ocak 1973 - Los Angeles (ABD) Mehmet Baydar - Bahadır Demir, 22 Ekim 1975 -

Viyana (Avusturya) Daniş Tunalıgil, 24 Ekim 1975
 - Paris (Fransa) İsmail Erez - Talip Yener, 16 Şubat
 1976 - Beyrut (Lübnan) Oktar Cirit, 9 Haziran 1977
 - Roma (İtalya) Taha Carım, 2 Haziran 1978 - Madrid
 (İspanya) Necla Kunalp - Beşir Balcıoğlu, 12 Ekim
 1979 - Lahey (Hollanda) Ahmet Benler, 22 Aralık
 1979 - Paris (Fransa) Yılmaz Çolpan, 31 Temmuz
 1980 - Atina (Yunanistan) Galip Özmen - Neslihan
 Özmen, 17 Aralık 1980 - Sidney (Avustralya) Şarık
 Arıyak - Engin Sever, 4 Mart 1981 - Paris (Fransa)
 Reşat Morali - Tecelli Arı, 9 Haziran 1981 - Cenevre
 (İsviçre) M. Savaş Yergüz, 24 Eylül 1981 - Paris
 (Fransa) Cemal Özen, 8 Ocak 1982 - Los Angeles
 (ABD) Kemal Arıkan, 5 Mayıs 1982 - Boston (ABD)
 Orhan Gündüz, 7 Haziran - Lizbon (Portekiz) Erkut
 Akbay - Nadide Akbay, 27 Ağustos 1982 - Ottawa
 (Kanada) Atilla Altıkat, 9 Eylül 1982 - Burgaz
 (Bulgaristan) Bora Süelkan, 9 Mart 1983 - Belgrad
 (Yugoslavya) Galip Balkar, 14 Temmuz 1983 -
 Brüksel (Belçika) Dursun Aksoy, 27 Temmuz 1983
 - Lizbon (Portekiz) Cahide Mihçioğlu, 28 Nisan
 1984 - Tahran (İran) Işık Yönder, 20 Haziran 1984 -
 Viyana (Avusturya) Erdoğan Özen, 19 Kasım 1984
 - Viyana (Avusturya) Enver Ergun.

Abdülhamit
 Süleyman Çolpan:
 Ünlü bir Özbek
 şairdir. Sovyet
 rejimi için tehlikeli
 sayılabilecek
 şiirler yazdığı
 için 5 Ekim
 1938 tarihinde
 kurşuna dizilerek
 öldürülmüştür.
 Çolpan Türk
 dünyasının
 parlayan yıldızıdır.
 Ölümünden
 sonra da şiirleri
 dilden dile,
 gönülden gönüle
 aktarılmaya
 devam etmiştir.

Atina Katliamı: Atina'da 1821 yılında sadece 190'ı askerlik yapmaya uygun olan 1190 Türk güvende olacaklarına ilişkin verilen sözler nedeniyle teslim olmuş, teslim olanlar Yunanlılar tarafından vahşice katledilmiştir.

B

Bakü Katliamı:1918 yılında Rus destekli Ermeni birliklerinin Azerbaycan bölgesinde yaptığı soykırım ve etnik temizliktir.40 bin kişinin öldüğü bölgedeki soykırım, yardıma çağırılan Nuri Paşa komutasındaki Kafkas ordusu tarafından durdurulmuştur.

Balkan Savaşları: Balkan Savaşları yıllarında göçe zorlanan 15 milyon Türk'ten ancak 813 bini Anadolu'ya ulaşmış, beş milyon Türk ise açlıktan, hastalıktan ve saldırılardan dolayı ölmüştür. Geriye kalanların ise Baklanlarda muhtelif bölgelere yerleştikleri bilinmektedir.

Arabat Katliamı: Kırım Sürgünü sırasında Arabat bölgesinde bir köyde bulunan ve sürgün sırasında unutulmuş 150 Türk'ün Stalin'in emri ile vahşice katledilmesi olayıdır. Bütün bir köy halkı, kadın ve çocuklar da dâhil, eski bir gemiye doldurulmuş, gemi Karadeniz'in ortasında batırılmıştır.

Barbarlık Müzesi: 4 Aralık 1963'te başlayan olayları takip eden, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı'nda görevli Binbaşı Nihat İlhan'ın evinin EOKA 'ya bağlı Rum çetecileri tarafından basılmasıyla gerçekleşen olaydan sonra bu ev müzeleştirildi ve 1 Ocak 1966 tarihinde ziyarete açıldı.

Belene Adası: 20. yüzyılın sonlarında Bulgaristan'da uygulan soykırım yıllarında on binlerce kişiye mezar olan ölüm kampı Belene'ye sürülen Türklerin dramının anlatıldığı kitaptır. Gazeteci-yazar Mehmet Türker'in bizzat dört yıla yakın kaldığı temerküz kampı ve sürgündeki hatıralarını içerir.

Belene Toplama Kampı: Bulgaristan'da Belene bölgesinde Tuna nehri kenarında II. Dünya Savaşı sonrasında rejim muhalifleri için kurulan toplama kampıdır. 23 Haziran 1986 tarihinde İnsan Hakları Komisyonu Helsinki İzleme Komitesi Bulgaristan'da 1.500 Türk'ün öldürülüp cesetlerinin Tuna Nehri'ne atıldığını, 1.500 Türk'ün de Belene Adası'na sürüldüğünü açıklamıştır. Ancak 1986'dan

sonra da Belene'de ölümler devam etmiştir.

Bitlis Katliamı: İngiltere'nin desteğiyle Bitlis ve çevresinde 1913 yılında Türkleri azınlık göstermek amacıyla Ermenilerin yaptıkları katliamdır. Binlerce Türk hunharca katledilmiştir.

Boraltan Köprüsü: Türkiye Cumhuriyeti'nin utanç köprüsüdür. Komünist rejimden kaçıp Türkiye'ye sığınan 146 Türk'ün, 1944 yılında İsmet İnönü'nün emri ile Rusya'ya teslim edildiği köprüdür. 146 Türk köprüyü geçer geçmez Rus askerleri tarafından kurşuna dizilerek öldürülür.

C

Cengiz Aytmatov: Ünlü Kırgız yazardır. Cengiz Aytmatov sadece Kırgızistan'ın, Türkiye'nin, Türk Dünyasının değil, Dünya Edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük yazarlarından biridir. Eserleri 200'ün üzerinde dile çevrilmiştir. Bir yaşındayken babası Törekuş Aytmatov, Rus askerleri tarafından evinden alınarak

kurşuna dizilen yazar romanlarında doğrudan ya da dolaylı olarak Türk soykırımının yarattığı ve yaşattığı sarsıntıları işlemiştir.

Cengiz Dağcı: Kırım Tatarı ünlü bir roman yazarıdır. Cengiz Dağcı Türkiye'ye hiç gelmemesine rağmen eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazmıştır. Türk soylu insanların yaşadığı; katliam, sürgün, gözaltı, tutuklama, işkence ve toplamda hem kültürel hem insani soykırımı anlatan Cengiz Dağcı, yakın dönem Türk tarihini tek başına sembolize eden bir soykırım anıtı gibidir.

Cengiz Topel: Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel'in uçağı, Rum uçaksavarları tarafından vurulur ve düşer. Rumlara esir düşen pilot yapılan ağır işkenceler sonucunda şehit düşmüştür.

Curcan Katliamı: 8. Yüzyılda Talas Savaşı sonrasında Arapların Türklere İslamiyet'i kabul ettirmek amacıyla yaptıkları ikinci büyük katliamdır. Ölü sayısının 30 ile 40 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Ç

Çin İşkencesi: Çinlilerin genel olarak vücudun hassas noktalarını hedef alan işkencelerine ve bu tanıma uyan diğer işkencelere verilen genel addır. Bu işkencelere dair ayrıntılar ilgili madde başlarında açıklanmıştır.

Çon-Taş Katliamı: 1938 yılında Kırgızistan SSCB'nin bir parçası iken, Çon-Taş'ta 137 Kırgız aydınının kurşuna dizilerek katledildiği olaydır. Bu katlim, Joseph Stalin'in Orta Asya'daki milliyetçi hareketleri çökertme düzeninin bir parçasıdır.

D

Dr. Nihat İlhan: Kıbrıs Türk Kuvvetleri alay doktorudur. Nihat İlhan'ın eşi ve üç çocuğu, Dr Nihat İlhan'ın evde bulunmadığı bir sırada, korunmak için sığındıkları banyo küvetinde Eokacı Rumlardan kurşunlanarak öldürülmüştür.

Boraltan Köprüsü: Türkiye Cumhuriyeti'nin utanç köprüsüdür. Komünist rejimden kaçıp Türkiye'ye sığınan 146 Türk'ün, 1944 yılında İsmet İnönü'nün emri ile Rusya'ya teslim edildiği köprüdür. 146 Türk köprüyü geçer geçmez Rus askerleri tarafından kurşuna dizilerek öldürülür.

Cengiz Dağcı: Kırım Tatarı ünlü bir roman yazarıdır. Cengiz Dağcı Türkiye'ye hiç gelmemesine rağmen eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazmıştır. Türk soylu insanların yaşadığı; katliam, sürgün, gözaltı, tutuklama, işkence ve toplamda hem kültürel hem insani soykırımı anlatan Cengiz Dağcı, yakın dönem Türk tarihini tek başına sembolize eden bir soykırım anıtı gibidir.

Enbiya Çavuş: Türk Dünyası İnsan Hakları Savunucusu ve ressamdır. "Bulgaristan'da Türk Olmak" adlı kitabında Belene'yi anlatır.

Drau ve Kızılıçık Nehirleri Katliamı:

Almanların savaşı kaybetmesi üzerine esir düşen Mavi Alay askerlerinin, Ruslara teslim edildiği köprünün adı Drau'dur. Ruslar teslim edilen savaş esirlerini köprünün öbür yakasına geçer geçmez yayılım ateşi ile kurşuna dizdiği için birçok savaş esiri köprüden atlamayı tercih etmiştir. Bu nehirler Türklerin atlayarak intihar ettikleri, iki ölümden birini seçtikleri nehirlerdir. 5 bin kişi intihar etmiştir.

Duvardaki Kan: 1986 yılında TRT 1'de yayımlanmış bir Türk dizisidir. Dizi, bir Ermeni olan Sogomon Teyleryan'ın Berlin'de bulunan İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelen paşalarından Talat Paşa'yı Chorlottenburg'da bir sokakta öldürmesini konu edinir.

E

Enbiya Çavuş: Türk Dünyası İnsan Hakları Savunucusu ve ressamdır. "Bulgaristan'da Türk Olmak" adlı kitabında Belene'yi anlatır.

EOKA: 1950'li yılların başlarında Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için Georgios Grivas liderliğinde, Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs'ta kurduğu silahlı bir örgüttür.

Erzurum Katliamı: 1915 yılında Erzurum'da Ermeniler tarafından 270 Türk'ün katledildiği olaydır.

F

Fazıl Küçük: 1959 yılında Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıslı Rumlarının ortak kurduğu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı yardımcısıdır. Kıbrıs Türklerinin Rauf Denktaş'tan önceki lideridir.

Fergana Olayları: 4 Haziran 1989 Özbekistan Fergana'da Ahıska Türklerine ikinci bir sürgün

ve soykırım yapılmıştır. Üç yüzden fazla Ahıskalı vahşice öldürülmüş yüz binden fazla insan Özbekistan topraklarından sürülmüştür. Sürgüne tabi tutulan birçok insan sürgün yollarında hayatlarını kaybetmiştir.

G

Guba Katliamı: 1918 yılında Ermeniler tarafından Azerbaycan'ın Guba şehrinde yapılan katliamdır. 122 köy yakılmış 30 bin insan vahşi bir şekilde öldürülmüştür. Katliam ait toplu bir mezar 2007 yılında şehir stadının onarımı sırasında yapılan kazı çalışmalarında bulunmuştur.

Gulag Toplama Kampları: Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminde milyonlarca insanın "halk düşmanı" suçlamasıyla cezalandırılmak üzere gönderildiği kamplardır. Kamplarda pek çoğu Türk soylu milyonlarca insan; soğuk, açlık, sağlık koşulları ve acımasız çalışma şartları yüzünden ölmüştür. Kamplarda ölen insanların büyük bir çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır.

H

Harmanlı Katliamı: Ocak 1878'de Rus ve Don Kazak askerinden oluşan askeri birliklerin Harmanlı' da 20 bin Türk'ü katlettiği olaydır.

Haytarma: 2013 Ukrayna yapımı bir filmidir. Filimde Ahmet Han Sultan'ın hayatı ve Kırım-Tatar halkının 18 Mayıs 1944 yılında Stalin tarafından sürgün edilmesi anlatılır.

Hınçak Komitesi: Osmanlı Devleti'ne karşı cephe alan Ermeni terör örgütlerinden biridir. 1887 yılında Kafkasyalı bir Ermeni olan Avedis Nazarbeg ve Marksist ideolojiye inanmış beş öğrencisi ile birlikte İsviçre'nin Cenevre kentinde kurulmuştur. Çalışma bölgesi olarak Doğu Anadolu'yu seçen komitenin amacı bu bölgede bir Ermeni devleti kurmaktır.

Hocalı Katliamı: 26 Şubat 1992 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında yaşanan ve Azerbaycan sivillerinin

Dr. Nihat İlhan:
Kıbrıs Türk
Kuvvetleri alay
doktorudur. Nihat
İlhan'ın eşi ve üç
çocuğu, Dr Nihat
İlhan'ın evde
bulunmadığı bir
sırada, korunmak
için sığındıkları
banyo küvetinde
Eokacı Rumlar
tarafından
kurşunlanarak
öldürülmüştür.

Fergana Olayları:
4 Haziran 1989
Özbekistan
Fergana'da
Ahıska Türklerine
ikinci bir sürgün
ve soykırım
yapılmıştır. Üç
yüzden fazla
Ahıskalı vahşice
öldürülmüş yüz
binden fazla
insan Özbekistan
topraklarından
sürülmüştür.
Sürgüne tabi
tutulan birçok
insan sürgün
yollarında
hayatlarını
kaybetmiştir.

Ermenistan'a bağlı kuvvetler tarafından toplu şekilde öldürüldüğü olaydır. Katliamda 613 kişi öldürülmüş, 1275 kişi esir alınmış, 110 kişinin akıbeti ise halen bilinmemektedir.

İ

İdil-Ural Bölgesinde Yapay Açlık: 1921-1922 yıllarında İdil-Ural bölgesinde Rusların vergileri yüzde yüz yetmiş artırması ve halkın ellerindeki mahsule el koyması, ekim alanlarını daraltması, el koyduğu milyonlarca ton buğdayı ihraç etmesi ve halkından kaçırması sonucu açlık baş göstermiş, milyonlarca Ukraynalı ve Tatar Türk'ü hayatını kaybetmiştir.

İncir Kuşları: Sinan Akyüz tarafından kaleme alınmış bir romandır. Kitap Bosnalı bir genç kız olan Suada'nın gerçek yaşam hikâyesinden yola çıkarak yazılmıştır. Yazar kitapta dünyanın seyirci kaldığı Srebrenitsa Soykırımı'nı, öldürülen Boşnak, Arnavut ve Türk Müslümanları Suada'nın öyküsüyle yeniden gündeme getirmiştir.

İsa Yusuf Alptekin: Doğu Türkistan Hükümeti eski sekreteridir. Doğu Türkistan

davasına ömrünü adanmış ve "Doğu Türkistan Davası " adlı kitabı yazmıştır. Bilimselliği ağır basan bu kitapta Türk oldukları ve nüfuslarının kontrol altında tutulması gerektiği için sadece zalim Mao döneminde, Çin'de 36 milyon Uygur Türk'ünü hunharca soykırıma uğratıldığını bilgi ve belgeler ışığında ortaya koymuştur.

İsmail Suphi Bey: Rusya'daki açlık felaketini yerinde görmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görevlendirilen heyetin üyelerindendir. Yazdığı raporda "Bu açlık ve kıtlıktan en çok Başkurt, Tatar, Kazak ve Kırgız çocuklarının etkilendiğini..." belirtir ve bu çocuklardan 20-30 bin kadarının Türkiye'ye getirilmesini teklif eder.

İşkence: Genel anlamı bir kimseye maddi veya manevi olarak yapılan aşırı eziyet, düşüncelerini öğrenmek amacıyla birine uygulanan eziyet, aşırı gerginlik,

sıkıntılı durum, azap; özel anlamı ise vidalı bir tür sıkıştırma aracı.

K

Kanlı Noel: 21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıslı Türklere karşı başlatılan silahlı saldırılara verilen isimdir. Kıbrıs adasındaki çatışmaların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Olaylarda toplam 364 Kıbrıs Türk'ü hayatını kaybetmiştir.

Kara Ocak: 20 Ocak 1990 yılında Sovyet Ordusu'nun Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü'ye girmesiyle gerçekleştirilen katliamdır. Katliamda 132 kişi öldürülmüş, 700 kişi de yaralanmıştır.

Katliam: Topluca öldürme, kıyım, soykırım.

Kazakistan'da Yapay Açlık: 1921-1923 yılları arasında Sovyet coğrafyasında büyük bir yapay açlık felaketi yaşanmıştır. 1920'li yılların başındaki bu açlık, daha çok Kıyım, Ukrayna, İdil-Ural bölgesi ile Kazakistan'ı etkilemiştir. Kazakistan'da yaşanan açlık felaketi sonucunda 2.230.000 Kazak Türk'ü hayatını kaybetmiştir.

Kefensiz Gömülenler: Özbek yazar Şükrullah Yusufullah tarafından yazılmış bir kitaptır. Yazar kitapta Sovyet sürgün kamplarında, hapishanelerinde ve KGB sorgu ve işkencelerinde yaşadıklarını ve yaşananları anlatmıştır.

Kendi Kendine Defin: Çinlilerin uyguladığı bir işkence türüdür. Mahkûm, kendi mezarı kazdırıldıktan sonra o çukura atılır ve üzerine toprak atılarak diri diri gömülür.

Kerkük Katliamı: Türkmenlere yönelik en büyük katliamdır. 14 Temmuz 1959'da gerçekleştirilmiştir. General Abdülkerim Kassem'in iktidara gelişi için yapılan kutlamalar sırasında Kerkük'te bulunan Türkmenler, silahlı Kürt grupları tarafından katledilmiştir.

KGB: SSCB'nin gizli servsidir. Türklere yapılan katliamlar, sürgünler ve işkencelerin başkahramanıdır.

Guba Katliamı:
1918 yılında
Ermeniler
tarafından
Azerbaycan'ın
Guba şehrinde
yapılan katliamdır.
122 köy yakılmış
30 bin insan
vahşi bir şekilde
öldürülmüştür.
Katliam ait
toplu bir mezar
2007 yılında
şehir stadının
onarımı sırasında
yapılan kazı
çalışmalarında
bulunmuştur.

Hocalı Katliamı:
26 Şubat
1992 tarihinde
Azerbaycan
Cumhuriyeti'nin
Dağlık Karabağ
bölgesindeki
Hocalı
kasabasında
yaşanan ve
Azerbaycan
sivillerinin
Ermenistan'a
bağlı kuvvetler
tarafından
toplu şekilde
öldürüldüğü
olaydır. Katliamda
613 kişi
öldürülmüş, 1275
kişi esir alınmış,
110 kişinin
akıbeti ise halen
bilinmemektedir.

Kırım Sürgünü: 2. Dünya Savaşı sonunda SSCB lideri Stalin'in Almanlara yardım ettikleri gerekçesi ile 18 Mayıs 1944 gecesi vagonlara doldurularak 423.100 Türk'ü SSCB'nin çeşitli bölgelerine sürgün ettiği olaydır. Ağır yolculuk koşullarına dayanamayan 195.371 kişi hayatını kaybetmiştir.

Kırım Tatar Sürgünü: Kırım Tatarları, 1944 yılında SSCB tarafından Özbekistan SSC ve Sovyetler Birliğinin diğer bölgelerine sistemli bir şekilde sürgün edilmişlerdir. Özbekistan'a sürülen Kırım Tatarlarından 10.105 kişi açlıktan ölmüş. NKVD verilere göre ise yaklaşık 30.000 (% 20) kişi, bir buçuk yıl içinde sürgünde ölmüştür.

Kırımlı: 2. Dünya Savaşı sırasında Kırımlı Türklerin yaşadığı acıları anlatan bir filmidir. Film Cengiz Dağcı'nın "Korkunç Yıllar" romanından uyarlanmıştır.

Kolay Doğum: Çinlilerin uyguladığı bir işkence türüdür. Toprak sahibi hamile kadınları sırt üstü yatırıp, üzerine birisi veya bizzat kocasını çıkarıp, çiğnetmek suretiyle öldürmekte kullanılan işkence türüdür.

Komutan Hamazasp: Taşnak çeteleri komutanıdır. Azerbaycan bölgesinde ve Doğu

Anadolu'da yapılan birçok katliamın başında bulunmuş bir canidir.

Kurt Seyit ve Şura: Nermin Bezmen tarafından kaleme alınmış tarihi bir romandır. Roman da bir aşk hikâyesinin yanında o dönem Kırım'da yaşanan savaşı ve Kırım Türklerinin yaşadıkları acıları gözler önüne serer.

Kuteybe Bin Müslim: Muaviye dönemi komutanlarından. Binlerce Türk'ü katletmesi ile bilinir.

L

Levi Baskını: Mayıs 1924'de İngiliz kuvvetleri ile lejyoner Tiyari Levi askerlerinin Kerkük' de yaptıkları katliamdır. Olaylar sırasında 280 Türkmen şehit edilmiştir.

M

Mavi Alay: Türkiye Cumhuriyeti'nin önerisiyle, 2. Dünya Savaşı'nda Almanya için, SSCB'ye karşı savaşan Kırım Türklerinin oluşturduğu 8 bin kişilik ordudur.

Mavi Kelebekler: Sinevizyon Yapım tarafından yapılan ve Bosna Savaşı dönemini anlatan Türk televizyon dizisidir. Dizi 1992'de başlayan Bosna Savaşı'nda Boşnak halkın acılarını anlatmaktadır. Dizi başlamadan önce ekranda "Avrupa'nın ortasında ama insanlıktan çok uzakta, tüm dünyanın gözleri önünde yaşanan soykırımda hayatını kaybeden Boşnak Halkı'nın aziz anısına..." yazılı bir ekran yazısı belirir.

Mavi Kelebeklerin İzinde: Her yıl 11 Temmuz'da TRT'nin Srebrenitsa Katliamı anısına yayınladığı belgeseldir. Adını sadece toplu mezarların üstünde açan ve yalnızca bu ölüm çiçeklerinin etrafında olan kelebeklerden alır.

Mistras Katliamı: Yunanlılar, 1770 yılında Mistras kentinde 400 Türk'ü öldürmüştür. Türk çocukları, minarelere çıkarılıp aşağıya atılmışlardır.

Mora Yarımadası Katliamı: Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte Mora Yarımadası'nda yaşayan Türkler büyük zulüm görmüş ve kaçma fırsatı bulamayan 20 bin Türk hunharca katledilmiştir.

Muratağa, Sandallar ve Atlılar Katliamı: 14 Ağustos 1974 tarihinde EOKA-B tarafından Kıbrıs'ın Muratağa, Sandallar ve Atlılar köylerinde Kıbrıs Türklerine karşı gerçekleştirilen katliamdır. Katliamda en genci 16 günlük, en yaşlısı ise 95 yaşında olmak üzere 126 Türk öldürülmüştür.

İsa Yusuf Alptekin: Doğu Türkistan Hükümeti eski sekreteridir. Doğu Türkistan davasına ömrünü adanmış ve "Doğu Türkistan Davası" adlı kitabı yazmıştır. Bilimselliği ağır basan bu kitapta Türk oldukları ve nüfuslarının kontrol altında tutulması gerektiği için sadece zalim Mao döneminde, Çin'de 36 milyon Uygur Türk'ünü hunharca soykırıma uğratıldığını bilgi ve belgeler ışığında ortaya koymuştur.

Kanlı Noel: 21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıslı Türklere karşı başlatılan silahlı saldırılara verilen isimdir. Kıbrıs adasındaki çatışmaların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Olaylarda toplam 364 Kıbrıs Türk'ü hayatını kaybetmiştir.

Kerkük Katliamı: Türkmenlere yönelik en büyük katliamdır. 14 Temmuz 1959'da gerçekleştirilmiştir. General Abdülkerim Kassem'in iktidara gelişi için yapılan kutlamalar sırasında Kerkükte bulunan Türkmenler, silahlı Kürt grupları tarafından katledilmiştir.

Müsavi Taksimi: Çinlilerin uyguladığı bir işkence türüdür. Mahkûmların bir ayağını bir öküze, diğer ayağını ikinci bir öküze ya da ata bağlayıp bu hayvanları aksi istikamete koşturup mahkûmu parçalamak suretiyle yapılan işkencenin adıdır.

N

NKVD: Türkçe açılımı; İçişleri Halk Komiserliği'dir. Sovyetler Birliğinin gizli polis teşkilatıdır. Katyn Katliamı ve Holodomor Felaketi'nin sorumlusu oldukları iddia edilir.

O

Osman Batur: Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiş olan direnişçi bir liderdir. 20. yüzyılın ilk yarısında Çinliler ve Ruslara karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. 1951 yılında Çinliler tarafından idam edilmiştir.

P

PKK: Türkçe açılımı; Kürdistan İşçi Partisidir. Türkiye'nin doğu ve güneydoğusu, Irak'ın kuzeyi, Suriye'nin kuzeydoğusu ve İran'ın kuzeybatısını kapsayan bölgede bir Kürt devleti kurmayı amaçlayan ve bu amaçla söz konusu toprakların Türkiye sınırları içinde kalan kısmına sahip olabilmek için güvenlik güçleri, köy korucuları ve sivillere karşı eylem yapan yasadışı silahlı bir terör örgütüdür. 1974 yılında Abdullah Öcalan tarafından kurulan PKK'nın ideolojisi, Marksizm-Leninizm üzerine kuruludur. PKK, ASALA terör örgütünün devamı olarak görülmektedir. Terör örgütü yaklaşık 40 bin Türk vatandaşını öldürmüştür.

R

Rabia Kadir: Uygur halkının insan hakları için mücadele eden kadın lideridir. 2005 yılından bu yana ABD'de yaşamakta ve Uygurların sesini dünyaya duyurmaya çalışmaktadır. 2006'da Dünya Uygur Kurultayı (WUC) başkanı seçilmiştir. 2006'nın Kasım ayında Münih'te yeni kurulan Dünya Uygur Kurultayı'nın (WUC) başkanı ilan

edilmiştir. 2004 yılında Norveç'te, insan hakları için savaşmasından dolayı Thorolf-Rafto-Ödülü'nü almıştır.

Rauf Denktaş: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanıdır.

Rumeli'den Türk Göçleri: 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında göçe maruz bırakılan 100.000 Türk açlık, salgın hastalık ve yapılan saldırılar sonucunda ölmüştür.

S

Serj Sarkisyan: Bugünkü Ermenistan cumhurbaşkanıdır. Karabağ'da Ermeni birliklerine kumandanlık yapmıştır. Sarkisyan'ın Hocalı katliamına bilfiil katıldığı bilinmektedir.

Soğuk Depo: Çinlilerin uyguladığı bir işkence türüdür. Mahkûmları ağır şekilde döverek yarı ölü hale getirdikten sonra kara gömüp öldürmenin adıdır.

Sonsuz Koridor: Avrupa Azerbaycan Topuluğu'nun destekleriyle "Hocalı İçin Adalet" kapsamında çekilen bir belgeseldir. Belgesel 2015'de gösterime başlamıştır. Belgesel Jeremy Irons tarafından seslendirilmiştir.

Soykırım: Bir insan topluluğunu ulusal, dinsel vb sebeplerle yok etme, jenosit, gnosit, pogrom.

Srebrenitsa Katliamı: 1991-1995 Yugoslavya İç Savaşı'nda Sırp Cumhuriyet Ordusu'nun Srebe-nitsa'ya karşı giriştiği Krivaya 95 Harekatı sırasında Temmuz 1995'te yaşanan en az 8.372 Boşnak'ın Bosna Hersek'in Srebrenitsa kentinde General Ratko Mladaviç komutasındaki Bosna Sırp Ordusu tarafından öldürüldüğü olaydır. Katliamda öldürülen insanların bir bölümünün de Türk soylu olduğu bilinmektedir.

Sulduz Katliamı: 1979 yılında Güney Azerbaycan'da bulunan Sulduz şehrini Kürtleştirmek için Kürtler tarafından Azerbaycan Türklerine yapılan katliamdır. Katliamda iki bin Türk vahşice öldürülmüştür.

Serj Sarkisyan:
Bugünkü
Ermenistan cum-
hurbaşkanıdır.
Karabağ'da
Ermeni birliklerine
kumandanlık
yapmıştır.
Sarkisyan'ın
Hocalı katliamına
bilfiil katıldığı
bilinmektedir.

Şamahı Katliamı:
1918 yılında
Ruslar tarafından
desteklenen
Ermenilerin
Azerbaycan'ın
Şamahı şehrinde
5 bin Türk'ü
muhtelif camilerde
toplayıp diri diri
yaktıkları olaydır.

Talkan Katliamı: 8. yüzyılda Türkleri Müslümanlaştırmak amacıyla Araplar tarafından yapılmıştır. Katliam barbarlığı ile meşhur Kubeyte Bin Müslim'in orduları tarafından yapılmıştır. Katliamda 40 bin Türk hayatını kaybetmiştir.

Taşnak-Sutyun Komitesi: 1890'da Tiflis'te kurulan bir terör örgütüdür. Taşnak komitesinin amacı, ayaklanarak Doğu Anadolu ve Çukurova bölgesinde bir Ermeni devleti kurmaktır.

Suya Doyurma: Çinlilerin uyguladığı bir işkence türüdür. Bazı arazi sahiplerini çuvallara sokup, nehirlere atıp, boğularak ölmelerini sağlamak suretiyle yapılan bir işkence türüdür.

Sürgün: Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, sürülme işi, nefiy, bir kimsenin sürüldüğü yer.

Ş

Şamahı Katliamı: 1918 yılında Ruslar tarafından desteklenen Ermenilerin Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde 5 bin Türk'ü muhtelif camilerde toplayıp diri diri yaktıkları olaydır.

Şükrullah Yusufullah: Stalin döneminde halk düşmanı yaftası ile çalışma kamplarına sürgüne gönderilen Özbek yazardır.

T

Talkan Katliamı: 8. yüzyılda Türkleri Müslümanlaştırmak amacıyla Araplar tarafından yapılmıştır. Katliam barbarlığı ile meşhur Kubeyte Bin Müslim'in orduları tarafından yapılmıştır. Katliamda 40 bin Türk hayatını kaybetmiştir.

Tarlaya Bakmak: Çinlilerin uyguladığı bir işkence türüdür. Toprak sahibi Müslüman Türkleri, kendi tarlasındaki bir ağaca baş aşağı asmak suretiyle öldürmektir. Bu öldürüş usulüne, "zamanında doyamadığı topraklara, baka baka ölsün" anlamında bu isim verilmiştir. Asılan kişi nefesinin kesileceği anda yere indirilir, ayıltılır ve gözünü açtıktan sonra, "çabuk öldüğün takdirde toprağına kâfi derecede bakamazsın. Doya doya bakarak öl" denir ve ipi çekilerek işkenceye devam edilir.

Taşnak-Sutyun Komitesi: 1890'da Tiflis'te kurulan bir terör örgütüdür. Taşnak komitesinin amacı, ayaklanarak Doğu Anadolu ve Çukurova bölgesinde bir Ermeni devleti kurmaktır.

Törekul Aytmatov: Cengiz Aytmatov'un babasıdır. Çon-Taş katliamında hayatını kaybetmiştir.

Tripoliçe Katliamı: Yunan bağımsızlık savaşı sırasında yapılan Tripoliçe kuşatması esnasında Türklerin ve Yahudilerin katledilmesi olayıdır. Katliamda 35.000 insan hayatını kaybetmiştir.

U

Urmiye Soykırımı: 1918 yılında Ermeniler ve işbirlikçileri tarafından Güney Azerbaycan'da 160 bin Türk'ün katledildiği olaydır.

Uygur Katliamı: Doğu Türkistan 1949 yılından bu yana Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasi ve iktisadi kontrolü altındadır. 1949-1952 yılları arasında 2 milyon 800 bin; 1952-1957 arasında 3 milyon 509 bin; 1958-1960 yılları arasında 6 milyon 700 bin; 1961-1965 yılları arasında 13 milyon 300 bin kişi ya Çin ordusu tarafından katledilmiş ya da rejimin doğurduğu kıtlık sonucunda ölmüştür. Günümüzde de bu soykırım devam etmektedir.

Y

Yeşilyayla Katliamı:1918 Mart ayında Erzurum'un Yeşilyayla köyünde Ermeniler tarafından Türklere yapılan katliamdır. Yaşlı erkek, kadın ve çocuklar bir mereğe (samanlık) doldurulmuş ve üzerlerine ateş açılarak öldürülmüştür. Toplu mezardan 100'e yakın iskelet çıkarılmıştır.

Z

Zağra Müftüsünün Hatıraları: Hüseyin Raci Efendi'nin "93 Harbi" diye anılan 1877-1878 Moskof Harbi'nde Rumeli'deki Türk ve Müslümanların başına gelen felaketleri anlattığı kitabıdır.

Zori Balayan: Ermeni bir doktordur. Hocalı Katliamı sırasında, pencereye çivilenmiş 13 yaşında bir Türk çocuğunun canlı iken derisini yüzen, kaç dakikada öleceklerine dair zaman tutan ve bunu üç Türk çocuğuna daha uygulayan bir canidir.

Urmiye Soykırımı: 1918 yılında Ermeniler ve işbirlikçileri tarafından Güney Azerbaycan'da 160 bin Türk'ün katledildiği olaydır. **Uygur Katliamı:** Doğu Türkistan 1949 yılından bu yana Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasi ve iktisadi kontrolü altındadır. 1949-1952 yılları arasında 2 milyon 800 bin; 1952-1957 arasında 3 milyon 509 bin; 1958-1960 yılları arasında 6 milyon 700 bin; 1961-1965 yılları arasında 13 milyon 300 bin kişi ya Çin ordusu tarafından katledilmiş ya da rejimin doğurduğu kıtlık sonucunda ölmüştür. Günümüzde de bu soykırım devam etmektedir.

1 "Gülen başkaldırır/ Ağlayan benim/ Oynayan başkaldırır/ İnleyen benim" anlamına gelen dizeler için bkz. turkistanlilar.org/turkistanin-uc-sairi-anildi/

Kaynaklar

- Abdullah YAMAN (1973), Ermeni Meselesi ve Türkiye, Otağ Yayınları, Temmuz
- Ahmet BURAN (Prof. Dr.), (2010), Kurşunlanan Türkoloji, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aleksander SOLJENİTSİN (1974), Gulag Takım Adaları, Cilt 1-2, çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayınevi, Yayın Yeri Yok,
- Cemal ANADOL (Prof. Dr.), (2010), Tarihe Hükmeden Millet Türkler, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- GUENTER Lewy (2011), 1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu? Çarpıtılan Değiştirilen Tarih, çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.
- HARRY Scott Gibbons (2003), Kıbrıs'ta Soykırım, Yayına Hazırlayan Erol Fehim, Near East Publishing, Lefkoşa
- Hülya ARGUNŞAH, Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 1-2-3-4 Cilt, Birinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, Ocak 1999.
- Hülya ARGUNŞAH, Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Makaleler 1-2-3-4 Cilt, Birinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, Ocak 1999.
- Hüseyin Râci Efendi, Zağra Müftüsünün Hatıraları / Tarihçe-i Vak'a-i Zağra, Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser.
- İbrahim ŞAHİN (1996), Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsa KOCAKAPLAN (1999), Cengiz Dağcı'nın Dört Romanı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İsa Yusuf ALPTEKİN (1992), Doğu Türkistan Davası, İstanbul: Seha Neşriyat.
- Justin MCCARTHY (Prof. Dr.), (1995), Ölüm ve Sürgün, çev. Prof. Dr. Bilge Umar, İstanbul: (İnkılap Kitabevi, Kitabın İngilizce orijinali için bk. Justin McCarthy (1995), Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922, Darwin Press, ISBN 9780878500949)
- Kadir MISİROĞLU (1974), Moskof Mezalimi, Cilt I-II İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Kadir MISİROĞLU (1972), Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Mehmet Arif Bey, 93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler, Sadeleştiren: Nihad Yazar, Anadolu Neşriyat Yurdu, İstanbul 1974.
- Pierre LOTİ, Can Çekişen Türkiye 1914, hzl. Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Yayın yeri ve tarihi yok.
- Salim DURUKOĞLU (2014), Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Türklük Bilinci, Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Şükru'llah YUSUFOĞLU (2009), Kefensiz Gömülenler, İnceleme - Aktarma: Şuayip Karakaş, Ankara: Berikan Yayınları.
- Yaşar AKSAN (2011), Tek Suçları Türk Olmaktır, Cilt 1-2, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Yavuz BAHADİROĞLU (1976), Kıırım Kan Ağlıyor, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- <http://tr.wikipedia.org>
- <http://sahipkiran.org>

ERMENİ KATLIAMI VE HOCALI SOYKIRIMI

DOÇ. DR. İRADE ALİYEVA*

Azərbaycan zaman-zaman tarixlərdən, əsrlərdən və qərinələrdən keçərək, imperiya ambisiyalarının müdaxilələrinə, təcavuzlərinə məruz qalıb. Əbəs yerə deyil ki, məhz həmin ambisiyaların gerçəkləşdirilməsi istiqamətində bu məmləkət parçalanmış, əraziləri ayrı-ayrı güclərin ərazilərinə birləşdirilmişdir. Buna misal kimi, Gülüstan və Tükməncay müqavilələrini göstərmək olar. Məhz həmin müqavilələrin nəticəsində Böyük Türk dünyasının tərkib hissəsindən qorarılaq təcavüzlərə məruz qalan Azərbaycan təəssüf ki, indi də həmin çirkin siyasətin badına gedərək, öz torpaqlarının 20 faizinə nəzarətini itirib. Bu barədə məqalənin sonrakı hissəsində daha müfəssəl məlumatlar veriləcək.

Lakin ortaya istər-istəməz müəyyən suallar çıxır. Axı nəyə görə Azərbaycan? Gülüstan müqaviləsinə nəzər saldıığımız zaman bir sıra tarixi aspektlər yenidən gözümüzün önündə canlanır. Belə ki, Gülüstan müqaviləsi 1813-cü ilin 12 oktyabr

* Zəngin Azərbaycan Uğrunda Mübarizə İctimai Birliyinin sədri Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti İradə Əliyeva.

Azərbaycan zaman-zaman tarixlərdən, əsrlərdən və qərinələrdən keçərək, imperiya ambisiyalarının müdaxilələrinə, təcavuzlərinə məruz qalıb. Əbəs yerə deyil ki, məhz həmin ambisiyaların gerçəkləşdirilməsi istiqamətində bu məmləkət parçalanmış, əraziləri ayrı-ayrı güclərin ərazilərinə birləşdirilmişdir. Buna misal kimi, Gülüstan və Tükmənçay müqavilələrini göstərmək olar. Məhz həmin müqavilələrin nəticəsində Böyük Türk dünyasının tərkib hissəsindən qorarılaq təcavüzlərə məruz qalan Azərbaycan təəssüf ki, indi də həmin çirkin siyasətin badına gedərək, öz torpaqlarının 20 faizinə nəzarətini itirib. Bu barədə məqalənin sonrakı hissəsində daha müfəssəl məlumatlar veriləcək.

tarixində Rusiya İmperiyası ilə Qacar İran dövləti arasında imzalanmış və tarixi Azərbaycanın ərazisini Rusiya ilə İran arasında bölən birinci müqavilə kimi tariximizin qara səhifəsində yazıldı. Məsələn, tarixi faktlardan da görünür ki, çar Rusiyası Osmanlı İmperiyası ilə 1812-ci ilin yayında imzaladığı Buxarest müqaviləsində Osmanlı İmperiyası rusların Qafqazı işğalını tanıyır, bu torpaqlara iddiasından əl çəkir. 1812-ci ildə Napoleonun Rusiya hücumundan dəyərlənməyə çalışan İran vəliəhdi Abbas Mirzə Rusiyanın işğal etdiyi Azərbaycan xanlıqlarına hücum etsə də general P.Kotlyarevski bu hücumları dəf edir və bölgədə hərbi-siyasi üstünlük qazanır. Bu hallar İngiltərəni bərk narahat edir və onların təkidi ilə İran Rusiya ilə müqavilə imzalamaq qərarına gəlir. 1813-cü ilin 12 oktyabrında Gülüstan kəndində birinci Rusiya-İran müharibəsinin qurtarmasını bildirən müqavilə imzalanır. Bu müqavilə tarixə imzalandığı yerin adıyla Gülüstan müqaviləsi kimi daxil olur. Müqaviləni İran tərəfdən şahın vəkili Mirzə Əbdülhəsən xan, Rusiya tərəfdən isə Ratişev imzalayır. Bu sülh müqavilənin şərtlərinə əsasən Şimali Azərbaycan xanlıqlarından İrəvan və Naxçıvanı çıxmaq şərtilə yerdə qalan bütün xanlıqlar - Lənkəran, Şirvan, Quba, Bakı, Gəncə, Qarabağ, Şəki Rusiyaya verilir. Bununla da Azərbaycanın Türk Dünyasından ayrılmasında ilkin addım atılmış olur.

Daha bir müqavilə isə Tükmənçay müqaviləsidir. Məhz bu müqavilədən sonra, Azərbaycan torpaqları demək olar ki, tamamilə birbirindən ayrıldı. Ümumiyyətlə, bu müqavilələri

nəzərdən keçirdiyimiz zaman bizlər kifayət qədər şahidlərə çevrillirik. O şahidlərə ki, indiki zamanımızda da əzəli torpaqlarımızın işğalını görməkdəyik.

Əbəs yerə deyil ki, tarixlər boyu dəhşətli soyqırımlarına, zümlərə məruz qalan azərbaycanlılar hazırkı məqamda elə də uzağa getməyərək, Xocalı soyqırımını anmaqdadırlar. Daha dəqiqi desək, 1992-ci ilin fevralında baş verən bu vəhşilik və soydaşlarımızın kütləvi qətləməsi daha öncələr də baş verib. Sadəcə, onu təəssüflə qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycan xalqının başına gətirilən və ermənilər tərəfindən (həmin ermənilər tərəfindən ki, Rusiya İmperiyasının əlaltıları olublar) reallaşdırılan qətləmlər barədə tarixi kitablarımız, bilgi, yaddaş sənədlərimiz çox azdır!

Tanınmış Türkmüəllifi və yazarı Oktay Əkşidə bu barədə yazdığı məqalələrinin birində vurğulayır: "Ermənilər özlərinin soyqırım iddialarını dünyaya eşitdirmək üçün 26 min kitab nəşr etdiriblər. Halbuki indiyə qədər türklər bu mövzuda cəmi 130 kitab çap etdiriblər». Bizcə, izahata ehtiyac da qalmır. Bəzən biganəlik, etinasızlıq tariximizi bizə unutturmaqdadır. Tarixini unutmaq isə, sonradan məhz bu kimi faciələrlə nəticələnir.

Xocalı soyqırımından öncə 1915-18-ci illərdə erməni-daşnkaş qaniçənləri tərəfindən törədilən Bakı və Quba, Şamaxı qırğınları haqqında çox yəqin ki, qardaş Tükiyə ictimai rəyində məlumat azdır. Bu gün Qubada ermənilərin törətdikləri soyqırımı nəticəsində açıq məzar kompleksi mövcuddur. Bir əsrə yaxındır ki, erməni millətçiləri tərəfindən

Əbəs yerə deyil ki, tarixlər boyu dəhşətli soyqırımlarına, zümlərə məruz qalan azərbaycanlılar hazırkı məqamda elə də uzağa getməyərək, Xocalı soyqırımını anmaqdadırlar. Daha dəqiqi desək, 1992-ci ilin fevralında baş verən bu vəhşilik və soydaşlarımızın kütləvi qətləməsi daha öncələr də baş verib. Sadəcə, onu təəssüflə qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycan xalqının başına gətirilən və ermənilər tərəfindən (həmin ermənilər tərəfindən ki, Rusiya İmperiyasının əlaltıları olublar) reallaşdırılan qətləmlər barədə tarixi kitablarımız, bilgi, yaddaş sənədlərimiz çox azdır!

O cümlədən, məlumdur ki, ermənilər artıq çoxdan Dağlıq Qarabağla yanaşı Naxçıvana da iddia edirlər. Naxçıvanın siyasi tarixi haqqında ağ yalanlar uydururlar. Naxçıvan haqqında İrəvanda və xarici ölkələrdə erməni lobbisinin dəstəyi ilə kitablar buraxılır.

bir-birlərinin üzərlərinə qalaqlanaraq torpağa gömülən soydaşlarımız indi də sanki pənah və imdad diləməkdədirlər. Məgər bu da inkar olunmaz fakt deyilmi?! Yaxud, Bakıda rus bolşeviklərinin köməyi ilə törədilən qırğınların əsas günahkarları, uşaqları, qadınları, qocaları süngülərindən keçirən, Bakıya od vuranlar da həmin ermənilər deyildimi?! Bax, burada da biz İmperiya amilinin Azərbaycana, ümumiyyətlə, Türk Dünyasına vurduğu dərin yaraları görmüş oluruq. Bir daha tarixə nəzər salaq...

XX əsr Azərbaycan tarixində 1918-ci il bir-birini sürətlə əvəz edən və Azərbaycan xalqının taleyində həlledici sayılan hadisələr baxımından ən əhəmiyyətli zaman kəsiyidir. Bu hadisələrin ən yüksək zirvəsi, sözsüz ki, 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsidir. Sonrakı mühüm tarixi hadisələr - sentyabrın 15-də Bakının birləşmiş Türk-

Azərbaycan hərbi qüvvələri tərəfindən azad edilməsi və Azərbaycan hökumətinin Bakıya köçməsi, dekabrın 7-də Azərbaycan Parlamentinin yaranması və nəhayət, 1918-ci ilin 28 dekabrında Azərbaycan hökumətinin Cənubi Qafqazda İttifaq qoşunlarının komandanlığı və İngiltərə hökuməti tərəfindən qanuni hakimiyyət kimi tanınması - bütün Şərqdə ilk demokratik quruluşun və azərbaycanlıların ilk milli dövlətçiliyinin - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının əsasını qoymuşdur.

Lakin 1918-ci ilin əlamətdar hadisələrindən əvvəl Azərbaycan xalqı üçün ümumi faciəyə çevrilmiş, hətta onun mövcudluğunu belə şübhə altında qoymuş qanlı olaylar baş vermişdir. Bakıda və Şamaxıda 1918-ci ilin mart hadisələri bu qanlı zəncirin başlanğıcı olmuşdur. Bir neçə mart günləri ərzində bu şəhərlərin və ətraf kəndlərinin dinc azərbaycanlı əhalisi amansızlıqla bolşevik-daşnak hərbi qüvvələri tərəfindən görünməmiş dəhşətli cəza aksiyalarına - talan və qırğınlara,

əzilmək, əsir alınmaq, qarət edilmək, şəhər və kəndlər isə yanğın və dağıntılara məruz qalmışdır. Bakı və Şamaxıdan sonra müsəlman qırğınları və talanları Göyçay, Ərəş, Cavad, Nuxa, Quba qəzaları kəndlərini və Quba şəhərini, Gəncə şəhərinin ətraf kəndlərini, Lənkəran, Zəngəzur qəzalarını, həmçinin Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan bütün yaşayış məntəqələrini əhatə etmişdir. Öz tarixi torpaqlarında dinc şəkildə yaşayan və müxtəlif tarixi dövrlərdə burada məskunlaşan digər millidini qrupların nümayəndələri - erməni, yəhudi, ruslarla mehriban qonşuluq əlaqələri saxlayan azərbaycanlıların və Azərbaycanın müsəlman əhalisinin digər təmsilçiləri olan ləzgilərin, tatların, kürdlərin günahı nə idi?

Bu gün Xocalı faciəsini soyqırımını kimi tanıyan 6 ölkə mövcuddur. ABŞ-ın isə 15 ştatı faciəni soyqırımını kimi tanıdığını bəyan edib. Lakin bütün bunlara rəğmən, erməni yalanı bu gün də davam etməkdədir.

I Nikolayın maneəsiz olaraq İrandan və Türkiyədən köçmələrinə imkan verən sərəncamlarından istifadə edən ermənilər kütləvi şəkildə Qafqazda, xüsusilə Qarabağ, Naxçıvan, İrəvan ərazilərində məskunlaşdılar. 1828-ci ilin martında İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının əraziləri rus hakimiyyəti tərəfindən «erməni vilayəti» kimi inzibati vahid altında birləşdirilir. Doğrudur, artıq 1940-cı ilin aprel ayında «erməni vilayəti» ləğv olunsada, bu, azərbaycanlı əhalinin üstünlük təşkil etdiyi həmin ərazilərin ermənilər tərəfindən «erməni» torpaqları elan edilməsinə maneə olmur.

XIX əsrin sonlarından "Qnçak" və "Daşnaksütyun" erməni partiyalarının meydana gəlməsi ilə Osmanlı imperiyası və Zaqafqaziya ərazisində erməni təşkilatlarının erməni dövlətinin yaradılmasına yönəlmiş fəal və yaxşı təşkil olunmuş siyasi-silahlı fəaliyyəti başlayır. 1905-1907-ci illərdə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı ilk və irimiqyaslı silahlı çıxışları baş verir və bu, iki xalqın qanlı qırğını ilə nəticələnir. Ümumi hesablamalara görə, 1905-1906-cı illər qarşıdurmalarında Bakı, İrəvan və Yelizavetpol (İndiki Gəncə şəhəri) quberniyalarında 158 Azərbaycan kəndi dağıdılmış, müxtəlif mənbələrə görə 3 mindən 10 minə qədər insan həlak olmuşdur.

O cümlədən, məlumdur ki, ermənilər artıq çoxdan Dağlıq Qarabağla yanaşı Naxçıvana da iddia edirlər. Naxçıvanın siyasi tarixi haqqında ağ yalanlar uydururlar. Naxçıvan haqqında İrəvanda və xarici ölkələrdə erməni lobbisinin dəstəyi ilə kitablar buraxılır.

Lakin qəbul edilmiş rəylərə görə "Daşnaksütyun" kimi təşkilatı olmayan və plansız hərəkət edən», kifayət qədər silahlanmamış və ibtidai hərbi hazırlıq keçməmiş azərbaycanlılar o zaman bütün çətinliklərə baxmayaraq mütəşəkkil erməni hərbi dəstələrinin hücumunu dəf etmiş və lazımi müqavimət göstərə bilmişdilər.

O cümlədən, məlumdur ki, ermənilər artıq çoxdan Dağlıq Qarabağla yanaşı Naxçıvana da iddia edirlər. Naxçıvanın siyasi tarixi haqqında ağ yalanlar uydururlar. Naxçıvan haqqında İrəvanda və xarici ölkələrdə erməni lobbisinin dəstəyi ilə kitablar buraxılır. Məsələn, Almaniyada fəaliyyət göstərən "Erməni memarlığını öyrənən təşkilat" "Naxçıvan" adlı kitab-albom nəşr edərək, Naxçıvanın "erməni torpağı" olmasını "sübut" etmək iddiasına düşüb. Yaxud, Ermənilərin "Naxçıvan Elsevərlər Cəmiyyəti" 16 mart 1921-ci

ildə imzalanmış Rusiya-Türkiyə müqaviləsinin ləğv edilməsi uğrunda kampaniyaya başlayıb.

Bəli, bütün baş verənlər məhz və məhz növbəti İmperiya iddialarının qanlı nəticələrinə – Dağlıq Qarabağ probleminin yaranmasına, Xocalı soyqırımını və digər qətlialmlara doğru gedirdi.

Ümumiyyətlə, SSRİ adlı İmperiyanın iddialarından doğan bu məsələdə ermənilərin canfəşanlılığı belə deməyə əsas verir ki, burada yalnız erməni millətçiləri deyil, eləcə də uzun illər onları öz ağışında bəsləyən Rusiyanın da əli mövcuddur. Təkcə Xocalı soyqırımında Rusiyaya məxsus 366-cı motoatıcı alayının zirehli texinkasından tutmuş, zibit və əsgərlərinin iştirakı da belə nəticəyə gəlməyə əsas yaradır. Faktlar da bunu deyir. Bu faciə, soyqırımını Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı baş vermiş ən dəhşətli hadisələrdən biridir. Bu soyqırımını zamanı Azərbaycan xalqı minlərlə şəhid qurban vermişdir.

Hücumdan əvvəl, fevralın 25-i axşam səhər toplardan və ağır artilleriyadan şiddətli atəşə tutuldu. Nəticədə, fevralın 26-ı səhər saat 5 radələrində Xocalı tam alova büründü. Mühəsirəyə alınan şəhərdə qalmış təqribən 2500 nəfər xocalılı Ağdam rayonunun mərkəzinə çatmaq ümidi ilə şəhəri tərk etdi. Amma bir günün içində yer üzündən silinən şəhəri tərk edən 2500 Xocalı sakinindən 613-ü düşmən gülləsinə tuş gəlib qətliamın qurbanı oldu. Bu soyqırım nəticəsində 63-ü uşaq, 106-ı qadın, 70-i qoca və qarı olmaqla – 613 nəfər Xocalı sakini qətlə yetirildi, 8 ailə tamamilə məhv edildi, 25 uşaq hər iki valideynini, 130 uşaq valideynlərindən birini itirdi. Düşmən gülləsinə tuş gəlib yaralanan 487 nəfərdən 76-sı uşaq idi. 1275 xocalılı əsir, 150 xocalılı itkin düşdü.

Bu gün Xocalı faciəsini soyqırımı kimi tanıyan 6 ölkə mövcuddur. ABŞ-ın isə 15 ştatı faciəni soyqırımı kimi tanıdığını bəyan edib. Lakin bütün bunlara rəğmən, erməni yalanı bu gün də davam etməkdədir. Bu il qondarma erməni soyqırımının "100 illiyini" keçirəcəklərini deyən ermənilər törətdikləri vəhşilikləri gizlətmək üçün, yenə də özlərini məzlum xalq kimi təqdim edirlər. Çünki saxtakarlıq erməni millətçilərinin qanıdadır. Onlar nəinki Azərbaycanın, eləcə də Böyük Türk dünyasının tarixini, mədəniyyətini təhrif etməkdə davam edirlər. Bu barədə minlərlə sübut və dəlillər mövcuddur. Çünki Ermənistanın çağdaş alimləri tarixi hadisələri saxtalaşdırır, tarixi şəxsiyyətlərimizi, hörmətli, nüfuzlu insanlarımızı belə, öz adlarına çıxırırlar. Erməni saxtakarlığının kökü qədimdir. Əli qələm tutan ermənilər çalışıblar ki, yalanla, dolanla özlərinə tarix düzəlsinlər. Türk, Azərbaycan övladlarını, yurdlarını erməni övladı, yurdu kimi qələmə versinlər. Erməni üzdənirəq tarixçilərinin, yaxud tarix elmindən siyasi

Lakin erməni yalanlarının ifşasında bu gün həm Azərbaycanda, həm də Türk dünyasında böyük işlər aparılmaqdadır. Azərbaycanın birinci xanımı, Hədər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən başlanılan "Xocalıya ədalət!" kampaniyası bu gün də uğurla davam etdirilir.

məqsədlə istifadə edən şəxslərin əsərlərinə diqqət yetirdikdə Azərbaycanın və Türk Dünyasının ta qədimdən indiyə qədər olan tarixini və xalqımızın yaratdığı zəngin maddi və mənəvi mədəniyyətini təhrif etdiklərinə, təhrif etməklə qalmayıb, seçib-seçmələyib, öz adlarına çıxdıqlarına rast gəlirik.

Lakin erməni yalanlarının ifşasında bu gün həm Azərbaycanda, həm də Türk dünyasında böyük işlər aparılmaqdadır. Azərbaycanın birinci xanımı, Hədər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən başlatılan "Xocalıya ədalət!" kampaniyası bu gün də uğurla davam etdirilir. Belə ki, hazırda bu beynəlxalq kampaniyanı Hədər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyeva davam etdirməkdədir. Aparılan işlər, görülən əməli tədbirlər isə artıq belə qənaətə gəlməyə zəmin yaradıb ki, yaxın bir neçə ildə Xocalı soyqırımını daha bir neçə nüfuzlu ölkə parlamentləri, beynəlxalq qurum və təşkilatlar tanıyacaqlar. Bu, həm də erməni yalanının Azərbaycan və Türk Dünyası tərəfindən ifşası kimi də səciyyələndirilə bilər. Çünki haqq nazilər, lakin üzülməz!

DOĞU TÜRKİSTAN'IN GELECEĞİ VE ÇİN

YRD. DOĐ. DR. ALİ AHMETBEYOĞLU*

Tarihî süreçte dünyanın siyasi, askeri, ekonomik ve stratejik konjonktüründe hâkim güçlerin menfaatlerinin çizdiği politikalarına göre öne çıkan, sıcak veya soğuk çıkar çatışmalarına neden olan belirli coğrafyalar olmuştur. H.J. Mackinder; “Kim Doğu Avrupa’ya hükmederse Avrasya’ya hâkim olur, kim Avrasya’ya hâkim olursa dünya adasına hükmeder. Kim Dünya adasına hükmederse dünyaya “hâkim olur” ve Z. Brzezinski’nin “Avrasya, yerkürenin en küçük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Avrasya’ya egemen olan güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilir” diyerek vurguladıkları gibi, ehemmiyetini hiç kaybetmeyen Avrasya her daim nüfuz mücadelelerinin esas hedef noktalarından birini teşkil etmiştir. Bu anlamda Doğu Türkistan ile buna paralel olarak Çin’in geleceğini analiz edebilmek için Doğu Türkistan coğrafyasının ehemmiyeti ve özellikle 1949 yılından bugüne kadar o coğrafyada Uygur Türklerinin dilleri başta olmak üzere dinî, millî kimlikleri ile varlıklarına yönelik zulüm politikalarının ana hatlarıyla ortaya konması gerekmektedir.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Doğu Türkistan Türklüğün ana vatanı, Türk medeniyet ve kültürünün kaynağıdır. Türk mitolojisinin, Dede Korkut masallarının ortaya çıktığı, Kutadgu Bilig, Divanü Lügat-it Türk ve Atabetü'l Hakayık'ın yazıldığı coğrafyadır. Tarihte doğu ile batı arasında çeşitli dinlerin, medeniyetlerin, ticaret kervanlarının ortak değişim noktasıdır. Orta Asya'da oldukça stratejik konuma sahip olan Doğu Türkistan "Tarihi İpek Yolu"nun kavşak noktasındadır. Ayrıca denizlerden çok uzak olması, yüksek dağlarla ve çöllerle çevrili bulunması hasebiyle dünyada ender rastlanan "savunma ve saldırı" merkezidir.

Türk kavminin neşet ettiği yer, Türk tarihinin başlangıç noktası, Uygur Türklerinin öz vatanı ve BüyükTürkistanileÇinUlusalSavunma Üniversitesi Siyasal Komiseri Korgeneral Liu Yazhou'nun "Tanrı'nın modern Çinlilere hediye ettiği pastanın en kalın parçasıdır" dediği Orta Asya'nın bir parçası olan Doğu Türkistan; "Asya'nın Kalbi" olarak adlandırılan Türkistan'ın beş kısmından biri olup; kuzeyde Rusya, batıda; Batı Türkistan'ı teşkil eden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, güneyde; Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Tibet, doğuda; Çin (Kansu, Çing-hai ve İç Moğolistan eyaletleri) ile kuzey-doğuda Moğolistan ile çevrilidir. Doğu Türkistan Türklüğün ana vatanı, Türk medeniyet ve kültürünün kaynağıdır. Türk mitolojisinin, Dede Korkut masallarının ortaya çıktığı, *Kutadgu Bilig*, *Divanü Lügat-it Türk* ve *Atabetü'l Hakayık*'ın yazıldığı coğrafyadır. Tarihte doğu ile batı arasında çeşitli dinlerin, medeniyetlerin, ticaret kervanlarının ortak değişim noktasıdır. Orta Asya'da oldukça stratejik konuma sahip olan Doğu Türkistan "Tarihi İpek Yolu"nun kavşak noktasındadır. Ayrıca denizlerden çok uzak olması, yüksek dağlarla ve çöllerle çevrili bulunması hasebiyle dünyada ender rastlanan "savunma ve saldırı" merkezidir. Doğu Türkistan, Çin için Avrasya'ya çıkış kapısı olup, Çin'in Avrasya'ya yönelik hâkimiyet tesis etme düşüncesinin kilit yeridir. Doğu Türkistan özellikle, Çin'in Türkistan Türk Cumhuriyetleriyle ekonomik ve siyasal işbirliğinde köprü konumundadır. Batı Türkistan'dan Çin'e gelebilecek petrol ve doğalgaz Doğu Türkistan topraklarından geçmek mecburiyetindedir. Örneğin; Kazakistan'ın Atasu bölgesinden Doğu Türkistan'ın Alaşankou bölgesine günde 400 bin varil petrol taşıyabilecek

kapasitede 963 km'lik boru hattı 2005 yılında tamamlanıp faaliyete geçmiştir. Sahip olduğu özellikler dolayısıyla Doğu Türkistan'a Çin'in Ukrayna'sı denilmiştir. 1.828.418 kilometrekare yüz ölçümüne sahip olan Doğu Türkistan, bugün Kızıl Çin'in işgali altındadır. Doğu Türkistan'a, 1876 Mançu istilasından sonra 1884 yılında Mançular tarafından 'yeni ilhak edilmiş topraklar' anlamında olan Şin-ciang ismi verilmiştir. 1949'da bölgenin komünist Çin tarafından işgalinden sonra yeni yönetim de bu adı kullanmaya devam etmiş, 1955 yılında ise Doğu Türkistan'ın resmi ismi "Şin-ciang Uygur Özerk Bölgesi" olarak ilan edilmiştir. Bugün bütün Çinileştirme politikalarına rağmen Doğu Türkistan ahalisinin çoğunluğu Türk'tür (Uygurlar başta olmak üzere Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar Türk boylarıdır). Geri kalanların ekserisi Çinlidir, az sayıda Moğol ve Tacik de yaşamaktadır Türklerin hemen hepsi ehli-sünnet olup Hanefi Mezhebindendir. "Şin-ciang Uygur Özerk Bölgesi" adıyla özerklik verilen, nüfusu Çinli göçmenler hariç Çin yönetiminin bütün inkârlarına rağmen 30 milyonu geçen ve başkenti Urumçi olan Doğu Türkistan'da Kaşgar, Yarkent, Hotan, Aksu, Syram, Turfan, Kumul, Gulca gibi tarihî Türk şehirleri bulunmaktadır. Çin zulmü ve esareti altındaki Doğu Türkistan, tarihte ilk Türk devleti olarak bilinen Hunlardan itibaren birçok Türk devletinin kurulduğu sahadır. Göktürk, Uygur, Karahanlı devletleri bunların en meşhurlarıdır. Ayrıca Türk ilim ve fikir hayatı için de son derece önemlidir.

Çin zulmü ve esareti altındaki Doğu Türkistan, tarihte ilk Türk devleti olarak bilinen Hunlardan itibaren birçok Türk devletinin kurulduğu sahadır. Göktürk, Uygur, Karahanlı devletleri bunların en meşhurlarıdır. Ayrıca Türk ilim ve fikir hayatı için de son derece önemlidir.

Siyasi, ekonomik ve askeri yönden oldukça ehemmiyetli olan Doğu Türkistan coğrafyası; petrol, volfram (silah sanayisinde kullanılan önemli bir maden), altın (mesela Çin'in Doğu Türkistan'dan yaptığı altın cevheri ithâlâtı 2012 yılının ilk 9 ayında 12 kat artarak, 16 bin 800 tona ulaştı), gümüş, platin, kömür (2.2 trilyon ton), kaya gazı ve uranyum gibi stratejik ham maddeler ve sayısız yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip bir ülkedir. Çin genelinde 148 çeşit madenin 124'ünün çıkarıldığı Doğu Türkistan, Çin'in petrol ve doğal gaz alanındaki en stratejik bölgesi haline

Ekonomik imkânları yeterli olmasına rağmen Çin Devleti'nin sömürü politikaları ile uzun süredir devam eden ve son zamanlarda hızlandırılan göç ve asimile politikaları nedeniyle Çinli nüfusun hızla artması Doğu Türkistan'da açlık ve sefaletle yol açmış, işsizlik çoğalmıştır.

gelmiştir. Nitekim Çin'in petrol rezervlerinin %25'ini, doğal gaz rezervlerinin ise % 28'ini barındırmaktadır. Bu oranlar Japonya'da çıkan Fuji Sankei Business Gazetesi'nin 07.09.2004 tarihli sayısında açıklanmıştır. Doğu Türkistan'ın petrol rezervleri İran ve Irak'ın rezervlerinin 10 katıdır. 910 bin km²'lik alanda petrol tespit edilmiştir. Her yıl 10 milyon ton petrol Çin'e taşınmaktadır. Buna rağmen Petrol Çin'den daha pahalıdır. Tarım Havzası (petrol rezervi 74 milyar varil), Karamay Bölgesi (yılda 1.286.000 ton petrol çıkarılmakta), Kumul-Turfan Bölgesi (petrol rezervi 75 milyon ton) Taklamakan Çölü (petrol rezervi 50 milyar ton) önemli petrol sahâlarıdır. Doğu Türkistan 20 trilyon metreküp üzerinde doğal gaz rezervlerine sahip bulunmakta ve 30 bölgeden doğal gaz çıkarılmaktadır. Özellikle Cungarya ve Tarım havzaları doğal gaz bakımından oldukça zengindir. Hububat, pamuk, ipek, halı, el zanaatları ve özellikle hayvancılık Doğu Türkistan ekonomisinin

temelini teşkil eder. Ekonomik imkânları yeterli olmasına rağmen Çin Devleti'nin sömürü politikaları ile uzun süredir devam eden ve son zamanlarda hızlandırılan göç ve asimile politikaları nedeniyle Çinli nüfusun hızla artması Doğu Türkistan'da açlık ve sefaletle yol açmış, işsizlik çoğalmıştır. Kendi işlerini yürütmelerine kısmen izin vermiş ise de, yatırım için sermayenin çok zor sağlanmasından dolayı çok az kimse bu imkândan faydalanabilmektedir. Verilen kredilerden de Uygur Türkleri neredeyse hiç istifade edememektedirler.

Bugün 900 çeşit ürünün yetiştiği Doğu Türkistan'da 195 milyon hektar ekilebilir toprak bulunmasına rağmen Türk çiftçilere her ailenin nüfusuna göre toprak dağıtılmıştır. Hatta bu uygulamadan da vazgeçilmeye başlanmıştır. Son zamanlarda hayata geçirilen politikalar neticesinde, çok sayıda Uygur her hangi bir hukuki neden gösterilmeksizin toprakları zorla ellerinden alınırken, yerleri göçmen Çinlilere (bunlar Çin'in değişik yerlerinden devlet eliyle getirilen macera peşinde ipsiz-sapsız kişilerden oluşmaktadır) verilmekte ve Uygurlar da adeta kendi mülkünde köle olarak çalıştırılmaktadır. Topraklar çok verimli olduğundan bazı

bölgelerde yılda üç kez ürün alınmaktadır. Ekilecek mahsul hükümet tarafından tayin edilmektedir. Her çiftçiden “yer parası” ve “su parası” adı altında çeşitli vergiler alınmaktadır. Bunun dışında çiftçiler elde ettikleri mahsulün % 20’sini devlete teslim etmek ve geri kalanını da çok ucuza yine devlete satmak mecburiyetindedir. Ev yapmak için her çiftçi ailesine küçük arsalar verilmiştir. Evlerin inşası çiftçilerin kendi imkânlarına terk edilmiştir. Bu şartlar altında ev yapmak mümkün olmamakta ve çiftçi halk kerpiç harabelerde yaşamaya devam etmektedir. El işleriyle uğraşan sanatkârlara ve küçük esnafa devlet iş vermediği, devletin teşvik politikası olmadığından, bunlar sanatlarını icra etmekte serbest bırakılmış, ancak halkın yoksul olması sebebiyle iş yapamaz vaziyete gelmişlerdir. Kızıl Çin yıllık millî gelirinin % 40’ını Doğu Türkistan’dan temin ettiği halde, Uygur Türkleri yoksulluğa mahkûm edilmiştir. %80’i açlık sınırında bulunan Doğu Türkistan’daki Türkler arasında kişi başına düşen millî gelir ortalama 100 dolar iken (çoğu yerde bu rakam 40-50 dolardır), Çinliler arasında bu rakam 360 dolardır. Bütün yeraltı ve yerüstü zenginlikleri Çin’e akıtılmakta, Doğu Türkistan dünyada emsali görülmemiş şekilde sömürülmektedir. Fabrikada çalışan Türk asıllı işçiler Çinlilerin onda birine bile ulaşamamaktadır (sadece Uygur Türkü oldukları için işe alınmaması adeta yasa haline gelmektedir). Mesela başkent Urumçi’deki 200 bin endüstri işçisinin % 10’u Türk’tür. Tekstil çalışanlarının da % 90’ı Çinlidir. Yüksek okullarda öğretmenlerin % 25-26’sı Türk’tür. Çinlilere sağlanan lojman ve sıhhi tesisler Türklere sağlanmamakta, Türkler adeta sefalete itilmektedirler. Devlet dairelerinde memurların % 90’ı Çinli geri kalanı Türk’tür.

Çin Anayasası’nda, mevcut merkezi ve Özerk Bölge yasaları ile Doğu Türkistan Türklerinin kendi dilleri ile eğitim görmeleri, anadilleri ile kültürlerinin korunması ve geliştirilmesi belirtilmiş olmasına rağmen Uygur Türkçesi eğitim

Topraklar çok verimli olduğundan bazı bölgelerde yılda üç kez ürün alınmaktadır. Ekilecek mahsul hükümet tarafından tayin edilmektedir. Her çiftçiden “yer parası” ve “su parası” adı altında çeşitli vergiler alınmaktadır. Bunun dışında çiftçiler elde ettikleri mahsulün % 20’sini devlete teslim etmek ve geri kalanını da çok ucuza yine devlete satmak mecburiyetindedir.

Çin Anayasa-sı'nda, mevcut merkezi ve Özerk Bölge yasaları ile Doğu Türkistan Türklerinin kendi dilleri ile eğitim görmeleri, anadilleri ile kültürlerinin korunması ve geliştirilmesi belirtilmiş olmasına rağmen Uygur Türkçesi eğitim dilinden çıkarılmaktadır.

dilinden çıkarılmaktadır. Özerklik Yasasında Özerk Bölge'de resmi dil halkın ana dili olarak belirtilmiştir. Ama eğitimde ve istihdamda Çince bilmeyenlere bu hak verilmemektedir. Çince bilmeyen Türk öğrenciler kontenjan açığı olmasına rağmen, üniversite ve yüksek okullara kayıt olamamaktadır. Ülkede Çinli öğrencilerin devam ettiği Çin okulları ile "Azınlık Okulları" olarak tabir edilen ve Türklerin devam ettiği Türk Okulları olmak üzere iki çeşit okul mevcuttur (son zamanlarda bunlar da kaldırılarak 'birleştirme' adı altında tek tip okul hâline getirilmeye çalışılmaktadır). Türk okullarında Türklük ve İslamiyet'e karşı temalar ders programlarında okutulmakta ve Türklükle, İslam ile ilgili değerler âdeta öcü gibi gösterilmektedir. Mesela Mayıs ayında Kumul'da 'teröre karşı mücadele' adı altında gerçekleştirilen tatbikatta, tişörtlerinde Türk bayrağı olan insanları terörist olarak göstermesi

oldukça manidardır. Bunun yerine Büyük Han Şovenizmine dayalı bir eğitim programı uygulanmaktadır. Tecrübeli ve kıdemli Uygur öğretmenler çeşitli Çince seviye sınavlarına tabi tutularak işinden mahrum bırakılmakta, onların kadrolarına ise Çinli öğretmenler getirilmektedir. Çin okulları çok muntazam, bakımlı ve modern teknolojik imkânlarla donanımlı iken, Türk okullarının çoğu son derece bakımsız, harap ve sağlık şartlarından yoksun bir durumdadır. Bazı okulların pencerelerinde cam yoktur. Isınma da çocukların kendi imkânları ile evlerinden getirdiği yakacak maddeleri ile çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durum, Doğu Türkistan'a çeşitli nedenlerle giden yabancıların dikkatini çekmiş ve basınlarında yer almıştır. Son olarak 2014 Mayıs ayında Çin işgal yönetimi, Hoten merkezli güney vilayetlerinde 9 yıl olan zorunlu eğitimi, lise öğrenimini de kapsayacak şekilde 12 yıla çıkardığını açıkladı. Bu kararı 2015'te bütün bölgeyi kapsayacak şekilde yaygınlaştıracığını da ilan etti. Çin ayrıca lise öğrenimi esnasında öğrencilerin toplu olarak ve zorunlu şekilde yurtlarda kalacaklarını, öğretim öğrenim ile ilgili her türlü giderlerinin ve beslenmelerinin de devletçe karşılanacağını bildirdi. Çin yönetiminin hayata geçirmeye çalıştığı yeni düzenlemelerle esas gayesinin Uygurları eğitmek olmadığı,

bu kararın tamamen siyasi ve asimilasyon amaçlı olduğu uzmanlar tarafından belirtilmiştir.

Türk ahali sağlık hizmetlerinden de mahrum bırakılmıştır. Çinli nüfusun % 95'i devletin ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmasına karşılık, bu oran Müslüman Türkler için ancak % 12 civarındadır. Kalanlar ise ücret ödemek zorundadırlar. Son zamanlarda Çin Yönetimi "Devlet Dili Eğitim Hareketi" diye bir uygulama başlatmıştır. Devlet Memuru olan bütün Türkler zorunlu olarak 6 ay süre ile Çince dil eğitimine tabi tutulmuşlardır. Kurs neticesinde yapılan Çince Dil imtihanında başarılı olamayan devlet memurlarının işlerine son verilmekte, böylece yerli memurları işten çıkarma planı gerçekleştirilmektedir. Basın-yayın ürünlerinin büyük bir bölümü Çince'dir. Ancak Uygur Türkçesinde yazılmış 'aile planlaması', 'camiye kimler giremez' gibi propaganda içerikli afişleri ise, Doğu Türkistan'ın ücra köşeleri de dâhil her yerde görmek mümkündür. Türkçe yayınların oranı sadece % 16'dır. Çin Komünist Partisinin kontrol ve tekelinde olan basın yayın organları etnik Türk Dili ve lehçelerinin gelişmesine engeller koymaktadır. Teknik ve çağdaş terimlerin Çince olarak öğrenilmesi ve kullanılması zorunlu hale getirilmiştir.

Üniversitelerde eğitim dili Çince'dir. Türk öğretim üyeleri öğrencilere dersi Çince olarak anlatmaya zorlanmaktadır. Türk bilim adamları ile yazarlarının millî, dinî, tarihî konularda eser yazmaları "bölücülük ve milliyetçilik yapmak, bu suretle Çin'i parçalamaya çalışmak" suçlaması ile engellenmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Doğu Türkistanlı ünlü bir tarihçi olan Prof. Dr.

Türk ahali sağlık hizmetlerinden de mahrum bırakılmıştır. Çinli nüfusun % 95'i devletin ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmasına karşılık, bu oran Müslüman Türkler için ancak % 12 civarındadır. Kalanlar ise ücret ödemek zorundadırlar. Son zamanlarda Çin Yönetimi "Devlet Dili Eğitim Hareketi" diye bir uygulama başlatmıştır. Devlet Memuru olan bütün Türkler zorunlu olarak 6 ay süre ile Çince dil eğitimine tabi tutulmuşlardır. Kurs neticesinde yapılan Çince Dil imtihanında başarılı olamayan devlet memurlarının işlerine son verilmekte, böylece yerli memurları işten çıkarma planı gerçekleştirilmektedir.

Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Doğu Türkistanlı ünlü bir tarihçi olan Prof. Dr. Turgun Almas'ın başına gelenlerdir. Türk örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri, Türk mitolojisi, Nevruz bayramı, Meşrep, düğün törenleri, binlerce yıllık ata sporumuz oğlak vb. gibi Türk kültür ve medeniyetinin temel öğeleri olan etkinlikler, "Millî bölücülüğü çağrıştıran faaliyet" olarak kabul edilerek yasaklanmıştır.

Turgun Almas'ın başına gelenlerdir. Türk örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri, Türk mitolojisi, Nevruz bayramı, Meşrep, düğün törenleri, binlerce yıllık ata sporumuz oğlak vb. gibi Türk kültür ve medeniyetinin temel öğeleri olan etkinlikler, "Millî bölücülüğü çağrıştıran faaliyet" olarak kabul edilerek yasaklanmıştır.

Doğu Türkistan'da halkın siyasî hürriyeti yoktur, Türk olan sözde Özerk Hükümet Reisi'nin yetkisi olmadığından bütün güç Çinli Doğu Türkistan Komünist Parti Sekreteri'nin elindedir. Son dönemlerde 'Uygur Özerk Bölgesi' statüsünü tamamen ortadan kaldırmaya yönelik, Doğu Türkistan'ı 'Kuzey Şin-ciang' ve 'Güney-Şinciang' şeklinde ikiye ayırarak, özerklik ve Uygur isminin tamamen ortadan kaldırılması doğrultusunda başlatılan taslak çalışmalar, oldukça düşündürücüdür. Önemli mevkilerin hemen hemen tamamında Çinliler bulunmaktadır. "Gerekirse mevki verin, fakat yetkiyi teslim etmeyin" siyaseti uygulanmaktadır. Akrabalarını görmek, vatani ziyaret etmek maksadıyla Doğu Türkistan'a giden Türkler çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakılmaktadır. Hatta turistik geziler için Doğu Türkistan'a giden yabancılara da kara yolculuğu kısıtlanmakta ve yabancılar takip altına alınmaktadırlar. Yapılan telefon görüşmeleri

dinlenmekte, sakıncalı gördükleri internet sitelerine ulaşımını engellenmektedir. Ayrıca sık sık tatbikatlar gerçekleştirilerek halka gözdağı verilmekte ve insanlar sindirilmeye çalışılmaktadır.

Dinî, millî, kültürel köklerinden kopartılmak ve etnik soykırıma tabi tutulmak istenen Uygur Türkleri, bir nevi Çinlileştirme demek olan asimilasyona maruz bırakılmaktadır. Türk tarihi, kültür ve medeniyeti çarpıtılarak özellikle Uygur Türklerinin zorla Şin-cianglı (Sin-canlı) olduklarına inandırılmaya çalışılmış,

bu gaye ile birçok şehir ve kasabanın Türk isimleri değiştirilip Çince isimler verilmiştir. Çin'in başka eyaletlerinden yüz binlerce Çinli göçmen getirilip Türk unsuru kontrol ve baskı altında tutularak eritilmek istenmiştir. Böylece 1949 yılından itibaren Doğu Türkistan'ın demografik yapısı hızla değişmeye başlamıştır. Doğu Türkistan'a yerleştirilen Çinlilere en verimli topraklar verilerek, müteşebbisler için de her türlü kolaylık ve teşvik sağlanmıştır. Çin Hükümeti, "Kuzey Batı Bölgesi'ni İskâna Açmak" projesi çerçevesinde Tibet'ten doğan ve güneye akıp giden Jin Sha-jiang Nehri'nin yönünü değiştirerek nehir sularını tünellerle Doğu Türkistan'ın Taklamakan Bölgesi'ne akıtma projesi üzerinde çalışmaktadır ve bu iş için Dünya Bankası'ndan kredi temin etmek gayesiyle teşebbüslere başlamıştır. Taklamakan Çölü'ne su getirilmesi projesiyle Doğu Türkistan'a milyonlarca Çinli göçmenin yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Çin İşgal Yönetimi son zamanlarda aldığı bir karar ile Çinli nüfusun az olduğu Tarım Havzası'nın büyük yerleşim bölgelerinden Hotan ve civarına altı yüz bin Çinli göçmen getirip yerleştirmeye başlamıştır. Çinli göçmenler Türklerden gasp edilen verimli arazilere ve sanayi merkezlerine yerleştirilmektedir. Buralardan zorla göç ettirilen Türkler ise, suyu ve alt yapısı olmayan elverişsiz bölgelere sürülmektedir. Ayrıca güvenliği sağlamak gayesiyle çok sayıda Çinli asker ve polis de bölgede istihkâm edilmişlerdir. Bu arada Türk toprağında Çinli nüfusun artmasıyla birlikte Türkler, Çinlilerle evlenmeye ve şehirleri terk edip köylerde yaşamaya zorlanmışlardır. Uygulanan politikalar sonucunda 1929-1949 yılları arasında Doğu Türkistan'da yaşayan Han Çinlilerinin oranı %4 ile %6 arasındayken, bugün bu oran % 40'ı aşmıştır. Bütün bunlara ilaveten Doğu Türkistan'ın tarihi merkezi Kaşgar'ın mahalleleri, modernize edilme bahanesiyle yıkılmaya başlanmıştır. Eski Kaşgar'ı yıkmak Uygur kimliğini yok etmek demektir.

Çin Hükümeti,
"Kuzey Batı
Bölgesi'ni İskâna
Açmak" projesi
çerçevesinde
Tibet'ten doğan ve
güneye akıp giden
Jin Sha-jiang
Nehri'nin yönünü
değiştirerek nehir
sularını tünellerle
Doğu Türkistan'ın
Taklamakan
Bölgesi'ne akıtma
projesi üzerinde
çalışmaktadır ve
bu iş için Dünya
Bankası'ndan
kredi temin
etmek gayesiyle
teşebbüslere
başlamıştır.

Uygur Türkleri, bugünleri ve gelecekleri açısından tehlikeli sonuçlara yol açan nükleer tehdit ve çevre meseleleri ile karşı karşıya bulunmaktadır. Nitekim Çin'in en büyük nükleer merkezi ve deneme alanı Doğu Türkistan'dır. Hükümet hiçbir koruyucu tedbir almaksızın bölgede 1964 yılından günümüze kadar elliye yakın nükleer deneme yapmıştır. Bu vahşet karşısında halk tamamen savunmasız ve korumasızdır.

Nüfus artışına mani olmak için şehirde yaşayanlara bir, kırsal kesimdekilere ise iki çocuktan fazla çocuk sahibi olmaya müsaade edilmeyen Doğu Türkistan Türklerine, kısırlaştırma başta olmak üzere çeşitli doğum kontrol yöntemleri uygulanmakta ve bir insanlık suçu olan zorla kürtaj yaptırılmaktadırlar. Türk nüfusunun artmaması için mahalleler, köyler, kasabalar çok sıkı kontrol altında tutulmaktadır. Çinli memurlar, Türk kadınlarının hamileliğini engelledikleri takdirde mükâfat almaktadırlar. Doğum merkezlerinde hamile kadınların 7-8 aylık bebekleri iğne ile öldürmekte ve sonra tıbbi olmayan usullerle kadınların karınları kesilerek çocukları dışarı çıkarılmaktadır. Bunun sonucunda bebeğin yanı sıra anne ölümleri de olmaktadır (son günlerde Hotan'da 10 aylık bir bebek anne karnından sağ çıkartıldıktan sonra doktorlar tarafından üzerine basarak öldürülmüştür).

Uygur Türkleri, bugünleri ve gelecekleri açısından tehlikeli sonuçlara yol açan nükleer tehdit ve çevre meseleleri ile karşı karşıya bulunmaktadır. Nitekim Çin'in en büyük nükleer merkezi ve deneme alanı Doğu Türkistan'dır. Hükümet hiçbir koruyucu tedbir almaksızın bölgede 1964 yılından günümüze kadar elliye yakın nükleer deneme yapmıştır. Bu vahşet karşısında halk tamamen savunmasız ve korumasızdır.

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın 36. maddesindeki "Her Çin vatandaşı dinî inanç ve

hürriyete sahiptir. Devlet normal vatandaşların dini faaliyetlerini korur" şartına rağmen, Çin idaresi tarafından Uygur Türklerinin İslam dinini öğrenme ve ibadet haklarına zorbalıkla kısıtlamalar getirilerek, Uygur gençleri arasında dinsizliğin yaygınlaştırılması için özel gayretler sarf edilmektedir. Kâğıt üzerinde devlet

güvencesi altında olan din ve ibadet hürriyeti yöneticiler tarafından engellenmektedir. Ailelerin çocuklara dinî eğitim vermeleri yasaktır. Hac ibadetine kısıtlamalar getirilmiştir. Hacca giden devlet memurlarının işine son verilmektedir. Nitekim okullara 200 metreden yakın olan camiler, Kur'an kursları (günümüzde Kur'an kursları yasa dışı ilan edilmiştir), medreseler kapatılarak dinî kitaplar yakılmıştır. 24 Nisan 2014 günü Çin'in devlet haber ajansı 'xinhuanet', Urumçi şehir merkezinde bulunan Halk Meydanında Çin Komünist Parti ilkelerine aykırı bahanesi ile dinî, siyasi kitap ve CD'ler başta olmak üzere 33 milyon adet yazılı ve görsel basın, yayın ürünlerinin toplatılarak imha edildiği haberini yayınlamıştır. Kitapların yakılma hadisesi Doğu Türkistan'da devamlı bir şekilde uygulanmaktadır. Ayrıca âlimler ve Uygur aydınları da tutuklanarak öldürülmüşlerdir. Bugün dahi 18 yaşından küçüklerin, devlet memurlarının, işçilerin, emeklilerin, kadınların, öğrencilerin camilere girmesinin yasak olduğu Doğu Türkistan'da, yetişkinlerin de gruplar halinde ibadet etmelerine, vaaz verilmesine, uzun dua ve Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin okunmasına da kısıtlamalar getirilmiştir. Yasaklara uymayanlar ise sorgusuz sualsiz en ağır şekilde cezalandırılmışlardır ve halen de cezalandırılmaktadırlar. Mesela 'dini tebliğ' suçu ile hapse mahkûm edilen din âlimi Kuçar'lı Kerem Kari, cezasını tamamlamış olmasına rağmen hiç bir sebep gösterilmeksizin ceza süresi defalarca uzatılmaktadır ki, bu durum çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından da kınanmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Müslümanlar üzerindeki dinî baskılar büyük oranda artmıştır. Sahte patlama ve şiddet olayları bahane edilerek milliyetçi Uygur

Kitapların yakılma hadisesi Doğu Türkistan'da devamlı bir şekilde uygulanmaktadır. Ayrıca âlimler ve Uygur aydınları da tutuklanarak öldürülmüşlerdir. Bugün dahi 18 yaşından küçüklerin, devlet memurlarının, işçilerin, emeklilerin, kadınların, öğrencilerin camilere girmesinin yasak olduğu Doğu Türkistan'da, yetişkinlerin de gruplar halinde ibadet etmelerine, vaaz verilmesine, uzun dua ve Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin okunmasına da kısıtlamalar getirilmiştir. Yasaklara uymayanlar ise sorgusuz sualsiz en ağır şekilde cezalandırılmışlardır ve halen de cezalandırılmaktadırlar. Mesela 'dini tebliğ' suçu ile hapse mahkûm edilen din âlimi Kuçar'lı Kerem Kari, cezasını tamamlamış olmasına rağmen hiç bir sebep gösterilmeksizin ceza süresi defalarca uzatılmaktadır ki, bu durum çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından da kınanmıştır.

gruplarına terörist damgası vurularak gençler yargısızca infaz edilmişlerdir. Çin işi o kadar ileri götürmüştür ki, terörist diye 11-12 yaşındaki çocukları bile işkencenin en yoğun yaşandığı, sağ çıkmanın mucize olduğu ilkel hapisanelere atmışlardır (mesela Urumçi'de yaşları 7-12 arasında iki yüze yakın çocuk yasadışı dinî eğitim aldıkları gerekçesiyle hapse mahkûm edilmiştir.)

Son zamanlarda da Çin işgal altında bulundurduğu Doğu Türkistan'daki İslam'a yönelik baskısını günden güne daha arttırarak devam ettirmektedir. Çin polisleri Doğu Türkistan'daki Müslüman Uygur Türklerin evlerine izinsiz baskın düzenlemekte ve dinî kitapları bulunan Uygur Türklerini sorgusuz sualsiz tutuklayarak hapse atmaktadırlar. Çin Komünist Partisi, Gulca Kazak Özerk İli Samyüzü bölge Komitesi, cami imamı, cami idare heyeti başkanı, cami kontrol memuru ve Birleşik Cephe temsilcilerinden oluşan bir denetim komitesi oluşturarak bölgedeki bütün cami ve mescitleri denetlemiştir. Bu sırada 13 şehir mescidinde namaz kılarak yakalanan iki Uygur öğrenci ağır şekilde cezalandırılmıştır. Xinhua Haber Ajansı'nın internet sitesinde yer alan bir habere göre son bir-iki yılda ülke çapında toplam 4,5 milyon dini yayına el konulmuş, Hotan bölgesinde dini yayınlar dağıtmakla suçlanan bir Müslüman Uygur 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Neticede Çin Komünist Devleti Doğu Türkistan'da Müslüman Türklerin dini kitapları evde saklamasını, okumasını ve okutmasını yasaklayarak soykırımın farklı bir çeşidini uygulamaktadır.

Bunların yanında Doğu Türkistan'da Türkler arasında günden güne artmakta olan işsizlik, ırkı aşağılama, Türkleri millî ve kültürel kimliklerinden uzaklaştırmaya yönelik uygulamalar, kültür ve spor faaliyetlerine izin verilmemesi, Türk gençlerinin eğitim-öğretimden yoksun bırakılması, her sahada sürekli artan baskılar Türk gençliğini bunalıma sürüklemekte, uyuşturucu ve gayri ahlaklı alışkanlıklar edinmelerine yol açmaktadır. Komünist Çin Yönetimi bu sahada etnik çatışmalardan, nefretin körüklenmesinden gerginliğin tırmandırılmasından beslenmektedir. Doğu Türkistan'da alkollü maddeler başta olmak üzere eroin, esrar, uyuşturucu haplar vb. keyif veren maddelerin satılması idarece adeta teşvik edilmektedir. Ayrıca yaşları 15 ile 25 arasında bulunan ve bugün sayıları 400 bine y aklaşan bekar kızlar başta olmak üzere Uygur gençleri zorla ailelerinden kopartılarak Çin'in içlerine sürülmektedirler. Akıbetleri meçhul bu gençler az bir ücretle sosyal güvenceden mahrum olarak fabrikalarda çalıştırılarak modern köle haline getirilmektedirler.

Son zamanlarda vuku bulan olaylarla yıllardır devlet terörü ile karşı karşıya kalan ve dilini, dinini, millî kimliğini muhafazaya çalışan Uygur Türklerinin tahammül hududu zorlanmıştır. Nitekim Haziran başlarında Yarkent'de Çinli bir öğretmen 23 Uygur Türkü kız çocuğuna cinsel tacizde bulunmuştur. Olayın ortaya çıkması üzerine aileler kanuni yollara başvurarak öğretmenin cezalandırılmasını istemişlerdir. Okulmüdürü başta olmak üzere yetkililer failin raporlu hasta olduğunu ileri sürerek meseleyi kapatmaya çalışmışlardır. Tepkilerin artması üzerine öğretmene on yıl ceza verilmiş fakat bu ceza uygulanmamıştır. Bu hadise sıcaklığını korurken 23 Haziran 2009'da Guan-dong Eyaleti Şao-guan şehrinde bir oyuncak fabrikasında çalışan Çinli işçiler Uygur genç kızlarına sarkıntılık etmişlerdir. Üç gün sonra dışarıdan takviyeli ve karanlık devlet güçleri tarafından oldukça iyi organize edilmiş binlerce Çinli işçi, fabrikadaki altı yüzden fazla Uygur işçisinin bulunduğu (bu işçiler iki aydır ücret alamamaktalar ve bütün başvurulara rağmen evli olanlara ev tahsis edilmemektedir) yatakhaneyi basarak sabahın ilk ışıklarına kadar Uygur Türklerine vahşice dayak atmışlardır. Maruz kaldıkları şiddet neticesinde yirmiden fazla Uygur Türkü hayatını kaybetmiştir. Katliamın duyulması ve yaşananların tahammül noktasını aşması üzerine Urumçi başta olmak üzere bütün Doğu Türkistan'da 5 Temmuz 2009 olayları patlak vermiştir. Şao-guan'deki Uygur katliamı ile ilgili Çin Hükümeti sonunda mecbur kalarak bir kaç Çinlinin yakalandığını rapor etse de; maruz kaldığı tecavüze, işkenceye, hatta ölüme karşı barışçıl bir şekilde hak talep eden Uygurlar hemen terörist ilan edilerek kurşuna dizilmiştir. "Tavşan gibi bin yıl yaşamaktansa aslan gibi bir gün yaşamak daha iyidir", "Hakaretli yaşamdan sadakatli ölüm yeğdir" noktasına gelen Uygur Türkleri zulme baş kaldırmıştır.

Ana hatlarıyla belirttiğimiz Doğu Türkistan'ın ehemmiyeti ile işgalci Çin idaresinin emperyalist politikalarının neticesi 65 yıldır maruz kalınan zulmün

Son zamanlarda vuku bulan olaylarla yıllardır devlet terörü ile karşı karşıya kalan ve dilini, dinini, millî kimliğini muhafazaya çalışan Uygur Türklerinin tahammül hududu zorlanmıştır. Nitekim Haziran başlarında Yarkent'de Çinli bir öğretmen 23 Uygur Türkü kız çocuğuna cinsel tacizde bulunmuştur.

yansıması ve Çin toplum mühendisliğini iflas ettiren 5 Temmuz 2009 Urumçi hadiseleri, milletlerarası nüfuz mücadelesindeki Doğu Türkistan'ın yerini, önemini bir nebze ortaya koymaktadır. Bunun yanında kamuoyu tarafından yakından takip edilen ve infiale sebep olan Temmuz hadiselerinin bilançosu Uygur Türkleri için çok ağır olmuştur. Yapılan soykırımın mahiyeti anlaşılmasın diye olaylara şahit olabilecek alanlarda çalışan (doktor, polis, asker, otobüs şoförü gibi) Uygurlar ya mecburi izne çıkartılmış ya da çeşitli bahanelerle katliam yerlerinden uzaklaştırılmışlardır. Nitekim Nazi Almanya'sını andıran Çin vahşeti neticesinde binlerce Türk şehid edilmiş, on binlerce insan sorgusuz sualsiz tutuklanmış ve ağır işkencelere maruz bırakılmıştır. Açık bir hapishaneye dönüştürülen Doğu Türkistan'da telefon, internet gibi bütün iletişim araçları yaklaşık 10 ay boyunca kapatılmıştır (gerek gördükleri anda bu yola yine başvurmuşlardır). Sabah evden çıkanların akşam dönüp dönmeyecekleri meçhuldür. Tepkilere rağmen dünya ile alay edercesine hukuk dışı idamlar, gizli infazlar, baskı ve zulümler artarak devam etmektedir. Olaylar yatıştıktan kısa bir süre sonra Çin yönetimi, televizyonların daha net seyredileceği bahanesiyle teknik ayarlama yapmak için Urumçi'deki Uygur Türklerinin evlerine girerek bir kutu takmaya başlamıştır. İstemeyenlere de mecbur tutulan bu kutuların dinleme aleti olduğu tespit edilmiştir. Yakın zamanda yapılan kanuni düzenlemelerle nüfus kaydı Urumçi'de olmayan Uygurların ticaret, eğitim gibi değişik gayelerle Urumçi'de ikamet etmeleri çok ağır şartlara bağlanarak adeta imkânsız hale getirilmiştir. Ayrıca 5 Temmuz katliamında çocuklarını kaybeden ailelere Urumçi'de ev kiralanmaması hususunda güvenlik birimleri tarafından resmi yazılar yazılmıştır (zira çocuklarının akıbetini sorma hakları bile olmayan Uygur ailelerden şikâyette bulunanlar tahdide maruz kalmış, bazıları hapse dahi atılmışlardır). Güvenlik güçlerine istedikleri anda yüz günlük olağanüstü hal ilan etme ve Uygur Türklerini terörist, bölücü, radikal İslamcı gibi yaftalarla tutuklama yetkisi verilmiştir (şu an bir yıllık olağanüstü hâl ilan edilmiştir). Uygur Türkleri, son günlerde Amerika'daki ırk ayrımcılığı günlerini andıran uygulamalara maruz kalmaktadırlar. Uygurların dini inancı, milli örf – adetleri emsali görülmemiş derecede hakarete uğramış ve aşağılanmış. Çin'in değişik bölgelerinde ve Doğu Türkistan'daki büyük alış-veriş merkezlerine, otellere, turistik yerlere Uygurlar giremeyecek konuma gelmiştir. Her hangi bir resmi kuruma, hastaneye, kütüphaneye, yolcu otobüsüne hatta taksiye bile başörtülü kadınlar alınmazken, birçok benzin istasyonlarında başörtülü kadınlara benzin satılmayacaktır yazısı asılmıştır. Yolcu otobüsünde namaz kılan Uygur dede Çinli şoför tarafından dövülmüş ve bir kaç görgü tanıklarının şahitlik etmesine rağmen her hangi bir soruşturma yapılmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet göstermekte olan Uygur İnsan Hakları Projesi (UHRP)'nin, 18 Eylül 2013 yılında yayınladığı raporu oldukça önem arz etmektedir. Rapora göre, Temmuz hadiselerinden hemen sonra, Ağustosun sonu ve Eylül'ün başlarında Urumçi'de vuku bulan esrareniz 'iğne saldırısı' hadisesini Uygurların yaptığını bahane eden Çin hükümeti, her hangi bir hukuka dayanmadan, Uygurları keyfi tutuklama ve hapse mahkûm etmek için müsebbip olarak kullanmıştır; bu 'hadise'den dolayı kışkırtılan Han toplumunun sokaklara dökülerek Uygurları öldürmesine teşvik edilmiş ve katliamın gerçekleşmesi için Han toplumunu koruyarak destek vermiştir.

5 Temmuz Urumçi katliamını gizlemeye çalışan Çin Hükümeti hadiseleri her ne kadar örtbas etmeye çalışsa da, sızan haberlerle vahşetin gerçek boyutlarından az da olsa dış dünyanın haberdar olmasından dolayı Çin Komünist Partisi reform yapma mecburiyetinde kalmıştır (bu aslında reform adı altında Çinlileştirme ve yeni sömürü politikasından başka bir şey değildi). Bu anlamda ilk olarak Çin'in Doğu Türkistan'daki Komünist Partisi Sekreteri Wang- lequan (İspanya Ulusal Mahkemesi tarafından suçlu bulunarak hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır) görev değişikliğiyle Pekin'e alınmış, yerine Zhang- Chunxian getirilmiştir. Gelir gelmez Doğu Türkistan'da ekonomik reformlar yapılacağı vaadinde bulunmuştur. Buna paralel olarak Doğu Türkistan'ın şehirlerinin kalkınması Çin'in muhtelif şehirlerine havale edilmiştir. Görünüşte Doğu Türkistan ile Çin'in gelişmiş bölgeleri arasındaki gelir dağılımı uçurumun giderilmesi hedeflenmişse de, realitede bu vaat asla yerine getirilmemiştir. Hayata geçirilmeye başlanan reform kalıbına sokulmuş politikalar kısa sürede gerçek menfi yüzünü göstermeye başlamıştır. Nitekim Çin Devleti hava ve su kirliliği başta olmak üzere çevre felaketlerine neden olan kendi

Her hangi bir resmi kuruma, hastaneye, kütüphaneye, yolcu otobüsüne hatta taksiye bile başörtülü kadınlar alınmazken, birçok benzin istasyonlarında başörtülü kadınlara benzin satılmayacaktır yazısı asılmıştır. Yolcu otobüsünde namaz kılan Uygur dede Çinli şoför tarafından dövülmüş ve bir kaç görgü tanıklarının şahitlik etmesine rağmen her hangi bir soruşturma yapılmamıştır.

25 Aralık 2013'de Hotan Vilayetinde arazileri zorla gasp edilen Uygur köylülerle polisle arasında arbede yaşanmıştır. Bölgenin en değerli arazileri istimlâk bedelinin altında fiyatlarla ellerinden alınan Uygurlar bu duruma itiraz ettiklerinden tutuklanıp hapse atılmışlardır. Çin'in resmi haber ajansına göre, 2013 yılında Çin'in muhtelif bölgelerinden Doğu Türkistan'da sadece pamuk toplayarak para kazanmak için gelen Çinlilerin sayısının 5 milyondan fazla olduğu öğrenilmiştir.

şehirlerindeki ağır sanayisini Doğu Türkistan'a kaydırmaktadır. Sanayi, büyük bir Çinli göçmen kütlesini de beraberinde getirdiğinden ve toprağa ihtiyaç duyduğundan Uygurlar hem yerlerini hem işlerini kaybetmektedirler. Ayrıca Çin yönetimi "kentsel dönüşüm" adı altında Uygur Türklerine ait tarım arazilerini istimlâk ederek, buralara sayıları milyonlarla ifade edilen Han asıllı Çinlileri yerleştirmektedir. Mesela 25 Aralık 2013'de Hotan Vilayetinde arazileri zorla gasp edilen Uygur köylülerle polisle arasında arbede yaşanmıştır. Bölgenin en değerli arazileri istimlâk bedelinin altında fiyatlarla ellerinden alınan Uygurlar bu duruma itiraz ettiklerinden tutuklanıp hapse atılmışlardır. Çin'in resmi haber ajansına göre, 2013 yılında Çin'in muhtelif bölgelerinden Doğu Türkistan'da sadece pamuk toplayarak para kazanmak için gelen Çinlilerin sayısının 5 milyondan fazla olduğu öğrenilmiştir.

5 Temmuz vahşetinin kısa süreli de olsa birçok ülkede ve milletlerarası kuruluşlarda yankı bulmasından dolayı Doğu Türkistan'ın ekonomik olarak geliştirilmesi söylemine dayanan sahte değişim politikasından, Uygur Türklerinde oluşan milli kimlik şuuru ve zulme direnç gösterme anlayışının (Ağustos ayında Doğu Türkistanlı büyük İslam âlimi Abdulkadir Kari Hacı vefat etmiş, Kaşgar'da 30 bin Uygur sabah namazı sonrasında son yolculuğuna uğurlamıştır. Kaşgar İydgah Camii'nin imamı Kari Hacı'nın naşı Çinliler tarafından Uygurların elinden alınmak istenmiş, direnen ahaliye zorbalıkla karşılık verilmiştir. Uygurbiz haber sitesinin verdiği habere göre

Uygur Aydını Abduveli Ayup Çin Devletiyle barış ve diyalog yoluyla çalışarak sonuca ulaşılacağı umuduyla başlattığı ana dilde eğitim seferberliği Çini ürkütmüş

ve 20 Ağustos 2013 tarihinde Abduveli Ayup yasa dışı para toplamak suçundan tutuklanmıştır; açtığı okulun ise kapısına kilit vurulmuştur. Anlatılan hadiselerde olduğu gibi bir reflekse dönüşmesinden korkan, milletlerarası konjonktürde Orta Asya'nın daha ön plana çıkmasında Doğu Türkistan'ın öneminin daha belirgin hale gelmesi gibi sebeplerden çekinen Çin Devleti, keskin bir değişikliğe giderek eski anlayış ve uygulamalarına geri dönmüştür. Meselenin ekonomik değil siyasal olduğunu öne süren bu siyasetin en mühim yansıması, muhalefeti ve Uygur İnsan hakları savunuculuğu ile ön plana çıkan Pekin Milletler Üniversitesi Öğretim Üyesi İlham Tohti ve annesini 15 Ocak'ta tutuklanması olmuştur. İlham Tohti ve annesi çocuklarının gözü önünde tartaklanmış, cep telefonuna, USB belleklerine, tezlerine, banka kartlarına el konulmuştur. Bu tutuklamaların Çin Komünist Partisi'nin "Uygur Bölgesi'nin istikrarı ve kalkındırılması"na yönelik yaptığı toplantının hemen akabine denk gelmesi bu bağlamda oldukça dikkat çekmiştir.

5 Temmuz hadiselerinden buyana Doğu Türkistan'da değişen bir şey olmamış, baskı ve zulümler ağırlaşarak daha da artmıştır. Bunda, Türkiye başta olmak üzere İslam ülkeleri ile Japonya haricindeki küresel güçlerin geneldeki sessizliği ve ilgisizliği önemli etken olmuştur. 2013 yılı yazında Kaşgar bölgesinde İslami hassasiyetleriyle tanınan ve çevresinde sevilen, sayılan bir aile, kadınların başörtülerini çıkartmasını reddetmeleri üzerine ayrılıkçı terörist damgasıyla evlerinde diri diri yakılmıştır. Akabinde Kargalık yakınlarında işgalci, katil Çin yönetimi insansız hava araçlarından silahsız ve savunmasız bir grup Uygur gencini vahşice açılan ateşle katletmiştir. Manzara o kadar vahim olmuştur ki, şehid gençlerin kimlikleri ancak et parçalarının DNA analizi sonucu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunların yanında Korla'da bir Uygur gencin Çinli polisler tarafında ateş püsküren silah ile yakılarak öldürülmesi ve

Manzara o kadar vahim olmuştur ki, şehid gençlerin kimlikleri ancak et parçalarının DNA analizi sonucu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunların yanında Korla'da bir Uygur gencin Çinli polisler tarafında ateş püsküren silah ile yakılarak öldürülmesi ve resminin resmi internet sitesinde servis edilmesi Doğu Türkistan'daki durumun vahametini bir daha gözler önüne sermiştir.

Nitekim 2014 yılında Kaşgar vilayetinde 148 büyük operasyon yapılmış, fikir ve ifade özgürlüğü eyleminde 30 bin Uygur genci tutuklanmıştır. Doğu Türkistan genelinde faili meçhul ve idam sayıları bilinmemektedir. Ocak 2015'de Kaşgar'da 6, Hoten vilayetine bağlı Kirye ve Çirye ilçelerinde 28-29 Ocakta meydana gelen olaylarda da 5 Uygur Türkü hayatını kaybetmiştir. 2014 yılı Ramazan Bayramının ikinci gününde gerçekleşen ve 20'den fazla insanın şehid edildiği ilişku katliamı Çin vahşetinin son göstergelerinden birisi olmuştur.

resminin resmi internet sitesinde servis edilmesi Doğu Türkistan'daki durumun vahametini bir daha gözler önüne sermiştir

Dünya kamuoyuna sızmasını önleme gayretlerine rağmen bilinen-bilinmeyen katliam ve olaylar haricinde Çin'in resmi haber ajansları ve yetkililerin verdiği bilgilere göre, 2013 yılında Doğu Türkistan'ın çeşitli bölgelerinde (23 Nisan Serikbuya, 9 Mayıs Yenihisar, 3 Haziran Goraçol, 26 Haziran Lükçün, 29 Haziran Hanarık, 20 Ağustos Yılıkçı, 23 Ağustos Köybağ, 26 Eylül Ondalık, 28 Ekim Tiananmen Meydanında 3 kişi kendini ateşe vererek, 16 Kasım Serikbuya, 15 Aralık Saybağ, 30 Aralık Yarkent) 400'ü aşkın Uygur Türkü katledilmiştir. Ayrıca Çin Xin-hua Haber Ajansı'nın Urumçî'den verdiği habere göre 24 Ocak 2014 yılında Doğu Türkistan'ın Aksu vilayetinin Toksu ilçesinde vuku bulan çatışmada 6 Uygur Türkü polisler tarafından öldürülürken, 5 tanesi sağ yakalanmış ve 6 tanesi ise bindiği arabada kendilerini patlatarak hayatını kaybetmiştir. Son gerçekleşen olaya dair ise İngiliz Haber Ajansı Reuters, Kırgızistan Sınır Güvenlik Birimi yetkilisi Raimberdi Duishenbiyev'in 24 Ocak 2014 yılında gazetecilere verdiği demece dayanarak, 23 Ocak günü Kırgızistan sınırları içerisinde (Doğu Türkistan sınırlarına yakın bölgede) 11 Uygur Türkü Kırgız askerleri tarafında öldürüldüğünü bildirmiştir (Kırgız yetkili ancak öldürüldükten sonra kimliklerin tespit edildiğini de dile getirmiştir). Resmi rakamlar böyle ise de, sadece son bir yıldaki vahşetin boyutunun büyüklüğünü, şehidlerin sayısının binleri aştığı gerçeğini tahmin etmek ve her gün Doğu Türkistan'ın çeşitli bölgelerinden olaylar, tutuklama, şehid haberleri gelirken hunharca masum insan katliamının,

zulmün devam ettiğini görmek zor olmayacaktır. Nitekim Doğu Türkistan'da Çin işgaline, baskı ve zulümlerine karşı Uygur Türklerinin tepkilerini artması ve 22 Mayıs 2014'de Urumçi'de bir Pazar yerinde meydana gelen, 39 kişinin öldüğü, 94 kişinin yaralandığı patlamalar üzerine Çin ordusu binlerce asker ve zırhlı araçlarla demir yumruk" gösterisi yaptı ve Doğu Türkistan "ana muharebe alanı" ilan edildi. Buna paralel olarak Çin işgal yönetimi, "Terörle Mücadele ve Sert Darbe Operasyonu" adı altında 28 Mayıs'ta ülke çapında büyük bir harekât başlattı. "Devlet terörü"ne oldukça manidar olarak bölgenin kadim şehri, Uygur Türklerinin kültür ve medeniyetinin en iyi korunduğu ve Müslüman Uygur Türk kimliğinin her konuda öne çıktığı tarihi Hoten şehrinden başladı. Çin'in facebook'u sayılan QQ ve Wechat gibi sosyal medya ile internetteki bütün bilgi akışı Çin ordusuna ait özel bilişim birimleri tarafından kontrol altına alındı. Ayrıca mahalli kaynakların bildirdiğine göre Doğu Türkistan'da sadece Mayıs ayında tutuklananların sayısı iki yüz kişiyi aştı. Sadece Alakoca şehrinde yirmi beş kız öğrenci başörtülerini açmadıkları için hapse atıldı. İli vilayetinde elli beş Uygur Türk'ü bölücü ve radikal İslamcı yaftasıyla terör eylemlerine katılmaktan yedi bin kişilik stadyuma kurulan mahkeme çıkartıldılar. Halkın bakışları altında elli beş Uygur hüküm giyerken, üç kişi idama mahkûm edildi. Bu sözde yargılamayla dönüştürülemeyen ve teslim alınamayan Doğu Türkistan Türklerine gözdağı verilirken, dünya kamuoyu da radikalizmle mücadele yalanına inandırılmak istenmiştir.

Çin'in baskı, zulüm, yıldırma ve katliam politikası bütün şiddetiyle devam etmektedir.

Nitekim 2014 yılında Kaşgar vilayetinde 148 büyük operasyon yapılmış, fikir ve ifade özgürlüğü eyleminde 30 bin Uygur genci tutuklanmıştır. Doğu Türkistan genelinde faili meçhul ve idam sayıları bilinmemektedir. Ocak 2015'de Kaşgar'da 6, Hoten vilayetine bağlı Kirye ve Çirye ilçelerinde 28-29 Ocakta meydana gelen olaylarda da 5 Uygur Türkü hayatını kaybetmiştir. 2014 yılı Ramazan Bayramının ikinci gününde gerçekleşen ve 20'den fazla insanın şehid edildiği İlişku katliamı Çin vahşetinin son göstergelerinden birisi olmuştur.

Çin'in Doğu Türkistan'da uygulamaya koyduğu Terörle Savaş Yasası başta olmak üzere diğer kısıtlama ve yasaklamalar ülke genelinde tansiyonu arttırmaktadır. Buna paralel olarak Çin'in katliam ve zulümleri bütün şiddetiyle devam etmektedir. Nitekim 2014 yılında Kaşgar vilayetinde 148 büyük operasyon yapılmış, fikir ve ifade özgürlüğü eyleminde 30 bin Uygur genci tutuklanmıştır. Doğu Türkistan genelinde faili meçhul ve idam sayıları bilinmemektedir. Ocak 2015'de Kaşgar'da 6, Hoten vilayetine bağlı Kirye ve Çirye ilçelerinde 28-29 Ocakta meydana gelen olaylarda da 5 Uygur Türkü hayatını kaybetmiştir. 2014 yılı Ramazan Bayramının ikinci gününde gerçekleşen ve 20'den fazla insanın şehid edildiği İlişku katliamı Çin vahşetinin son göstergelerinden birisi olmuştur. Dış dünyadan saklanmaya çalışılan bu katliam, yurt dışına kaçmayı başarabilen ve görgü tanıklarından olan Ebu Bekir Rahım'ın Uygurnet sitesine yazdığı mektupla gözler önüne serilmiştir. Bu örnekler Yarkend, Turfan, Gulca, Urumçi başta Doğu Türkistan'ın her köşesinde her gün görülmektedir. Bu arada Çin 2015 yılının ilk aylarında aldığı bir kararla Doğu Türkistan'da cep telefonu başta elektronik eşyalar ile cihazların (bilgi depolayan, aktaran vs. aletler başta olmak üzere) Uygur Türklerince kimlik ibrazı ile alınacağını, bunların ikinci elinin satışının da yasak olduğunu ilan etmiştir. Çin'in uyguladığı yasaklar öyle bir hal almıştır ki; normal veya dini günlerde Allah lafzı başta olmak üzere dini kelimeler içeren mesaj göndermek suç unsuru haline getirilmiştir. Çin'in Doğu Türkistan'da tatbik ettiği baskı, zulüm ve vahşet neticesinde Uygur Türkleri arasında Çin'den Korkma Sendromu Hastalığı ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Doğu Türkistan şehirlerine asılan, Çin askerlerinin resimleriyle süslenen ve tehlike neredeyse biz oradayız mesajı yazılı afişler bu sendromun her an adeta tetikleyicisi olmaktadır.

Doğu Türkistan'ın her caddesi her köşesi vur emri almış, elleri tetikte gezinen Çin askerleriyle doludur (Çin Devlet başkanı Xi Jin Ping de 28 Nisan 2014'deki Doğu Türkistan ziyaretiyle askerlerine moral vererek uygulamaların bir devlet politikası olduğunu göstermiştir). Her gün tren dolusu serseri Çinlinin yerleşmek gayesiyle getirildiği Doğu Türkistan'daki Uygur Türklüğü; öz yurdunda baskı, zulüm, korku, dram, acı ve katliamlarla varlık mücadelesi vermektedir. Sonuçta Doğu Türkistan'da Çin işgalinden bu yana en az 60 milyon Türk hayatını kaybetmiştir ki, bu sayı Bosna, Irak, Afganistan, Çeçenistan, Filistin'de ölenlerin on katıdır.

Gelinen noktada Çinli Gazeteci- Yazar Mu Cun Şen'in Doğu Türkistan ve Uygurlar konusundaki değerlendirmeleri hakikate ışık tutmaktadır: " Son yıllarda

Çin ve milletlerarası kamu oyu ve medyada Doğu Türkistan ve Uygur meselesi tarihte hiç rastlanmadığı kadar gündem oluşturmaktadır. Resmi Çin propaganda vasıtalarında oyunlar oynayan, şarkılar söyleyen, neşeli, itaatkâr ve halinden memnun Uygurlar ile gerçek hayattaki Uygurlar arasında büyük ve inanılmaz farklar müşahede ettim. Son yıllarda bölgede ve Çin’de gerçekleşen şiddet olayları de resmi Çin söylemlerine inanmış olan Çin toplumunda bu resmi görüşün doğru olmadığı kanaatinin oluşmasına sebep oldu ve bu da büyük çapta fikir ve kanaat değişikliklerini beraberinde getirdi. Çinli aydınlar ve gözlemciler Uygur meselesi hakkında fikir yürütmeye ve Hükümetin bölgede (Doğu Türkistan’da) uyguladığı politikaları sorgulamaya başladılar. Bölgede ve diğer yerlerde yaşayan ve görüştüğüm Uygurların düşünceleri ile bölgedeki gerçek ve fiili durumdan şu sonucu çıkarabiliriz; Uygurlar kendilerini Çin devletinin bir vatandaşı olarak kabul etmiyorlar ve bu duyguyu hiç de taşıyorlar. Bu durum dahi tek başına Doğu Türkistan’da büyük bir mesele olduğunu gösteriyor. Hükümet resmi propaganda araçlarındaki ‘neşeli, halinden memnun ve itaatkâr Uygurlar’ ile Çin toplumunda oluşan ‘terörcü ve korkulan Uygurlar’ arasındaki çelişki, olayın bir millî mesele olduğunun çok somut bir delilidir”.

Bütün baskılara, soykırıma rağmen yaşanan hadiseler ve Doğu Türkistan Türklüğünün Çin politikaları karşısında gösterdiği irade göstermiştir ki, stratejik konumu ve sahip olduğu kaynaklar bakımından kritik bir noktada bulunan Doğu Türkistan’ın akıbeti sadece Çin rejiminin yarınını değil, uzun bir sınırı olan Türkistan Türk cumhuriyetlerinin geleceklerini de yakından ilgilendirmektedir. Çin stratejik ortaklık adı altında kuşatmaya çalışsa da Eski Sovyetler Birliği mirası sistemlerle idare edilen, bazılarında muhalif seslere hayat hakkı tanınmayarak korku ve baskının hâkim olduğu, bazılarında ise siyasi istikrarın sağlanamadığı, coğrafi mevkileri, yeraltı-yerüstü kaynakları ve insan gücü ile iştah kabartan, her şeye rağmen millî ve dinî kimliklerini muhafaza eden Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan devletleri; dünyada baş gösteren toplumsal başkaldırmaları (ister ülkelerinin kendi dinamikleri isterse dış güçleri kontrolündeki dış unsurların kışkırtması neticesi başlasın) etkisinden ne kadar uzak kalabilecekler, ekonomik-sosyal sıkıntılar ve problemler içerisinde coğrafyalarından oynanan oyunda nasıl bir hamleye maruz kalıp, ne tür bir tepki verebileceklerdir? Kısa veya uzun vade de olsa bir değişim yaşayacağı tahmin edilen bu Türk topluluklarında belirleyici aktörler; global oyunları bozabilecek millî unsurlar mı; yoksa Ukrayna’da, Gürcistan’da, benzerlerinde olduğu gibi küresel güçlerin piyonları mı olacak? Bunların yanında Kırım meselesi başta

Bunun yanında Orta Asya'daki gelişmelere bakıldığında da hükümetin, üniversiteler başta olmak üzere kurum ve kuruluşların (genelde batı ve ABD üzerinden gelişmeleri takip eden sivil toplum örgütlerinin çoğu da dâhil olmak üzere) Türkistan'daki olası gelişmelere maalesef pek hazırlıklı ve yeterince duyarlı olmadıkları, bugünden yarınlara ışık tutacak kapsamlı politikalarının, hazırlıklarının bulunmadığı anlaşılacaktır. Unutulmamalıdır ki, belirlenen değil belirleyen ve lider Türkiye olmanın en hayati ve pratik coğrafyalarından birisi hatta en önemlisi Orta Asya'dır.

olmak üzere son yıllardaki Rusya'nın hamleleri ve yaşanan ekonomik sıkıntıların tesiriyle daha ön plana çıkan eski zihniyetin etkisindeki nesiller ile dağılışı sonrası atmosferde (hürriyet ile baskı arasında) yetişen gençliğin gelişmeleri algılaması ve tavrı konusu ise ayrı bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Daha bu gibi suallere verilecek cevaplar çok boyutlu analizleri beraberinde getirecek ve Türk devletlerinin bugün ve yarınki fotoğraflarını ortaya koyacaktır.

Çin, yaklaşık 9.6 milyon km² yüzölçümü (% 42.3'lük kısmı sömürgesi altında tuttuğu Doğu Türkistan 1.66 milyon km², Tibet 1.22 milyon km² ve İç Moğolistan 1.18 milyon km² topraklarıdır), devasa ekonomisi ve çok kalabalık nüfusuyla sadece Orta Asya satrancında değil küresel çıkar çatışmalarında da güç olmaya çalışmaktadır. Dış ticaret ve rekabette liberal, sınırları içerisinde kapalı ve otoriter devlet yapısı ile Çin, bir yandan milletlerarası arenada etki alanını genişletmeye uğraşırken diğer yandan da Orta Asya'ya yönelen hâkim politikaların da hedefi haline gelmektedir. Ciddi manada düşme eğilimi göstermesine rağmen % 7'lerdeki büyüme hızı, iki trilyonu aşan döviz rezervi ve ihracatının büyüklüğü gibi faktörlerle birçok kesimi ürküten Çin, gerçekten sağlıklı bir yapıya sahip midir? Shang-hai başta olmak üzere Shen-zhen, Zhu-hai, Shan-tou, Guang-zhou gibi gelişmiş, şehirler ile özellikle kuzey-batı bölgesi ve iç kısımlar arasındaki uçurumlar, ucuz iş gücüyle emeğinin karşılığını alamayan, devlet ve belirli bir zümre zenginleştikçe hayat standartları değişmeyen, hakları sınırlandırılmış, içe kapatılmış olarak yaşamaya mecbur edilmiş geniş kitleler, çürümüş idari ve sosyal sistemiyle bu büyük gemiyi karaya

oturtmadan yüzdürebilmek mümkün müdür? Bütün baskılara karşı demokratik, insan haklarına saygılı, hukukun hâkim olduğu, fikir ve düşüncelerin serbestçe ifade edildiği, hür dünyaca kabul gören sosyal ve iktisadi değerlerle mücehhez bir sistem talep eden her tür muhalefet daha ne zamana kadar susturulabilir? Dış dünyayı tanıdıkça ekonomik, sosyal, hukuki vs. istekleri değişecek, hayat tarzları, üretim ve tüketim alışkanlıkları farklılaşacak olan kalabalık nüfus yoğunluğu nereye kadar bu dünyadan soyutlanabilir (farklı coğrafyalarda rengarenk devrimlerle sonuçlanan talep ve başkaldırıları bütün zorluklara, engellemelere rağmen ansızın Çin'in kapısını da çalabilir)? Enerji ve pazar mücadelesinde yakın gelecekte belirgin hale geleceğini tahmin ettiğimiz küresel güçlerin dolaylı-dolaysız müdahalelerine ne kadar karşı konulabilir (ki verilen iki daldaki Nobel ödülleri bir milattır)? Ayrıca Doğu Türkistan ve Tibet gibi işgal edilen ülkelere sıçrayacak kıvılcımların çıkartacağı yangınlar söndürülebilir mi? Benzer soruların bulacağı karşılıklar yakın gelecekte sadece Çin'in içine düşebileceği ahvali değil, Orta Asya meselesinin varabileceği boyutları da göz önüne serecektir.

Orta Asya coğrafyası küresel güçlerin satranç tahtası haline gelirken Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu oyunun neresinde? Uzun yıllardan beri batıcılık, statükoculuk, meşruiyetçilik temelleri üzerine kurulan ve ekseriyetle hâkim güç ABD'nin siyaseti doğrultusunda hareket eden, Batılı değerlerle konuşan Türk dış politikası; son dönemlerde yeniden şekillendirilmek istenen bölgesel düzenler ve konjonktürün tesiriyle değişmeye başlamıştır. Çok yönlü dış politika, aktif bir barış politikası, komşularla sıfır mesele politikası, öncelikli dış politikadan entegre dış politikaya, tarafsız, çözümcü dış politikası ana eksenine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu yeni konsept Türkiye'ye milletlerarası arenada belli bir dinamizm, Orta-Doğu toplumları nezdinde popülarite getirmiş ise de, hüsrana ve hayal kırıklığından öte bir sonuç elde edilememiştir. Bunun yanında Orta Asya'daki gelişmelere bakıldığında da hükümetin, üniversiteler başta olmak üzere kurum ve kuruluşların (genelde batı ve ABD üzerinden gelişmeleri takip eden sivil toplum örgütlerinin çoğu da dâhil olmak üzere) Türkistan'daki olası gelişmelere maalesef pek hazırlıklı ve yeterince duyarlı olmadıkları, bugünden yarınlara ışık tutacak kapsamlı politikalarının, hazırlıklarının bulunmadığı anlaşılacaktır. Unutulmamalıdır ki, belirlenen değil belirleyen ve lider Türkiye olmanın en hayati ve pratik coğrafyalarından birisi hatta en önemlisi Orta Asya'dır.

Kaynaklar

- AHMETBEYOĞLU, Ali (2009), "Doğu Türkistan Türklerinin Güncel Meseleleri", *Türk Edebiyatı*, sayı 431, s.65-67.
- AHMETBEYOĞLU, Ali (2011), "Orta Asya Satrancında Doğu Türkistan'ın Önemi", *Türk Yurdu*, sayı 287, s. 230-232.
- ALPTEKİN, İsa Yusuf (1992), *Doğu Türkistan Davası*, İstanbul.
- , *Unutulan Vatan Doğu Türkistan*, İstanbul 1992.
- BEKİN, M. Rıza (2005), *Doğu Türkistan ve Sorunları*, İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı.
- Esir Doğu Türkistan İçin İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları* (Derleyen M.A. Taşçı), İstanbul 1985.
- DİLLON, Michael (2001), *Doğu Türkistan Çin Orta Asyası'nda Etnik Ayrımcılık ve Kontrol* çev. Hayati Aktaş İstanbul .
- Doğu Türkistan'da İnsan Hakları İhlalleri* Yayına Hazırlayanlar Ş. Ceylanlı-Y.Akdoğan-R.Kırkık, İstanbul 1999.
- Doğu Türkistan'da İnsan Hakları Sorunları* (Hazırlayanlar A.Türköz-H.K.Yavuz), İstanbul 2002.
- Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi Sayıları*, Doğu Türkistan Vakfı Yayını, İstanbul.
- KARACA, R. Kutay (2007), "Türkiye Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", *Akademik Bakış*, sayı 1, s. 219-245.
- KARAHOCA, Amaç (2008), *Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi*, İstanbul.
- KURBAN, İklil (1992), *Şarki Türkistan Tarihi (1944-1949)*, Ankara.
- SARAY, Mehmet (1998), *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, İstanbul.
- TÜRKÖZ, Ahmet (1998), *Doğu Türkistan'da İnsan Hakları*, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,
- UTKU, Ahsen (2006), *Doğu Türkistan İpek Yolu'nun Mahzun Ülkesi*, İstanbul.
- Hür Doğu Türkistan Sempozyumu*, İHH, 2010.
- <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/2493--arap-baharindan-cin-kisina-dogu-turkistan-sorunu>

İnternet Siteleri

- www.china-radio-international
- <http://www.uyghurnet.org/>
- www.hurgokbayrak.com
- www.uygur.org
- <http://www.uyghurcongress.org>
- <http://www.rfa.org/uyghur/>
- <http://www.uyghuramerican.org/>
- <http://www.unpo.org>
- <http://www.hrw.org>
- <http://www.gokbayrak.com>
- www.dunyabulteni.net
- www.uyghurbiz.net
- <http://www.globaltimes.cn>
- <http://www.news.cn/english/>
- <http://english.ts.cn>
- <http://www.amnesty.org/>
- <http://www.eastwestcenter.org>
- <http://www.uscirf.gov>
- <http://www.cecc.gov>
- <http://www.hrchina.org/en>

İLK GREGORYEN ERMENİ / HAYK TOPLUMUNUN DOĞU ANADOLU BÖLGESİNDEKİ VARLIKLARI, HAYAŞA BÖLGESİNDEKİ KATLIAMLARI VE ASİMİLASYON HAREKETLERİ

DR. TAHİR ERDOĞAN ŞAHİN*

Yeryüzünde hemen her ülke, toplum ya da birey çeşitli sorunlarıyla birlikte var olma mücadelesi verir. Bu, “hayat”ta olmanın doğal sonucudur. Ancak, tarihsel ve toplumsal bazı sorunlar kronikleşmiş bir niteliğe haizdir. Türkiye de bu tür bazı tarihsel sorunlarla uğraşmak zorunda olan, daha doğrusu uğraştırılmak zorunda bırakılan ülkelerden biridir. İşin iç burkan tarafı, hiç de hak etmediği “Ermeni Sorunu” gibi bir olguyla yüz yüze getirilmesi ve sürekli başının ağrıtılmasıdır. Emperyalist geçmişi ve niteliğiyle malûl, “ikiyüzlülüğü” su götürmez “Batı”nın nesnellik dışı mürailiği ve onların desteğiyle pusulası şaşan bazı ırkçı Ermeni kesimlerin bunda temel bir rol üstlendikleri aşikâr.

Nisan 2015, Ermeni Sorununun 100. yılı olarak telakki edilip bu zamansal sembolizm sığıntısı altında da bir takım çevrelerin Türkiye üzerinde ileri geri, yalan yanlış yığınlarca söylemlerde buldukları / bulunacakları görülmektedir. Başta bilim adamları olmak üzere, çeşitli araştırmacılara ve entelektüellere, 1915 yılı ve sonrası olayların, nesnel verilere dayalı tarihsel gerçekliğini anlatmaktan gına geldiğini de biliyoruz. Hatta olaylara insanca, tarafsız ve nesnel bir biçimde bakan

* Emekli Öğretim Üyesi.

Eğer bazı kesim ve kitleler, geçmişe atıfla bazı tezlere sığınıp Türkiye'den haklar talep edecekse, öncelikle kendi geçmişlerinde yaptıklarıyla yüzleşip bu ülkede kimlerin hak ve hukuklarını gasp ettiklerini, hangi kitleleri nasıl katledip asimilasyonuna sebep olduklarını bilmelidir.

çok sayıda Ermeni'nin de Türkiye'yi suçlamayı adet hâline getiren zevattan bıkip usandıkları kanaatindeyiz.

Elbette ki her toplum, zaman zaman kendi geçmişine ilişkin sorunlara dönüp bakmaktan, geçmişle yüzleşmekten imtina etmemeli. Bu geçmiş bilgisi, analizi ve yorumlamaları hemen her ülkenin reflektif tutumu olmalıdır da. Ki Ermeni toplumu da bundan muaf tutulamaz. Bu yazı, son bir yüzyılın Türk- Ermeni ilişkilerini veya da 1915 yılı olaylarını değil, Doğu Anadolu'da Gregoryen / Hayk Ermenileri diye bildiğimiz toplumun Hıristiyanlaşma sürecinde ve sonrasında yaptığı katliamlar ve asimilasyon çabalarını özetle ele almaktadır. Görülecektir ki, eğer bazı kesim ve kitleler, geçmişe atıfla bazı tezlere sığınıp Türkiye'den haklar talep edecekse, öncelikle kendi geçmişlerinde yaptıklarıyla yüzleşip bu ülkede kimlerin hak ve hukuklarını gasp ettiklerini, hangi kitleleri nasıl katledip asimilasyonuna sebep olduklarını bilmelidir.

Gregoryen / Hayk-Ermenileri ve Bizans Ortodoks iş birliği içerisinde, çoğunlukla Doğu Anadolu'nun batı kesiminde, güney batıda Arguvan'a, kuzey batıda Şebinkarahisar'a kadar uzanan alanlarda meydana gelen asimilasyon, sürgün, katliam faaliyetleri IV. yüzyılda başlayıp X. yüzyıla kadar kesintisiz devam etmiştir. O dönemin Gregoryen / Hayk Ermenilerinin bugünkü ardılları çoğunlukla bir döneme kadar Doğu Anadolu'nun kuzey batısında yaşayanlar, diasporada addedilenler ile bugünkü Ermenistan coğrafyasıyla sınırlı alanlarda bulunan (Asyatik tarafları da olmalarına rağmen Aryenik / İranî kültüre meyleden) Ermenilerdir.

Elbette ki, günümüzden yaklaşık on altı yüzyıl öncesi başlayıp yüzyıllarca devam eden Gregoryen Ermeni ve Bizans Ortodoks Kiliseleri marifetiyle yapılan katliam, yıkım, talan, baskı ve asimilasyonlar nedeniyle bugünkü kuşakları sorumlu tutmak söz konusu değildir. Günümüzdeki herhangi bir topluluğu ya da bireyi, "ata" olarak kabul ettiği geçmişi nedeniyle yargılamak ahlakın ve aklın ötesine savrulmaktır. Ancak, çeşitli saiklerle Anadolu'da "Ermeni Soykırımı" iddiasında bulunanların, tarihsel somut verilere inat bunda ısrar edip Rus - İngiliz

- Fransız desteğiyle Ermeni Komitelerinin başlattığı mezalimleri görmezden gelip Türk toplumunu suçlamayı adet haline getirenlerin, hunharca öldürülen / öldürtülen Hrant Dink'in deyimiyle "kanlarında bu tür nefret kirliliği taşıyanların", dünya kamu oyunu yanıltmakta hiçbir beis görmeyenlerin, öncelikle kendi geçmişlerini gözden geçirmeleri iktiza edecektir.

Bu makale, öncelikle, bir yüz yıl öncesinde yaşanan dramatik olaylarda gerçeklerin çarpıtılmasından medet umarak topyekûn Türkleri zan altında tutan günümüz ırkçı - fanatik Ermeni lobi ve kitlelerine bir serzeniştir. İnsaniliği ve dürüstlüğü konusunda hiç kuşkumuz olmayan Ermenilerin tenzih edildiğini, asimilasyonla Ermenileşen insanların bugünkü kuşaklarını ise tümüyle ayrı tuttuğumuzu belirtelim.

"Dağlık / Yüksek Ülke" (Armenya) ve

"Yukarı Ülke" (Azzi / Hayaşa)

"Aratta" ve "Ararat": Önceleri küçük bir yer için kullanılırken zaman içerisinde Doğu Anadolu Bölgesi'yle eş değer olan tutulan "Armania" adının Sümerlere kadar giden bir geçmişi bulunmaktadır. Sümer kayıtlarında "Aratta" olarak belirtilen bu alan Hurrum / Hurri dağlarının ötesindedir.¹ Aratta menşelibu adlandırma; Uruatri (Assur/Salmanassar zamanı - 1274-1245- ve I. Tukulti Ninurta zamanında- 1244-1208- "Nairi" olarak), Urartu, Ararat kelimeleri ekseninde söylenegelmiştir.

Sümer destanlarından "Enmerkar ve Aratta" kahramanlık öyküsünde geçen "Aratta ülkesi"nin neresi olduğu konusunda farklı yerler işaret edilse de² bunun Doğu Anadolu- İran arasında bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. Aratta, Sümer belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, bölge olmaktan önce, MÖ, III. bin başlarında

Bu makale, öncelikle, bir yüz yıl öncesinde yaşanan dramatik olaylarda gerçeklerin çarpıtılmasından medet umarak topyekûn Türkleri zan altında tutan günümüz ırkçı - fanatik Ermeni lobi ve kitlelerine bir serzeniştir. İnsaniliği ve dürüstlüğü konusunda hiç kuşkumuz olmayan Ermenilerin tenzih edildiğini, asimilasyonla Ermenileşen insanların bugünkü kuşaklarını ise tümüyle ayrı tuttuğumuzu belirtelim.

bir kent ve yakın çevresiyle sınırlı bir alandır. Uruk'tan yedi sıra dağla ayrılmış, yüksekliği nedeniyle gidilmesi çok zor, Mezopotamya'da bulunmayan kıymetli taş ve madenlerin olduğu bir yerdir.

Enmerkar'ın burayı alma konusundaki ısrarı sonucunda, Aratta sakinleri bağımsızlıklarından vazgeçip Uruk'a tabi olmuşlardır. Bu süreçte Enmerkar, kızkardeşi İnana'nın yardımını da istemiştir.³ İnanna, istenilene yapacağını belirten ve "Yüksek Ülke'yi gözeten Sümer kökenli kraliçe" dir. Diğer taraftan Aratta ise tahıl yönünden yoksul bir kent devletidir. Bu nedenle, Sümer'deki gibi "en" olarak anılan Aratta Beyi, tahıl karşılığında boyun eğmeye hazırdır.

İlgili metinler, başlangıçta "Aratta"nın Doğu Anadolu ile değil, bu bölgenin öncelikle güney doğusunun belirli alanıyla sınırlı kaldığını göstermektedir. Buna göre; Aratta, Kraliçe İnanna'nın hükmettiği bir bölge üzerinden Uruk'a bağlanabilir bir mesafededir. Tahıl sorunu açısından bakıldığında, yüksek dağlarına rağmen plato ve vadilerinde bu ihtiyacı gideren Doğu Anadolu'dan çok daha verimsiz, yükseltilerden ibaret küçük bir kent devletçidir.

"Enmerkar ve Ensukuşsiranna" öyküsünde Sümer, Ereğ kentinden Aratta'ya gitmek için Lugalbanda'nın aşmak zorunda olduğu "Hurrum" dağının Hurrilere ait bir yükseltiyi işaret ettiği konusunda ilgili bilim adamları hemfikirdir.⁴ Hurrice, Sami ya da Aryen halkların dillerinden oldukça farklıdır⁵ ve yapısal olarak Ural/Altay dil grubuna özgü nitelikleri yansıtır. Örneğin, Hurri dili fiilleri, Türkçede olduğu gibi kelime gövdesine takılan eklerle olumsuzluk bildiren biçimlere sokulmaktadır.⁶ Yine Türkçede olduğu gibi kadın erkek cinsiyet ayrımı belirten önek bulunmamakta; Sümer, Hatti ve Urartu dillerinde olduğu gibi bitişken bir dildir.⁷ Fazla olmasa da "Attai" (ata=ecdat) gibi kadim Türkçede kullanılan bazı kelimeler benzeşmektedir.

"Yüksek ülke, yüksek yer, dağlık, yüksek bölge" anlamına gelen Aratta'nın çok sonraki yüzyıllarda daha geniş bir alan için kullanıldığı, bunun da Doğu Anadolu'nun doğusuyla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Uruatri, Urartu, Ararat, gibi yine "yüksek ülke" anlamına gelen adlar da Sümer kaynaklı Aratta ile ilişkilendirilmektedir. Sınırları kuzeyde Suşehri'nden Bayburt'a, güneyde Eğin'den Bingöl'e kadar uzayan, doğuda Bayburt - Kop Dağı - Muş ovası hattının batısında kalan ve Doğu Anadolu'nun batısını kapsayan Azzi / Hayaşa Bölgesi'nin ise ne Sümer kayıtlarındaki Aratta'yla ne de sonraki zamanlarda ifade edilen Ararat'la (yüksek / dağlık ülke) ne de onunla ilişkilendirilen Armenia gibi yerlerle coğrafi ve tarihsel olarak doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır.

Armenya ve Hayaşa Bölgesi

Sümer, Hurri, Hitit, Urartu kayıtları yanı sıra coğrafi konumun niteliğinden ve tarihsel olaylardan hareketle; Hayaşa ülkesinin kapsadığı alan Hititlerin vurguladığı biçimiyle “Yukarı Ülke” olarak belirtilmektedir. Bu bölgenin doğusunda yer alan ve Van Gölü civarını da (özellikle güneyini) kapsayan alanı ise Sümer vurgusunu esas alarak “Yüksek-dağlık Ülke” olarak adlandırmak doğru olacaktır.⁸ Gerek Sümer gerekse Assur’un kuzeylerinde yer alan ve kendi ülkelerinden oldukça yüksek dağlarla kaplı bu bölgeye “üst/yukarı ülke” demeleri oldukça mantıklıdır. Bu ülke Tevrat’da “Ararat” olarak geçmiştir. Hititler ise doğu komşuları olan bölgeyi “yukarı ülke” adlandırmışlardır. Ancak Hititlerin “Yukarı Ülke”si (Kur-uru uğu ti) yakından bildikleri AzziHayaşa, Tilimra ve Kaşka’nın batısıyla sınırlıdır.⁹

Zağroslarda belli bir yerin adı olarak kullanılan Aratta, sonraları Armenia olarak önce Van Gölü çevresiyle sınırlı bir alan için kullanılmıştır. Bölge genelinde kullanılması Urartuların sağladığı birlik sayesinde olmuştur. Esasında Urartuların kendilerini soy olarak Biainili diye tanımladıkları düşünüldüğünde, “Uruatri” ya da “Urartu”nun ülkesel ve coğrafi anlamda kuşatıcı ve birleştirici bir kavram olarak soyların üstünde çatı kavram olduğu iyice anlaşılmış olur. Tarihte pek çok “devlet - ülke” adı eşleşimi bu tür bir süreçle belirlenmiştir ve yönetici soya karşı veya ihtimal etnik tepkilere karşı birleştirici bir referans olmuştur.

Anlaşıldığı kadarıyla Azzi / Hayaşa ve çevresi MÖ. 500 yıllarına kadar daha doğuda yer alan Armenia coğrafya adıyla da doğrudan ilişkili olmamıştır. VIII. yüzyıla kadar Azzi / Hayaşa, bu yüz yıldan sonra Uruatri’nin batısı olarak Hayaşa’dır. Hayaşa Bölgesi’nin “Armaniye” ile dolaylı bir ilişkisinin kurulmasının nedeni, Kızılırmak’ın batısında bulunan toplulukların buldukları yerden Kızıldağ- Fırat ötesinin tümüne uyarladıkları genel adlandırmaya dayanmaktadır. VI. yüzyıldan sonrası ise “Batı Armenia”, “Küçük Armania” hatta çekirdek “Armenya ülkesine geçiş / giriş” olarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre; yörenin doğu ile olan coğrafi, tarihsel ve kültürel farkı nedeniyle, siyasal olaylar dahil tüm gelişmeler “yüksek ülke” diye tanımlanacak olan Armenia ile “Yukarı Ülke” olarak söylenegelen Hayaşa’yı Armenia, Ermenistan, Batı veya Küçük Ermenistan gibi adlarla adlandırmak yerine, “Hayaşa Bölgesi” veya “Armenya’nın Batısı” şeklinde ifade etmek çok daha doğru olacaktır. Nitekim MS’ki yüzyıllar içerisinde de Hayaşa diye ayırmadığımız bölgenin Ermenistan diye adlandırılan coğrafi alandan ayrı olduğu Belazuri dahil çeşitli kaynaklarda açıkça görülmektedir.¹⁰

MS IV. yüzyıl sonrasında Doğu Anadolu coğrafyasının eski adlarından olan Armania adıyla özdeş olarak anılmaları, günümüzde kendilerine “ata arayan” Ermenileri bu coğrafyada kurulan her uygarlıkla bağ kurma çabasına yöneltmiştir. Hatta, Hristiyanlık sonrasında Tevrat kaynaklı “Hay” adını alan Ermeniler arasında, “Hay” kelimesinden hareketle Hayaşalılar ile aralarında bağ kurulmaya kadar giden uçuk görüşler bile ileri sürülebilmektedir. Pek çok topluluk gibi “Armania” coğrafyasında yaşayan halkların tarihsel geçmişleri üzerinde yapılan spekülasyonlarda son bir buçuk yüzyılda ortaya çıkan ideolojik ve ırkçı yaklaşımların payı büyüktür.

Medler zamanında Kızılırmak’ın çıkış yerinin Armenia olarak belirtilmiş olması, o dönemde Hayaşa’nın siyasal anlamda Kapadokya’dan ayrı tutulduğunu, ancak batısında belli bir alanın Kapadokya sınırında olduğunu ortaya koymaktadır¹¹. Irmağın çıkışına kaynak olan Kızıldağ, bugün de Erzincan - Sivas arasındaki idari sınırı belirlemektedir.

Hayklar ve Armenia: Etnik kökenleri hakkında farklı tezlerin ileri sürüldüğü¹² bugünkü Ermeni toplumunun tarihsel- kültürel kimliğinin oluşumunun temelinde, Kafkasya ile Van Gölü arasında yaşayan Asyatik ve Aryen kökenli çeşitli halkların bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı coğrafya içerisinde etnik ve kültürel bütünleşmelerin yaşandığı bu süreç, Hristiyanlığın bölgede egemen oluşu yanı sıra dil - alfabe birliğinin sağlanmasında da katkısıyla “Ermeni” olarak vurgulanan ulusal bir kimliğin vücut bulmasıyla sonuçlanır. Böylece, “Armaniya” kavramı belli bir coğrafyanın adı olması yanı sıra belli bir ulusal kimliğin adı olarak da kullanılmaya başlanmıştır.

Kanıtlanın ya da kanıtlanmasın ileri sürülecek tezlerden hiç biri, ana hatlarıyla bugünkü Ermenistan, Urmiye ve Van Gölü arasındaki sahada; kadim- yerli / otokton topluluklarla birlikte çeşitli Asyatik / Turani ve Aryen kökenli kitlelerin birlikte yaşadıklarını ve “Ermeni” ulusal kimliğinin ancak MS V. yüzyılda oluştuğu gerçeğini değiştirmez. Ki bu süreç, uygarlık alanlarının hemen hepsinde yaşanan doğal - tarihsel süreçlerden daha farklı ve sıra dışı bir gelişme değildir.

MS IV. yüzyıl sonrasında Doğu Anadolu coğrafyasının eski adlarından olan Armania adıyla özdeş olarak anılmaları, günümüzde kendilerine “ata arayan” Ermenileri bu coğrafyada kurulan her

uygarlıkla bağ kurma çabasına yöneltmiştir. Hatta, Hristiyanlık sonrasında Tevrat kaynaklı “Hay” adını alan Ermeniler arasında, “Hay” kelimesinden hareketle Hayaşalılar ile aralarında bağ kurulmaya kadar giden uçuk görüşler bile ileri sürülebilmektedir. Pek çok topluluk gibi “Armania” coğrafyasında yaşayan halkların tarihsel geçmişleri üzerinde yapılan spekülasyonlarda son bir buçuk yüzyılda ortaya çıkan ideolojik ve ırkçı yaklaşımların payı büyüktür.

“Ata arama” arzusuyla, Gregoryen Ermeni /Hayk toplumunu Hitit, Huri, Hayaşa, Urartu gibi ilgisiz oldukları yapılarla ilintilendirmeye sevk eden çaba, bu etnik- coğrafya adı bileşeninden kaynaklanmaktadır. Oysa ki zamanla Doğu Anadolu’nun asli halklarından olan diğer birçok topluluk gibi Gregoryen-Ermeni/ Hayk topluluğunun da tarihsel geçmişlerinin nesnel biçimde ortaya konulması gerekir. Bu konuda gerek Ermeni gerekse bu topluluktan olmayan ve bilim ahlakına sahip tarihçelerin olması umut vericidir.

Van ve Urmiye gölleri çevresinde, adları Darius I’ un Behustun yazıtlarında (518’den sonra) buldukları coğrafyanın adıyla ilk kez “Armini” olarak zikredilmişlerdir. Armina ülkesi içerisinde kendilerini Khorenli Movses’ten beri (VII. yy.) “Haikh” (Hai-Hay)’diye niteleyen topluluğun olması da mümkündür.¹³ Ancak, Van- Urmiye- Eçmiyazin bölgesinin batısında MS. V. yüzyıla kadar Hayk diye bir topluluğa rastlanmaz.

Doğu Anadolu’ya, bu alanın batısı da dahil Hayk ya da başka topluluklar gelmeden önce de “Amenia” (Ermenistan) dendiği Herodotos’un verdiği bilgiden de anlaşılmaktadır. “...Medlerin toprakları ile Lydialıların arasında sınır, aslında Halys ırmağıydı ki, bu ırmak Armenia dağlarından çıkar, Kilikia’dan geçer, Matien’leri sağına, Phrygia’yı soluna alıp bu iki ülke arasında akar; bu ülkeleri geçtikten sonra, kuzeye doğrularak Kapadokia Suriyelileri ile sol kıyıdaki Paphlagonia arasında sınır çizer”¹⁴. Gerek Herodotos gerekse Xenophon’da geçen topluluklar arasında Hayklar yoktur. Kendilerine Hristiyan olduktan sonra “Hayk” adını veren bu topluluğun atalarından bir kısmının en erken MÖ. I. yüzyıl ortalarına doğru Küçük Armenia’nın doğusuna gelmiş olmaları düşünülebilir. Ancak, bu toplulukların Urartulularla hiçbir bağı yoktur. Nitekim, Herodot, “Alarodialı” olarak adlandırdığı Urartu’nun eski sakinlerini bu halktan (Ermeni geçmişini oluşturacak Aryen kitleden) açıkça ayırmaktadır.¹⁵ Zamanla “Ermeni” diye anılacak bu kitlelerin Van merkezli Urartu topraklarının kuzeyine Agilisen’den (Erzincan), yani kısmen kuzey batıdan ve geri kalanlarının Sasun, yani güneybatıdan geçerek varmış olabileceklerini düşünenler olmuştur.¹⁶ Ne var ki, bu yönde bir geçiş olduğunu, varsayılan bu geçişlerde yöredeki Katalonların Akilisen’deki yurtlarından uzaklaştırılıp uzaklaştırılmadıklarını ya da

bu yöre üzerinden kuzey doğuya giden kitlelerden kalan olup olmadıklarını teyit edecek herhangi bir kanıt yoktur.

Kaynaklarda belirtilen bilgilerin ışığı altında; MÖ. VI. yüzyıl başlarında Doğu Anadolu - Kafkasya arasında demografik bir hareketlenmenin olduğunu, yöredeki yerli halklar içerisinde Frig- Trak kökenli kabilelerin de gelerek bunların Van Gölü- Ermenistan arasında eski halklarla eklemleştğini, Aryenik ve Asyatik/Turani kökenli halkların birlikte yaşadıklarını, MS. IV. yüzyıldan sonra ise (Hristiyanlığın ve Ermeni dil ve alfabesi oluşturulmasının avantajıyla) kendilerine sonradan Hayk adı verecek bir topluluğun heterojen bir yapıdan homojen- kültürel bir yapıya doğru evrilerek etnik bir “Ermeni/Hayk” ulusunun oluştuğunu söyleyebiliriz. Ermeni kelimesi öncelikle genel coğrafi bir ad olması nedeniyle çıkan kargaşanın önlenmesi için salt Ermeni yerine Ermenistan’daki Ermeniler için “Hayklar” ya da “Ermeni/Hayk” “Gregoryen Ermeni” ya da “Gregoryen Ermeni/Hayk” toplumu demek uygun olacaktır.

Hayk topluluğu diğer yerli halklarla birlikte Armenya bölgesinde yaşadıkları için onlar da Armenyalı olmuşlardır. Persler gibi Grekler de, kendilerini Hayk olarak niteleyen bu topluma, diğer halklara da dedikleri gibi (yaşadıkları coğrafi isim üzerinden) “Armin” demeyi sürdürmüşlerdir¹⁷.

Doğu Anadolu ve Kafkasya arasındaki halkların bir kısmının oluşturduğu Ermeni ulus yapılanması ve Ermenilik bilincinin özellikle Hristiyanlığın bölgedeki yayılışı sonunda kazanıldığı bilinmektedir. Bu dönemden sonra Hayk adı yaşadıkları coğrafya’nın adına izafeten “Ermeni”ye dönüşmüştür. Sonuçta Hayklar da dahil birçok topluluk bu coğrafyanın çeşitli yörelerinde Armenyalı (Ermenistanlı) olarak genel bir ad altında yaşamışlardır.

İran ve Doğu Roma Arasındaki Armenya: Doğu Anadolu’nun kuzey doğusunda zaman zaman çeşitli yerel-bağlı yönetimler oluşmuştur. Arşak yerel hanedanlığı da bunlardan biridir. Bu tür siyasal yapılar kültürel gelişmeler üzerinde de etkili olmuşlardır. Vramşabuh’un saltanatı ve Aziz Sahak’ın da ruhani liderliği döneminde Aziz Mesrob Maşdots’un çabası sonucu Ermeni alfabesi ortaya çıkmıştır (392 – 405 arası). Yeni bir alfabeye kavuşmanın verdiği heyecanla Mesrob, Aziz Sahak ve müritleri İncil’in Ermeniceye tercümesi için çalışma başlatılır. Bu amaçla Grekçe orijinal metinlerin tedariki için Mesrob, yanına Derkzene (Tercan) piskoposu Dint’h’i alarak İstanbul’a gider. İki mürit ise Suryani İncil metinleri için Edessa’ya gönderilir. İncil metinlerinin Ermeniceye çevrilmesiyle başlayan süreç aynı zamanda Ermeni edebiyatının oluşmasına da neden olmuştur.¹⁸

Vramşabuh'un son yıllarında İran kralı olan Yezdcerd ile dostluk ilişkilerinde bulunulması Bizans'ı şüphelendirmiş ve denetim altına alınması için bir valinin kontrolüne tabi tutulmuştur.

Vramşabuh'un ölümünden sonra, Yezdcerd'e ricada bulunulduğu, Unutma kalesindeki Hosrov affettirilerek eski yurduna getirilip krallığına iade edildiği rivayet edilir. Ancak kendisi bir yıl yaşadktan sonra, Yezdcerd Doğu Anadolu'ya kendi oğlu Şahpur'u kral olarak atamıştır.¹⁹ Şahpur'un Doğu Anadolu iktidarı dört yıl sürmüş, babasının ölümü münasebetiyle İran'da bulunduğu bir sıra o da öldürülmüştür. O'nun ölümünden sonraki otorite boşluğu nedeniyle iki – üç yıl süren bir kargaşa yaşanır. İran tahtına geçen Behram, Doğu Anadolu'ya Vramşabuh'un oğlu Ardeşes'i atamıştır.

Ardeşes ruhani reislerin nefretini kazandığından, tahtından indirilerek hapsolunur (433). Ardeşes'in alınmasını teklif edişinden dolayı İran kralını hiddetlendirip ruhani reisliği fesholunan bu kişi; daha önceden Hosrov'u hapisten çıkarmaya muvaffak olan Aziz Sahak'tır. İran, Doğu Anadolu'nun yönetimine belirli sülalelerden kral atama teamülünden uzaklaşarak kendileriyle daha yakın ilişkiler kurabilecek ve kontrolü daha kolay "marzban"lık (valilik) ihdas etmiştir. Böylelikle Doğu Anadolu'da Arsaklı (Arşakuni – Eşkaniyan) sülalesinin yönetimdeki varlığı sona ermiştir.

V. yüzyıl, bazen şiddet boyutu çok fazla Bizans – İran sınır mücadeleleriyle geçmiştir. İran (Sasani) kralı II. Yezdcerd (446–457) zamanında şiddetli çatışmalardan biri olmuş, Mezpin'de Bizans'ı yenen İran güçleri kesin olarak Doğu Anadolu'yu tümüyle kendilerine bağlamak hevesine kapılmışlardır. II. Yezdcerd, aynı zamanda Hristiyanlığın aşırı düşmanlarından biri ve Zerdüşt dininin ateşli bir taraftarıdır.

Doğu Anadolu'nun İran egemenliğinde sürekli kalmasına engel olan en önemli faktörlerden biri, hiç şüphesiz inanç farklılığıdır. Bunun çözümü için İran kralı çeşitli İran dini rahiplerini bu bölgeye salarak propaganda yapmalarını istemiştir. Bu hareket sert tepkileri doğurduğu gibi, kabullendirilmesi istenen İran dininin içeriği, Hristiyanlığın yerleşen anlayış ve kurallarını bertaraf edebilecek nitelikten yoksundur. İran'ın başarısızlıkla sonuçlanan bu dinî politikası, Hristiyan güçlerle İran askerleri arasında çatışmalara neden olduğu gibi, İran'a karşı kökleşen bir husumet yaratmıştır.

İran güçleri karşısında yenik duruma düşen Bizans, bu son karşısında başlarda sessiz kalmayı yeğleyerek, sadece elinde bulundurduğu sınır – savunma

kalelerini muhafaza ile yetinmiştir. Bir ara Ermeniler İmparator Marcinius(450 – 457)'tan yardım talep etmişler, fakat ret cevabı almışlardır.

İran, kralları Hürmüz'den sonra gelenler zamanında büyük toplumsal ve ekonomik kriz içine girmiştir. Krizin boyutu, İran'ın Bizans'tan yardım istemek zorunda kalmasından anlaşılmaktadır. Böylesine olağanüstü fırsatı kaçırmak istemeyen Bizanslılar, Van, Ararat ve Secan gölüne kadar olan yerleri kendi ülkelerinin topraklarına katmışlardır.

Belirtildiği üzere Doğu Anadolu asırlarca Roma – İran arasında “tampon” bölge niteliğinde, iki ayrı uygarlığın iç içe geçtiği bir alandır. IV. yüzyılın son çeyreği içerisinde paylaşıldığı zaman, bölgenin daha küçük bölümünü teşkil eden batı kesimi Theodosiopolis (Erzurum) ²⁰ dahil Roma'nın daha büyük olan doğu kesimi ise Sasanilerin elindeydi. Buraya Pers – Armenia denilmekteydi.²¹ Bu bölüşümle belirlenen sınırların ilke olarak çoğu yıllarda geçerli olması nedeniyle, Doğu Anadolu genelinde iki ayrı kültür blokunun oluşması doğaldır.²²

Hristiyanlık ve Doğu Anadolu: Hristiyanlık, yayılışının ilk evresinde, anlayış ve algılama açısından Helenistik kültürlerin, siyasal açıdan ise Roma İmparatorluğu'nun direnişiyle karşılaşmıştır. Bu yeni dinin çatışmak ve elemine etmek zorunda olduğu bir diğer alan da doğu kaynaklı eski dinlerin kökleşmiş anlayış, kural ve kaideleridir.²³ Hristiyanların elinde, doğrudan İsa'ya gönderilen vahyi İncil yerine, birçok gerçek vahiy metinlerinin de yer aldığı sonradan yazılmış farklı kitap demetleri vardır. Birçok İncil metni ve “Pavlus'un mektupları” gibi çeşitli propogandist dinî metinlerle yayılış macerasına giren Hristiyanlık, çatıştığı zihni, dini, siyasî ve geleneksel yapılarla ilişki içerisinde evrilip dönüşerek yoluna devam etmiştir.

Günümüz Gregoryen Ermeni /Hayk toplumunun Hristiyan oluşu III. yüzyılın sonlarında, Kapadokya etkisiyle ortaya çıkmıştır. Kapadokya'da örgütlenen Hristiyanlık, ilk yıllarda bağlı buldukları Kayseri'de oturan Leons'un şahsında bir merkez kurmuşlardır. Hristiyanlık inançlarını ilk zamanlarda yüzeysel olarak benimseyen halk, bir ara bu dinden vazgeçerek eski dinlerine dönme temayülü göstermiş, fakat Kirkor (Grégoir) Lusavoriç (☉☉☉☉☉ ☉☉☉☉☉☉☉☉) adlı din adamının çabalarıyla bu dönüşler önlenilmeye çalışılmıştır. Kirkor, Güneydoğu Asya' da (Hint- İran –Kafkasya- Doğu Anadolu arasında) etkin olan Saka, Akhun (Eftalit), Kuşhan gibi Turani topluluklarla²⁴ İrani toplulukların oluşturduğu Part (Arsaklı) Surenler (Suren- Bahlav) ailesine mensup Anak'ın oğludur.

Part İmparatorluğu'nun kurucusu olan Arsaklılar, Hazar İç Denizi'nin doğusunda yaşayan Asyatik/Turani Parni kabilesine bağlı sülalelerden biridir. Bu topluluk MÖ, IV. yüzyıl sonlarında İran topraklarına gelmiş, MÖ, 247- MS. 224 arasında egemen olmuşlardır. Bu bölgede meşruiyetleri için eski Ahameniş kralı Artakserkses soyu ile bağları olduğunu iddia etmişler, hatta o dönem kültürünü yaşatma gayretinde olmuşlardır. Aynı iktidar devlet örgütlenmesinde Pers- Selevkos geleneğini örnek almış ve Hellenistik kentlerin daha da gelişmesine çalışmışlardır. Arsaklıların yerine 224'te Sasanilerin gelmesi yalnızca basit bir iktidar değişikliği değildir. Sasani döneminde ortaya çıkan olaylar, eski yarı bağımsız yerel yapılar üzerinde kaotik bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Doğu Anadolu' da çoğunluğu Roma karşısında Arsaklı yönetimini tercih eden kitlelerin her biri, bu dönemde kendi konumlarına göre yeni stratejiler benimsemek durumunda kalmışlardır.²⁵

Tartun Surp Dirdot (Aziz Tiridot) Kilisesi.

Kilise, Kirkor Lusavoriç ve taraftarlarının yıkıp yağmaladıkları İlk Çağ "Barşamin Tapınağı" nun yerine inşa edilmiştir. Bu yıkımı yazan Khorenatsi ve Akatankegos gibi erken Ermeni kaynakları, İlk Çağ Tortan tapınağında fildişi, kristal ve gümüşlerle bezeli bir Barşamin heykelinin olduğunu, altın ve gümüş dolu hazinesi ile arazi ve topraklarının bulunduğunu kaydederler.

Arsaklı Anak, Part/Arsaklı saltanatı sonrasında Ermenistan'da devam eden Küçük Arşaklı kralı ve yakın akrabası olan Khosrov'u (Husrev) öldürmüş olan kişidir. İktidar kavgaları içerisinde Anak ve ailesi katliama uğrayınca, oğlu Kirkor Kayseri'ye götürülmüş ve orada Hristiyan olarak büyütülmüştür.²⁶ Bu saray

Öncelikle, bu yeni dinin (Hristiyanlığın) kültürel ve tarihsel olarak Ermenileşme sürecine giren topluluklar tarafından kabulü ve onların bu dinde otoritelerinin olması, diğer ırkların da Hristiyan olduktan sonra “Ermenileşme”lerine sebep olmuştur. Dolayısıyla Doğu Anadolu’ da genelleme yapılarak “Ermeni” diye adlandırılan toplumdans, homojen bir ırk ve kültürün temsilcisi değil, pek çok etnik zümrelerin tümü kast edilir.

içi katliamdan kurtulanlardan biri de Roma’ya götürülen Khosrov’un oğlu Tiridat’ (Dirtat) dır. Yakın gelecekte bu ikisi, biri siyasî, diğeri dinî lider olarak bölgenin geleceği için ön plana çıkacaklardır.

Kirkor, Anadolu’ da baş ruhani reis Leons tarafından takdis edilerek Doğu Anadolu’nun dinî lideri olarak atanmış, Leons’dan aldığı icazetten sonra başta soylular olmak üzere, yöre halkını takdis etmeye başlamıştır.²⁷ *Lusavoriç* (aydınlatıcı) sıfatıyla taltif edilen Kirkor, bu işin misyonerliğini yapmaları için Orta Anadolu’dan ve hatta Suriye’den din adamları getirtmiştir²⁸. Yirmi yıl süreyle (305 – 325) en büyük ruhani patrik olarak bu dinin yayılmasında emeği geçmiş; Yunanca ve Suryanice İncil ile Partça/Ermenice vaazlarını Erzincan’dan Kaspi (Şirvan) yurduna, Medzbin (Nisibin - Nusaybin)’den Alan (Kafkasların kuzey kesimi) bölgelerine kadar tanıtabilmiştir.

Hristiyanlık, kuzeyde Suşehri’den Bayburt’a, güneyde Diviği’den Bingöl’e kadar olan alanı kaplayan ve merkezî Arziya (Erzincan) olan Hayaşa²⁹ Bölgesi’ndeki kadim inanışlarla karşı karşıya gelmiş, farklı inançlar temelinde yeni toplumsal olaylara neden olmuştur.

Öncelikle, bu yeni dinin(Hristiyanlığın) kültürel ve tarihsel olarak Ermenileşme sürecine giren topluluklar tarafından kabulü ve onların bu dinde otoritelerinin olması, diğer ırkların da Hristiyan olduktan sonra “Ermenileşme”lerine sebep olmuştur. Dolayısıyla Doğu Anadolu’ da

genelleme yapılarak “Ermeni” diye adlandırılan toplumdans, homojen bir ırk ve kültürün temsilcisi değil, pek çok etnik zümrelerin tümü kast edilir.

Arsaklı hükümdarı Tiridat Han, Roma’ya gidip döndüğü sıra, Kirkor Lusavoriç, Doğu Anadolu’nun diğer asilzadeleri gibi O’nun emrine girmiş ve zahitleri arasına katılmıştır. II. Tridat’ın katibi müverrih Agathangelos’un “Patmut’ivn Hayots” adlı

eserinde³⁰ Aziz Kirkor'un Hristiyanlığı bir süre kendi içinde sakladığı ve sonra yayma fırsatını bularak çalıştığı anlatılmaktadır.³¹

Hristiyan Ermeni/Hayk Toplumunun Doğu Anadolu Halkları Üzerindeki Asimilasyon ve Katliamları

Akatankeğos ya da Movses Khorenatsi gibi klasik Hristiyan Ermeni kaynaklarının sözlü geleneksel anlatımları derleyerek verdiği bilgiler, bu dinin bölgede yayılışında Arsaklı (Part) iktidarın önemini göstermektedir. ³² Ayrıca, bu anlatılar Hayaşa coğrafyasında Arşaklı/Part kökenli nüfusun da bulunduğunu ve bu iktidarın varlığı ile demografik yapının iradesi yardımıyla Hristiyanlık anlayışının yayılabilmesinin koşullarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Başta Ermenilere ait

olmak üzere çeşitli kaynaklar, halkların eski inanışlarını korumak adına direnme gösterdiklerini, ancak Ermeni/Hayk toplumu tarafından katledildiklerini ve tapınaklarının yıkıldığını kaydetmişlerdir.

Hristiyanlığın bölgedeki yayılışına ilişkin rivayetlerde, tapınaklarda bazı "iblislerle" savaşıldığı vurgulanır. Bu "iblis" sıfatı, tapınaklarını koruma refleksi gösteren eski dinlere bağlı insanlar için kullanılmıştır. Eski dinlerine bağlı insanları yeni dine ısındırmak için ekonomik araçların da kullanıldığı, "tapınak hazinelerinin yoksul halka dağıtıldığı" biçiminde yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. Pekeriç'deki Mihr tapınağının başına gelenler, Akatankeğos tarafından bu tarzda, yani zenginliğinin yoksullara pay edildiği şeklinde anlatılır.

Doğu Anadolu'nun Hristiyanlaşmasında birinci aktör Kirkor Lusavoriç'tir. O, "Tanrı'nın evi", "Kutsal Haç'ın Merkezi", "Tanrı'nın Oğlunun İndiği Yer" gibi sıfatlarla kutsadığı Eçmiyazin'i (Vagarşabat) merkez yapmıştır. Yakın ailesini ayrıcalıklı ruhban bir sınıf mertebesine çıkarmak için en yüksek dinî görevli statüsüne sahip "katağikos" luğu tesis etmiştir. Bu yapı daha sonra bağımsız bir "Patriklik" niteliği kazanmıştır. Ermeni Eçmiyazin Ana Kilisesi'nin özerk ve bölgesel bir statüye evrilmesi, bunu kabul edilemez bulan diğer ana kiliselerle sorun yaşanmasına neden olmuştur.³³

Başta Ermenilere ait olmak üzere çeşitli kaynaklar, halkların eski inanışlarını korumak adına direnme gösterdiklerini, ancak Ermeni/Hayk toplumu tarafından katledildiklerini ve tapınaklarının yıkıldığını kaydetmişlerdir.

Eçmiyazin Kilisesi'nin bölgede etkin olmasına ivme kazandıran ikinci önemli unsur, başta Tiridat olmak üzere yerel prenslerin ve yöneticilerin Hristiyanlığı tercih etmeleridir. Soylular tarafından bağışlanan gayri menkullerle desteklenen Hristiyanlık, dördüncü yüzyıl başlarında kilise ve manastırlara sahip güçlü bir yapı kazanmıştır.

Merkezi Eşmiyazin olan Ermeni Kilisesi ve Ermeni yönetimi, Eçmiyazin – Kayseri arasındaki bölge ve halkların da kendi egemenlikleri arasında olmaları için özel bir gayret göstermiştir. Bununla ilgili olarak Akatankeğos “Kirkor, orduyu, kralı ve kraliçe Aşkhen'i ve bütün soyluları çağırdı; onları Fırat kıyısına götürdü ve vaftiz etti.. Kral her kiliseye kırsal alanda dört tarla ve kasabalarda yedi mülk verilmesini yazdı.” der.

Kirkor'un ömrünün son yıllarını Kemah yöresinde, o dönemin adlandırılmasıyla Taranağik eyaletindeki Sebuh ve Kohanam dağında “Mane'nin mağarası” nda bir keşiş olarak inzivaya çekildiği söylenir. 325 yılında burada ölmüş, aynı yöredeki Tortan'a defnedilmiştir. Dava arkadaşı, dostu ve siyasî desteğini aldığı Tiridat, kendi mabeyincisiyle iş birliği yapan Sünik beylerinin kurduğu komplo sonucu Erzincan'ın güneyindeki Yegegiats eyaletinde öldürülünce, “genel yas tutulduğu” bir atmosfer içerisinde o da Tortan'a defnedilmiştir. Karadağ'ın güneyinde Fırat ırmağının kuzeyinde yer alan Tortan ile ona yakın Karni köylerinde yıkılan eski tapınakların yerine inşa edilen Meryem Ana ve Lusavoriç adıyla söylenen iki kilise hâla ayaktaadır.

Tordan, toplumda belli bir mevki edinen din adamlarının ilgisi, burada bulunma arzuları ya da buraya defnedilme vasiyetleri sonucu Doğu Anadolu Hristiyanları için giderek önemi artan kutsal bir mekân olduğu anlaşılmaktadır.³⁴

Kemah ve çevresinde Surp Lusoroviç diye anılan dahil bazı manastır ve kiliseler hâlâ bulunmaktadır. Bu kiliselerin büyük çoğunluğu, yıkılan eski tapınakların yerine, bir kısmı ise baskıya maruz bırakılan Hayaşa Hristiyanlarına (Paulikien ve Tulaycılar) ait kiliselerin yerine inşa edilmişlerdir.

Kirkor Lusavoriç Sonrası ve Hayaşa Hristiyanlığı: Kirkor'dan sonraki etkili din adamlarından biri de, yerine geçen oğlu Aristakes'tir. Ermeni Kilisesi'nin önderi Aristages de yine Tridat'la benzer kaderi paylaşmış, o da Sophene (Dzopk) nahiyesinde yine bir yerel yönetici tarafından öldürülmüştür. Bu gelişmeler, Arsaklı sülalesinden gelen siyasî ve dinî önderlere karşı ülke içinde önemli bir muhalefet olduğunu göstermektedir. Eski paganist dinlerine dönme eğilimi taşıyan ve

gerekirse İran- Sasani yönetiminden destek alan bu muhalefete karşı Hristiyan olan Konstantin'in Bizans'ı yeterli korumayı sağlayamamıştır. Buna rağmen, Tridat'ın yerine oğlu II. Küçük Khosrov'un tahta çıkması, Aristages'in yerine de Krigor'un diğer oğlu Vırtanes'in Kilise'nin yeni lideri olması, Arsaklı sülalesinin siyasî ve dinî iki koldan hâlâ iktidarda kalabilecek güçte olduğunu göstermektedir.

Roma, coğrafi olduğu kadar tarihsel ve kültürel anlamda da oldukça uzak olduğu Doğu Anadolu halklarına karşı hep kuşkuyla yaklaşmıştır. Bu bölgenin Hristiyanlaşarak Doğu Roma ile aralarında din bağının olması da yeterli birlikteliği sağlayamamıştır. Diğer taraftan Sasanilerin katı bir Mazdeizm dininde kalmayı tercih etmeleri, ırk, tarih ve kültür bağları olan Doğu Anadolu – İran arasında süregelen müşterekleri giderek zayıflatacaktır. Böylece iki dünya arasında kalan Doğu Anadolu'da Perslikten ve Arsaklılıktan uzaklaşarak kendi yerel halklarıyla vücut bulan bir Ermenileşme, Küçük Armanya olarak da anılan Armanya'nın batısında ise Roma'dan farklı hem Doğu Armanya' ile birebir örtüşmeyen bir *Hayaşa Hristiyanlığı* gelişecektir.

İlk üç konsilden sonra yapılan Kadıköy konsilinde Gregoryen Ermeni Kilisesi İsa'nın insanî tabiatının içinde ilahî tabiatın (Tanrısallığın) kaybolduğunu savunup Ana Kilise ve diğerlerinden kopmuşlar, "monofozist" (tek tabiatçı) sıfatıyla anılmışlardır. Hayaşa Hristiyanları ise daha sonra Paulikien ve Tulaycılıkta ifadesini bulacağı gibi, İsa'yı öncelikle normal bir insan olarak görmeleri, haç ve ikon takıntılarının olmaması, kadim geçmişten gelen geleneksel anlayışları da önemsemeleriyle hem Doğu – Gregoryen (Lusavorçağan) hem batıdaki Ortodokslardan ayrılacaklardır.

Doğu Roma yönetimi, stratejik önem atfettiği alanlarda kendi Ortodoks nüfusun yerleşimine ve Ortodoks manastır ya da kiliseler yapımına ağırlık vermiştir. Satala- Arauraka- Karsaga'dan Kuruçay- Eğin hattına kadar olan yerleşimlerde bulunan ve genellikle belli belirsiz hâle gelen kalıntılardan da bu anlaşılmaktadır. Bu hattın doğu iç kesimlerinde de yer yer Rum Ortodoks köy ve kiliseleri bulunmaktadır. Örneğin Kemah Oğuz Köyü ve Kilisesi, Refahiye'nin eski kiliselerinin büyük çoğunluğu ve XX. yüzyılda hâlâ işlevselliğini sürdüren Kadıköy(Refahiye) Kilisesi bunlar arasındadır. XI. yüzyıl ve sonrasında Rumların birçoğunun bölgeden çekilmesiyle bu binalar bakım görmedikleri, bazıları Ermeni/ Hayk Hristiyanları tarafından Kemah Taşdibi örneğinde olduğu gibi değişime uğratıldıkları ya da Şebinkarahisar'ın hemen güneyindeki Çibossa, Refahiye Pösür, Suşehri merkezinin kuzey mahallindeki Eski Manastır, Tercan-Mans yöresinde Pülk, Zağyeri gibi tümüyle tahrip edilmeleri nedeniyle hemen hemen yok olmuşlardır.

Hristiyanlığın yayıldığı bölgelerdeki değişik dinlerden etkilenecek taraftarlarının farklı görüşlere yakınlaşmaları nedeniyle değişik renklere büründüğü vakidir. Sonraları değişik mezheplerin ortaya çıkmasına yol açacak dinî fonksiyonların ortaya çıkış kaynağı budur. Bunlardan Gnostisizm, kişilerin maddi-manevi bazı saikler aracılığıyla olağanüstü ruh coşkusu içerisinde Tanrı ya da meleklerle konuşabileceği iddiasında bir theosofi (teoloji ve mistisizmden ayrı olarak, sihir yanı da olan bir tür metafizik / tabiatüstü dinî düşünce) dir.

Temelde eski Zerdüş inancında olduğu gibi dualizm (ikilik: akıl-madde, iyi-kötü, vb. ilkelere dayanmak) bulunan bu dinî görüşler, II. ve III. yüzyılda Hristiyan kilisesinin kendi içinde mücadele etmesi gereken iç çelişkisi olarak hep gündemde kalmışlardır.

Hristiyanlığın doğulu çok tanrılı dinler arasında eriyip gitmemesini, çağımızın Hristiyan batılı düşünürlerinden C. Dawson, onun, Doğu kaynaklı olup gizliliklerle dolu bir din veya Roma İmparatorluğu'ndaki gibi sıradan bir inanç olmamasına bağlar. Böyle olması halinde bu dinlerin karşıt kaidelerinin bir araya gelmesi zor olabileceği gibi, hayatîyetinin sonunu hazırlayacak iç çelişkilerden de kurtulması mümkün olmayacaktır. Her şeye rağmen Hristiyanlık, bir teşkilat olarak kendisine cephe alan Paganist Roma ve Sasaniler karşısında din - dünya ilişkisini ayırt edebilen vasfı sayesinde ülkede egemen din olabilmiş, kendini korumaya, kendi özelliği sayesinde muktedir kalmıştır.

Anadolu tanrılarının çeşitli şekillerde Hristiyanlar arasında yaşatılması, kendine özgü ve mezheplerce zengin bir "Anadolu Hristiyanlığı" tezahür ettirmiştir, demek mümkündür. Hatta Doğu Anadolu'da kendi farklılaşmasını sağlam temellere dayayan mezhepler Bizans Devlet Kiliseciliği'ne ve Gregoryenlere karşı halkçı bir tavırla karşı gelmiş ve Justinyan'ın "tek tip inanç" teorisini yıkacak kadar

da kemikleşmiştir. **Ermeni Gregoryen/Hayklar tarafından Hayaşa Hristiyanlarını (Paulikienleri ve Tulaycılar) işkencelere uğratıp katlettiklerini tasvir eden bir resim.** (Kaynak: *Armenian SSR; Armenian Akademy of Sciences IX, Yerevan 1983, s. 141*)

Doğu Anadolu/ Gregoryen Ermeni Hristiyanlığının oluşumunda kilisenin temel literatürüne İran ve Süryani dilinden oldukça çok sayıda kavramlar egemendir. Örneğin papaz yerine *kahana*, keşiş - rahip karşılığı olarak kullanılan *apeğa* Süryaniceden; efendi karşılığı olan *vartabed*, peygamber karşılığı *markare*, melek karşılığı *hureşdag*, İncil karşılığı *avedaran*, manastır karşılığı *vank* kelimeleri İran dilinden gelmez³⁵. Ne var ki, Hayaşa Hristiyanlığına ait doğrudan ve sağlıklı yazılı kayıtlar yok denecek kadar azdır. Yalnızca, 1891'de Ermenistan'a giden C. Conybeara, Eçmiyazın'de Kutsal Sinod Kütüphanesi'nde Paulikien-Tondrak hareketine mensup hristiyanlara ait "The of Truth" (Gerçeğin Anahtarı) un Ermeniceye çevrilmiş el yazması olduğunu tespit etmiştir. Konuya ilişkin araştırmalarını, yorumlarını ve elli üç sayfalık el yazmanın İngilizce çevirisini (Ermence el yazması dahil) 1898'de neşretmiştir.³⁶ Ancak Ermenice kopya edilen metin oldukça tahrip edilerek özgünlüğünden büyük oranda uzaklaştırılmıştır. Örneğin, Ermenice nüshasının kopyasında bile "ve Yaratıcı" diye geçen bir kavramın silinip "Babası" kelimesinin eklentisi gibi bir dizi değiştirme ameliyesi yapılmıştır.³⁷ Bütün bu tahrifatlara rağmen, metnin analizinden hareketle Hayaşa Hristiyanlarının özgün anlayışları yanı sıra buna uygun kendi ıstılahlarının olabildiğinin ipuçlarına varmak mümkün görülmektedir.

Hayaşa coğrafyasında Hristiyan hareketinin geçmişi, bazı bölgelerde tesadüf edilen bu dinle eklemleşen tapınakların özelliğiyle de belli olmaktadır. İmparatorluk tarafından uzun süre illegal görülerek baskı altında tutulan Hristiyanlık, ancak 313 yılında İmparator Konstantin tarafından serbest bırakıldığı zaman, mensuplarının rahat bir nefes alması sağlanabilmiştir. İmparatorluğun geç dönemlerinde, bizzat imparatorlukla organik bağları olan yüksek zümreden kişilere karşı çıkılsa bile, piskoposlara dokunma cesareti gösterilememiştir.

IV. yüzyılda dinî teşkilatlanma, imparatorluğun kurumlarıyla kaynaşırken piskoposlar kişiden kentlere ve kentlerden eyaletlere kadar işleyen bir yönetim biçiminde; adeta "hak savunucusu" rolünü yüklenirler. Hristiyanların giderek sayılarının arttığı eyalet merkezlerinde kurulan metropolitler, yerleşme merkezlerinin din adamlarına hükmetme iradesine sahip olmuşlardır. Bütün bu gelişmeler, geleneksel kültürlerle hem hal olan, siyasallaşan, siyasî- seküler çıkarlar adına Konstantin gibi hükümdarlar tarafından kullanılan Hristiyanlığın ayrıca ruhbanî nitelikli bir sınıflaşmaya doğru gidişinin öyküsüdür.

Armenyalı Gregoryen/Haykların İlk Çağ İnançlarına ve Hayaşa

Hristiyanlığına Karşı Saldırıları

Hristiyanlık öncesinde yerli veya yabancı yeni tanrılar, farklı tapınmalar ve gizem içeren törenler birbiriyle uyuşmasalar da biri diğerini dışlamamış, farklı algı, eğilim ya da ritüeller birlikte var olabilmişlerdir.³⁸ Bölgenin geçmişinde dinî hoşgörüsüzlüğün, dışlayıcılığın ve yıkıcı yobazlığın somut biçimde ortaya çıkışı Aziz Grigor'un (Kirkor Lusavoriç) başını çektiği Hristiyanlığın yayılımı döneminde (MS IV-V. yy.) olmuştur. Hayaşa Bölgesi üzerinde yer alan kadim tapınakların ve Paulikien kiliselerinin yıkımının izleri çeşitli eski yapıların konumundan anlaşıldığı gibi, bizzat Gregoryen/Hayk toplumuna ilişkin ilk yazılı kaynaklar bu süreçleri bire bir teyit etmekte, bir anlamda doğrudan itiraf olunmaktadır.

Başta Vağarşabad'daki Anahit tapınağı olmak üzere, daha sonra Doğu Anadolu ve Erzincan çevresinde bulunan pek çok tapınak giderek güç elde eden bu kitle tarafından yok edilmiş, yerine kendi kiliseleri yapılmıştır. Bu konuda eski Ermeni tarihi yazarları yanı sıra Ermeni kökenli çağdaş bazı tarihçiler de vardır ve kadim tapınakların yıkılıp talan edildiğini, yerine kiliselerin inşa edildiğini belirtmişlerdir.³⁹

XI. Yüzyıl başlarında Tulaycıların geri almak istedikleri Haçköy (Tercan) Paulikien yerleşimi olduğu dönemde Pazmağpür (Bazmağbiwr: Çeşmeler) iken Hayk/Ermenileri tarafından zabt edilmiş, onların (Paulikienlerin) hilafına XI. yy'da Ermeni Kilisesine bağlılığını vurgulamak için anıtsal bir haç dikilmiştir. Dikilen bu haç nedeniyle Haç Köyü olarak anılmaya başlanmıştır. (Aristakes

Lastivert, “Şu anda Gaylaxazut denir, Paxra dağının bir kısmında, Bazmaghbiwr (Çeşmeler) adlı inşa edilmiş eski ve harikulade bir köy vardı. Köyün adı dikilen bu haç nedeniyle Xach (“Haç”), olarak değiştirildi”. Badmutyun/ 23)

Hristiyan Ermenilerce üretilen eserler içerisinde Hristiyanlık öncesi Ermeni tarihi ve kültürüne ilişkin en zengin olanı Movses H’orenatsi’nin *Hayots Patmut’ivn`* (HayklarınTarihi) isimli eseridir. Üç kitap (bölüm) halinde günümüze ulaşmıştır. Eser başlangıcından 440’ lı yılların başlarına kadarki süreci anlatmaktadır. H’orenatsi, kendisini Aziz Mesrop Maştotz ve Aziz Sahak’ın öğrencileri arasında göstermiştir. H’orenatsi’nin eseri Putperest Ermeniler hakkında da önemli bir kaynaktır.⁴⁰

H’orenatsi’nin kaynakları arasında belirttiği Agat’angeğos’un *Patmut’ivn` Hayots`* (HayklarınTarihi) isimli eseri pagan Ermenilerle ilgili temel eserlerin başında gelir. Kendisini Kral Tridat’ın tarihçisi olarak tanıtan Agat’angeğos, Haykların ve bölgedeki halkların Hristiyanlığı kabulünü, yani din değiştirme süreçlerini Aziz Grigor merkezli olarak anlatır. Bölgedeki pagan tanrılarıyla ilgili en detaylı bilgiler onun eserinde yer alır. Bu kaynağın verdiği bilgiye göre; Grigor tapınakların yıkımına önce Erez Anahit tapınağıyla başlar. Daha sonra nehirden karşıya geçerek Til kasabasındaki Nane tapınağını yıkar ve talan ederler. Yıkım ve talana doymayan bu kitle Bagayariç’teki Mihr tapınağını (Tercan’da) yıkmaya gider. Sırasıyla Tordan’ da Barşamin, Ani’de Aramazd, Erez’de Anahit, Til’de Nane, Bagayariç’te Mihr tapınakları büsbütün bu yıkımlara uğrar.⁴¹ Yine Agat’angeğos’ un verdiği bilgiye göre (CIX/8-12) tanrıça Nane’nin Til tapınağı ile Erez Anahit tapınağının hazineleri gasp edilip birleştirilerek topraklarıyla birlikte kilisenin yandaşlarına vakfedilmiştir.

Ojunlu John’un risalesinde Doğu Anadolu’nun kuzey doğusuna sürülen Ortodoks Kilisesi’nden bazı ikonoklastların da Paulikienlere katıldığını yazar.⁴² Bu bilgi XII. Yüzyıl Ermeni tarihçisi Ani’li Samuel tarafından da doğrulanır. Buradan hareketle, Paulikien hareketin daha ilk ortaya çıkışından itibaren bölgede yayılma kudretini gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak, Kuzeydoğu Doğu Anadolu merkezli Ermeni Kilisesi’nin Paulikienlere saldırıları kesintisiz devam etmiş, Nerses’ten sonra Ermeni Katholikus Elias (703-717) zamanında ve sonrasında “yasa dışı” ilan edilen Paulikienler (Ermenilerin *Payl-i keanklar* veya *Paflıkyanlar* , Arapların ise *El-Baylıkâni* veya *El- Bayâlika* diye andıkları) sürekli baskılara uğramışlardır.⁴³ Nitekim, Ojunlu John’un onların “ülkenin çeşitli bölgelerinde saklandılar” ifadesi, Paulikienlere yapılan saldırıların fiili şiddet seviyesinde olduğunu göstermektedir.

Kanlıtaş(Refahiye) yerleşiminin kuzey batısında bulunan Paulikien tapınak / kilise binası duvar kalıntısı.

Başta Ermeni Kilisesi mensuplarına ait kaynaklar olmak üzere, Paulikien harekete karşı yapılanlar kayıtlıdır. Konstantin-Silvanus'un Şebinkarahisar tarafına (Cibossa' ya) gidişinin en önemli nedenleri arasında onun baskılara maruz kalmış olduğunu göstermektedir. Bu durum Bizans Ortodoks Kilisesi'nin Paulikienlere karşı tolerans gösterdikleri anlamına gelmese de Şebinkarahisar ve çevresindeki dinî-düşünce atmosferinin görece uygun olduğunu göstermektedir.

Kendinî Ortodoks/Bizans Hristiyanlığından ayrı ilkelerle tanımlayan anlayış, yüzyılın yarısında Paulikien mezhebinin kurulmasında çekirdek rolü oynamıştır. Merkezi önce Mans ve Niksar daha sonra Tephrike (Divriği) olan Paulikienler, Araplardan aldığı destekle tahkim ettikleri dağlık alanlardan Bizans İmparatorluğu'na karşı iki yüzyıl, militanca bir direniş göstermişlerdir.⁴⁴

Bizans VI. yüzyılda Erken Hristiyan adı verdiğimiz bir üsluba henüz erişmişken, çoğunluğu ikonolara (dinî resim veya figürlere) karşı olan Hayaşa Bölgesi halkı çok daha öncesinde kendilerine özgü bir üslup ortaya koymuştur. Bölgede özellikle dinî mimaride, bu özgünlüğü görmek mümkündür.

Bizans'ın Konumu, Yapılan Koğuştırmalar, Kısımlar ve Arguvan'a Göçen Paulikien Astatoy'ler. Bizans tarihçileri Leon III'ün yönetiminden (717-741) başlayıp 802 yılına kadar geçen süreyi "Suriye Sülâlesi Dönemi" yanı sıra "İkonoklast/tasvir kırıclık Dönemi" olarak adlandıırırlar. İmpator Konstantin V' in de ikonoklast olduğu bilinmektedir. 754'te Yedinci Ekümenik Konseyi toplamış, tüm Hristiyan Kilisesi'ni bu inançta birleştirmek için Ortodoksluğun ilkesinin ikonoklast öğreti

olduğunu ilan ettirmiştir. Ancak bu toplantıya Bizans dışından katılan olmadığı için ekümenik statüsü ve ikonoklast ilanı kadük kalmıştır.⁴⁵ İmparator Leon IV'ün kısa süren saltanatı (775-780) sonrasında Constantin V'in vekili olarak İmparatoriçe İrene 787'de İkinci İznik Konsülü'nü toplamış, ikonoklast ilkeleri fesh edip tasvir kültürünün kabulünün kararını aldirmiştir. Bu karar Doğu ve Batı Kiliseleri tarafından kabul görmüştür.

Sergius, İmparatoriçe İrene zamanında (797-802) didaskalos olmuştur. İrene ve Patrik Nikephorus (802-811) zamanında Paulikienlerin yasallığı devam etmiştir. Merkezini Şebinkarahisar'dan Niksar (Neocaesarea) yakınındaki Kinokhoryon (Cynochorion)'u taşıyan Sergius, Paulikien kiliselere dinî içerikli mektuplar yazmasının yanı sıra bu yerde Laodicea adıyla bir kilise kurmuştur.

Bizans yönetimi ve Ortodoks Patrikliği, Paulikienler hakkında hep kuşku duymuşlardır. İmparatorluğun dinî ve siyasî politikalarına karşı çıktıkları için dağıtılan bazı askeri birimlere mensup kimselerin Paulikienlere katılması bu kuşkuları artırmıştır. Hatta İstanbul'da yönetim karşıtı hareketlere Paulikienlerin de karıştığı düşüncesi egemen olmuştur. Patrik Nikephorus, İmparator Michael Rangabe'ı (811-813) Paulikienlerin "dualist" olduğuna ve idam edilmeleri gerektiğine ikna etmeyi başarmıştır. Böylece Paulikienler için zor bir dönem başlamıştır. Ancak çok daha kötüsü, Michael'in halefi Ermeni Leon'un tahta çıkışı olmuştur.

Ermeni Leon (813-820) daha önce Anadolu theması strategos'u (ordu komutanı) olmuştur.⁴⁶ Doğu Ermenisi ya da Ermenileşmiş Gnuni ailesine mensup olan Leo'un sülalesi, Doğu Anadolu'da o dönemde gerçek güç sahibi Bagradit hanedanıyla bağlantılıydı.⁴⁷ Michael'in aksine ikonoklast olan Leon, İkinci İznik Konsülü kararlarını geçersiz ilan edip ikonoklazmı yeniden güncelleştirmiştir. Ne var ki, Paulikienlerin de ikona karşıtı olmalarını bilmesine rağmen, onlar için çıkarılan ölüm cezasını geri çekmemiştir. Bu durum, Doğu Ermeni etnik yapısının ve Ermeni Kilisesi'nin Hayaşa bölgesi halkına olan kininin ap açık göstergelerinden biridir. Ayrıca, bölge halkının neden doğuyu değil de Bizans topraklarını tercih etmelerini anlamak da kolaylaşmaktadır. Diğer taraftan Leon'a rağmen, etnik fanatizmden uzak vicdan sahipleri Leon'un tavrına karşı olmakla birlikte çaresiz kalmışlardır. Örneğin kendisi bir ikonoklast karşıtı olmakla birlikte Stodiumlu St. Theodore'a heretiklikle ilgili kanunların zorlama olduğunu ifade etmiş, Paulikienlere verilen ölüm cezasına şiddetle karşı çıkmıştır. Onun bu muhalefet girişimi sürgün edilmesine neden olmuştur.⁴⁸ Yine, bu ölümlere karşı çıktığı için Peleceteli St. Macarius da Paulikien bir grupla birlikte ölüm cezasına çarptırılmıştır.⁴⁹ Dönemin tanıkları Ermeni Leon'u "yerde sürünen bir yılan" olarak tanımladıkları gibi onun zamanını "kış"a yahut

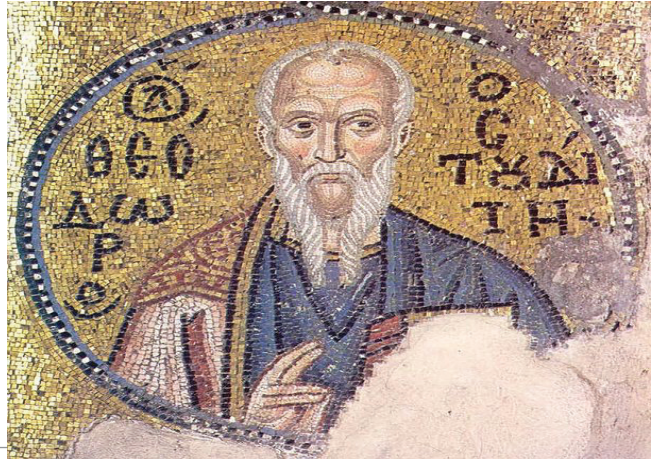
Dönemin kaynakları ve tarihçilerin tespitinden çıkan sonuçta göre; Hayaşa Bölgesi ve bu bölgenin kuzey doğusunda yer alan Şebinkarahisar- Niksar çevresi Paulikien Hristiyan kitleleri Bizans ve Ermenistan Kuşatması altında sistematik olarak yok edilmeye başlanmışlardır. Sicilyalı Peter, Leon'un uygulamalarını şu şekilde aktarır: Roma İmparatorluğu'nun her yerine adamlar gönderip bu bozuk inanca katılanların öldürülmesini emretti" (175). "İmparatorun emri Ermenistan'a, Niksar piskoposu Thomas'a, exarch (vali-manastırların yetkilisi) olan Paracondacus'a ulaştı. Bu kişiler imparatorun emrini uygulayarak ölümü hak ettikleri (!) ve yıkıma klavuzluk ettikleri gerekçesiyle, bulduklarını öldürdüler (176).

"yoğun bir sis"e benzetmişlerdir.⁵⁰

Dönemin kaynakları ve tarihçilerin tespitinden çıkan sonuca göre; Hayaşa Bölgesi ve bu bölgenin kuzey doğusunda yer alan Şebinkarahisar- Niksar çevresi Paulikien Hristiyan kitleleri Bizans ve Ermenistan Kuşatması altında sistematik olarak yok edilmeye başlanmışlardır. Sicilyalı Peter, Leon'un uygulamalarını şu şekilde aktarır:

" Roma İmparatorluğu'nun her yerine adamlar gönderip bu bozuk inanca katılanların öldürülmesini emretti" (175). "İmparatorun emri Ermenistan'a, Niksar piskoposu Thomas'a, exarch (vali-manastırların yetkilisi) olan Paracondacus'a ulaştı. Bu kişiler imparatorun emrini uygulayarak ölümü hak ettikleri (!) ve yıkıma klavuzluk ettikleri gerekçesiyle, bulduklarını öldürdüler (176).

Kendisi ikonoklazm karşıtı olmakla birlikte, Paulikienler hakkındaki kanunların zorlama olduğunu söyleyen, onların öldürülmesine ve sistematik olarak yok edilmelerine karşı çıkan St.Theodore. (XI. Yy. a ait mozaik. Nea Manastırı-Sakız Adası)

Niksar başpiskoposu Thomas, Paracondakus'un yardım ve desteğiyle Paulikien kıyımının öncülüğünü yapmış, birçok Paulikien tutuklanıp idam edilmiştir. Yapılan kıyımlar karşısında Paulikien Laodicea Kilisesi'nin bazı üyeleri, katliamın öncüsü Thomas'ı öldürerek oç alırlar. Daha önce (750'lerde) bir kısmı İmparatorluk tarafından Bulgar saldırılarına karşı savaşınlar diye Trakya'ya gönderilen Hayaşa-Niksar Hristiyanları altmış yıl sonra kendi yaşadıkları topraklarda hayatta kalma mücadelesi verirler.

Thomas'ı öldürenlere, daha sonra Paulikienlerin askeri kanadına Sergius'un müritleri tarafından *astatoiler* (yurtsuz gezenler) denmiştir.

İmparator Ermeni Leon'un Paulikienlerin yok edilmesine ilişkin emri Anadolu ve Ermenistan'da uygulanması, bu kitlenin batı, kuzey ve doğudan kuşatılması anlamına gelmektedir. Yapabilecekleri tek şey güneye, yani o yıllarda Müslümanların kontrolünde olan Malatya yönüne gitmektir.

Araplar tarafından alınan Malatya, "Sugûrü'l-Cezire"nin askerî merkezi hâline getirilmişti.⁵¹ Ancak, Belazuri'nin verdiği bilgilerden de anlaşıldığı üzere, Muaviye zamanında alınan kent Emevî döneminde Araplarla Bizans arasında el değiştirmiş, bu süreçte yer yer tahribat görmüştür. Abbasiler döneminde, özellikle Harun Reşid zamanında (786-809) "El-Avasım" adıyla oluşturulan ve Bizans'a karşı savunmaya yönelik idarî bölgenin merkezi yapılmıştır.⁵² O dönemde Malatya; Horasan'dan gelen Türklerin yerleştiği, bazılarının Adana, Tarsus ve Maraş gibi yerlere nakledildiği bir merkez olma özelliğine de sahiptir. Arap- Bizans mücadeleleri sırasında yaşanan olaylar, hayatı menkibelere konu olan Battal Gazi, Bizanslılar arasında Akritas gibi bazı şahsiyetler ortaya çıkarmıştır.⁵³

Karbeas ve Divriği Paulikienleri: Bizans İmparatoru Theophilu'un 842 yılında ölümü üzerine, iktidar (Michael II'in vekili olarak) dul karısı Theodora'nın eline geçmiştir. Döneminde II. İznik Konsülü kararları yeniden yürürlüğe konmuş, Patrik Methodius 844'ten geçerli olmak üzere "lanetlenmiş heretikler"i kapsayan bir liste çıkarmıştır. Heretik addedilenler için çıkarılan ölüm yarası ülkede tavizsiz uygulanmıştır. Bu süreçte yine çok sayıda Paulikien katledilmiş, birçok Paulikien Trakya'ya tehirci zorlanmıştır.⁵⁴ Öldürülenler arasında Anatolikon themasının önemli bir görevlisi olan Carbeas'ın babası da vardır.

Babası öldürülen Carbeas, yanında beş bin kadar Paulikienle birlikte ayaklanmış, İmparatorluğun güçleri karşısında Arguvan'a gitmiştir (843/4).

Divriği, Bizans ve Doğudaki Ermenilerden zulüm ve baskı gören Paulikienler için kaçıp sığınabilecekleri önemli bir yer hâline gelmiştir. Hatta Paulikien olmayan, ancak her iki kilisenin (Bizans ve Ermeni) ilkelerini benimsemeyen veya etnik asimilasyona karşı çıkan kimseler için de kurtuluş kapısı olduğu, Carbeas'ın onlara rahat yaşayabilecekleri imkânlar sağladığı söylenir.

O yıl içinde Şebinkarahisar'da bulunan diğer Paulikienler arasından bazı kimseler vali Callitus'u Kaçırıp Carbeas'a kaçırdıkları da kayıtlara geçen olaylardandır.⁵⁵ Carbeas ve Paulikien savaşçılar Malatya Emirliğinin emrinde Bizans'a ve Doğuda Ermenilere karşı uzun yıllar Türk ve Arap askerlerle birlikte mücadele etmişlerdir.

Divriği, Bizans'asınırolmaklabirlikteŞebinkarahisar, Hayaşa bölgesi ve Arguvan üçgeni arasında, doğal yapısı savunmaya elverişli stratejik bir merkezdir. Büyük ihtimalle Sergius'un liderliğinden itibaren burayı yurt tutan Paulikienler tarafından tahkim edilmekteydi. Carbeas'a bağlı savaşçı kitleler 856 yılına doğru bu kaleye yerleşmişler, 863 yılında şehit olana kadar Malatya Emiri Ömer bin Abdullah el-Akta'nın emrinde batıda ve doğuda yapılan savaşlara katılmışlardır.⁵⁶ S. Peter, Carbeas'ın Pontus içlerine kadar akınlar yaptığını, Divriği'nin Pontos ve Ermenistan'a yakınlığının avantajlarını kullandığını yazar (184). Bu avantajın hem akınlar düzenlemek hem de Şebinkarahisar ve Hayaşa tarafındaki Paulikienlerle ilişkilerin sürdürülmesi yönünde olduğu anlaşılmaktadır.

Divriği, Bizans ve Doğudaki Ermenilerden zulüm ve baskı gören Paulikienler için kaçıp sığınabilecekleri önemli bir yer hâline gelmiştir. Hatta Paulikien olmayan, ancak her iki kilisenin

(Bizans ve Ermeni) ilkelerini benimsemeyen veya etnik asimilasyona karşı çıkan kimseler için de kurtuluş kapısı olduğu, Carbeas'ın onlara rahat yaşayabilecekleri imkânlar sağladığı söylenir.⁵⁷

Carbeas'ın Michael III'ün Pavlikenlere karşı düzenlediği bir seferde Malakopea diye bir yerde Lalakaon savaşı öncesinde Emir Ömer ile birlikte öldürülüşünden sonra yerine Chrysocheires geçmiştir. Sergius'un hayatta kalan iki müridi Basileius ve Zosimus ise bu süreçte dinî liderliklerini devam ettirmişlerdir. 867 yılında İstanbul' da meydana gelen saray içi ayaklanmayı fırsat bilen Chrysocheires pek çok şehri yakıp yıkarak Efes'e kadar ilerlemiş ve pek çok Ortodoksla din adamını

tutsak almıştır (868-870).

868 yılında III. Michael'ı öldürüp başa geçen İmparator Makedon I. Basil, Sicilyalı Peter'i (Peturs Siculu) tutsak değişiminde görevlendirmiştir. Paulikienlerin yanında kaldığı dokuz ayda edindiği izlenimleri *History of the empty and vain heresy of the Manichæans, otherwise called Paulicians* (Boş ve sapkın Maniheistlerin tarihi: nam-ı diğer Pavlikenlerin Tarihi) adıyla kaleme almıştır.

Bizans ordusu 870 senesine doğru önce Divriği'ye saldırmış daha sonra Şebinkarhisar themalarının askeri güçleriyle birlikte Fırat - Arsinos arasına kadar inmiştir. Bizanslı güçlerin kararlı yürüyüşü ve saldırılar karşısında Ömer bin Abdullah'a bağlı kuvvetler Malatya'da bozguna uğramıştır. İmparator'un 877, 881 - 883 senelerinde yapılan seferler, genel olarak Araplar'ın aleyhine olmuştur. Bu arada Divriği, Zebèra, Samosete alınmış; Maraş ve Tarsus üzerine de akınlar olmuştur.⁵⁸

E. Honigmann'ın Kudama'ya dayanarak verdiği bilgiye göre, Bizans'ın Doğu Anadolu'daki varlıklarından hoşlanmamakla birlikte, Tercan'daki Tuzla suyu yakınlarında bulunan Mananalis bölgesi Paulikanlarının Araplara karşı Bizanslılara yardım etmeleri ve Bizans'ın doğudaki başarılarına önemli katkı sağlamaları ise ilginç bir ayrıntıdır.⁵⁹ Sicilyalı Peter tutsak değişiminde başarılı olsa da Paulikienlerin onun aracılığıyla Bizans'a teklif ettikleri barış antlaşmaları kabul edilmemiş, Bizans - Paulikien mücadelesi devam etmiştir. İmparator I. Basil, Paulikien Devleti'ni ortadan kaldırmış ve o bölgede hayatta kalanların bir kısmı Suriye ve Erzincan yöresine kaçabilmiştir. 872'deki bir olayda öldürülen Chrysocheires'in başı kesilerek İmparatora götürülmüştür.

Gücü kırılan ve Divriği dışındaki egemenlik alanlarını tümüyle kaybeden Pavlikenlerin pek çoğu Trakya bölgesine sürülmüştür.⁶⁰ Tehcire tabi tutulan Paulikienlerin bir kısmı da İtalya'nın güneyindeki çeşitli sahalara yerleştirilmişlerdir.⁶¹

878'de Divriği'de meydana gelen deprem bu kale-kentte de sonun başlangıcı olmuştur. Chrysocheires'in sağlığında güvendiği damadı Diaconitzes emrindeki bir Paulikien savaşçı grubuyla 885 yılından itibaren Bizans'a hizmet etmiş, daha sonra İmparator Leo IV (886- 912) tarafından Ortodoksluğa döndürülmüştür.

İmparator VI. Leon (886 - 912) ve oğlu VII. Constantinos (913 - 959) dönemlerinde uzun süreli Arap Bizans mücadeleleri olmuştur. Bu mücadeleler, ara yerde kalan Doğu Ermeni kiliselerine bağlı topluluklar arasında dinî ve toplumsal birliğin pekişmesine ortam hazırlamıştır. Buna rağmen Ermeni kiliselerine karşı sürekli aykırı dinî temayülleri olan ve mücadele eden Hayaşa Hristiyanları, ancak

Hayk toplumunun Hristiyanlık sonrası eskiye yönelik yıkıcı niteliği tapınaklarla sınırlı değildir. Birçok Urartu yapısı ve kitabesi kilise ve mezarların inşası için kullanılmış ve bu süreçte tümüyle ya da kısmen tahrip edilmiş veya yok edilmiştir.

köylerde azınlık olarak silik bir hayat sürdürmeye çalışmışlar hatta zaman zaman Ermeni Merkez Kiliseleri'nin temel sorunu olarak gündemde olmayı başarmışlardır.

Van'ın kuzey ve güneyinde Arzunili Kagit ve Kurken adlı şahıslardan birincisi bölgedeki Arap emiriyle işbirliği yaparak (908), Doğu Anadolu'nun batı kesimindeki kalelerde Araplara karşı ayaklanan Sempat'ın öldürülmesinde yardımcı olmuştur.

Sempat'dan sonra gelen Aşot, Araplarla ve kendinî istemeyen Hayaşa Hristiyanlarıyla sürekli mücadele etmiş, Bizans İmparatoru VII. Constantinos'dan yardım istemiştir. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen İmparator, General Kurkuas'ı Doğu Anadolu'ya istilasına gönderir. Araplara karşı başarılı olan Kurkuas, 927 - 928'de Erzincan, Erzurum ve Malatya'yı (934) almıştır.

X. yüzyıl kaynaklarında tarif edilen Bizans - Arap sınırı Malatya - Sumaysat (Şimşat) arasında uzanmaktadır. Kemah' ve Zibatra, Bizans'ın egemenlik alanı içerisindedir.⁶²

Hayk toplumunun Hristiyanlık sonrası eskiye yönelik yıkıcı niteliği tapınaklarla sınırlı değildir. Birçok Urartu yapısı ve kitabesi kilise ve mezarların inşası için kullanılmış ve bu süreçte tümüyle ya da kısmen tahrip edilmiş veya yok edilmiştir.⁶³ Kadim eserlerin tahribatı veya yok edilmesinin sorumlularını yalnızca ilk Hayk/Ermeni Hristiyanlar (Ermeni/Gregoryen Doğu Kilisesi) değildir. XIX. Yüzyıl sonunda bölgeye gelen Batılı Rahip Faber gibi eser toplama hırsına kapılmış kimseler yüzünden, bölge tarihinin anlaşılmasını sağlayacak belgelerin birçoğu yeterince değerlendirilememiş veya bunlardan mahrum olunmuştur. Buna karşın, Hristiyanlığın Doğu Anadolu'da yayılıp yaygınlaşmasıyla farklı etnik toplulukların yeni oluşan "Hristiyan Ermeni" bütününe girmesi uzun zaman da olsa çoğunluğu teşkil eden yerel halkla kaynaşık kısmen "yıkıcılıktan yapıcılığa evrilen" bir Ermenileşme süreciyle sonuçlanmıştır.

Farklı kimliklerin melezleşmesiyle vücut bulan Hristiyan Ermeni/Hayk toplumuna mensup bazı aileler yalnızca bölgede değil İstanbul gibi metropollerdeki

inşa etkinliklerine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ne var ki XX. yüzyıl başında bazı ırkçı-fanatik “Ermenici Ermeniler” bu ülkede Müslümanlarla yüzyıllardır birlikte yaşamının hilafına MS V. Yüzyıl yıkıcı ve katledici Hayk Hristiyanlığını tekrar dirilme çabasına girmişlerdir.

Paulikienler ve Peçenekler; İki Asyatik/ Turani Halkın Balkanlardaki Buluşması ve İşbirliği

Tarafsızlığı ve bilimselliğiyle bilinen Hamilton’ların ilgili çalışmasında: “Divriği’nin düşmesinden sonra Paulikien Kilisesi örgütüyle ilgili bir şey bilinmemektedir. Her ne kadar organize bir yapıları olmasa da parça parça yapılan toplantılarla ortak inanç ve birlik duygusu ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Divriği’nin işgalinden sonra imparatorlukta yaşayan Paulikienlere yapılan zulüm sona ermiş gibi görünmüyor”.⁶⁴ denilmektedir. Bizans yetkilileri bazen Ortodoks vaftizini kabul etmeleri için ılımlı yollar da denemişlerdir. Hayaşa Hristiyanlığının etkisi X. yüzyıl süresince ve XI. yüzyıl başlarında Anadolu’ya yayılmaları devam etmiş ve Avkhat (Euchaita’da), Milet ve Efes yakınlarındaki köylerde de görülmüşlerdir.

970’e gelindiğinde Bizans, doğu sınırını Yukarı Fırat (Hayaşa yöresi/Yukarı Ülke) ve Kuzey Suriye’ye kadar bu bölgede yaşayan Paulikienleri de kontrol altına alır. ⁶⁵ Antakya Patriği Theodore II (970-76) John I Tzimisces’i (969-76) kendilerine göre heretik(sapkın) saydıkları Hayaşa Hristiyanlarını yani Paulikienleri doğu bölgelerinden kovmaya ikna eder. İmparator, 975’te büyük miktarda Paulikieni Plovdiv’e (Philippopolis. Balkanlarda, bugünkü Filibe) yerleştirir. Bu da Balkanlarda Paulikien varlığını güçlendirmiştir. Ancak, Bizans’ın (Doğu Anadolu’nun batısı ve Kuzey Suriye’deki) egemenliğine rağmen bazı Paulikienler en azından XII. yüzyıl başlarına kadar Müslümanların yönetiminde yaşamaya devam etmişlerdir. Çünkü batılı yazarların çoğuna göre bunlar, Müslüman ordularında gruplar kurmuş ve I.

Farklı kimliklerin melezleşmesiyle vücut bulan Hristiyan Ermeni/ Hayk toplumuna mensup bazı aileler yalnızca bölgede değil İstanbul gibi metropollerdeki inşa etkinliklerine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ne var ki XX. yüzyıl başında bazı ırkçı-fanatik “Ermenici Ermeniler” bu ülkede Müslümanlarla yüzyıllardır birlikte yaşamının hilafına MS V. Yüzyıl yıkıcı ve katledici Hayk Hristiyanlığını tekrar dirilme çabasına girmişlerdir.

Haçlı Seferi'nde çarpışmışlardır.

Kaynaklarda, 975'ten sonra Balkan Paulikienleri Ortodoks inançlarına ters düşmelerine rağmen kraliyet ordularında görev alan, iyi savaşan adanlar kendi toplulukları içinde yaşamaktan da memnun görünüyorlardı".⁶⁶

Hayaşa Bölgesi ve çevresinden ya da zaman zaman dağıldıkları Anadolu'nun çeşitli yörelerinden Balkanlara sürülen Paulikienler sürekli olarak Bizans'ın siyasî ve dinî denetiminde tutulmaya çalışılmışlardır. Koşulların gereği yer yer Bizans ordusu içerisinde birlik ya da alay olarak savaşlarda kullanılmışlardır. Bütün bunlara rağmen, "Paulikienler kendilerini Bizans'ın tebaası olmaktan çok müttefik statüsünde görmüşlerdir".⁶⁷

Peçenekler, Batı Göktürk Devleti içerisinde yer alan Türk boylarından biridir.⁶⁸ Kaşgarlı Mahmut onların Oğuz boyları arasında olduğunu kaydeder.⁶⁹ Batı Göktürk Devleti'nin çöküşü sonrası batıya göç eden Türk kitleleri arasında yer alan Peçeneklerin Bizans'la ilk ilişkileri ticarî alanda olmuştur. 1036 yılı ve sonrasında Peçenekler ve Bizans Tuna ırmağının sınırında komşu olurlar. Onlarla iyi geçinmek için gayret eden Bizans, Balkan içlerine giren Peçeneklere (Grekçe Patzinaklara) Tuna'nın güneyindeki bazı alanlarda yerleşmelerini sağlamış, hatta Bizans ordusunda -onları görevlendirmiştir. Peçeneklerle Paulikienler arasındaki ilk karşılaşmalar İmparator Constantine IX (1042- 1055) zamanın tekabül etmektedir.

Ordu içinde hizmet etmelerine rağmen, Bizansla Peçenekler arasında yer yer irili ufaklı çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalarda zaman zaman Paulikienlerin Peçeneklere destek oldukları bilinmektedir.⁷⁰ Peçenek- Bizans arasındaki çatışmaların şiddetlendiği I. İmparator Aleksios (1081-1118) Normanlar üzerine seferdeyken, ordu içerisindeki iki bin kadar Paulikien, liderleri Xantas ve Couleon'un emrinde savaşın sonucunu beklemeden evlerine dönmüşlerdir. 1083 yılında yapılan Bizans- Norman savaşında ve baş gösteren Kuman Türkleri tehlikesi karşısında Aleksios'un Paulikienleri yanına çekme girişimi devam etmiş, ancak bunda tümüyle başarılı olamamıştır.⁷¹ Bunun üzerine Paulikienleri bitirmek isteyen İmparator onların Ortodoks olmalarını ister. Karşı çıkılınca da cezaya uğratılıp liderleri tutsak edilmiş ve evlerinden atılmışlardır. Dahası, Haçlı Seferleri sırasında da yalnızca Müslümanlar değil, Paulikienler de görüldükleri yerde ezilmeye ve yok edilmeye çalışılmıştır. İttifakın bir üyesi olmak adına İstanbul'a giden Tarento kontu Bohemond'a bağlı askerlerin, Makedonya'daki Kastoria'dan Vardar ırmağı yönünde giderken, yürüyüş güzergâhları yakınında bir Paulikien köyü olduğunu öğrenir öğrenmez, buraya saldırıp evleri içindeki insanlarla birlikte diri diri yakmaktan

imtina etmemeleri⁷², aynı vahşeti 1205' te Frank Şövalyesi Renier de Trit tarafından Palegonia' da gerçekleştirmesi yapılan vahşetin örnekleri arasındadır.

Aleksî Commenos'un kızı Anna Commena babası döneminin olaylarını kayda aldığı metinlerde, ayaklanan Paulikienlerle (Maniheis olarak zikredilirler), Bogomiller arasındaki bağları ve onların Peçenek Türkleriyle (metinde Scythian/İskitler) olan yakın ilişkileri hakkında ayrıntılar bulunmaktadır.⁷³

İmparatorluğun baskısına karşı en önemli tepki, Paulikienlikten Ortodoksluğa dönen ve imparatorluğun güvenilir görevlilerinden olan (ordu komutanı) Traulus'tan gelmiştir. Ayaklanma gerekçelerinin başında, kendi kız kardeşi dahil cemaatın evsiz-yurtsuz bırakılmasıdır. Peçeneklerle anlaşan, hatta bir Peçenek soylusunun kızıyla evlenen Traulus, Filibe yakınlarındaki Belyatovo kalesini ele geçirmeyi başarmıştır. Anna Commena'nın verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre; Anadolu'dan (Hayaşa ve çevresinden) giden Paulikienler hatta yine bu yöre kökenli Bogomiller ile Peçenekler iş birliği içerisinde Filibe'nin tüm çevresine egemen olmuş, yöre nüfusunun yoğunluğu bu kitlelerden oluşmuştur.⁷⁴

Paulikienleri kendi safları içinde tutmak isteyen İmparatorluk, onları Ortodoksluğa özendirmek için bazen de oldukça cömert davranmıştır. Verilen hediyeler dışında, onlar için Filibe yakınlarında, Eurus (Meriç) ırmağı karşı kıyısında Alexiopolis (Neocastron) adıyla yeni bir kasaba dahi yapılmış, tarla, bağ, bostan ve gayri menkuller bağışlanmıştır.

Malazgirt Savaşı ve Hayaşalılar

X. yüzyılda gelişen olaylardan biri de, Doğu Anadolu'ya Oğuz Türklerinin göçüdür. 960'larda iki bin çadırılık bir topluluğun bölgenin doğu kesimlerinde yurt tuttuğu tahmin edilmektedir. Yine, Dokak oğlu Selçuk'un kabilesi bir ara Seyhan suyunun aşağılarına kadar inmiştir. Diğer taraftan Bizans generali II. Nikiforas Fokas da Halep'e kadar ilerleyerek durumu kendi kontrolleri altına almaya çalışmıştır. İmparator İonîs Çimiskis zamanında Mezopotamya ve Suriye'nin Bizans egemenliğine alındığını görüyoruz (974 / 975).

Vasilios Vulgaroktan (II. Basil) ve VIII. Konstantinos ikilisinin idaresi sırasında Bordas Kokas'ın 989'daki ayaklanması ülkede yeni bir kaosa neden olur. Kokas, bütün Anadolu'yu zapt etmek arzu, cüret ve gücünü gösterir. Ancak, istila hareketlerinin disiplinsiz askerler tarafından yapılmaya çalışılması, Kokas'ın İmparator Vasilios'a

karşısındaki yenilgisiyle sonuçlanır. İmparator'un Kafkas seferi esnasında Doğu Anadolu'nun bir kısmını da Bizans ülkesine katması, onun saltanatında elde ettiği son zaferdir. Trabzon'da bulunduğu bir sıra, Ermeni prenslerinden Yohannes - Smbat (Senekerim), kendi hükmü altında şartlara bağlı olarak bulundurduğu Kuzeydoğu Doğu Anadolu'nun merkezi olan Ani(Kars)'nin anahtarlarını O'na teslim ettiği bilinmektedir.⁷⁵

XI. yüzyıl başlarında Arap dünyasında siyasal birliğin sarsıldığı, artan toplumsal ve ekonomik sorunlar yanı sıra askeri alanlarda da gerilemeye başlandığı görülmektedir. Anadolu'da Arap etkinliğinin tamamen yok olduğu bir sırada Selçuklu Türkleri tarih sahnesine çıkmışlardır. Tuğrul Bey'in 1038'de ve 1040'de Dandanakan'da kazandığı savaşlar, Türklerin Anadolu'ya yapılacak yürüyüşlerine de imkân sağlayacaktır. Nitekim Bizans ordusunun 1048'de Hasakala'de yenilmesi, bu yürüyüşün köklü olacağının ilk önemli işareti olmuştur.

1049'da Tuğrul – Yınal sürtüşmeleri, Bizans için yeni bir fırsat olur ve Bizans güçleri Kars'a kadar gelir. Bu arada yörede hüküm süren yerel Bagratid – Bagratuni sülalesinin egemenliği de sona ermiştir. Tüm çabalarına rağmen Bizans, Doğu Anadolu'da tutunamaz. Bölge halkı ise imparatorluğun dinî ve idari politikasından yılığındır. Türkler geldiği zaman askeri bir sınıf niteliğine haiz olan Rumlar batıya ve kuzeyde tahkim ettiği kalelerine çekilirken, Ermeni nüfusunun bir bölümü de güney Kilikya'ya göç eder.

Malazgirt öncesinde Bizans'la olan çatışmaların bir boyutu da Türklerin Gürcü ve Doğu Ermenileriyle olan savaşlarıdır. Alp Arslan'ın batıya yöneldiğinde onunla mücadele eden kitleler arasında Doğu Ermenileri ve bağlı oldukları yerel kralları da vardır. Başta Ani olmak üzere fethedilmek istenen bu yörede Bizans güçleri yanı sıra Doğu Ermenileri de sürekli Türklerin karşısında olmuştur.⁷⁶

XI. Yüzyıl içinde Peçenekler ve Paulikienler Bizans ordusunda iken, Selçuklularla Bizans arasında 1071 Malazgirt Savaşı meydana geldiği, bu savaşta Uz ve Peçeneklerin Tamış adlı liderlerinin öncülüğünde Selçuklu tarafına geçtikleri bilinmektedir. Bunlar içerisinde Balkanlardan gelen Bogomil ve Paulikienlerin hatta hâlâ Erzincan- Malatya- Divriği- Şebinkarahisar arasında yaşayan Paulikienlerin de olabileceklerini tahmin ve tespit etmek zor değildir. Zira Anna Komnena'nın Filibe hakkında verdiği bilgilerde, dönem içinde genel ve yaygın kullanımıyla bağlantılı olarak "*Ermeniler, keza Bogomiloslar denenler, bu kenti sahiplenmiş idiler.*" demektedir. Dahası, yine Armenyalılıklarını defaatle vurguladığı Poulikienler ile Bogomillerin bu coğrafi ve tarihsel yakınlıklarının farkında olarak, karıştırılmaması gereken farkı

da ortaya koyarak: “ *Paulikianos’lar Manikhioslar’dan (Manicilerden) ayrılma bir daldır, adlarının kaynağı Paulos ve İonnes’in müritleridir; Manikhaios maddeciliğinin kuyusundan içmişlerdir*” diye devam eder.⁷⁷ Balkanlardaki Paulikien ve Bogomilleri tanımlayan ve kucaklayan ibareler onların Armanyalılıkları’dır, bu coğrafi adlandırmaya bağlı olarak “Armanyalı” anlamında söylenen Ermenilikleri’dir ve Ortodoksların Hristiyanlığın dışına atma gayreti olarak kullandıkları Manicilikleri’dir. Tarihsel gerçekliği ve bütünlüğü içerisinde daha açık ve anlaşılır bir ifadeyle; onların “Hayaşalılıkları”dır.

Dönemin İslam, Bizans ve Ermeni kaynaklarında Romanos Diogenes’in doğuya yöneldiğinde ordusunda olan Rûm, Rus, Peçenek, Guz, Frenc’ler yanı sıra adları geçen “Ermeni” ler⁷⁸ ile Malazgit Savaşı sırasında Türklerin safına geçtiği belirtilen “Ermeniler”den kast edilen kitlenin esasında Hayaşalılar olduğu açıktır. Bununla ilgili olarak, Romanos Diogenes’in doğuya 1068 yılı seferinde karşılaştığı olaylar ve buna bağlı faaliyetler hakkında kaynaklarda verilen bilgilerin gözden geçirilmesi gerekir.

Buna göre; 1068’te Sivas’a gelen İmparator, bu kent üzerinden güneye yani Suriye’ye geçmek istemiş olmasına rağmen, Türklerin Niksar yöresinde egemen olmaları nedeniyle planını değiştirmiş, önce bu yöredeki Türklerin varlığı sorununu çözmek zorunda kalmıştır.⁷⁹ Sivas’tan Divriği yönünde ilerleyen İmparator burada da Türklerle karşılaşp onlarla çatışmaya girişmiş, onları geri çekilmek zorunda bırakmıştır.⁸⁰ Bizans, Ermeni, Gürcü ve İslâm kaynaklarından bilindiği gibi, Türklerin Anadolu’yu fetih girişiminde Mans (Mananagi, Mananalis) - Tercan- Erzincan ve Niksar yönündeki alanlarda kendilerine karargâh edinecek yerler edinmişler, başka yörelere yaptıkları mevsimlik akınlar sonrası yine bu alanlara dönmüşlerdir.⁸¹ Bu yıllarda Bizans’ın ana savunma merkez karargâhı Amasya’dır ve bu merkezin doğusu onların kolay kolay giremedikleri tehlikeli bölgedir.⁸² Bunun akılcı açılımı, bu yöre halkının Türklere verdiği destektir.

Bu olaylar sırasında ilginç bir gelişme de, İmparator’un 1071 yılı harekâtında Sivas’a gelmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Kendisini karşılayanlar arasında Ermeni prensler olmuş, karşılıklı olarak dostluklarını ortaya koymuşlardır. Buna rağmen yörede Armanyalı olarak anılan halktan pek çok insan katledilmiştir. ⁸³ Katledilenlerin Doğu Ermeni Kilisesi ve Bizans Ortodoks Kiliselerinin baskısına, her iki kesimin etnik asimilasyonuna karşı direnen Hayaşa Hristiyanları olduğu çok açık. Bizans’ın katletme gerekçesi, bu yöre insanının Türklere yakınlaşırken Bizans’a karşı tavır almış bulunmasıdır. Aryan kökenli Doğu Ermenileri ve Kilikya Ermenileri (Ermeni Kilisesi bağlıları) ise halk olarak, prensleri aracılığıyla yapılan

görüşmelerden de anlaşılıyor ki genel anlamda Bizans'tan yana olmuşlar ve baştan beri Türklere karşı çıkmışlardır. ⁸⁴ Döneme ait kaynakların doğru okunabilmesi hâlinde bu apaçık görülecektir.

Bizans'ın politikaları nedeniyle Ermeni Kilisesi bağluları içerisinde de Türkleri kurtarıcı olarak görenler olması mümkündür. Hatta, yanlışlarına rağmen Bizans'ın yanında yer alacak kadar Türklere karşı ön yargılı ve onları her fırsatta kötüleyen Ermeni yazarlar savaş sonrası Türk egemenliğinden sonra bölgeye barış geldiğini itiraf etmişlerdir. ⁸⁵ Çok daha açıktır ki, Grek ve Gregoryenlerin zulmü karşısında "Türkleri Allah'ın gönderdiği" sevinç nidası ve kanaati öncelikle Hayaşa bölgesi halkına aittir. Hayaşa bölgesindeki genel yapı ve bu yörenin genel karakteristiği ile esas olarak Kafkas- Van- Urmiye çevresinde oluşan yapı arasındaki farkın görülmemesi hâlinde, Gregoryen Ermenilerle Türkler arasında yaşanan çatışmalara rağmen, "Ermeni" diye tesmiye edilenler arasında Türkler hakkında kaydedilen olumlu söylemler bazı araştırmacılar için tuhaf ve şaşırtıcı bulunacaktır. ⁸⁶

Bizans ve Doğu Ermeni Kilisesi'nin baskısını gören, onlar tarafından kâfir, gnostik/heretik diye sıfatlanan inanç sahibi kitlelerin ve Paulikienlerin, Selçukluların gelişi sonrasında ve onların müsamahakâr yaklaşımlarından etkilenmeleri, aralarında yakınlaşmaların olması oldukça doğaldır. Bu süreç içerisinde Türkmen ve yerli halklar arasında karşılıklı dinî- kültürel ilişkilerin ve etkilenmelerin olduğu tarihsel olayların akışından da anlaşılmaktadır.

Derkenar: Paulikienlerle Hristiyan Peçeneklere Ait Ortak Kiliseler ve Bir Örnek: Balkanlardaki Hayaşa Bölgesi Hristiyanları (Paulikien-Bogomil) ile Peçenekler arasındaki ilişki süreci ve bu kitlelerin Bizans ordusuna katılarak Doğu Anadolu'ya gelişleri de ap ayrı ve ilginç bir gelişmedir. Bu süreçte birçok Peçenek Hristiyan olmuş, Paulikienlerle kadim tarihsel etnik bağları yanı sıra dinî birliktelik de kurmuşlardır. Hayaşa coğrafyasında bunun arkeolojik kanıtlarından bazıları hâlâ bulunabilmektedir. Bunlardan biri Erzincan'ın batısında yükselen Karadağ'daki Esesi-Ekrek Yaylası Kilisesi'dir.

Esesi-Ekrek Yaylası'nda bulunan ve domdılایلar (domuzun dışkıındaki larvalardan daha aşğılık yaratıklar) tarafından büyük ölçüde tahrip edilen kilisenin bugünkü (2013) durumu.

Laha Dağı (Karadağ)'nın doğu tarafı üst platosu ve Esesi- Erkek (Sütpınar) Ky.) yayla arazisi içerisinde önemli bir kilise kalıntısı bulunmaktadır. Yapının doğusu kubbeyle, batıya olan bölümü bazilikal biçimde örtülüdür. Gerek kilise ve gerekse ilgili bitişik üniteleri oldukça haraptır. Plato eski bir yerleşim alanıdır. Kilise binası çevresinde bulunan değirmen taşı, kuzeyde yer alan çay kıyısında daha önce bulunan bir su değirmenine aittir. Yerleşimin 1 km. güneyindeki görece yüksek bir mevkide mezarlık alanı bulunmaktadır. Yukarıdaki yazılı taş bu mezarlık alanındadır.

Esesi-Ekrek Yaylası Kilisesinin yapı taşlarından birine işlenen Peçenek-Oğuz damgası.

Kilise ve çevresi sürekli kaçak kazılara maruz kalmış ve kalmaktadır. Aşağıdaki unsurların fotoğrafları Deniz Arslan tarafından birkaç yıl önce çekilmiştir ve bizim tetkikimiz sırasında (Haziran 2013) bunlara rastlayamadık. Taşlar içerisinde Türk ongunları olanlar da bulunmaktadır.

Esesi- Ekrek Yaylası Kilisesi ve çevresinde bulunan bazı unsurlar. Bölgedeki birçok yapı gibi kadim Hayaşa mimarlık geleneğini yansıtmaktadır.

Adı geçen alan, yapılar ve yörede bulunanlar, şimdi kaybolanlar dahil, tüm unsurlarıyla bu yayla yerleşimi kadim bir tarihsel laboratuvar konumundadır. Bütünüyle bu yöre (Laha Dağı ve Til bölgesi) Hayaşa ve Urartulardan İskit ve Oğuz Türklerine, Roma'dan Mitra- Anaitis inancı mensuplarına, Paulikienlerden Ermeni Kilisesi'ne bağlanmaları için asimile edilmiş (Ermenileştirilmiş) halkların kültürlerine ilişkin verilerin iç içe-yan yana buldukları sıra dışı bir bölge olduğu ap açık görülebilmektedir.

Balkanlardaki Hayaşalılar; Paulikien ve Bogomilikten

"Müslüman Boşnak" Lığa Geçenler

Aralarındaki bazı farklılıklara rağmen Paulikienlerle Bogomiller arasındaki yakın etnik-kültürel benzerlikler ve ilişkiler ilginç bir konudur ve bunlar arasındaki ilişki hem dönemin hem de günümüz yazarları arasında değişik yorumlara neden olmaktadır. Kesin olan şu ki, Bogomil hareketi Hayaşa ve çevresinden Trakya'ya transfer edilen Paulikien kitlelerin Balkanlarda bulunmasından sonra ortaya çıkmıştır. Sicilyalı Peter, Divriğili Paulikienlerin yüz yıldan fazladır Trakya'da yaşayan Paulikienler'le ilişkilerinin devam ettiğini hatta o bölgeye misyonerler gönderdiklerini ifade etmesi ayrıca önem taşımaktadır.⁸⁷ Dönemin kaynakları, Balkanlarda ortaya çıkan Bogomil hareketinin kültür, din ve etnik olarak Paulikienlerle, dolayısıyla Hayaşa yöresiyle yakın bağları olduğu konusunu teyit etmektedir. Ancak, Balkanlardaki demografik alt üst oluşlar ve dinî-kültürel süreçler içerisinde Paulikien ve Bogomiller arasında bazı farklılaşmaların olması doğaldır. Grek yazarlarının ısrarla bu kitlelere Maniheist gözüyle bakmaları her ne kadar abartılı bulunsa da, bunda, Hayaşa'dan taşınan tarihi- kültürel kodların bulunabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

XVII. yüzyılın sonunda hâlâ "Pulikien" olarak söylenen bir topluluk Nicopolis (Modern dönemde Yunanistan'ın güney batısındaki bir sahil şehri) yakınlarında kılıçtan geçirildi. 1688 yılında Bulgar ayaklanması sırasında bu harekete mensup çok sayıda insan Tuna'yı geçerek Banat bölgesine kaçtı ve o dönemde Avusturya imparatorluğunun bir parçası olan bu bölgede Banat Bulgarları diye yeniden filizlendiler. Günümüzde bazıları Pomak Müslümanlarına karışıp Hayaşa- Paulikien

kimliklerini yitirirken, bazıları ise hayatta kalabilmek için Ortodoks Hıristiyan mezhebine mensup olmak zorunda kalmışlardır.⁸⁸

1 KRAMER, S. N. (2002), **Sümerler**, çev. Ö. Buze, İstanbul s. 244.

2 MOVSİSYAN, A. (2001), **Aratta Kutsal Yasalar Ülkesi**, İstanbul s. 20.

3 İlgili şiirde bu yardım “Ey kızkardeşim İnanna, Uruk için, Aratta sakinlerinin altının ve gümüşünün sanatkârca işlenişini sağla. Kayadan çıkan soylu lacivert taşını getirmelerini sağla. Uruk’un, kutsal toprağın, oturduğun Anşan Evi’nin, ..sını kurmalarını..” şeklinde vurgulanmıştır. S. N. Kramer, **Tarih Sümerde Başlar**, (Çev. K. İren), İstanbul 1992, s. 34.

4 KRAMER, S. N. **Sümerler**, s. 244- 363.

5 GURNEY, O. R. (2001), **Hititler**, çev. P. Arpaçay, Ankara s.107-108; Gernot Wihelm, “Hitit İmparatorluğunun Dilleri”, **Hititler ve Hitit İmparatorluğu**, Bonn 2002, s. 405.

6 DİNÇOL, M.A. (1970), **Eski Anadolu Dillerine Giriş**, İstanbul s. 127.

7 ALP, S. (2000), **Hitit Çağında Anadolu**, Ankara s. 21; **Hitit Güneşi**, Ankara 2003, s.5.

8 Sumer kayıtlarında “Yukarı/dağlık-yüksek ülke” (N. Kramer, **Tarih Sümerde Başlar**, s.198-199) , Doğu Anadolu’nun doğusundaki yüksek alanlardır. Yukarı Fırat havzası, öncelikle yön (kuzey) bağlamında Sümer algısı açısından Fırat ve Dicle’nin yukarı kesimi, Hitit bakışıyla da yine Kuşşara’nın “yukarısı”dır. Bu nedenle, Yukarı Ülke” (Hayaşa) ile “Dağlık/Yüksek Ülke” (Aratta, Uruatri, Armenia) yalnızca coğrafi konumuyla değil, geçmiş/tarihsel yazımlarda da ayrı alanlardır. Ancak, Hurri ve Urartu adları “dağcı, dağlı halk” anlamlarıyla da ilintili olmaları nedeniyle (I. A. Diakonoff) Hur/ Hurrum ve Ararat/ Uruatri’den koparıldıklarında doğal olarak belli bir coğrafi nokta olarak lokalize edilemezler.

9 III. Tuthalya döneminde yaşanan olayları kaydeden Hitit metninde: “..Yukarı Ülke’den Azzili düşman geldi ve bu alanları mahvetti ve Şamuha’yı (Eğin’in geneyinde Samuka-Maçkir) *sınır yaptı*..” denmektedir. **KBO IV. 28 (= CTH 88)**; A. Goetze, **Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography**, New Haven 1940, s. 21; “Anatolia From Shuppiluliuma to the Egyptian War of Muvattalish”, **History of The Middle East and The Aegean Region c.1380-1000 B.C.**, CAH 2.2- chp XXI, Cambridge University Press 1975, s.117-118.

10 “Şimşat, Kalikala, Hılât (Ahlat), Erciş ve Bâcüneys *dördüncü* İrminiyye; el- Büsfürrecan, Debil, Siractayr ve Bağrevend *üçüncü* İrminiyye; Cürcan İkinci İrminiyye; es- Sisecan ile Erran şehirleri ise birinci İrminiyye diye bilinirdi. Bir başka rivayete (tasnife) göre ise, yalnız başına Şimşt *dördüncü* İrminiyye; Kalikala, Hilat, Erciş ve Bâcüneys *üçüncü* İrminiyy, Siractayre, Bağrevend, Debil ve el- Büsferrecan *ikinci* İrminiyye; Sisecan, Erran ve Teflis (Tiflis) şehirleri de *birinci* İrminiyye diye bilinir”. Belazuri, **Fütuhu’l-Bıldan**, çev. M. Fayda, Ankara 1987, s. 278.

11 HERODOT, **Herodotos Tarihi**, çev. M. Ökmen, İstanbul 1983, I, 72.

12 G. A. Bournoutian, **Ermeni Tarihi/Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış**, çev. E. Abadoğlu- O. Kılıçdağı Ankara 2011, s.25-26.

- 13 ERZEN, A. (1992), **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara s.43.
- 14 HERODOT, , I, 72.
- 15 HERODOT, I, 93-94, VII,73,79. Karşılaştırma için bak René Grousset, **Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi**, (Çev. S. Dolanoğlu), İstanbul 2005, s 70.
- 16 GROUSSET, R. s.69.
- 17 GROUSSET, R. 73,119.
- 18 GROUSSET, R. s.170.
- 19 URAS, E (1976),. **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul s. 65.
- 20 Teodosiopolis. 504'de İranlılar'ın eline geçmiş, iki sene sonra tekrar Bizans tarafından geri alınmıştır. İmp. Anastasius (491 - 518) ayrıca kentin onartılması teşebbüsünde bulunur. Bk. İ. Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi**, İstanbul 1960, s, 12.
- 21 VASİLİEV, A. A. **Bizans İmparatorluğu Tarihi I**, çev. A. M. Mansel, Ankara 1943, s. 396.
- 22 ADONZ, N. **Justinian Zamanında Ermenistan**, (*Histoire de l'Arménia Les Origines de xe Siecle du VI*, Av. J. C.), s. 3 – 4.
- 23 DAWSON, C. (1976), **Batının Oluşumu**, çev. D. Tayanç, İstanbul s. 53.
- 24 BALA, Mirza (1951), **Azerbaycan Tarihinde Türk Albanya**, Ankara s. 20 vd.
- 25 GARTHWAİTE, Gene R. (2007), **İran Tarihi**, çev. F. Aytuna, İstanbul s.75.
- 26 GROUSSET, R. s.118. Katolik ve Ortodoks Hristiyan yazarları tarafından sonradan üretilmiş efsane olarak görülmekle birlikte, çeşitli yazarlar Ermeni Kilisesi'nin "kadim"/ "apostolik", yani Hz. İsa'nın havarilerine değin giden bir geçmişi olduğunu savunmaktadırlar. Tarihsel olarak bölgede kitlesel olarak Hristiyanlaşmanın tarihi 300/301' dir. Her ne kadar dolaylı belgelerin yorumlanmasıyla "Apostolik Çağ" da Ermenilerin Hristiyan olduğu söylene de, bunu teyit edecek doğrudan bir kayıt yoktur. Geniş bilgi için bak. Abdurrahman Küçük, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara 2009, s. 40. Ancak, kitlesel din değişimlerinde belli bir yıl esas alınsa da, bu sürecin belli bir zaman öncesinde alt yapısının olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. M. Ormanian, **L'Eglise Armanienne**, Antalias- Lübnan 1954, s. 7 vd.; A. Küçük, s. 40. Bu nedenle, doğrudan apostolik olduğundan kuşku duyulmuş olursa da, 300 yılından önce Doğu Anadolu' nun bugün için tespit edemediğimiz bazı yerlerinde belli oranda Hristiyanlaşmaların olma ihtimali hep vardır. Ancak, Doğu Ermeni Klisesi'nin kadim/apostolik olup olmadığının anlaşılmasında, bu kilisenin biçimlenişindeki unsurların ilk Hristiyanlık (Hz. İsa ve havariler yüzyılı) dönemiyle ne kadar uyuşup uyuşmadığının anlaşılmasına da bağlı olduğunu düşünüyoruz. Konunun salt inanç açısından değerlendirilmesi ise öncelikle Doğu Ermeni Kilisesi' nin sorunu olarak görülmektedir. Bu nedenle, V. Yüzyıldan XX. Yüzyıla değin yapılan tartışmalarda İstanbul Ermeni Patriği Ormanyan (1896-1908) gibi din adamlarının tartışmaların merkezinde olduğunu görmek şaşırtıcı değildir. M. Ormanian, **age**, s. 3-5.
- 27 Adday Şer, **Siirt Vakayinamesi**, (Çev. C. Kabadayı), İstanbul 2002, s.224. A. Şer, Grigor'un Kayseri'den aldığı icazeti vurgulamak için "Grigor Helen'di" diye vurgu yapar.
- 28 Doğu Anadolu'da Hristiyanlığın yayılışı konusunda, özellikle kiliseye bağlı tarihçiler, gerçek olması mümkün olmayan rivayetlere dayalı çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birinde; Ermeni Arşam'ın oğlu ve Urfa kralı Kara Apkar (Ukama)'ın yakalandığı cüzzama şifa sebebiyle bizzat İsa'ya mektup yazmış ve bu münasebetle havarilerden Tatyos ve Partagomyos, İncil'i Armenia'ya getirmişler. Bk. E. Uras, **Tarihte Ermeniler**, s. 120. Urfa Kralı Abgar ile Hz. İsa arasında mektuplaşma olduğu, bu mektuplaşmalardan Ermeni krallığından birinin de haberdarlığı vb. rivayetlerin tarihselliğine ilişkin doğrudan hiçbir nesnel kanıt yoktur. Mevcut belge, rivayet ve yorumlardan çıkarılabilecek en akla

yakın kanaat, bölgede apostolik olma ihtimali mümkün kentin Urfa ve en yakın halkın ise bu kentte yoğunlukla yaşayan Suryani veya Arap topluluğudur. (C. Seyfeli, **Ecmiatzin Kat'ogikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri**, -Basılmamış Doktora-, Ankara 2007, s. 31-33). Hristiyanlığın ilk dönem verileriyle tanışan diğer bir merkez, Murat kıyısında yer alan Hayaşa Bölgesi'nin güney kentleri Pertek ve Palu'dur. Nitekim, Hristiyanlıktan Kayserili Leos sayesinde haberdar olan Kirkor ve yanlıları, Ermeni alfabesi ve edebiyatı oluşturmanın yanı sıra bu dinin ilgili bilgi ve metinlerine erişmek için bu yörelere gitmişlerdir. Yazıldığı rivayet edilen mektupların (H'orenatsi, **Patmut'ivn**, Kitap II, Böl. 31, 32) nüshaları arasında farklılıklar olması, ilginç bir tesadüfle Abgar'ın o yıllarda çaresiz maraza yakalanması, Kudüs'te yaşayan ve olağan üstü bir şifacı İsa'dan haberdar oluvermesi bir yana, mektupların içeriğinde Hz. İsa'nın mizacına ve yaşadığı koşullara uyması mümkün görünmeyen ifadelerin yer aldığı görülür. Esasında, hemen bütün dinlerin tarihinde, o dinin yayılış macerasını anlatan sonraki zamanların bütün kayıtlarında az ya da çok çeşitli esatirlere yer verildiği bilinmektedir.

29 **Haya ve Hayaşa**: Hitit metinlerinden ve arkeolojik verilerden hareketle bilgisine erişilen "Azzi/Hayaşa" ya da "Hayaşa Krallığı" MÖ, 1500- 800 yılları arasında hüküm süren önemli bir siyasal oluşumdur. Sınırları kuzeyde Suşehri- Bayburt, güneyde Murat Irmağı, doğuda Kop dağları, batıda Kızılmak'ın kaynakları olarak tespit edilmektedir. Geniş bilgi için bak. T. E. Şahin, **Hayaşa Bölgesi Tarihi I-II**, Ankara 2014.

Haya, gökselliği kuşla sembolize edilen ve MÖ, III. binlere kadar giden İlk Çağ tanrı adıdır. Efsanelere de yansıyan Hurri – Sumer arasındaki ilişkiler düşünüldüğünde Haya'nın Maveraünnehir civarından Mezopotamya'ya inen Sumerlerle Hurriler arasında müşterek bir költ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buna göre; Hurrilerin Doğu Anadolu'daki yerel yönetim alanlarından biri olan "Hayaşa"nın da, "Haya"ya Hititler tarafından eklenen "ş" ya da "ša" ("onun", "ait" takısıyla birlikte Haya'nın maliki olduğu bir belde olarak "Haya (tanrısının) nun yurdu" demek olduğu anlaşılmaktadır. Hurrilerin Mezopotamya çevresinde en az MÖ. III. bin sonlarında bulduklarına Akkad kralı Naram-sin dönemi kitabeleri de şahitlik etmektedir. K. Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi**, İstanbul 2008, s. 95; E. H. Sturtevant, **Eti Dili Sözlüğü**, İstanbul 1946, s. 151, "šA"; A. Ünal, **Hititler Devrinde Anadolu I**, İstanbul 2002, s.40, 59; N. Aydın, **Büyük Sümerce Sözlük**, Ankara 2013, s. 1328.

30 Agathangelos (Akatankeğos), **History of the Armenians** (Batmutyün Hayots), İng. Çev. Thomson, Albany 1976, (Böl.3, 5, 11, 13, 16).

31 Karşl. Agathangelos, "*Tiridat Han Tarihi ile Işık Saçan Aziz Greguvar'ın Menkibeberi*"nden naklen: Kırzioğlu, **Her Bakımdan Türk Olan Kürtler**, Ankara 1964, s. 55; Aynı müell. **Kars Tarihi**, 1953, s. 174 - 177; E. Uras, age., s. 120 - 121.

32 GROUSSET, René age., s.119.

33 Nitekim, Krikor, Kayseri Başpiskoposu Léon tarafından takdis edilip "piskopos" unvanını kazanmıştır. Bu nedenle Ortodokslara göre, Eçmiyazın Kilisesi öncelikle Kayseriye bağlı, sonraki bir kurumdur. Katolikler de hiyerarşik açıdan Kayseri'nin öncüllüğünü vurgulamaktadırlar. Ancak, Eçmiyazın bağluları ise tarihsel süreci değil, konjektürel konumu esas alıp "bağımsız" bir yapının kurulmuş olduğunu savunmakta ve kaynağının apostolik (havarilere dayalı) olduğuna inanmaktadırlar. Konuya ilişkin bilgi ve literatür için bak. A. Küçük, age., Ankara 2009, s. 110; C. Seyfeli, **Ecmiatzin Kat'ogikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri**, s. 51-52.

34 Makamını, oğlu Aristakes'e bırakan Kirkor'un inziva hayatı yaşamak üzere Erzincan yakınlarındaki Sebuh (Sebük) Dağı'nda yerleşip 325 yılında burada öldüğü, daha sonra cesedinin buradan alınıp "Tordan" kasabasına veya sonraki bir kilise an'anesine göre de, Mamıkonlu bir bey (622 - 685) tarafından Tordan yahut İstanbul'dan "Valarsabad"a götürüldüğüne dair bk. Bizanslı Faustus, Tarihi Kütüp. Fr. tere. J. B. Emine, V. Vanglois, III, s. 2; Khorenli Mouses, **Mem. Hist. et Gèorg. sur l'Arménie**, Nşr. M. J. Saint – Martin II. s. 91; René Grosset, age., s. 121- 124, 3 ; F. Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, s. 177. Sebük dağında bulunan bir mağara veya manastır uzun zaman kutsallığını koruduğunu XII. yüzyılın ilk yarısında üçüncü Ani emiri Fadlün'ün aynı yerde 15 sene inziva hayatı yaşamış olduğundan anlaşılmaktadır. Daha sonra Kilikya'ya giden Fadlün orada ölmüştür. F. Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, s. 384.

- 35 Meillet, *Le mot ekeleci*, R.E.A,IX/I,1926, s. 132- 133'den nkl. R.Grousset, age., s.122.
- 36 **The Key of Truth**, Ed. F. C. Conybeare, *A manual of the Paulician church of Armenia*, Clarendon Pres, Oxford 1898.
- 37 **The Key of Truth** , s.1, (C. Conybeare, s. 71)
- 38 BURKERT W., (1999), İlk Çağ Gizem Tapıları, çev. S. Şener, Ankara s. 16.
- 39 BOURNOUTIAN, G. A. s. 31; R. Groussét, s. 119.
- 40 SEYFELİ, Canan “*Erken Ermeni Kaynaklarına Göre Hristiyanlık Öncesi Ermeni Tanrılar Panteonu*”, **Ondokuz Mayıs Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, S. 30, s.139-183; Canan Seyfeli, **Ecmiatzin Kat’oğikosluğu’nun Ermeni Kilisesi’ndeki Yeri** , s. 27.
- 41SEYFELİ Canan, age., s. 169; Agat’angeğos, **Patmut’ivn Hayots**, CVIII/3-7, CIX/8-12, CIX/1-13-CX/1-8. Ayrıca, Ermeni kralları ve ruhani liderlerinin tarihini anlatan P’avstos Buzand’ın *Patmut’ivn Hayots* isimli eseri Aziz Grigor’un ölümünden yaklaşık 387 yılına kadarki dönemi kapsar ve bu eserde de Hristiyanlık öncesi bölge inançları hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Yeznik Koğbatsi’nin, *Yeğtz Ağandoy* (Sapkınların Eleştirisi) isimli apolojik eseri İran dini ve Zurvanizm hakkında kısmî bilgiler içerir. Korivn’ün, *Vark’ Mesropay Vardapeti*’ i (Varda-pet Mesrop Hakkında) yaklaşık olarak 390-445 yılları arasında kapsamaktadır ve Mesrop Maşots’un hayatını Hristiyanlık faaliyetlerini esas alan tek eserdir. Yeğişe’nin *Vasn Vardanay yev Hayots Paterazmin*” (Vardan ve Haykların Mücadelesi Hakkında) isimli eseridir. Sekiz kitaptan oluşmaktadır. Yaklaşık 428-454 yıllarını kapsamakla beraber asıl konusu Ermenilerin Sasanilere karşı verdikleri meşhur Avarayr mücadelesidir.
- V. Yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Ğazar P’arpetsi’nin *Patmut’ivn Hayots*” (Haykların Tarihi) isimli eseridir. Eser üç kitaptan oluşmaktadır. Aziz Nerses’in öldürülüşünden (373?) 485 yılına kadarki dönemi içermektedir. Alfabenin icadı, Vartan Mamikonyan mücadelesi (451) ve Vahan Mamikonyan liderliğindeki İran’a karşı savaş (480-484) temel konularıdır. Canan Seyfeli, *agm*, s. 142-143. Ayrıca, Robert Bedrosian, Ermeni ve Ermenistan’a ilişkin çeşitli kaynak ve çalışmaları int. te neşrederek ilgilileri için önemli bir katkı sunmuştur.
- Grigor- Tridat iş birliği içerisinde Hayaşa’da yıkılan tapınaklar hakkında Suryani kaynaklarında da bilgi mevcuttur. Bak. Adday Şer, **Siirt Vakayinamesi**, s.224.
- 42 **The Key of Truth**, Ek IV, S. 152-4.
- 43 HAMİLTON, J.- HAMİLTON, B. ve STOYANOV,Y. (2010); **Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler**, çev. L. Kuzucular, Ankara. , s. 55.(BDHHDH kısaltımıyla verilecektir).
- 44 BELAZURİ, (1973), **Fütuhu’l-Büldân**, çev M. Fayda, Ankara, s. 301.
- 45 VASİLİEV, A.A (1981), s.297, 317; G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. F. Işıltan, Ankara, s.137, 140, 161-163; HUSSEY, J (1986), **The Orthodox Church in the Byzantine empire**, Oxford s. 41.
- 46 OSTROGORSKY, G. s.187.
- 47 **BDHHDH**, s. 63; G. Toumanoff, **Studies in Christian Caucasian History**, Washington, DC, Georgetown Ün.Pres. 1963, s. 200-n.228.
- 48 VASİLİEV, s. 357; Ostrogorsky, s. 189.
- 49 **BDHHDH**, s. 63.
- 50 VASİLİEV, A. A. s. 357.

51 BELAZURİ, s.266.

52 G. Gögebakan, **XVI. Yy.Malatya Kazası** (1516-1560), Malatya 2002, s.11-n.64.

53 Kaynakların (Taberî, İbn Esir, İbn Kesir, Mesudi, Cezvî) verdiği bilgiler arasında farklılıklar olsa da, asıl adının Abdullah olduğu ve 740 yılında Akroinon (Afyonkarahisar)' da şehit olduğu kabul edilir. Müfessir ve Tarihçi Taberî (839-923)'nin genel tarih niteliğindeki eserinde (**Tarih-i Taberî**) Battal Gazi'ye ilişkin kısmî bilgide onunla Harun Reşit arasında bir karşılaşma olduğunu ve sohbetini kaydederse de bunun rivayeten yazıldığı ve başka bir halife yerine isim farklılaşmasına uğradığı anlaşılmaktadır. (İst. 1292 ve 1327 Osmanlıca baskılarından trans. Sebat Basımevi- İst. 1974), s.496-499. F. Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**,(Yayınlayan: O. F. Köprülü- N. Pekin), İstanbul 1980, s. 254. İbn Kesir'in verdiği bilgide Battal Gazi Abdülmelik (685-705) tarafından Misis kentine vali yapılmıştır. Bu kayıt doğru ise, bu tayin halifenin son yıllarında ve Battal'ın çok genç yaşta olduğu söylenebilir. Geniş bilgi için bk. P. BORATAV, N. İslam Ans. "Battal" mad.

54 OSTROGORSKY, G. (1982), s.207; S. Runciman, **The Medieval Manichee**, Cambridge s. 27 vd.

55 OSTROGORSKY, G. s.207; S. Runciman, s. 27 vd.

56 NORWICH, J. J. (1997), **A Short History of Byzantium**, New York s. 140.

57 P ETER, S. 183- 186 ; BDHDH, s. 65- n.75.

58 LEVTCHENKO, M.V. (1979), **Bizans**, çev. E. Berktaş, İstanbul s. 224.

59 HONIGMANN, E. (1970), **Bizans Devletlenini Doğu Sınırı**, çev.F. Işıltan, İstanbuls. 71.

60 **Encyclopædia Britannica**, *Constantine-Silvanus*. 2008. Encyclopædia Britannica Online. Accessed 2 September 2008.

61 CHARANİS, P. *The Transfer of Population as a Policy in The Byzantine Empire*, 1961, **PCSH/3-2**, s. 266.

62 E Honigmann, s. 149 - 154.

63 DİNÇOL, A. M. (1978), **Van Bölgesinde Bulunmuş Yeni Urartu Yazıtları**, İstanbul s.7; M. Salvini, **Urartu Tarihi ve Kültürü**, çev. B. Aksoy, İstanbul 1995, s.73.

64 Bizans'n Heretik nüfusu Anadolu'dan Trakya ve İtalya gibi bölgelere yerleştirmesinde, Orta Asya kökenli (Kuman, Oğuz, Peçenek) ve Slavlara halklara karşı askeri bir tedbir ve onları asimile etme niyeti taşıması yanı sıra bu heretikleri de Ortodoks Bizans kalıbına sokma amacı taşımaktadır. Anna Kommena, dönemin tanığı olarak bu gelişmeleri kaydetmiştir. Anna Kommena, **Alexiad**, (Çev. B. Umar), İstanbul 1996, s. 470 vd.; P. Charanis, *agm*, s. 272.

65 WHITTOW, **The Making of Orthodox Byzantium, 600-1025**, s.310-27.

66 Hamilton'ların ve Y. Stoyanov'un müşterek Paulikienleri ve Bogomilleri konu edinen çalışmalarında (**Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler**) çeşitli kaynaklardan seçme metinlerin bazı pasajlarına da yer verilmiştir. Bu metinler içerisinde "...Peribleptonlu Euthymius bile günah saydığı Heretizmin her türünden şikâyetçi olmasına rağmen Paulikienler hakkında şunu söyler: "Şapkınlıkları çok açık ama bunu gelenek olarak kabul edenler dışında kimseye zarar vermezler; onların yüzünden hiç kimse üzülmez ya da yas tutmaz." Ayrıca, Anneles Barenenses (**MGH SS9**, s. 248) ve Apulia'lı William'ın XII. Yy. başında kaleme aldığı **Gesta Poberti Guiscardi**'sinde, Paulikienlerin Bizans kuvvetleri arasında Normanlara karşı savaştıkları, Sicilya seferlerine katıldıkları vurgulanır. Peribleptonlu Euthymius'un eserini devam ettirmek amacını taşıyan John Scylitzes'in 811- 1057 yılları arasını kapsayan bir Synopsis yazmış ve Paulikienlerle Peçenekler arasındaki işbirliği içinde olduklarını da kaydetmiştir. J. Scylitzes, **Synopsis historiarum**, Edt. H. Thurn, CSHB, Berlin ve New York, 1973, s.74; **BDHDH**, s. 68, 247, 278.

67 BDHDH, s. 68.

68 KURAT, A. N. (1992), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara s. 44 vd.

69 KAŞGARLI Mahmut, (1939), **Divan-ı Lügati't Türk**, (B. Atalay neşri), Ankara I, 57.

70 ANGOLD, M. (1984), **The Byzantine Empire 1025-1204: a political history**, London s. 14-17, P. Charanis, *agm*, s. 273.

71 KOMMENA, Anna **Alexiad**, s. 470-478.

72 RUNCİMAN, S. (1989), **Haçlı Seferleri Tarihi I**, çev. F. Işıltan, Ankaras. 120. Katlettiği için Paulikienlerin nefretini kazanan Bohemond, Anadolu'daki faaliyetleri sırasında karşılaştığı Ermenilerden ise büyük ilgi, sevgi ve yardım görmüştür. S. Runciman, HST, s. 147. Aynı müellif, **The Medieval Manichee: A Study of the Christian Dualist Heresy**, Cambridge 1982, s. 31 vd.

73 COMMENA, Anna **Alexiad**, s. 473; BDHDH, s. 282- 284.

74 COMMENA, Anna **Alexiad**, s. 25, 470 vd.

75 VASILİEV, A. A. (1913), s. 398; J. Laurent, **Byzance et les Turcs Seidjoudesdans l'Asel occioariame Jusqu'en 1081**, Paris s. 16 – 18.

76 KÖYMEN, M A. (1992), **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III**, Ankara, s. 15- 20. Ayrıca Urfalı Mateos Vekayinâmesi'nde Türk- Ermeni çatışmalarına uzun uzun değinir. *Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi -925 – 1136- ve Papaz Girigor'un Zeyli*, çev. H. B. Andreasyan, Ankara 1962.

77 COMMENA, Anna **Alexiad**, s. 470.

78 SÜMER F. - SEVİM, A. (1988), **İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı**, Ankara s. 7, 19, 51. Bundârî'nin (**Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l- usra**) ve İbnü'l- Adîm'in (**Zübdetü'l- Haleb min Tarihi Haleb**) eserlerinde Bizans ordusuna katılan etnik unsurlar arasında Ermeniler de zikredilir.

79 Malazgirt öncesi ve sonrası hakkında detaylı araştırmalar yapan Feridun Dirimtekin'in ilgili çalışmalarına bakılabilir: *Selçukluların Anadolu'da Yerleşmeleri, Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 234 vd.: Aynı yazar, **Malazgirt Meydan Muharebesi /Türklerin Anadolu'ya Gelmeleri**, İstanbul 1943, s. 10-16.

80 KÖYMEN, M.A. (1998), s. 23; P. Karolidis, **Romanos Diogenis**, çev. K. Dinçmen, İstanbul s. 48.

81 GRAUSSET, R. s. 590.

82 KOMNENA, Anna **Alexiad** (I.2.3), s. 19; P. Karolidis, s.50.

83 SCYLİTZES, J. **Synopsis historiarum**,s. 680; F. Dirimtekin, *age.*,s. 239.

84 KAROLİDİS, P. s.54. Urfalı Mateos eserinin pek çok yerinde Ani- Eçmiyazın merkezli doğu Ermenileriyle Türkler arasında yapılan çatışmaları kaydetmiş (s.108- 109,115,118-119) bu Ermenilerin Malazgirt Savaşı'nın sonuna kadar da Bizans'ın yanında yer aldığını hatta savaşa komuta ettiklerini (s.143) kaydetmiştir.

85 Urfalı Mateos, s. 146.

86 CHARANİS P.r, *age.*, s. 154.

87 PETER, S. 5; BDHDH, s. 67, 71.

88 Stepan Melik-Bakhshyan, «» (The Paulician movement). **Armenian Soviet Encyclopedia IX**. Yerevan, **Armenian SSR: Armenian Academy of Sciences**, 1983, pp. 140-141.

YUSUF BAKSAN EFENDİOĞLU'NUN GÜNLÜKLERİ VE ONA GÖNDERİLEN MEKTUPLARDAN KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİNİN GÖRDÜKLERİ SÜRGÜN, KATLIAM VE İŞKENCELER

PROF. DR. İSMAİL DOĞAN*

İkinci dünya harbi tarihe Hitler ve Stalin adında iki katilin akıl almaz soykırımları ile geçmiştir. Burada Stalin'in yurtlarından 'hain' suçlamasıyla sürgün ettiği, emrindeki NKVD işkencecilerin sorgularına maruz kalmış, vatanlarını ancak rüyalarında görebilen Karaçay-Malkar Türklerinden bahsedeceğiz.

Günlükleri ve ona mülteci kamplarından gönderilen mektupların sayesinde Karaçay-Malkar Türklerinin ıstırabını öğrendiğimiz Yusuf Baksan Efendioğlu, 1944 yılında Türkiye'ye kaçarak mülteci olarak sığınmış daha sonra Türk vatandaşı olmuş bir Karaçay – Malkar önderi ve aydınıdır.

Kafkasya'da 2 çocuk ve eşiyle birlikte ailesini geride bırakmak zorunda kalan Yusuf Baksan önce Samsun Tekel sigara fabrikasında işe başlamış daha sonra Malatya Tekel sigara fabrikasında çalışmıştır. Daha sonraları kendi günlüklerinden Malatya Sümer kumaş fabrikasına geçtiğini öğreniyoruz. Malatya'da Zehra adında yine başka bir Kafkasyalı ile evlenen Yusuf Baksan kendisi Türkiye'ye geçince arkasını unutmuş biri değildir. Bunu kendisinin yazdığı 1944–1970 yılları arasındaki günlüklerden ve

* Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi ÇTLE Bölümü Başkanı Öğretim Üyesi.

Ancak, kolhoz sistemine karşı başlatılan 1930 İsyânında Karaçay-Malkar Türklerinin uğradığı katliamların büyüklüğü, bu katliam karşısındaki direnişin önemi sebebiyle biz 1930 yılını da önemli dönüm noktalarından saymaktayız.

yine kendisine mülteci kamplarından gönderilmiş mektuplardan anlıyoruz.

Neredeyse her gece rüyalarında Kafkasya'da olan Yusuf Baksan aynı zamanda kendi soydaşları için endişe taşıyan, onların dertleriyle dertlenen bir insandır. Yusuf Baksan'ın günlüklerinde Fethi Tevetoğlu, Ferruh Saner, Göktürk Mehmet Uytun, Hamid Fendoğlu, İlhan Darendelioğlu, Nevruz Yılmaz, Orhan Türkdoğan, Osman Nedim Tuna gibi şahsiyetlerin adresleri, telefon numaraları bulunmakta hatta Osman Nedim Tuna'nın el yazısı ile kendi adresini yazdığını görürüz. Bu Yusuf Baksan'ın Türkiye'de Türkçülük hareketine yabancı kalmadığını da göstermektedir.

Yusuf Baksan'ın günlüklerindeki gurbet hezeyanlarını anlattığı satırlara geçmeden Karaçay-Malkar Türklerinin siyasi tarihleri ve karşılaştıkları eziyetler hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Karaçay-Malkar Türklerinin siyasi tarihlerinde birçok dönüm noktası vardır. Kafkasya'da 16. yüzyılın ortalarında başlayıp giderek hızlanan Rus yayılcılığı karşısında Karaçay - Malkar Türklerinin siyasi tarihleri de diğer Kafkas kavimleriyle birliktelik gösterir. Rus ve Bolşevik yayılcılığına karşı Kuzey Kafkasya'da direnişleri, isyanlar yoluyla başlatan Karaçay-Malkar Türkleri olmuştur. Karaçay-Malkar Türklerinin tarihinde dönüm noktaları olarak, Osmanlı Rus Savaşları, 1828 Hasavka Savaşı, 17 Ekim İhtilali, 1944 Sürgünü, 1957 Affı gibi tarihler gösterilmektedir. Bu tarihler oldukça önemlidir. Ancak, kolhoz sistemine karşı başlatılan 1930 İsyânında Karaçay-Malkar Türklerinin uğradığı katliamların büyüklüğü, bu katliam karşısındaki direnişin önemi sebebiyle biz 1930 yılını da önemli dönüm noktalarından saymaktayız. 1930 isyanı hakkında, isyanı bizzat yaşayan Yusuf Baksan Efendioğlu'na ait olan ve şu anda şahsi arşivimizde bulunan günlüklerden aldığımız yazıyı belge kabul ederek vereceğiz. 1930 sonrası Karaçay-Malkar Türklerinin ikinci büyük katliamı ve sürgünü olan 1944 ile 1957 affıyla sonrasına da bu siyasi tarih bölümünde kısa da olsa değinmek istiyoruz.

1930 Öncesi

16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında başlayıp yaklaşık iki yüzyıl devam edecek olan Osmanlı Rus savaşları, Kafkasya'nın tamamını bu arada Karaçay-Malkar Türklerini de yakından etkilemiştir. 1812 Osmanlı Rus savaşından sonra Rus nüfuz alanında bırakılan Karaçay-Malkarlılar, Rus hâkimiyetini kabul etmeyerek mücadele etmişlerdir. Daha önceki isyanlar gibi 1822'de de Rusya'nın hükmü altında oldukları ilan edilen Karaçaylar yeni bir isyan hareketini başlatırlar. Bu isyan hareketi 1826'ya kadar devam eder. 1826'da Osmanlı'dan yardım isteyen Karaçay-Malkar Türklerine Osmanlılar Anapa Valisi İslam Kırımşamhal'ı vali tayin eder.

1828 Hasavka Savaşı¹ olarak da tarihe geçen isyan, Karaçay-Malkar tarihinde önemli bir mevki işgal eder. 17 Ekim 1828'de Rus General Emanuel komutasındaki güçler, bölgeyi iyi bilen Tengizbiy'in bilgileri doğrultusunda Karaçay'a üç ayrı koldan saldırır. 30 Ekim 1828'de Hasavka geçidine gelen Rus ordusu Karaçaylıların yanlış istihbaratı ve mevzilenmesi sonucunda üstün silah ve asker gücüyle Karaçay'ı teslim alırlar.

1835–1837 yıllarında Ruslara karşı direnişi, 1845'te Kadı Muhammed Hubiy'in idaresindeki isyan takip eder.² Bu arada Şeyh Şamil'in Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı mücadelesi de sürmektedir. Ancak, 1859'da Şamil'in teslim olması Kafkasya'daki direniş hareketlerini de kırmıştır. 1835–1837, 1845–1846, 1853–1873 isyanlarının akabinde 1873'te Karaçaylıların bir kısmı cebren Türkiye'ye göç ettirilmiştir.³ 1905 ihtilalinden yararlanarak Rusların gaspettiği toprakları geri almak için çıkartılan isyan da başarılı olamamıştır.

1917 Ekim Bolşevik Devrimi sonrası Karaçay-Malkar Türkleri Mirzakul Kırımşamhal yönetiminde oluşturdukları birliklerle Bolşeviklere karşı çarpışarak bölgeyi Bolşeviklerden temizler ve **11 Mayıs 1918'de** Çeçen, Adige ve Dağıstanlı dağlılarla bir arada "**Kuzey Kafkasya Birleşik Devleti**"ni kurarlar. Kısa sürede bütün Kafkasya ay yıldızlı yeşil bayrak altında birleştirilir.⁴ Ancak, bu birlik 1921 başına kadar sürebilmiştir. 12 Ocak 1922'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kararıyla "*Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi*" ile "*Kabartı-Balkar Muhtar Bölgesi*" kurulmuş, Karaçay ve Malkar boyları siyasi sınır, idari birim açısından birbirlerinden ayrılmışlardır.

1923 yılından itibaren üretimi artırmak için uygulamaya konulan "*yeni ekonomik politika*" (NEP) döneminde Karaçay Türkleri kısmen daha rahat hareket ederek diğer Kafkas halkları gibi maddi ve manevi alanda ilerleme kaydettiler. 1928'e kadar süren bu devrede dağlardaki nüfusun yarısı ovalara inerek yeni köyler kuruldu.⁵

Rus komünist sürüsünün kalabalığına nazaran Karaçay, Baksan ve Çegem'de yerleşik Türklerden müteşekkil bir avuç denebilecek kahraman, yaşamak için değil şeref ve namuslarıyla ölmek için silaha sarılarak baş kaldırmış bulunuyorlardı. Bu baş kaldırmayı amansızca bastırmak için komünistlerin muhakkak surette bindirilmiş zırhlı birlikler sevk edeceklerini de çok iyi biliyorlardı.

1930 İsyanı

Lenin zamanında başlatılan yeni ekonomik politika Stalin'in 1928'de iktidara geçmesiyle birlikte rafa kaldırılmıştı. Stalin'in baskı ve terör kampanyasına bir de kolhoz sistemi adıyla elindeki üretim araçları ve toprağın devletleştirilmesi eklenmişti. Kollektivizmeye karşı oluşan halk nefreti, kendini ayaklanmalarla ortaya koymuştur. 1930 yılı başlarında Adige, Abaza ve Malkar boylarına mensup binlerce kişi dağlara çıkarak Ruslarla mücadeleyi başlatmıştı. Daha sonra Osetinler ve Çeçenler de Kuzey Kafkasya'daki bu ayaklanmaya katıldı. Bu sırada Dağıstan ve Azerbaycan gibi müslüman bölgelerde Ukrayna, Don bölgesi gibi yerlerdeki Hristiyan halk arasında da ayaklanmalar ortaya çıkmıştı.⁶

Diğer sebeplerle birlikte, kolhoz sisteminin sebep olduğu bu ayaklanma Karaçay bölgesinde 18 Mart 1930'da Karaçay Gizli Direniş Komitesi başkanı Abdülkerim Hasan'ın mücadeleyi ilan etmesiyle başlar.⁷ 1930 isyanını Karaçay-Malkar Türkü Yusuf Baksan Efendioğlu'nun günlüğünden alıntılar yaparak vermek istiyoruz.⁸

“Kuzey Kafkasya'da Malkar Türklerinden 1000 hanelik Baksan köyünde başlayan bu isyana kısa zamanda Karaçay ve Çegem boyları da katıldılar. Böylece Baksan İsyanı bütün Kafkas'ya yayılma istidadını gösterdiğinden, komünistlerde hemen panik yaratmıştı.

Rus komünist sürüsünün kalabalığına nazaran Karaçay, Baksan ve Çegem'de yerleşik Türklerden müteşekkil bir avuç denebilecek kahraman, yaşamak için değil şeref ve namuslarıyla ölmek için silaha sarılarak baş kaldırmış bulunuyorlardı. Bu baş kaldırmayı amansızca bastırmak için komünistlerin muhakkak surette bindirilmiş zırhlı birlikler sevk edeceklerini de çok iyi biliyorlardı.

Gerek Karaçay gerek Baksan ve Çegem Türkleri eski tarihlerde bilinmeyen bir sebeple her biri ayrı ayrı birer dar boğazdan geçerek Kafkasya dağlarının eteklerine yerleşerek yaşamakta idiler. Bu üç Türk yurdunu zırhlı birliklerle istila edebilmek için boğazlardan

geçmekten başka bir yol da mevcut değildi. Cenab-ı Hak bu boğazları sanki bir avuç Türk kahramanı için birer müstahkem mevki olarak yaratmıştı.

Allah'ın bahsettiği bu imkandan faydalanmasını Kafkasya'nın Türk kahramanları her zaman bilmişlerdir. İlk iş olarak dar boğazlardan iki taraftaki kayalıkların münasip yerlerine mevcut olan dinamit ve diğer patlayıcı maddelerle bunları infilak ettirecek olan elamanları yerleştirdiler. Diğer taraftan boğazlardaki çalı çırpı ve orman içerisine de silahşörlerin bir kısmını mevziledirdiler. Bu boğazların ortasından oldukça coşkulu olarak Kuban, Baksan ve Çegem ırmakları akmaktadır.

Bu şekilde hazırlanan pusuyu gizlemek için boğazlara giriş noktasından mukavemete başlamak ve komünist zırhlı birliklerin ateşi karşısında ricat etmek zorunda kalıyorlarmış gibi görünerek, zırhlı birliklerin tamamını boğazların içine çekmek planı hazırlanmıştı.

Bu plan Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile öyle bir muvaffakiyetle tatbik edilmişti ki, kendisinden her bakımdan çok kuvvetli olan bir düşmanı bu derece perişan eden bir avuç kahramanı şimdiye kadar tarih kaydetmemiştir. Bindirilmiş komünist birlikler güya ayaklanmış olan Türklerin birbirlerine yardıma koşmalarını önlemek için her üç boğaza da aynı gün ayrı ayrı birlikler sevk etmişlerdi. Eovelce kararlaştırılan plana göre, biraz mukavemet ettikten sonra Türk birlikleri yavaş yavaş ricat edeceklerdi. Komünist zırhlı birlikleri sevinç içerisinde önlerinde ricat edenleri kovalayarak boğazların içerisine girdiler. Pusuda bekleyenlere gözcüler tarafından işaret verilir verilmez patlayan dinamitlerin gürültüleriyle beraber yerlerinden yuvarlanan yüzlerce ton ağırlığındaki kaya parçalarının da gürültüleri karışarak irili ufaklı binlerce kaya parçası komünist askerlerin üzerine yağdı. Önden ve geriden büyük kayalar yuvarlamak suretiyle yolları kesilmiş manevra yapmak imkânı olmayan dar bir yolda tıkanmış kalmışlardı. Bir anda bu dar boğazlar toz toprak içerisinde göz gözü görmez cehenneme dönmüştü. Kendilerini ırmaklara atarak karşı tarafa geçmek isteyen komünist askerler ise karşı tarafta çalı çırpı ve orman içerisinde bekleyen Türk kuvvetleri tarafından bertaraf edilmekteydiler. Neticede Türk topraklarını işgal etmeye yönelik komünist saldırı bir tek komünist asker kalmadan imha edilmişti.

Bu acı ve ağır hezimet öğrenir öğrenmez komünistler merkezden büyük piyade kuvvetleri celbederek yeniden taarruza geçtiler. Bu sefer, boğazlara girmekten imtina ederek tali patika yollardan ve uzun mesafeyi göze alarak ve bu defa çok ağır kayıplarla Kuzey Kafkasya'da başlayan Karaçay-Malkar Türklüğünün ayaklanması çok kanlı şekilde bastırılmış oldu."⁹

Bu ayaklanma neticesinde isyancılık suçuyla idam edilenlerin sayısı 3.000'i bulmuştu. Karaçay'daki bütün camiler resmen kapatıldı. Bunlar ahır ve ambar hâline getirildi. Bunun üzerine Karaçaylı silahlı çeteler Sovyet birliklerine ve yöneticilerine karşı suikastlar düzenlediler. 1934 yılında Karaçay'da ayaklanma hareketleri tekrar başladı. Bunun sonucunda 3.000 Karaçay ailesi Sibiryaya sürüldü.

1936-1938 yılları arasında Ruslar tarafından kurşuna dizilen Karaçaylılar 7.000 kişidir. Bu dönemde Karaçay Türkçesiyle yayınlanmış kitaplar, tarihi ve edebi eserler ile her türlü kültür malzemesi meydanlarda yakıldı.

1936 yılının sonunda, yeni Sovyet anayasasının ilan edildiği günlerde Ruslar, Karaçay'da genel tutuklamaları başlattılar. Bu sırada halkın aydın tabakasını oluşturan yazarlar, bilim adamları ve eski komünistler idam edildiler. 1936-1938 yılları arasında Ruslar tarafından kurşuna dizilen Karaçaylılar 7.000 kişidir. Bu dönemde Karaçay Türkçesiyle yayınlanmış kitaplar, tarihi ve edebi eserler ile her türlü kültür malzemesi meydanlarda yakıldı.¹⁰

1944 Sürgünü

1941 yılında Karaçay'daki ayaklanmalar bütün halka yayıldı. Karaçaylılarla Sovyet askeri birlikleri arasındaki silahlı mücadele genel bir savaş görünümünü kazandı. Komünistler, Karaçay isyanını bastırmak için olağanüstü tedbirler aldılar. II.

Dünya Savaşı'nın üçüncü ayından itibaren 17 ile 55 yaşları arasındaki bütün Karaçay erkeklerini askere çağırdılar. 16 ile 45 yaşları arasındaki kadın ve kızlar da Karaçay sınırlarından 200 km. uzaklıkta Alman tanklarına karşı hendekler kazmak zorunda bırakıldılar. 1941 yılının Eylül ayında Karaçay'a yapılan baskı arttırıldı. Sovyet başkomutanlığının gizli bir emriyle Sovyet ordusundaki Karaçaylılar "*itimada layık olmayan düşman unsurlar*" telakki edilerek asıl ordudan ayrıldılar.

1942 yılı Ağustos'unda Alman orduları Rostov'dan Kafkasya yönünde hızla ilerlemeye başladılar. Kızılordu hiç bir direnme göstermeden geri çekiliyordu. Sovyetlerin NKVD askeri birlikleri Almanları bir çete savaşına çekebilmek amacıyla Kafkas dağlarının sarp kısımlarına doğru geri çekildiler. Burada onları Karaçay-Malkar silahlı çeteleri karşıladı ve aralarında çarpışmalar başladı. Sovyet birliklerini yok eden Karaçay-Malkarlılar henüz Almanlar Kafkas dağlarına ulaşmadan bütün dağ geçitlerini ve boğazlarını ele geçirmişlerdi.

Karaçay-Malkar halkının yaşamakta olduğu Elbruz dağı eteklerindeki Kuban, Baksan, Çegem vadilerine gelen Alman birlikleri burada halka dini ve siyasi özgürlük verdiler. Camilerin açılması, kolhozların ilga edilmesi gibi davranışlar yüzünden Karaçay-Malkarlılar Alman ordusuna karşı bir sempati duydular. Karaçay bölgesi 1942 Ağustos'undan 1943 Ocak ayına kadar Almanların yönetiminde kaldı. Alman ordularının Kafkasya'dan geri çekilmeleri üzerine Sovyet birlikleri tekrar Karaçay'ı işgal ettiler. Karaçay halkına özel kin duyan ve bu duygularını "*anti-komünist Karaçay*

hiç bir zaman benden yardım göremez" biçiminde ifade eden Stalin, Sovyet rejimi kurulduğu günden beri bu rejime karşı ayaklanan Karaçay halkını cezalandırmak için onları toptan yok etmeye karar verdi. 12 Ekim 1943'te Sovyetler Birliği Yüksek Prezidyumu, Karaçaylıların top yekun Kafkasya'dan sürülmelerini kararlaştırdı. Ancak, bu kararı uygularken Sovyet vatandaşlarının tepkisini çekmemek için bir takım asılsız suçlar yüklendi. Bu sözde suçlar şunlardı;

1. Alman ordularıyla işbirliği yapmak.

2. Karaçay'ın Töben Teberdi köyündeki çocuk yuvasında bulunan 150 Rus çocuğunu öldürmek.

3. 1943 yılında Kafkasya'da 600 Rus askerini öldürüp, Almanlara teslim etmek. Bu gibi suçlamalarla Karaçaylılar Sovyet hükümeti tarafından "*vatan haini*", "*haydut*", "*düşman işbirlikçisi*" olarak ilan edildiler.¹¹

Suçlanan Karaçaylıların büyük çoğunluğu itham edildikleri suçları kabul etmediler. Bu durum NKVD soruşturmacılarını çok kızdırmıştı. Suçlarını kabul etmeyenler Stalin'in sonradan İçişleri Halk Komiseri olan sadist *Ezhov* tarafından planlanan zarif (!) işkence metotlarına bırakıldılar. Bunlardan bazıları şöyleydi;

* Mahkum tamamen tükeninceye kadar, 10-15 saat süreyle bir sandalyenin kenarında oturtulur. Sorgulayanlar belirli aralıklarla değiştirilir ve her biri mahkûmu suçlarını itiraf etmesi için ikna etmeye çalışır.

** Mahkûm bir duvara karşı 18-20 saat süreyle ayakta durmaya zorlanır. Özel olarak eğitilen köpekler mahkûmun en küçük bir hareketinde ya da oturmaya teşebbüs etmesinde saldırmak üzere hazır beklerler.

II. Dünya Savaşı'nın üçüncü ayından itibaren 17 ile 55 yaşları arasındaki bütün Karaçay erkeklerini askere çağırıldılar. 16 ile 45 yaşları arasındaki kadın ve kızlar da Karaçay sınırlarından 200 km. uzaklıkta Alman tanklarına karşı hendekler kazmak zorunda bırakıldılar. 1941 yılının Eylül ayında Karaçay'a yapılan baskı arttırıldı. Sovyet başkomutanlığının gizli bir emriyle Sovyet ordusundaki Karaçaylılar "itimada layık olmayan düşman unsurlar" telakki edilerek asıl ordudan ayrıldılar.

Karaçay halkına özel kin duyan ve bu duygularını “anti-komünist Karaçay hiç bir zaman benden yardım göremez” biçiminde ifade eden Stalin, Sovyet rejimi kurulduğu günden beri bu rejime karşı ayaklanan Karaçay halkını cezalandırmak için onları toptan yok etmeye karar verdi.

*** Mahkûma eski model bir deli gömleği giydirilir.

**** Mahkûmun kol ve bacakları bükülür, tırnaklarının altına sivri maddeler batırılır, dayanılmaz acılar vermek ve mahkûmun gururunu kırmak için makatına katı maddeler sokulur ve tazyikli sıvı verilir.

***** Mahkûm çırılçıplak soyulur, elleri bağlanır ve farelerin yediği cesetlerle dolu bir zindana atılır. Fareler birazdan bu yeni kurbanı saldırırlar.

***** Mahkûma içinde oturamayacağı, ayakta duramayacağı ya da uzanamayacağı, betondan yapılmış çivili bir fıçıya konulur. Fıçı buzlu suyla doldurulur.

İşkenceden sonra mahkûm yarı ölü bir halde sürüklenerek hücrelerine götürülür. Daha sonraki günlerde tekrar sorgulamaya çağrılabilir. Eğer reddederse tekrar yeni işkencelere maruz bırakılır. Birçokları bu işkencelere daha fazla dayanamayarak intihar etmiştir. Cesetler sorgulamaya gelenlerin

görebilecekleri şekilde teşhir edilirdi.¹²

2 Kasım 1943 günü sabaha karşı bütün Karaçay köyleri Sovyet askeri birlikleri tarafından kuşatıldı. Sürgünde görev alan daha sonra batıya iltica eden bir Sovyet subayı olan G. Burlukskiy o günü şöyle anlatmaktadır:

“Ben o zaman NKVD ordusunda asteğmen idim. 1943 yılının Ekim ayında Kuzey Kafkasya cephesinin arkasını korumakla görevli alayımıza, hükümetin son derece önemli bir kararını uygulamak için Kuban’dan hareket emri verildi. Sovyet vatandaşı bir milleti topyekun yurdundan çıkarmak gibi şerefsiz bir görevin ifasına memur edildiğimiz kimsenin aklına gelmemiştir. Neler yapılmış olduğu ve neler yapılmasının gerektiği alay subaylarına ‘Karaçay Özerk Bölgesi’ arazisine girdikten sonra bildirildi. Bütün subay arkadaşlarım gibi ben de Karaçay halkının zorla sürgünü hakkındaki emri yerine getirmeye giriştik. NKVD subayları, yanlarına silahlı askerlerle evlere giriyorlar ve Sovyet hükümetinin sürgün emrini okuduktan sonra halkı toplama merkezlerine gönderiyorlardı. Karaçaylılar burada adi yük vagonlarına dolduruluyordu.”

8 Şubat 1944 günü Malkarlılar da aynı suçlama ve gerekçelerle sürgüne gönderildiler. Karaçay-Malkar Türkleri Sovyet tarihinde topyekun soykırım ve sürgün hareketine maruz bırakılan ilk halktırlar. Karaçay-Malkar halkı sürgüne

gönderildikten sonra toprakları Gürcüler ve Kabartaylar arasında paylaştırıldı.¹³ 1944 sürgünü ile Karaçay-Malkar Türklerine uygulanan tam bir soykırımdır. Karaçay-Malkar Türklerinin siyasi tarihlerinde 1944 yılı hususi bir önem arz etmektedir.

1957 Affı ve Sonrası

Kruşçev'in iktidara gelmesinden sonra Stalin ve devrini gözden düşürmek için yapılan çalışmalar neticesinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresinde "*kadınlar, ihtiyarlar, komünistler, komsomollar ve çocuklar da dâhil bütün halkı ihanetle suçlamanın mümkün olamayacağı*" gerekçesiyle 1944 sürgününe muhatap olan halklara af çıkartılmıştır.

Stalin 1953 yılında öldükten sonra aynı kongrede alınan kararlar Stalin'in icraatleri lanetlenmiş, ismini taşıyan şehirlerin isimleri değiştirilmiş, resim ve heykelleri yok edilmiştir.

Sovyetler Birliği Yüksek Prezedyumu'nun 9 Ocak 1957 tarihli kararnamesiyle 14 yıl Kafkasya'dan uzakta yaşayan Karaçay-Malkar Türkleri ile Çeçen-İnguş ve Kalmukların milli muhtariyetlerinin iadesi öngörüldü.

Bu aftan yararlanarak Karaçay-Malkar Türklerinin bir kısmı yurtlarına döndü. Dönenlerin sayısı 25–30 bin civarında¹⁴ tahmin edilmektedir.

1991 yılında Karaçay bölgesine yaptığım gezide Kart Curt denilen yerleşim yerinde Türkiye'den geldiğimi öğrenen Karaçaylılar etrafımı sarmıştı, bunlar arasından yaşlı bir kadın bunca yıl sonra bir Türkiye Türkü'nün yüzünü gördüğü için dua ediyordu. Yaptığımız sohbet bu yaşlı nine ile Kart Curt'ta yerleşen Karaçaylıların Özbekistan'dan geldiklerini öğrendim. Kart Curt'a yani Karaçay bölgesine dönenlerin haricinde, zamanla geriye göçün devam ettiğini göstermektedir. Ancak, geriye dönenler kendi yurtlarında evsiz, ocaksız kalmışlardı. Evleri, bahçeleri, işleri oralarda yerleştirilen Ruslara verilmişti.

İşkenceden sonra mahkûm yarı ölü bir halde sürüklenerek hücrelerine götürülür. Daha sonraki günlerde tekrar sorgulamaya çağrılabilir. Eğer reddederse tekrar yeni işkencelere maruz bırakılır. Birçokları bu işkencelere daha fazla dayanamayarak intihar etmiştir. Cesetler sorgulamaya gelenlerin görebilecekleri şekilde teşhir edilirdi.

1957 affı Karaçay-Malkar Türklerinin yaralarını bir nebze de olsa sarmış, bir kısım Karaçay-Malkar Türkünün vatanlarına dönmelerini sağlamıştı; fakat bu af politik bir manevradan öteye gidememişti.

Bu çilekeş Türk boyunun evladı olan Yusuf Baksan Efendioğlu, ikinci dünya harbinin cellâtlarının uyguladığı katliamlara, sürgünlere, işkenceler muhatap olup birebir yaşamıştır. Böyle bir insanın iç dünyası olan rüyaları dâhil kaleme aldığı günlüklerden haleti ruhiyesini anlattığını düşündüğümüz notlardan örnekleri okuyucuya sunmak istiyoruz. Yusuf Baksan'ın günlüklerinden hareketle onun şahsiyetini, onun şahsiyetinden Bir Kafkas Sürgünü'nün ıstıraplarını, hayallerini, sevinçlerini ve yıkılışlarını da görmemiz mümkündür.

1 Ocak 1949 tarihli not *"1949 1. günü olan bugün maalesef benim için sıkıntılı gün olarak başladı. Birinci sebebi aileme bütün arzularına rağmen sene başı hediyesi alamadım"* derken;

17 Mart Perşembe 1949 tarihli not *"Bugün cebimde 60 kuruş para vardı. Eve bir ekmek almam lazımdı. Muhtaç bir arkadaşına para toplanıyordu, benden de istediler ve 50 kuruş verdim. Bu yüzden de eve ekmek götüremedim. Verdiğime pişman olmadım, çünkü aç da kalmadık."* diye âlicenaplık dersi verir.

4 Eylül Pazar 1949 tarihli notta *"Gurbet elde kazıldı mezarım / Gurbet elde ah çeker ağlarım / Nerde kaldı benim mor sümbüllü bağlarım / Nerde kaldı benim çiçek kokan dağlarım"* mısraları ile vatan hasretini dile getirmiştir.

Ancak, 18 Ağustos Pazartesi 1958 tarihli notta Yusuf Baksan'ın yabancı görülmesi içine dert olmuştur. *"Müessese Müdürlüğü bugün benden başka evi olmayan bütün memurlarına ev verdi. Kanım tertemiz Türk kanı olmasına rağmen yabancı nazarı ile muamele görmem hayatımda en büyük üzüntüyü teşkil etmiştir. Bu işte de bir Kızıl parmağı olduğundan şüphelendim."*

Yusuf Baksan gündüz işinde çalışırken geceleri de dostlarıyla birlikte olan bir şahsiyet olarak günlüklerinde karşımıza çıkıyor. Birçok yerde geceleri dostlarıyla bir olduğunu görüyoruz mesela 22 Eylül Perşembe 1966 tarihli notta *'gece Hamid Fendoğluna gittik'* gibi neredeyse her gün akşam yaptıklarını da kayda almıştır.

Kafkas mahreçli Türklerle ilgili gelişmeler yaptıkları görüşmeler de Yusuf Baksan'ın günlüklerinde not edilmiştir.

1969 Tarihli defterin Mühim olaylar başlıklı notlarında *"1899 doğumlu Kafkasya'da doğmuş Kafkasya Türklerinden milliyetçi ve Türkçü kıymetli yazarlarımızdan Kadircan Kafli'yi 22 Ocak 1969 tarihinde kaybettik."*

23 Haziran Perşembe 1966 tarihli not “ Bugün İdil Ural Kazan Türklerinden Ali Aşık Beyle, Müminoğlu Kemal Beyle tanıştım.”

24. 10. Cuma 1969 tarihli not “Kafkasya’dan gelip Ürdün’e akrabalarını ziyarete giden üç Çeçenli ile görüştüm ve Ürdün’e yolculadık.”

Yusuf Baksan’ın günlüklerinde hemşerilerini ve soydaşlarını Türkiye’ye getirtme gayretlerini de görebiliriz. 29 Nisan Perşembe 1948 tarihli not “Bugün İtalya’dan Mahamed ve Bünyamininden mektup aldım. Hâlbuki gelmelerini bekliyordum. Çok üzüldüm.”

10 Temmuz Cumartesi 1948 tarihli not “Bugün gece İtalya’dan kamplardan Malatya’ya Yusuf’un Şagmanla, Cabbuların Şakman geldiler.”

12 Temmuz Pazartesi 1948 tarihli not “Bugün Mahamed ve Bünyamin Malatya’da hükümetten işe bedeli olarak her birine 4 lira yevmiye, 25 gün için de 200 lira para aldılar.”

24 Kasım Çarşamba 1948 tarihli not “Bugün mahkemede Bünyamin, Gammaşa ve Şakman’ı hükümet Türk tabiatına geçirerek nüfus kağıdı verdiler.”

Yusuf Baksan’ın günlüklerinden Malatya’da yaşadığı yerdeki sosyal faaliyetleri takip ettiğini de görürüz.

31 Mart Çarşamba 1965 tarihli not “Bu gece Avni Gebeş’in yazıhanesinde toplandık ve İlhan Darendelioğlu’nun Malatya’da vereceği konferans hakkında konuştuk.”

4 Nisan Pazar 1965 tarihli not “Bugün Malatya’da Sayın İlhan Egemen Darendelioğlu Türk Basınında Komünist Cereyanlar diye konferans verdi. Salon hunca hunç dolu idi.”

Yusuf Baksan Efendioğlu’nun günlüklerinde daha çok rüyalar vardır. Bu rüyalarda neredeyse daima doğduğu, büyüdüğü topraklardadır. Bunların bir kısmını örnek olması için aşağıda veriyoruz:

12 Haziran Pazar 1949 tarihli not “Bu gece Kadir gecesi rüyamda gene memlekette bulundum. Hamit, Alman askerlerinin koşda kalay bulduklarını anlattı.”

22 Aralık Pazartesi 1958 “Bu gece rüyamda rahmetli babamı, annemi ve Zekeriya’yı gördüm. Zekeriya bir Rus subayı tarafından yaralanmıştı. Bize götürdüm Ramazandı. Diğer ihtiyarlar da cami koridorunda halsiz uzanmış yatıyorlardı.”

17 Aralık Cuma 1965 tarihli not “Bu gece rüyamda memlekette Cüvergende bulundum. İsmail Mengi ile orada konuştum.”

6 Nisan Salı 1965 tarihli not “Bu gece rüyamda hep genç komünistler mevzuları ile uğraştım.”

2 Aralık Pazartesi
1958 “Bu gece
rüyamda rahmetli
babamı, annemi
ve Zekeriya’yı
gördüm. Zekeriya
bir Rus subayı
tarafından
yaralanmıştı.
Bize götürdüm
Ramazandı.
Diğer ihtiyarlar da
cami koridorunda
halsiz uzanmış
yatiyorlardı.”

16 Nisan Cuma 1965 tarihli not “Bu gece rüyamda Baksan’da bulundum. Baksan suyu kudurmuş çok bulanık akıyordu.”

22 Nisan Perşembe 1965 tarihli not “Bu gece rüyamda rahmetli babamı Bahsan’da, Abdülkadir Hoca ile birlikte bir köy işini görüştüm. Babamın üzerinde beyaz Kafkas elbisesi vardı ve bana güler yüzle konuşuyordu.”

22 Ağustos Pazar 1965 tarihli not “Gece rüyamda Bahsan’da ailem rahmetli Cuduz’u gördüm. Bana bir tabanca hediye etmek istiyordu.”

25 Kasım Perşembe 1965 tarihli not “Bu gece rüyamda memlekette Bahsan’da dağdan kaya parçaları yuvarlanmakta idi. Benim üzerime gelen kaya parçalarından kaçarak kurtuldum.”

12 Şubat Cumartesi 1966 tarihli not “Rüyamda memlekette bulundum, rahmetli amcam Hamit’i gördüm.”

29 Nisan Cuma 1966 tarihli not “Bu gece rüyamda Baksan’da Ahmatları ve Kezdüllerin güya yeni yapılmış modern evlerini gördüm. Ahmatlara atla gittim, üzerime çepken giymiştim.”

15 Haziran Pazartesi 1966 tarihli not “Gece rüyamda Bahsan’da rahmetli dayım Zekeriya’yı bayramını tebrike gittim. Yatağında yatıyordu. Orada ağladı.”

22 Haziran Cuma 1966 tarihli not “Rüyamda Kudaykatta rahmetli babamı bizim milli kıyafetlerimizle gördüm. Ruhum sıkıntılı.”

16 Eylül Cuma 1966 tarihli not “Gece rüyamda Baksan’da atla bir yerden geldim. Köye girerken rahmetli babamla amcam Hamid’i gördüm. Attan inerek bunları karşıladım.”

13 Ekim Perşembe 1966 tarihli not “rüyamda Özbiyanı bahçesindeki meyve bahçelerini gördüm. Çeşitli meyve ağaçları vardı düz bir sahada ve kavak ağaçları da bazıları sararmış olarak gördüm.”

1.8.1969 tarihli not “gece rüyamda memlekette rahmetli babamı ve Kur’anı Kerim hocam rahmetli eniştemi gördüm.. Hocamı kucaklayıp öptüm.”

Anavatanı ile tek bağlantısı rüyası olan bir insan Yusuf Baksan Efendioğlu ruhu şad olsun.

- 1 TAVKUL, Ufuk, (1990), Kuzey Kafkasya Tarihinden Bir Yaprak, 1828 Hasavka Savaşı, *Türk Yurtları*, S. 1, s. 32
- 2 ASLANBEK, Mahmut, *age.*, s. 32
- 3 ÇAĞATAY, Saadet, *age.*, s. 178
- 4 BİCE, Hayati, *age.*, s. 85
- 5 BİCE, Hayati, *age.*, s. 85
- 6 BİCE, Hayati, *age.*, s. 89
- 7 BATURAY, Ahmet, Karaçay'da Soykırım ve Sürgünün 49. Yıldönümü, Karaçay Türklerinin Kara Günü, *Yeni Düşünce Gazetesi*, 6 Kasım 1992, S. 575, s. 7
- 8 Yusuf Baksan Efendioğlu'nun günlükleri şahsi arşivimizde mevcuttur.
- 9 Şahsi arşivimizde bulunan günlüklerden alınmıştır.
- 10 BATURAY, Ahmet,, *age.*, 7. s.
- 11 BATURAY, Ahmet, *age.*, s. 7
- 12 TAVKUL, Ufuk, Sovyetlerin Karaçay Halkını İmhası, *Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi*, S. 79-80-81-82 Temmuz-Aralık, s. 47
- 13 BATURAY, Ahmet, *age.*, s. 7
- 14 KUTLU, Tarık Cemal (1973), Göç, Katliam ve Sürgün, *Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi*, C. 4, S. 20, İstanbul.

Kaynaklar

- ASLANBEK, M., (1952), **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası**, Ankara: Çankaya Matbaası,
- , Kuzey Kafkasya'da Karaçaylıların İmhası, Münih: **Kafkasya Mecmuası**, 1952.
- , The extermination by the Soviets of the Karachay People, **Caucasian Review** II.C, 7.S, 1951, s.9-15
- , İtibarı İaede Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu, *Dergi V.C*, 16.S, 1959, s.16-29
- , Kuzey Kafkas Halkının Bugünkü Durumu, **Yeni Kafkas**, III.C, 17.S, Eylül-Ekim, 1959, s. 8-10
- BATURAY, Ahmet, Karaçay'da Soykırım ve Sürgünün 49. Yıldönümü, Karaçay Türklerinin Kara Günü, *Yeni Düşünce Gazetesi*, 6 Kasım 1992, S. 575, s. 7
- BİCE, H., (1991), **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

DOĞAN, İ. M. Aday Paşa'dan İnönü'ye Mektup, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 51.S, Mart, 1991

-----, Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektuplar, Türkiye Türkçesi ile 5 Mektup, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 53. S, Mayıs, 1991

-----,**Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektupları**, Karaçay Kültür Derneği, Konya, 1992

DOĞAN, İ., (2014), Türkiye Karaçaylarının Dilleri, Ordu

ÇAĞATAY, S. Karaçayca (1951), Birkaç Metin, **A.Ü. DTCF Dergisi IX.C**, 3.S, Eylül, Ankara, 277-299.s.

-----,Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Bineger, **Fuat Köprülü Armağanı**, Ankara: A.Ü.DTCF Yayınları, 1953

-----,**Türk Lehçeleri**, A.Ü.DTCF Yayınları, Ankara, 1970

-----,**Türk Lehçeleri Örnekleri II.Yaşayan Ağız ve Lehçeler**, A.Ü. DTCF Yayınları, 1972,114-126.s

KUTLU, Tarık GÖÇ, Cemal (1973), Katliam ve Sürgün, Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi, C. 4, S. 20, İstanbul.

TAVKUL, Ufuk (1990), Kuzey Kafkasya Tarihinden Bir Yaprak, 1828 Hasavka Savaşı, Türk Yurtları, S. 1, s. 32

TAVKUL, Ufuk, Sovyetlerin Karaçay Halkını İmhası, Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi, S. 79-80-81-82 Temmuz-Aralık, s. 47.

KIBRIS'TA TÜRK OLMAK

DOÇ. DR. NESRİN SİS

Giriş

Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya adalarından sonra 9252 km² olan yüzölçümü ile Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Kıbrıs adası toprak yapısı, iklimi, bitki örtüsü ve hayvan türleri bakımından Anadolu ile paralellik göstermektedir. Bu bakımdan coğrafyacılar, yapı ve yeryüzü şekilleri itibariyle Kıbrıs'ı Anadolu'nun güneyini oluşturan Toroslar içerisinde ele alırlar.¹

Stratejik önemi sebebiyle, Kıbrıs adası tarihi boyunca Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Finikeliler, Asurlar, Persler, Romalılar, Araplar, Fransızlar, Cenevizliler, Venedikliler, Osmanlılar ve İngilizlerin hâkimiyetleri altında kalmıştır. Kıbrıs'a yerleşen korsanların Doğu Akdeniz ticaretini engellemeleri, dini özgürlükleri kısıtlanan ve baskı altında kalan Rumların yardım talepleri Osmanlıların Kıbrıs'ı fethetmelerinin temel sebebidir.²

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Türkiye, Rumlar tarafından yok edilmeye çalışılan soydaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak ve teminat altına almak için “garantör devlet” olma hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974’te adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yapılan toplumlar arası görüşmeler çıkmaza girince de, 15 Kasım 1983’te Kıbrıs Türkleri “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” adıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Kıbrıs’ın Osmanlı topraklarına katılmasından itibaren Anadolu’nun çeşitli yerlerinden belli miktarlarda Türk nüfusu adaya yerleşmiş ve üç yüzyıl boyunca adada Rumlar ve Türkler sorunsuzca bir arada yaşamışlardır.³

1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında, Çarlık Rusyası’nın yayılmacı siyasetine karşı İngilizlerle iş birliği politikasını seçen Osmanlılar, 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan anlaşmayla Kıbrıs’ı, geçici bir süre için İngiliz yönetimine bırakmışlar ancak İngilizler diplomatik kurnazlıkla Kıbrıs’ı 80 yıl ellerinde tutmuşlardır. 1878 den 1960’a kadar İngiliz yönetiminde kalan Kıbrıs’ta Rumların ekonomik, siyasi baskı ve saldırıları sonucunda, başlangıçta üçte bir oranında olan Türk nüfusu beşte bir oranına gerilemiştir. Çünkü Kıbrıs’ta yaşamak imkânı bulamayan Türkler adayı terk etmek zorunda kalmışlardır.

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı’nda karşı cephede yer almasını bahane eden İngiltere 1914’te adayı ilhak ederek, Kıbrıs’ı tam anlamıyla ele geçirmiştir. 1950–1955 yılları arasında Türkiye’nin Kıbrıs politikası, İngiltere yönetiminin korunması, bu statüde değişiklik olacaksa Türkiye’nin de söz sahibi olması gerektiği yönünde şekillenmiştir.⁴

1958–1960 yılları arasında ABD ve İngiltere Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs’ın taksim edilmesi fikrini gündeme getirmiştir. İngiltere Türkiye’nin Ada politikasında söz sahibi olmasını desteklemeye başladı. 1960 yılında kurulan Kıbrıs

Cumhuriyeti’nde Türkler ve Rumlar görünürde eşit statülerde devlet yönetiminde rol almışlardı. Yunan kökenli terör örgütlerinin Kıbrıs Türklerinin güvenliğini tehdit etmesi üzerine 1960–1974 yılları arasında Türkiye’nin Kıbrıs politikası “garantör devlet” sıfatı ile korumak olarak belirlenmiştir.⁵

Türkiye, Rumlar tarafından yok edilmeye çalışılan soydaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak ve teminat altına almak için “garantör devlet” olma hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974’te adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yapılan toplumlar arası görüşmeler çıkmaza girince de, 15 Kasım 1983’te Kıbrıs Türkleri “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” adıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁶

Kıbrıs Sorununun Başlangıcı

Megali İdea (Büyük Ülkü) eski Bizans, hatta İskender İmparatorluğu içindeki topraklarda, yani Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs ve Anadolu toprakları üzerinde Büyük Yunanistan’ı kurma ülküsüdür. Bu büyük Yunanistan’ın başkenti İstanbul olacaktır.⁷

Megali idea’nın fikir babası Pigas Ferreros adlı bir Rum’dur. Pigas Ferreros 1791–1796 yılları arasında ilk Megali İdea haritasını Bükreş’te hazırlamış, bu harita Viyana’da basılmıştır. Haritadan 21 yıl sonra 1814 yılında Odesa’da Başına Rus Çarı’nın yaveri Aleksandros İplisantis’in getirildiği Filiki Eteriya adlı örgüt kurulmuş ve 1821 Mora İsyanı’nı bu örgüt başlatmıştır. Daha sonra adı “Etniki Eteriya’ya dönüşmüş olan örgüt bu örgüttür. ENOSİS, Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanması anlamında kullanılır. 1791’den beri yukarıda sözü edilen ilk Megali İdea haritasında yer almaktadır. Bu bakımdan “Kıbrıs Meselesi”nin başlangıcı, bu haritanın yayınlandığı tarih sayılabilir.

1821 Mora İsyanı ENOSİS için de ümit yaratmış, dolayısıyla 19 Haziran 1821’de Filiki Eteriya’nın liderlerinde Konstantin Kanaris Kıbrıs’a gelerek para, silah ve yiyecek toplamıştır Bu ziyaret sonrasında Kıbrıs Başpikaposu Kiprianos, ayaklanma

Megali idea’nın fikir babası Pigas Ferreros adlı bir Rum’dur. Pigas Ferreros 1791–1796 yılları arasında ilk Megali İdea haritasını Bükreş’te hazırlamış, bu harita Viyana’da basılmıştır. Haritadan 21 yıl sonra 1814 yılında Odesa’da Başına Rus Çarı’nın yaveri Aleksandros İplisantis’in getirildiği Filiki Eteriya adlı örgüt kurulmuş ve 1821 Mora İsyanı’nı bu örgüt başlatmıştır. Daha sonra adı “Etniki Eteriya’ya dönüşmüş olan örgüt bu örgüttür.

hazırlığına girişmiştir. Ayanni (Aydın) (Dağ Kazası) köyünden “Dimitri” adlı bir Rum’un, bu hazırlığı valiye ihbar etmesiyle isyan başlamadan önlenmiştir. Kıbrıs’ta Rum isyanı başarılı olamamış ama Mora Yarımadasında bir kıyıma hatta soykırıma dönüşmüştür. Harvard Üniversitesi Profesörü Rum asıllı Dennis Skiotis’in şu iki dizesi çok şey anlatır:

“Ne Mora’da ne de bütün dünyada

Tek bir Türk bırakmayın ayakta”

Skiotis’in bu iki dizesi Kıbrıs’tan Türkleri yok etmeyi amaçlayan ENOSİS ruhunun özünü tam anlamıyla, bütün gerçekliğiyle yansıtacak belge durumundadır.⁸

EOKA, Kıbrıs’ta Türk halkını yok edip, adayı Yunanistan’a bağlamak için kurulmuş bir terör örgütüdür. Yunan Dışişleri Bakanı Stefenapullos’un direktifleri ile 1 Nisan 1955’te EOKA, ilk bombalarını patlatarak resmen eyleme geçmiştir. EOKA’nın amacı önce İngilizleri adadan atmak, ardından da top yekûn bir imha hareketiyle Türk halkını yok ederek adayı Yunanistan’a bağlamak olmuştur. Kuruluşundan bir süre sonra, İngilizlerin Ada’dan ayrılmasını dahi beklemeden 21 Haziran 1955’ten itibaren Türklere saldırmaya başlamıştır. Münferit hareketler şeklinde başlayan saldırılar daha sonra kitlesel katliamlara dönüşerek 20 Temmuz 1974’e kadar sürmüştür.⁹

Akritas Planı, Londra-Zürih Anlaşmasının Kıbrıs Türküne verdiği hakların gasp edilmesi, ortaklıktan dışlanması amacıyla EOKA tedhiş örgütünün kullanılarak Türklerin topluca imha edilmesi amacıyla yapılan bir tedhiş planıdır. Akritas kod adlı İçişleri Bakanı Yorgacis tarafından uygulanan bu plan Cumhurbaşkanı Makarios’un direktifleriyle uygulanmıştır. Güney Kıbrıs Rum liderlerinden, o zamanki Meclis Başkanı Glafkos Klerides bu harekette kurmay daireleri müdürü olarak görev yapmıştır. Akritas Planı çerçevesinde Murat Ağa, Atlılar ve Sandallarda yapıldığı şekilde bütün Adayı kapsayan planlar yapılmıştır. Makarios, “Türkiye çıkarma yapacak olursa, kurtaracak Türk bulunmayacaktır”, ifadesini kullanmıştır. Glafkos Klerides ise: “Kıbrıslı Türk tehlike teşkil eder” ifadeleri ile katliam ve vahşetin tertipçisi olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰

20 Aralık gecesini Lefkoşa’nın Tahtakale semtinde evlerine gitmekte olan bir grup Türk’ün otomobillerine açılan ateş sonucunda Zeki Halil ve Cemaliye Emirali adlı iki Türk şehit düşmüş, bir grup Türk de açılan ateş sonucunda yaralanmıştı. 21 Aralık günü bu saldırıyı kınamak için Lefkoşa Türk Lisesi bahçesinde toplanan Türk öğrenciler EOKA çetesi mensupları tarafından kurşunlandı. Aynı gün Lefkoşa’daki

Atatürk büstüne de saldırıldı. Bir gün sonra Türkiye Büyükelçilik binası ile Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yardımcısı'nın ikametgâhına ateş açıldı. Akritas planı artık fiilen tatbikata konulmuştu.

1963 yılındaki Kanlı Noel saldırılarının hedefi Lefkoşa idi. Rumlar, merkeze hâkim olmakla bütün Kıbrıs'a hâkim olacaklarını sanıyorlardı. Bunun içinde kendilerine en büyük engel Lefkoşa'ya bağlı KüçükKaymaklı kasabası idi. Rum saldırısı 22 Aralık günü başladı. KüçükKaymaklı'nın dış dünya ile irtibatı tamamen kesilmişti. 23 Aralık'tan itibaren yeni takviye kuvvetleri alan Rum saldırganların başına EOKA'cı katil Nikos Sampson geçmişti. Diğer yandan Ada'daki Yunan alayı da saldırganlarla birleşmiş ve Rumlar bütün güçlerini bölgeye teksif etmişti.

Nikos Sampson'un 28 Aralık 1963 tarihinden beri hatıralarını yayınlayan Eleftheria gazetesi 1963 Kanlı Noel'inin gerçek müsebbiplerini tekrar gözler önüne sermektedir. Nikos Simpson, "Makarios hükümetinin, İçişleri Bakanlığı'nın ve üçlü karargâhın Yunan kanadına mensup subayların emri ile hareket ettiğini" tekrar açıklamakta ve KüçükKaymaklı savaşlarının Yunanlıların Balkan Savaşları dışında Türkler'e karşı kazanılan yegâne Yunan zaferi olduğunu iddia etmektedir.¹¹

21 Aralık 1963 olaylarında Kıbrıs Türklerinin 24 saat içinde topluca yok edilmesi planlanmıştı. Kıbrıs'taki Yunan Alayı'na mensup asker ve subayların da katılmasına rağmen bu plan gerçekleşmeyince EOKA liderlerinden Grivas, Kıbrıs'a gönderilmişti. Yunanistan bu aşamada Grivas'ın verdiği raporlar doğrultusunda Kıbrıs'ın silahlandırılmasına başladı. Askeri birliklerin, silahların ve malzemelerin gönderilmesinden sonra Kıbrıslı Rumlar'ın yoğun biçimde eğitilmesine ve Ada'nın savunmasının güçlendirilmesine çalışıldı. Erenköy çarpışmaları Yunanlı subaylar tarafından eğitilen Rumlar tarafından yürütülmüştü. Ada'da Rumlar'ı eğitmekle görevli subaylar da harekâta katılmış fakat Türk savaş uçaklarının müdahalesi üzerine bu harekât da başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Bunun üzerine Erenköy savaşlarından sonra Yunanistan, Kıbrıs'a fiilen asker göndermeye başladı. Öncü olarak gönderilen 5 bin kişilik Yunan kuvvetlerinin sayısı daha sonra yapılan takviyelerle 12 bine çıkarıldı. 21 Aralık 1963 saldırılarından sonra varılan anlaşmaya göre, Rum askeri birliklerinin Türklere ait bölgelerden geçmesi yasaklanmıştı. Rumlar 13-14 Kasım günleri Geçitkale ile Boğaziçi arasındaki yoldan geçmek istediler. Türkler'in bu teklifi kabul etmemesi üzerine Rumlar 15 Kasım günü saldırıya geçtiler. Ağır silahların desteğindeki saldırı kısa sürede gelişti ve Geçitkale ile Boğaziçi işgal edildi ve bu olaylar sırasında 27 Türk katledildi¹².

Rumlar 13–14 Kasım günleri Geçitkale ile Boğaziçi arasındaki yoldan geçmek istediler. Türkler'in bu teklifi kabul etmemesi üzerine Rumlar 15 Kasım günü saldırıya geçtiler. Ağır silahların desteğindeki saldırı kısa sürede gelişti ve Geçitkale ile Boğaziçi işgal edildi ve bu olaylar sırasında 27 Türk katledildi.

Bütün bu vahşet sırasında Ada'da bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün, 1974 yılında Atlılar, Muratağa ve Sandallar köyü katliamlarında görüldüğü gibi, görevini yapmadığı da acı bir gerçektir.¹³

1 Eylül 1974 tarihinde bir çobanın toprak üzerinde fark ettiği bir el bu köy sakinlerinin akıbetlerinin ne olduğunu acı bir şekilde ortaya çıkarmıştı. XX. yüzyılın eli-kanlı canileri 15 Ağustos günü, 88 Türk'ü vahşice öldürerek topluca bir vahşet çukuruna gömmüşlerdi.

Magosa'nın 15 km uzağında, tamamen Türkler'le meskun bir köyü Atlılar... Ancak, Rum caniler geldi.... Ve 57 Türk'e mezar oldu.

Atlılar toplu mezarı 21 Ağustos 1974 tarihinde ortaya çıkarıldı. 15 Ağustos 1974 günü kurşuna dizilen kadın-erkek, çoluk-çocuk 57 Türk çukura üst-üste atılmış ve üzerleri buldozerlerle kapatılmıştı.¹⁴

Ayvasıl köyü katliamından bir safha şu şekilde aşağıya alınmıştır:

"Gecenin sessizliğinde ansızın köyün (Ayvasıl) her tarafından silah sesleri gelmeye başladı. Bir anda ne oluyor, anlayamadık. Korku ile evlerimize çekildik, kapıları sürgüledik. Dışarıdan silah sesleri arasında Rumca konuşmalar işitiliyordu. O zaman Rumların, köyü bastıklarını anlamakta gecikmedik. Gelişi güzel ateş açıyor, çoluk, çocuk, kadın, erkek, yaşlı, ihtiyar demiyor vuruyorlardı. Çiğlikler, feryatlar birbirlerini takip ediyordu. Bizim eve de geldiler, kapıyı kırdılar. Dışarı çıktığım zaman bana çocuklarım olup olmadığını sordular. O telaş içinde vardır, dedim. Çağır dışarı çıksınlar dediler. Çağırırım. Liseyi yeni bitirmiş 19 ile 17 yaşında iki evladım ile 10 yaşındaki kız torunum korku ile dışarı çıktılar. Bundan sonra olanları anlatamayacağım evlat" diyor.

"Vurdular üçünü de insafsızca vurdular gözlerimin önünde. Sonradan bir çukur açıp cesetlerini attılar ve üzerinden toprak yığıp buldozerlerle geçtiler". (Mehmet Bahadır, Kıbrıs'ta Katliamlar s. 283.)

H. Scoot Gibbons Ada'da bulunduğu sıralarda şahit olduğu vahşet ve soykırımı eserinde aktarmaktadır:

“Noel arifesinde, öğleden sonra, Lefkoşa Genel Hastanesinde bulunan 21 Türk hasta ortadan kayboldu. Kıbrıslı olmayan bir hemşire, bir grup silahlı Rum’un koğuşlara girerek, Türk hastaları sorduklarına şahit olmuştu. Türk hastaların birçoğu, ameliyat sonrası toparlanma devresinde idi. Silahlı adamlar, battaniyeleri ve çarşafı çekip aldılar ve sargıları söktüler. Hastalar çığlık çığlığa bağırdıkları veya bayılırken, yeni gelenler, Türk hastaların, sargılarının altında silah sakladıklarına ilişkin olarak aldıkları istihbarat üzerine, bu şekilde davrandıklarını söylediler.

Bu 21 hastayı götürdüler ve bir daha asla görünmediler. Üzerinden 25 yıl geçmeden, onların akıbetlerini öğrenemedim.” Harry Scott Gibbons, **Kıbrısta Soykırım**, s. 120.

Yazar aynı kitapta “Küçük Kaymaklı”da yaşanan vahim olaylardan birini de şöyle tasvir etmektedir:

“Saat 11.15’te Nikos Simpson hücumunu gerçekleştirdi. Anılarına göre, tank haline çevrilen buldozerlerle saldırmışlar ve Türkler güçlü bir savunma yapmışlardı. Simpson savaşı detayları ile anlattı.

Sampson’un sonradan anımsayarak yazdığı anıların aksine tank hücumu Pazartesi günü gerçekleşmiş ve altı silahlı Türk, Rumlara büyük kayıplar verdirerek onları kovalamıştı.

Fakat Noel günü Türklerin direndikleri hikâyesi bir örtü idi. Sampson gerçekten hücum etmişti. Yunan Alayı askerlerinin bulunduğu yerin yakınındaki savunmasız evlerde yaşayan ve yoğun ateşe maruz kalarak, kuzeye kaçamayan insanlara saldırmıştı.

Evlerden birinde Küçük Kaymaklı İmamı, kötürüm oğlu ile birlikte yaşıyordu.

Sampson’un adamları kapıyı parçalayarak içeri girdiler. Odanın ortasında, 70 yaşında, hafif kambur, gri sakallı, çenesi öne doğru çıkık, çakmak çakmak gözleriyle imam Hüseyin İğneci duruyordu.

“Gecenin sessizliğinde ansızın köyün (Ayvasıl) her tarafından silah sesleri gelmeye başladı. Bir anda ne oluyor, anlayamadık. Korku ile evlerimize çekildik, kapıları sürgüledik. Dışarıdan silah sesleri arasında Rumca konuşmalar işitiliyordu. O zaman Rumların köyü bastıklarını anlamakta gecikmedik. Gelişi güzel ateş açıyor, çoluk, çocuk, kadın, erkek, yaşlı, ihtiyar demiyor vuruyorlardı. Çığlıklar, feryatlar birbirlerini takip ediyordu. Bizim eve de geldiler, kapıyı kırdılar. Dışarı çıktığım zaman bana çocuklarım olup olmadığını sordular. O telaş içinde vardır, dedim. Çağır dışarı çıksınlar dediler. Çağırdım. Liseyi yeni bitirmiş 19 ile 17 yaşında iki evladım ile 10 yaşındaki kız torunum korku ile dışarı çıktılar. Bundan sonra olanları anlatamayacağım evlat” diyor. “Vurdular üçünü de insafsızca vurdular gözlerimin önünde. Sonradan bir çukur açıp cesetlerini attılar ve üzerinden toprak yığıp buldozerlerle geçtiler”.

“Noel arifesinde, öğleden sonra, Lefkoşa Genel Hastanesinde bulunan 21 Türk hasta ortadan kayboldu. Kıbrıslı olmayan bir hemşire, bir grup silahlı Rum’un koğuşlarına girerek, Türk hastaları sorduklarına şahit olmuştu. Türk hastaların birçoğu, ameliyat sonrası toparlanma devresinde idi. Silahlı adamlar, battaniyeleri ve çarşafı çekip aldılar ve sargıları söktüler. Hastalar çığlık çığlığa bağırdıkları veya bayılırken, yeni gelenler, Türk hastaların, sargılarının altında silah sakladıklarına ilişkin olarak aldıkları istihbarat üzerine, bu şekilde davrandıklarını söylediler. Bu 21 hastayı götürdüler ve bir daha asla görünmediler. Üzerinden 25 yıl geçmeden, onların akıbetlerini öğrenemedim.”

Elinde bir yemek bıçağı vardı.

Arkasındaki kanepede ise 18 yaşındaki kötürüm oğlu yatıyordu. Silahlı adamlar, ihtiyarın elinde duran bıçağa güldüler. Elinde tabanca olan birileri ona doğru adım attı, hakir görürcesine bıçağın olduğu kola vurdu ve adamın yaşlı vücudu hızla döndü. Tabancayı yaşlı adamın kafasının arkasına dayadı ve tetiği çekti. Zavallı ihtiyar ölmüştü.

Başka bir silahlı adam, kanepeye doğru yürüdü. Delikanlı ona baktı ve bir an sessizlik oldu. Daha sonra silah patladı. Kötürüm vücut hiçbir zaman gerçekleştiremediği şekilde büzülerek, havaya sıçradı, sonra yere düştü ve hareketsiz kaldı.

Kendi silahlarının gücünün hüküm sürdüğü bölgede kalmaya dikkat eden Rumlar, evden eve girerek, evde yaşayanlara emirler verdiler, tekmeler savurdular ve onları sürüklediler. Yalnız yaşayan iki adamı da öldürdüler.

*Çoğunluğu yaşlılar, kadınlar ve çocuklardan oluşan 550 kişi çembere alınarak Rum hatlarının gerisine sürülmüşlerdi”. Harry Scott Gibbons, **Kıbrısta Soykırım**, s. 141.*

Sabahattin İsmail “İtiraflar” adlı eserinde Kıbrıslı Türklerin yaşadıklarıyla ilgili olarak aşağıdaki satırlara yer vermiştir:

“KOSTAS AYOMATIS’İN, 3 MAYIS 1990 TARİHLİ DİETHNİSTKİ PROKLİS DERGİSİDEKİ YAZISI “KUZEY KIBRISTA GEZİ”

“Kuzey Kıbrıs’ı ziyaretimiz esnasında Atlılar, Muratağa, Sandallar ve diğer yerlerdeki toplu mezar ve bu amaçla dikilen anıtları gördük. Halkla konuştuk. Kıbrıs Rumları karşısında Kıbrıs Türklerinin kendilerini 1974 öncesi neden güvence altında his etmediklerini kendi ağızlarından dinledik ve onları bu düşünceye sevk eden sebepleri gördük. 1974 öncesi Kıbrıs Türklerinin ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan üstünlük sağlamış olan

Kıbrıs Rumlarından ne tür hakaretlere ve haksızlıklara maruz kaldıklarını öğrendik.

“Kokmuş Türk” Deddiğiniz Bizleri, Ne Oldu da Bu Kadar Çok Sevmeye Başladınız?

1974 ÖNCESİ BİZLERE “HAIN TÜRK, KOKMUŞ TÜRK diye hakaret ederdiniz, şimdi ne oldu da bizi bu kadar çok sevmeye başladınız” sözleri ile sık sık şakalaşırdık.

Ayrıca uzun zamandan beri hepimizin gayet iyi bildiği Kıbrıs meselesinde tarihi bir gerçek olan, Kıbrıs Rumlarının 1974 öncesi Kıbrıs Türklerine karşı saldırgan olduğunu gidip yerinde gördük ve işittik. Masum Kıbrıs Türklerinin efsaneleştirdiği (Katliam) olaylarının efsane değil de birer gerçek olduğunu gördük.

Kıbrıslı Rumlardan biraz yaşlı olanlar Kıbrıs meselesindeki maziye gayet iyi hatırlıyorlar. Gidip onlarla biraz konuşup biraz maziye irdelerseniz: “AH BİZ KIBRIS TÜRKLERİNE AZ MI YAPTIK” dediklerini göreceksiniz ve hemen arkasından TÜYLER ÜRPERTİCİ bir öykü duyacaksınız.

Türk Öldürme Kıbrıs Rum Milliyetçiliğinin Gereğidir.

Ancak bu tür öyküler pek tabii ki gayri resmi, “kendi aramızda” hemen hemen koşuntusuzlukla söyleniyor. Çünkü Kıbrıs Rum milliyetçiliği hususundaki riyakârlık Kıbrıs Rum nüfusunun büyük bir kısmında hala çok kuvvetlidir. Türk yiyenlerden birçoğu gösterdikleri bu “başarıdan” dolayı kahraman sayılmakta ve Kıbrıs Rum toplumu içinde yüksek mevkiiler işgal etmektedirler.

Bunun için çok yaşlı olan Kıbrıslı Rumlar, maziye unutmayı tercih ediyorlar. Hâlbuki Kıbrıs üzerinde Kıbrıs Rum hâkimiyetinin sürdüğü dönemlerde Kıbrıs Türklerini ayak işlerinde Afrika zencileri gibi nasıl kullandıklarını gayet iyi biliyorlar”. Sabahattin İsmail, **İtirafılar**, s 57.-61

Sonuç

Kıbrıs Türkleri, Ada üzerinde eşit siyasi haklara sahip iki toplumdandır. Kıbrıs'taki iki halk arasında devam eden “sorun” esasen temelinde haddini aşmış bir Yunan milliyetçiliği ve Yunan yayılcılığı fikrini ihtiva eden “Megali İdea”dan kaynaklanmaktadır. Yunan yayılcılığı fikrine göre “Kıbrıs bir Yunan adasıdır, Adada yaşayan Rumlar Helenizm'in bir parçasıdır ve Ada Yunanistan'la birleşmelidir. ENOSİS' in gerçekleşmesinin önündeki tek engel ve en büyük düşman olan Türk halkı yok edilmelidir.” Bu ideal ve amaçla Adada yaşayan Rumlar, Adadaki Türk komşularına her türlü ekonomik ve psikolojik baskıyı uygulamışlar

silah zoruyla göçe zorlamışlardır. Özellikle 1963 yılından itibaren yoğunlaşan bir baskı ve soykırım politikası izlemişler, akıl almaz vahşetlerle binlerce masum Türk'ü sadece "Türk olmak" suçundan katletmişlerdir. Bütün bu baskı vahşet ve katliamlar, Kuzey Kıbrıs Türkü'nün ruhunda kapanması mümkün olmayan yaraların açılmasına sebep olmuştur.

Öte yandan Kıbrıs'ı Helen Toprağı olarak gören Rumlar halen Ada'nın tek sahibi olmak Yunanistan'la Kıbrıs'ı birleştirmek hayallerinden vazgeçmemişlerdir. Yaptıkları propagandalarla Batı kamuoyunu Türklere karşı etkilemekte de başarılı olmuşlardır.

Megali İdea ve ENOSİS hayalleriyle 1974 yılından önce Adadaki Türklerin Rum komşuları tarafından maruz kaldıkları vahşet ve katliamlar karşısında Adada bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücünün yaptırım kuvveti ve fonksiyonu konusunda da ciddi tutarsızlıklar kendini göstermiştir. Hâlihazırda da devam eden bu "çifte standart" sebebiyledir ki batı kamuoyu Kıbrısta Türklere uygulanan şiddet, baskı ve toplu katliamlar için "soykırım" kelimesini kullanmaktan imtina edip "etnik temizlik" ifadesini kullanmaktadır. Kıbrıs'ta gerçek anlamda "barış ortamı" Türkiye'nin 1974'teki müdahalesiyle gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Adadaki Türk askerinin varlığının devamı barış ortamının da teminatı olarak kabul edilmelidir.

Bugün Kıbrıs Adasında bağımsız siyasi bir devlet olarak fiilen bulunan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin varlığı Türkiye için jeopolitik ve stratejik açılardan da önemlidir. Bu devletin toprak bütünlüğünü bozacak, tehdit edecek hiçbir girişim ve faaliyetin kabul edilmesi söz konusu dahi olamaz. Türkiye'nin gerek Yunanistan gerekse Kıbrıs Rum Kesimi ile yapacağı her türlü siyasi, ekonomik ve kültürel görüşmelerin içinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin var olması gerekliliği öncelikli olarak göz önünde tutulması gereken noktalardan biridir.

Kıbrıs, Türk Milleti için "millî bir dava"dır. Ne var ki bu millî davamızın tarihi ile mahiyeti ile sonuçları ile ilgili olarak Türk kamuoyunda bilgi, birikim eksikliği ve bir algı boşluğu bulunduğu da gerçektir. Bu boşluk ve eksiklikleri takviye edecek bir takım tedbirlere yönelmek, gerekir. Türkiye'nin Kıbrıs Türk'ü ile ilgili hassasiyeti hem Türkiye kamuoyuna hem de diğer devletlere yeterli, açık ve kesin bir şekilde yansıtılmalıdır. Kıbrıs Türk'ünün maruz kaldığı vahşet ve soykırım unutulmamalı, unutulmasına fırsat verilmemelidir. Kıbrıs'ta her türlü katliamı uygulayan Helen Medeniyeti'nin bu gayri medeni temsilcilerinin yaptıkları, bundan sonraki Türk Yunan ilişkilerinde her Türk'ün göz önünde bulundurması gereken noktalardan biri olmalıdır.

- 1 GÜRSOY, Cevat R, (1964), "Kıbrıs'ın Coğrafi Durumu" **Kıbrıs ve Türkler**, Ankara s 7-12
- 2 BOZKURT, İsmail (2001),, "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış" **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)**, Editörler, İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil, Ankara s. 9.
- 3 BURAN, Ahmet (2010), **Kurşunlanan Türkoloji**, Ankara: Akçağ yayınları s. 45
- 4 BURAN, Ahmet, age., s. 46-48
- 5 BURAN, Ahmet, age., s. 48
- 6 BURAN, Ahmet, age., s. 55
- 7 BOZKURT, İsmail, age., s. 10
- 8 BOZKURT, İsmail, age., s. 11
- 9 CUMALIOĞLU, Yakan (2001), Kıbrıs Türklerinin Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi", **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)**, Editörler, İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil, Ankara s. 20
- 10 CUMALIOĞLU, Yakan, age., s. 20
- 11 ÇAY, Abdulhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel -1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara 1989, s. 73-74
- 12 ÇAY,, Abdulhaluk, age., s. 82-84
- 13 ÇAY, Abdulhaluk, age., s. 106-107
- 14 ÇAY, Abdulhaluk, age., 118-120

Kaynaklar

- AKALIN, Hakkı (2002), **İnfaz Yeri: Kıbrıs**, Ankara: Ümit yayıncılık.
- BAHADIR, Mehmet (2002), **Kıbrıs'ta Katliamlar**, Lefkoşa: Rüstem Kitabevi ve Yayıncılık Ltd.
- BOZKURT, İsmail (2001), "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış" **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)**, Editörler, İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil, Ankara.
- BURAN, Ahmet (2010), **Kurşunlanan Türkoloji**, Ankara: Akçağ yayınları.
- CUMALIOĞLU, Yakan (2001), "Kıbrıs Türklerinin Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi", **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)**, Editörler, İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil.
- ÇAY, Abdulhaluk, (1989), **Kıbrıs'ta Kanlı Noel -1963**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları.
- GIBBONS, H. Scott (2003), **Kıbrıs'ta Soykırım (The Genocide Files)**, Özyurt Matbaası.
- GÖKHAN, Mehmet (2002), **Kıbrıs Barış Harekâtında İlginç Olaylar**, İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı yayınları.

GÜRSOY, Cevat, R (1964), "Kıbrıs'ın Coğrafi Durumu" **Kıbrıs ve Türkler**, Ankara.

KEVSER, Ulvi (2009), Şafak **Sökmeden**, Ankara: Kıbrıs Türk Derneği yayını- 9

SABAHATTİN, İsmail (1993), **İtiraflar (Derleme)**, Lefkoşa.

SABAHATTİN, İsmail (2000), **Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)**, İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5

ANADOLU'DA TÜRK OLMAK: DOĞU ANADOLU'DAN TÜRKLERİN TEHCİRİ HARİTASI...

CEZMİ YURTSEVER*

-Osmanlı Arşivinde araştırmalar yaptığım 1980'li yılların başlarında Osmanlı Muhacirler Müdürlüğü'nün haritasını buldum. Harita üzerinde Rus işgaline uğrayan Doğu Anadolu'dan Müslümanların toplu göç yapmaları gösteriliyordu. 1915 yılında yaşanan olaylarda acılar karşılıklı yaşanmıştı. Sayıları 1 milyonu bulan Türk insanı da bu olaylardan etkilenmiştir.

Türklerin Toplu Göç Haritasını Osmanlı Arşivinde Bulmamın Hikâyesi:

1980'li yılların başları idi. İstanbul Zeytinburnu Kız Meslek Lisesi'ndeki tarih öğretmenliğinden arta kalan boş bir vaktimde, Osmanlı Arşivine uğradım. Rutin olarak belge tarama çalışmaları esnasında tarihi haritalar tasnifi içinde yer alan 234 no'lu Aşiretler ve Muhacirler Umum Müdürlüğü'nün hazırlanmış olduğu göç ve yerleşim haritasının varlığını tespit ettim. İstek fişini yazdım. Ertesi gün silindirik rulo karton içinde harita önüme kondu. Ve karton kılıfı açtım. Sararmış soluk sarı renkli kartona çizilen haritanın açılması ile birlikte masa üzerine yayılması ve paramparça olması bir oldu. Çünkü çizildiği tarihten sonra geçen zaman içinde nemden ve sıcaktan haritanın kartonu dayanma gücünü kaybetmişti.

* Tarihçi - yazar

Haritanın ilk görünüşü Anadolu’da yaşanan önemli bir olayı anlatıyor gibiydi. Üst kısmında “Mülteci sevk yolları iskân bölgelerinde yapımı gerçekleştirilen tesisleri gösterir tablodur.” yazısı vardı. Topraklarını terk ederek göç yapmak durumunda kalanların yerleştirildikleri yerleri gösteriyordu. Haritanın sağ üst köşesindeki çizgili bir tablonun üst kısmında da “Vilaya ve elviyede mevcut mülteci miktarını gösterir.” açıklaması vardı ki, göç edenlerin yerleştirildikleri vilayet ve livaların isimlerini, sayılarını gösterir bir bölümdü. Ancak bahsi geçen bölümün içi doldurulmamış boş bırakılmıştı.

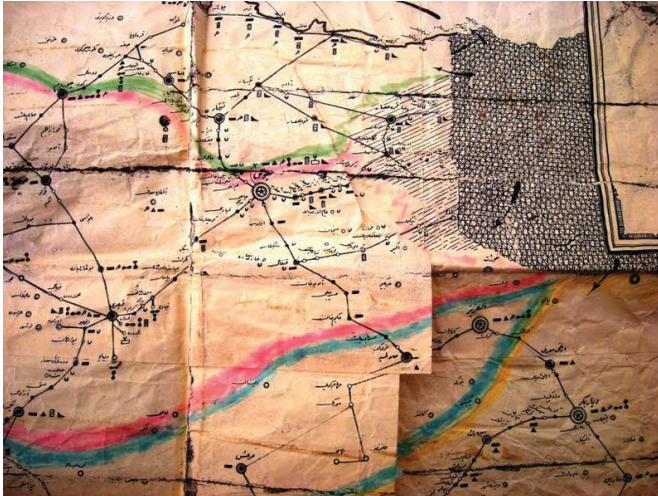
Anadolu’nun Her Yeri Göçmen Yerleşim Yeri Oldu:

Harita üzerindeki işaretlere dikkatlice bakınca ilk fark edilen husus Anadolu’nun kuzey doğusunda kalan bölge siyah çizgilerle taranmış bir haldeydi. Karadeniz sahillerinden Giresun yakınlarından aşağı inen çizgiler Sivas’ın doğusundaki Şebinkarahisar’a kadar geliyordu. Muş, Bitlis, Elaziz’in içinden geçerek Van Gölü’ne doğru gidiyordu. Siyah taralı kısım içinden batı yönünde ok işaretleri vardı. Anadolu içlerindeki kentler arasındaki yol güzergâhlarına yerleştirilen özel işaretlerde hastane, aşevi, barınma merkezleri görülüyordu. Kayseri, Ankara, Adana, Antep, Kastamonu gibi vilayetlerdeki ana ulaşım yolları mülteciler için sığınma barınma yerleri olmuştular.

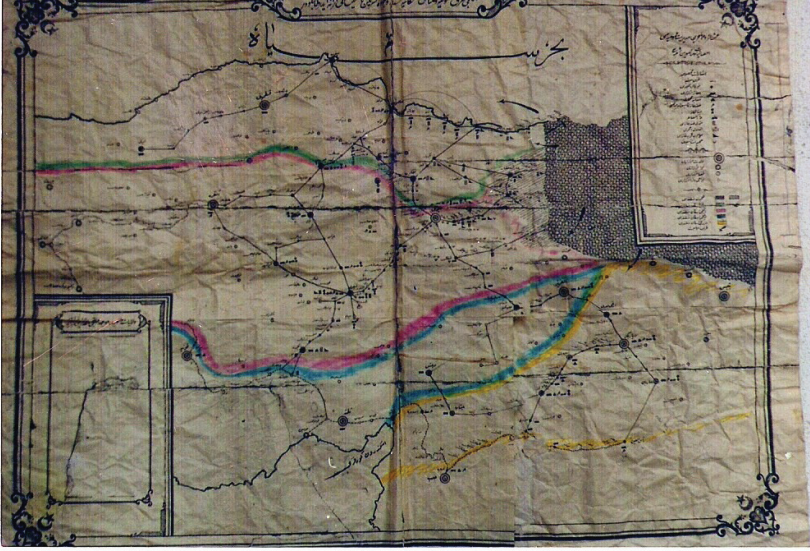
Aslında haritanın dilini çözmek hiç de zor olmadı. Bahsi geçen harita 1915 yılı içinde başlayan Doğu Anadolu’daki Osmanlı-Rus savaşının sonuçlarından olarak Sivas’ın doğusuna kadar yaklaşan çizginin doğu kısmındaki alanın Rus işgali içinde kaldığını ve buradan kitleler halinde İslam-Türk yurttaşlarının can ve mal güvenliğinin kalmadığı için göç ettiklerinden bahsediyordu.

BELGELER

1. Türk sivil halkın Rus işgal alanından göç yaparak Sivas’a doğru gelmesi ile ilgili Osmanlı Arşiv haritası

2.Osmanlı Arşivinde bulunan Türklerin 1915-16 yıllarında Doğu Anadolu'dan toplu göç ettirilmesi ve iskan haritası. Bak.BOA,Hrt.no-234

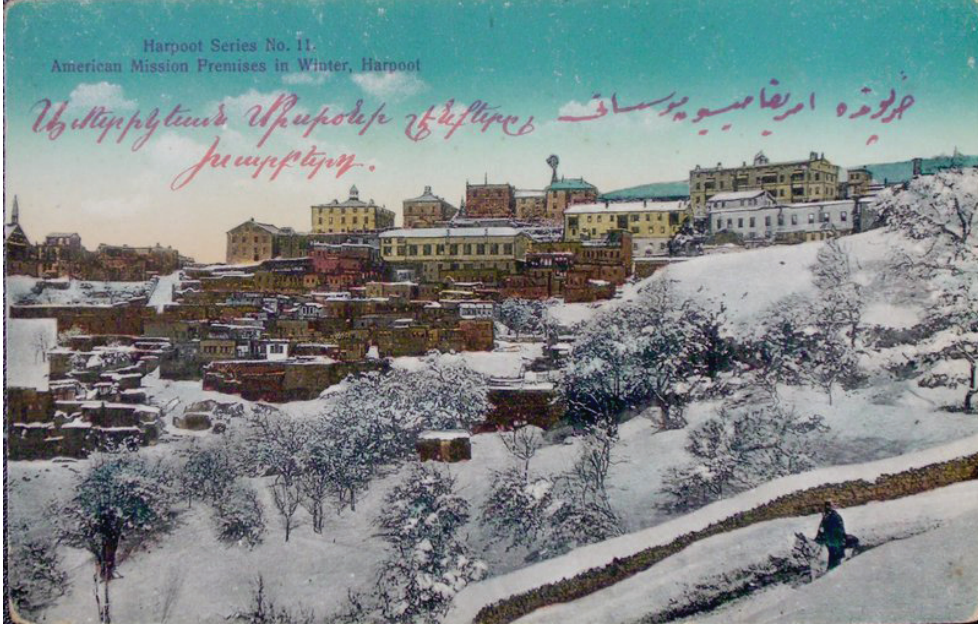
3.Ermenilerin 1919 yılında Batılı ülkelere sunduğu Büyük Ermenistan haritası

Courtesy of The New Armenia

MAP SHOWING THE POSITION OF THE PROPOSED ARMENIAN STATE IN ASIA MINOR

4.Elazığ Harput'ta ABD'li misyonerlerin misyoner okulu.

5.Osmanlı Ermeni asıllı milletvekili Pastırmacıyan, Rus kumandanlar ve din adamlarının ortak işbirliği anlaşması yapması, 1915 yılı

TÜRKLERİN MARUZ KALDIĞI İŞKENCE, SÜRGÜN, KATLIAM VE SOYKIRIM KAYNAKÇASI

YRD. DOÇ. DR. SALİM DURUKOĞLU* -
BETÜL ÖZDEMİR**

“Bin cihana değişmem şu öksüz Türklüğümü”¹

Ergenekon Destanı'yla: “Biz taş devrini kapatıp maden devrine geçtik, Avrupalı kavimleri böyle yerinden ettik, biz böyle çağ açıp kapattık.” diyen Türkler, M.Ö. 2000'li yıllardan başlayarak M.S. 11.yy'a kadar Asya, Avrupa, Afrika kıtasının çeşitli bölgelerine göç etmiştir. Oğuz Kağan'ın “Daha deniz daha müren/ Güneş bayrak gök kurıkan” sözünü ülkü edinmiş Türkler, geniş coğrafyalara yayılmış ve tarih boyunca 150'den fazla devlet kurmuştur. Türklerin bu kadar geniş coğrafyalara yayılması Türk tarihi, kültürü, dili vs. araştırmalarını zorlaştırmıştır ve Türkoloji biliminin doğmasına zemin hazırlamıştır. Türkoloji kuru ve ruhsuz bir betik bilgisi olmanın ötesinde ve öncesinde hayat ve insanımızın var oluş ve var ediş bilgisidir! Bu nedenle bu çalışma Türkoloji'nin araştırma alanları olan **“Türlere Yapılan Soykırımlar, Katliamlar, İşkenceler ve Sürgünler”** hakkında araştırma yapanların faydalanması için hazırlanmıştır.

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

** İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrencisi.

A.

ABBASOV İmran, **Sovyetler Döneminin İlk Türk Profesörü Bekir Çobanzade**, Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas 1999.

Abdurrahman Şeref, **Tarih Münasebetleri**, İstanbul 1339.

Abdurreşit İbrahim, **Âlem-i İslâm**, İstanbul 1328.

Abdulgaffar Kırımî, **Umdet-üt-Tevarih**, İstanbul 1343.

ABDÜLHAMİTOĞLU N, **Yüz Binlerin Sürgünü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1974.

ACAR Kenan, **Kırımlı Bekir Sıtkı Çobanzade**, Ankara 2001.

ADIVAR Halide Edip, **Vurun Kahpeye**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.

ADIVAR Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Çan Yayınları, İstanbul 1962.

ADDAY Şer, **Siirt Vakayinamesi**, (Çev. C. Kabadayı), Yaba Yayınları, İstanbul 1915.

AGATHANGELOS (Akatankeğos), **History of the Armenians** (Batmutyun Hayots), İng. Çev. Thomson, Albany 1976.

AĞANOĞLU Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Tarihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmet Muhtar, **Anılar 1-2 Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1328.

Ahmet Refik, **Kafkas Yollarında**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1919.

Ahmet Refik, **Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, Matba'a-î Âmire, İstanbul 1916.

AKALIN Hakkı, **İnfaz Yeri: Kıbrıs**, Ümit Yayıncılık, Ankara 2002.

AKKERMAN Naki Cevad, **Politika ve Masonluk**, Mimar Sinan Dergisi, Eylül 1968.

AKSAN Yaşar, **Tek Suçları Türk Olmaktı**, Cilt 1-2, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2011.

AKSÜT Hazma, **Aleviler**, Yurt Yayınları, Ankara 2009.

AKÜZ Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, TTK, 1988.

Ali Kemal, **Bir Safha-i Tarih**, İkdam Matbaası, İstanbul 1913.

ALLWORTH E. , **The Crimean Tatar Case**, Tatars of the Crimea: Their truggle or Survival, ed. E. Allworth, Duke University Press, Durham 1988.

ALTINAY Ahmet Refik, **İki Komite ve İki Kıtal Kafkas Yollarında**, Bedir Yayınevi, İstanbul 1999.

ALP İlker, **Belge ve Fotoğraflarla "BULGAR MEZALİMİ"**, Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.

ALPTEKİN İsa Yusuf, **Doğu Türkistan Davası**, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.

ALMAZ Ahmet, BATU Pelin, **Yahudilik Tarihi**, Nokta Kitap, İstanbul 2007.

ANADOL Cemal, **Tarihe Hükmeden Türkler**, Bilge Karınca Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2010.

ANDRE Vladimir, **A Social History of Twentieth Century Russia**, USA: Routledge 1994.

ANGOLD Michael, **The Byzantine Empire 1025-1204: A Political History**, London 1984.

APAK Rahmi, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?**, TTK , Ankara 1990.

ARAS Enver, **Hazar'dan Hazar'a Elmas Yıldırım**, Manas Yayınları, Elazığ 2007.

ARAS Enver, **İstiklâl Şairi Yıldırım, 13. Hazar Şiir Akşamları Güldestesi**, Elazığ 22-24 Eylül 2005.

ARGUNŞAH Hülya, **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Makaleler**, 1-2-3-4-5-6. Cilt, Dergâh Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul Ocak 1999.

ARSLAN Esat, **NATO Zirvesine Doğru Irak'ın Yeniden Yapılandırılması**, 2023 Dergisi, 15 Haziran 2004.

ATSIZ Hüseyin Nihal, **Ötüken**, İstanbul Ocak 1970.

Atatürkçülük, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 1. Kitap, M.E.B. , İstanbul 1988.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1992.

AVTARHANOV A., İmperiya Kremlya Sovyetskiy Tıp Kolonizlizma, Drujba Narodov, No. 1-5, Moskova 1990.

AYDIN Mehmet ; **Büyük Sümerce Sözlük**, Nüve Kültür Merkezi, İstanbul 2005.

AYDEMİR Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal**, 1-2-3-4. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.

AYTMATOVA Roza, **Tarihtin Aktay Baraktarı**, Bişkek 2007.

B.

BABAYEV Adil Muhammedoğlu, **Elimizin ve Elmimizin Soygırımı**, Bakü 2003.

BAHADIR Mehmet, **Kıbrıs'ta Katliamlar**, Rüstem Kitabevi ve Yayıncılık L.t.d. Lefkoşa.

BAHADIROĞLU Yavuz, **Kırım Kan Ağlıyor**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1976.

BALYAYEF, **Kızıl Bayraklar Altınla**, Berlin 1921.

BALCI Gökhan, **Soykırıma Uğrayan Türkler**, Truva Yayınları, İstanbul 2007.

BALCI Gökhan, **Türkler Soykırım Yaptı mı?**, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

BARDHOLD W. , İslam Medeniyeti Tarihi, Çev. Fuat KÖPRÜLÜ, 3. Basım, 1973.

BAŞBUĞ Hayri, İki Türk Boyu **Zaza ve Kurmancalar**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1984.

BAŞBUĞ Hayri, **Göktürk-Uygur Zaza Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1984.

BAYAT Haydar Ali, **Hüseyinzâde Ali Bey**, Ankara 1998.

BAYCIYEV Mar. , **Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır**, (Aktaran: Doğan GÜRPINAR), Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bişkek 2014.

BAYSUN Abdullah Recep, **Türkistan Milli Hareketleri**, İstanbul 1943.

BAYRAK Mehmet, **Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri**, Gizli Belgeler-araştırmalar-notlar, Öz-Ge, Ankara 1993.

- BENDER Cemşid, **Kürt Tarihi ve Uygarlığı**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995.
- BENDER Cemşid, **Kürt Uygarlığında Alevilik**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1991.
- BENNİGSEN Alenkandre, **Islam In The Union**, London 1967.
- BERNARD Levis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK, Ankara 1999.
- BESİKÇİ İsmail, **Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi**, Belge Yayınları, İstanbul.
- BIYIKLIOĞLU Tevfik, **Atatürk Anadolu'da**.
- BIYIKLIOĞLU Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele**, TTK, Ankara 1956.
- Bilderberg'in Karanlık Yüzleri**, Yeniçağ Gazetesi, 26 Mayıs 2007.
- BİRDOĞAN Nejat, **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi: Ocaklar-dedeler-soy ağaçları**, Alevi Yayınları, İstanbul 1992.
- BORAN Behice, **Toplumsal Yapı Araştırmaları**, Sarmal Yayınevi, Ankara 1992.
- BUNTÜRK Sefeddin, **Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri**, Berikan Yayınları, Ankara 2007.
- BURAN Ahmet, **Kurşunlanan Türkoloji**, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- C.
- CAKİBEKOV Aşım, **Babasız Büyüdük**, (Akt. Orhan SÖYLEMEZ-Kemal GÖZ) Ankara 2008.
- CANDAN Ergun, **Türklerin Kültür Kökenleri**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul 2002.
- CANİBEKOV Çabalay, **Kasım Tınıstan Uulu**, Bişkek 2006.
- CASTLES Stephen ve Miller Mark J. , **Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev. Bülent Uğur BAL , İbrahim AKBULUT, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CASTLES Stephen, **Towards A Sociology Of Forced Migration And Social Transformation**, Sociology, Volume:37, Number 1.

CEBESOY Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 1955.

CEVAD Ahmed, **Kırmızı Siyah Kitap**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1329.

Creel George, **Rusların Asya Siyaseti**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1949.

CUMALIOĞLU Yakan, **"Kıbrıs Türklerinin Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)**, Editörler: İrfan Kaya ÜLGER, Ertan EFEGÜL.

CÜNDİOĞLU Düccane, **Anlamın Buharlaşması ve Kur'an**, Kaknüs, İstanbul 2005.

COHEN Robin, **Global Diasporas**, UCL Press, Londra 1997.

COURTOİS Stephane, **Komünizmin Kara Kitabı**, çev. B. TANAVAR, vd. Doğan Kitap, İstanbul 2000.

Ç.

ÇAĞATAY Tahir, **Türkistan Milli Hareketleriyle İlgili Olaylardan Derlemeler**, İstanbul 1949.

ÇAPRAZ K., **Kırım Tatar Türklerinde Basın**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

ÇAY Abdulhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989.

ÇEÇEN Anıl, **Doğu Türkistan Sorunu**, Stradigma, 15 Ekim 2006.

ÇERVONNAYA S., **Kırım Tatar Halkının Mukadderatı: Devlet Kültürünün Geçmişi , Bugünkü Problemleri ve Geleceği**, çev. İ. YILDIRAN , A. Mertol, Emel, 1992.

D.

DALLİN Alexander , **German Rule in Russia, 1941-1945: A. Study of Occupation Policies**, St. Martin's Press, London- New York 1957.

DANIŞMEND İsmail Hakkı, **İzahlı Osmanlı Tarihi Konolojisi**, Doğu Kütüphanesi/ Tarih Dizisi, 1-2-3-4-5-6. Cilt, İstanbul 2011.

DEMİREL Ömer Faruk, 1. Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel, 1926 **Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı**, Ankara 1999.

DENKTAŞ Rauf R. , **The Cyprus Triangle**, Londra 1982.

DEVLET Nadir , **240 Kırım Türkünün Müracaatı**, Emel, 1985.

DEVLET Nadir, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, Ek Cilt, İstanbul 1993.

DEWEY John, **Impressions of Sovlet Russia**, New York 1932.

DİNAMO Hasan İzzettin, **Kutsal İsyan- Kutsal Barış**, 1-2 Cilt, May Yayınları, İstanbul 1970.

DOĞAN İsmail, **Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektupları**, Karaçay Kültür Derneği, Konya 1992.

DOĞAN İsmail, **Yabancı Ülkelerde Yayınlanmış Türkoloji'yle İlgili Makaleler Bibliyografyası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

DURKHEIM Emile, **Sosyolojik Araştırmalarda Metod ve İlkeleri**.

DURUKOĞLU Salim, **Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Türklük Bilinci**, Sonçağ Yayınları, Ankara 2014.

DÜNDAR A. Merthan, **İngiliz Belgelerinde Sadri Maksudi Arsal ve "Rusya Müslümanları"nın Özgürlük Çabalarının Görmezden Gelişi**, **Yirmi Birinci Yüzyılda idil-Ural**, (Derleyen Gönül Pultar), Ankara 2008.

Dünyada ve Türkiye'de Masonlar ve Masonluk, Der Yayınları, İstanbul 1988.

E.

ELÇİN Şükrü, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Ankara 1988.

ENGELHARD, **Türkiye ve Tazimat**, İstanbul 1328.

EREL Şerafettin, **Dağıstan ve Dağıstanlılar**, İstanbul 1961.

EREN Hasan, **Türklük Bilimi Sözlüğü**, TDK Yay. , Ankara 2004.

ERİMHAN Ahmet, **Çuvaldaki Müttefik**, Bir Harf Yayınları, Mart 2001.

ERİM Nihat, **Türkiye'nin 20 Yıllık Dış Siyaseti**, Ankara 1945.

ERİM Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt 1. , Ankara 1953.

Ermeniler Tarafından Yapılan Katliyam Belgeleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001.

Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri, Kaynak Yayınları 2007.

EROĞLU Cengiz, **Irak'ta Türkmen Var mı?**, Global Strateji Sayı:1, Ankara 2005.

ERÖZ Mehmet, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1977.

ERSANLI Büşra, **Türkmenistan'da Toplum ve Kültür**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

ERTÜRK Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1969.

F.

FETHİ Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

FIRAT M. Şerif, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Kardeş Matbaası, Ankara 1970.

G.

GİBBOS Herry Scott, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Yayına Hazırlayan: Erol FEHİM, Near East Publishing, Lefkoşa 2003.

GÖKALP Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İnkılap, İstanbul 1976.

GÖMEÇ Saadettin, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

GÖNLÜBOL Mehmet- SAR Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, 2. Baskı, M.E.B., Ankara 1976.

GÖZAYDIN Ethem Feyzi, **Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri**, İstanbul 1948.

GÖZE Ergun, **Türklük Kavgası**, İstanbul 1977.

GÜLENSOY Tuncer, **Prof. Dr. Ahmet Temir'in Hayatı ve Eserleri**, Kayseri 1983.

GÜNŞOV Bekir Sami, **Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cem Yayınevi, İstanbul 2002.

GÜZEL Hasan Celal, **Irak Türkleri ve Gerçekler**, Radikal Gazetesi, 14 Ocak 2007.

H.

HABİL Adem, **Rusya'nın Şark Siyaseti**, İstanbul 1332.

HABLEMİTOĞLU Necip, **Sovyet Rusya'da Devlet Terörü**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara 2004.

HARISH Kapur, **Soviet Russia And Asia 1917-1927**, Genova 1960

HAYIT Baymirza, **Komünist Emperyalizmi Karşısında Türkistan**, Toprak Yayınları, İstanbul 1962.

HELİMSKAYA Regina, **Tayna Çon-Taşa**, Bişkek 1994.

HESENOV Cemil, **Ağ Leke'lerin Gara Kölgesi**, Bakı 1991.

HESENOV M.H. vd. , **Edebiyat 10**, Kazan 1994.

HEYBRAHMANOV R.G., **Böyek Vatan Sığışı Çorı Poeziyese**, Kazan 2005.

HOCAOĞLU Mehmet, **Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, Anda Dağıtım 1976.

HÜR MÜZLÜ Erşad, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yay. , İstanbul 2003.

Hüseyin Raci Efendi, **Zağra Müftüsünün Hatıraları/ Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**, Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul DÜZDAĞ, Tercüman 1001 Temel Eser.

İ.

İBRAİMOV O. , **Kızıl Kırgın, Ürkün**, Bişkek 1993.

İNALCIK Halil, **Kırım**, İslam Ansiklopedisi, 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Cilt , İstanbul 1988.

İLTER Erdal, **Türkiye'de Sosyalist Ermeniler ve Silahlanma Faaliyetleri**, İstanbul 1995.

K.

KAÇAZNUNİ Ovanes, **Taşnak Partisi'nin Karşı Devrimci Rolü**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

KARABEKİR Kazım, **Cihan Harbine Nasıl Girdik?**, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

KARAPINAR Ayşe, **Türkiye Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan Türkleri Açısından Değerlendirilmesi**, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:1 Sayı:2, Eylül 2003.

- KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, **Ergenekon**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- KARAKAŞ Şuayip, **Türkistan'da Kızıl Kırgın Kurbanları**, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 1198.
- KARAKAŞ Şuayip, **20. Yy Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme**, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 1996.
- KASENOV Kayırjan-TÖREHANOV Emirhan, **Kızıl Kırgın**, Almatı 1994.
- KAYDAVİ Şeyh Müşir Hüseyin, **İslâma Çekilen Kılıç yahut Alemdârân-ı İslâmi Müdafaa**, İstanbul 1919.
- KAYNAR Ayfer, **Dr. Baymirza Hayit'in Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler**, İlasam, Ankara 1994.
- KAZANCI Hicran, **Irak'ın Hassas Dengelerindeki Türkmenler**, 2023 Dergisi, 15 Haziran 2004.
- KEÇECİZÂDE İzzet Fuat, **Kaçırılan Fırsatlar**, Matbaa-yı Ahmet İhsan, İstanbul 1325.
- KILIÇ Selami, **Ermeni Sorunu Almanya**, Kaynak Yayınları, 2007.
- KIRIMAL Edige, **Kırım Türkleri**, Dergi 1970.
- KIRIMAL Edige, **Sovyet Rusya Hakimiyeti Altında Kırım**.
- KIRIMAL Edige, **Kırım'da Türk Katliamı**, İstanbul 1962.
- KIRIMER Cafer Seydahmet, **Krym(lehçe)**, Warşova 1930.
- KIRIMER Cafer Seydahmet, **Rus Tarihinin İnkılabı, Bolşevizme ve Cihan İnkılabına Sürüklenmesi(Konferans Dizisi)**, İstanbul 1948.
- KIRZIOĞLU Fahrettin, **Her Bakımdan Türk Olan Kürtler**, Ankara 1964.
- KIRZIOĞLU Fahrettin, **Kars Tarihi**, İstanbul 1953.
- KIRZIOĞLU Fahrettin, **Kars İli Çevresinde Ermeni Mezalimi**, Kars Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları, Ankara 1970.
- KİTSİKİS Dimitri, **Yunan Propagandası**, İstanbul 1965..

KRAYBLİS Nikerled, **Rusya'nın Şark Siyaseti ve Vilayet-i Şarkiye Meselesi**, Matbaa-ı Şems, 1916.

KOCAKAPLAN İsa, **Cengiz Dağcı'nın Dört Romanı**, M.E.B., İstanbul 1999.

KÖPRÜLÜ Fuat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, Ötüken Yayınları, 1981.

KURAT Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, TTK, Ankara 1987.

KUTAY Cemal, **Bilinmeyen Tarihimiz**, Dizerkonca Matbaası, 1974.

KUTLUAY Yaşar, **Siyonizm ve Türkiye**, Kitap Yurdu, Ankara 2010.

L.

LALAYAN A.A. , **Taşnak Partisi'nin Karşıdevrimci Rolü**, Kaynak Yayınları, 2007.

LERMİOĞLU Muzaffer, **Akçaabat Tarihi**, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1949.

LEVİS Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTKY.

LEWY Guanter, **1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu? Çarpıtılan Değiştirilen Tarih**, Çev. Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Lozan Zabıtları (4 Cilt ve ekleri), Ahmet İhsan ve Şürekası Matbacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1341(1925).

M.

MAHMUT Nedret, **Kırım Aydınlarının Faciası**, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara 1999.

Makedonya'da Yunan Mezalimi, İstanbul 1914.

MAZİN Hasan-SORAN Şükür, **Kerkük Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 4. Cilt.

MAZİN Hasan, **Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler, Irak Krizi**, ASAM Yayınları, Ankara 2003.

MAZİN Hasan, **Türkiye'nin Türkmen Politası: Yapılması Gerekenler**, Stratejik Analiz Dergisi, 4 Cilt , Nisan 2004.

MCCARTHY Justin, **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Bilge UMAR, İnkılap Kitabevi, İstanbul

1995.(Kitabın İngilizce orijinali için bkz: Justin Mccarthy(1995), **Death and Exile: The Ethnic cleansing of ottoman Muslims**, 1821, 1922, Darwin Press, ISBN 9780878500949).

Mehmet Arif Bey, **93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler**, Sadeleştiren: Nihad YAZAR, Anadolu Neşriyat yurdu, İstanbul 1974.

Mehmet Arif Bey, **Başımıza Gelenler**, 1-2-3. Cilt. , Tercüman, İstanbul 1921.

Mehmet Şerif, **Azerbaycan İnkılâbı**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1921.

METİN Halil, **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, M.E.B. Eğitim Yayını, İstanbul 1997.

MISIRLIOĞLU Kadir, **Lozan Zafer mi, Hezimet mi?**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1971.

MISIRLIOĞLU Kadir, **Yunan Mezalimi**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1977.

MISIRLIOĞLU Kadir, **Moskof Mezalimi 1-2.Cilt**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1974.

MISIRLIOĞLU Kadir, **Türk'ün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1974.

MISIRLIOĞLU Kadir, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil Yayınevi, 4. Basım, İstanbul 1985.

Milli Mücadele Döneminde Yunanistan'ın Türkiye Üzerindeki Faaliyetleri, Büyük Türk Tarihi Dergisi, Sayı:17, Temmuz 1986.

MOURAVIEFF Boris, **Deli Petro'nun Vasiyetnamesi**, Bedir Yayınevi, İstanbul 1966.

Mustafa Rahmi, **Moğol Tarihi**, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1340.

MÜDERRİSOĞLU Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988.

N.

NADİ Yunus, **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

NUR Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, Altındağ Yayınları, İstanbul 1967.

O.

OCAK Ahmet Yaşar, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, 1996.

Olaylar Gazetesi, Bakü 23 Mayıs 2006.

OSMAN Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

Ö.

ÖGEL Bahaddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Kömen Yayınları, Ankara 1979.

ÖZAKMAN Turgut, **Vahidettin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2013.

ÖZDAĞ Ümit, **Türkiye, Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayri Nizami Savaş'ın Anatomisi**, ASAM Yayınları, Ankara 1999.

ÖZDAĞ Ümit, **Yeniden Türk Milliyetçiliği**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009.

ÖZMEN Hasan, **Irak ve Türkmen Dosyası**, TİKV Yayınları, Kasım 2001.

ÖZTÜRKMEN Ömer, **Iraklı Türkmenlerin Kaderi**, Kardeşlik Dergisi, Kerkük Vakfı, 2002.

ÖZKAN TUNCAY, **Mit'in Gizli Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2003.

ÖZTÜRK Kazım, **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumundaki Konuşmaları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1-2. Cilt , Ankara 1990.

P.

PERİNÇEK Mehmet, **Ermeni Devlet Adamı B.A. Boryan'ın Gözüyle Türk-Ermeni Çatışması**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

POYRAZ Ergun, **Musa'nın Çocukları**, Togan Yayıncılık, İstanbul 2011.

Prens Said Halim Paşa, **Buhranlarımız**, Tercüman Yayınları.

ROHDE Hans, Şark **Mes'elesi**, İstanbul 1932.

S.

SAATÇI Suphi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

SAATÇI Suphi, **Kürtlerin Haklarına Peki Ya Irak Türkmenleri**, Milliyet, 15 Haziran 1991.

SAN Salih Mehmet, **Doğu İlleri ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1982.

SAMANCI Aziz Kadir, **El-Tarih El-Siyasi Li Turkmen El-Irak Dar El-Saki**, Beyrut.

SARUHAN Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Öğretmen Yayınları, 1-2 Cilt, İstanbul 1986.

SEDES İ.Halil, **Osmanlı-Sırp Zaferi 1876-1878**, İstanbul Askeri Matbaası, İstanbul 1935.

SEDES Halil, **Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1935.

SELCAN Zilfi, **Zaza Meselesi Hakkında**, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994.

SELEK Sabahattin, **Anadolu İhtilâli**, Kastaş Yayınları, 1-2. Cilt, İstanbul 1987.

SEVGEN Nazmi, **Kürtler 3**, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ankara 1968.

SEVGEN Nazmi, **Yaşayışları Şimdiye Kadar Gizli Kalmış Aşiret: Zazalar**, Tarih Dünyası, İstanbul 1950.

SEVGEN Nazmi, **Efsaneden Hakikate**, Tarih Dünyası, İstanbul 2008.

SITKI Mustafa Bilgi, **Türk Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu(1534-2002), Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM Yayınları, Ankara 2003.

SİRMAN Neşet, **Masonluğun İlk Devirleri**, Mimar Sinan, İstanbul 1997.

SÖYLEMEZOĞLU Galip Kemalî, **Rusya Tarihi**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939.

SÜMER Faruk, **16. Asırda Anadolu Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1952.

SÜMER Faruk, **Irak Türklerinin Tarihine Kısa Bir Bakış**, Türk Yurdu, Ankara 1959.

SÜMER Faruk, **Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK, Ankara 1992.

SÜMER Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler)**, Türk Dünyası Araştırmaları vakfı, 5.Baskı,

İstanbul 2015.

Ş.

ŞAHİN İbrahim, **Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

ŞAHİN S. , **Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1980.

ŞAPOLYO Enver Behnan, **Mezhepler Tarikatı Tarihi**, Elif Kitabevi, İstanbul 1964.

ŞENER Cemal, **Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar**, Etik Yayınları, İstanbul 2006.

T.

TACMURAT Murat, **Genocide In The USRR**, Münih 1958.

TANSEL Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya**, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1999.

TANSU Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1957.

TAŞÇI Selcan **Yeniçağ Gazetesi Horasan'dan Anadolu'ya Bir Yol Hikayesi-Alevi Kürtler**, Güneş Gazetesi, İstanbul 2014.

TAYMAS Abdullah Battal, **Kazan Türkleri**, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Ankara 1966.

TENGİRŞEK Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Bahar Matbaası, İstanbul 1967.

TOGAN Zeki Veleli, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

TURAN Ömer, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri**, Asam Yayınları, Ankara 2003.

TUNCAY Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar**, Türk Kültürü Dergisi, Ankara 1967.

TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İletişim Yayınları, İstanbul 1952.

TÜRKDOĞAN Orhan, **Alevi Bektaşî Kimliği**, Timaş Yayınları, İstanbul 1995.

TÜRKER Mehmet, **Zulüm Çemberi Belene**, Ufuk Ötesi Yayınları, İstanbul 2014.

Türk Masonluk Dergisi, Sayı: 21-81/4

Ü.

ÜNAL Oğuz, Türkiye Tarihine Giriş, Horasan'dan Anadolu'ya, Töre Yayınevi, Ankara 1980.

ÜNAL Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi**, Emel Yayınları, İstanbul 1977.

V.

VEDİŞ Bahaeddin, İnguş **Milletinin Katliamı**, Son Telgarf Matbaası, İstanbul 1965.

VELİDEDEOĞLU Veldet Hıfzı, İlk Meclis ve Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985.

VERGİN Nur, **Din Toplum ve Siyasal Sistem**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2000.

Y.

YAKUPOĞLU Cihan, **Devlet Olmak İçin**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

YAKUPOĞLU Enver, **Irak Türkleri**, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1993.

YALÇIN Söner, **Teşkilatın İki Silahşörü**, Doğan Kitap, İstanbul 2001.

YAMAN Abdullah, **Ermeni Meselesi ve Türkiye**, Otağ Yayınları, İstanbul 1973.

YAMAN Abdullah, **Kızılbaş Alevi Ocakları**, Elips Kitap, İstanbul 2006.

YUSUFOĞLU Şükrullah, **Kefensiz Gömülenler**, İnceleme-Aktarma: Şuayip KARATAŞ, Berikan Yayınları, Ankara 2009..

Yürekler Acısı, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1337(1921).

Z.

ZELYURT Rıza, **Öz Kaynaklarına Göre Alevilik**, Anadolu Kültür Yayınları.

ZEYBEK Namık Kemal, **Halka Olayları**, Tercüman, 3 Ekim 2003.

ZEYREK Yunus, **Bu Dosyayı Kaldırıyorum**, Payda Yayınları, Ankara 2007.

1 ATsiz Hüseyin Nihal, **Yolların Sonu**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2012

Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi Yayın İlkeler

Düşünce Dünyasında Türkiz dergisi, sosyal bilimler alanında iki ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Her yılın son sayısında derginin yıllık dizini yayımlanır.

Makalenin yazarı; adını, soyadını, unvanını, belirtmeli, ayrıca iletişim sağlanacak açık adres, telefon numarası ve e-posta adresini vermelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, bilgisayarla hazırlanarak PC uyumlu disket (CD veya DVD) üzerinde veya e-posta adresine gönderilmelidir.

Gönderilen yazılar, daha önce yayımlanmamış olmalıdır. Herhangi bir sempozyum, kongre vb. bilimsel toplantıda sunulmuş olan bildirimler veya diğer bilimsel yazılar; etkinliğin adı, yeri ve tarihi belirtmek koşuluyla yayımlanabilir.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler ve sorumluluk yazarlara aittir

Yayımlanmaları amacıyla dergiye gönderilen yazılar; Yayın Kurulunca yayın ilkeleri açısından incelenir ve değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Ancak, hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yazı Kurulunca yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Yayın Kurulu, hakemlerin eleştiri ve önerilerini dikkate alarak yazılar üzerinde anlatım açısından gerekli düzeltmeleri yapabilir.

Yayımlanması uygun görülmeyen yazılar, bir örneği saklanmak kaydıyla, yazarın isteği üzerine iade edilir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

1. Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
2. **Başlık:** İçerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret, tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto koyu yazılmalıdır.
3. **Yazar adı ve adresi:** Makale yazarı, adını, soyadını ve unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: Araştırmacı, yazar vb.
4. **Ana metin:** Yazılar, Times New Roman tipi ile 16 punto büyüklüğünde ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

5. Yazılara bilgisayarla sayfa numarası verilmelidir (Gerekirse çıktılar üzerinde kalemle verilebilir).

6. **Kaynak gösterme:** Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir:

(Özbay 2010), (Özbyay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010 a Altın 2010 b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Yakıcı vd. 2005)

Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde buadresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir:

(<http://www.Guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. **Kaynaklar:** Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynaklar” bölümünde, 10 punto alfabetik olarak verilmelidir. Makalelerde Türkçe kaynaklara öncelikle yer verilmelidir.

Örnek olarak:

Tek Yazarlı Makale:

ÖZÖNDER Cihat (1984), “Kültür Bültenleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler”

Türk Kültür Araştırmalar, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 132: 136-139.

Tek Yazarlı Kitap:

ÖZBAY, Hüseyin (2010), *Kelimeler Kuşatması*,

Ankara: Berikan Yayınevi Yayınları.

FORSYTH, Patrick (2000), *30 Dakikada Rapor Yazma* çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi Yayınları.

İki Yazarlı Kitap:

KIRAN, Zeynel ve KIRAN Ezgiler. (2001), *Dil Bilimine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap:

KORKMAZ, Zeynel vd. (2001), *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara: Yargı Yayınları.

Yayımlanmamış Tez:

KARA, E. (1996), *Öğretmenlerin Statü Düzeyleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazarı Aynı Yayımlanmış Birden çok Makale veya Kitabı Varsa:

KORKMAZ, Zeynep (2005 a), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2005 b), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

THE PUBLICATION PRINCIPLES OF THE JOURNAL OF OPINIONS WORLD (DÜŞÜNCE DÜNYASI'NDA TÜRKİZ)

The Journal of Opinions World is a peer viewed journal devoted to the social fields published on bi-monthly period. The annual index is given in the last issue of the year

The author(s) are supposed to clearly state their names, titles, institution and give a Corresponding address or an email.

The manuscript must be submitted a PC compliant CD or through email

The papers must be original and not published previously in any other journal. The papers submitted to a conference, congress or symposium can be published provided that the name, the place and the time of the activity are clearly stated.

All the opinions and the ideas published in the journal entirely belong to the authors and do not bind the journal in any way.

The papers submitted to the journal are first checked regarding to the publication rules of the journal by the editorial board and then sent to two referees for the through reviewing process. The manuscripts sent to the referees do not contain the names of the authors.

Similarly the names of the referees are not revealed to the authors. In the case of one positive one negative view of the referees the manuscript is sent to a third referee for the final decision.

The editorial board reserves the right to make syntaxual changes on the papers based on the recommendations of the referees.

The rejected papers are returned to the authors upon request. A copy of each paper is achieved by the journal

Writing rules and formatting

1. The papers sent to the journal must be in compliance with Turk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu (including the abbreviations)
2. **Title:** The title must be in good compliance with the content, contain maximum 10-15 words, written in bold 12 fond capital letters. The sub titles should be 11 fond bold letter in title case
3. **The name and the title of the author** should be written under the title with. * This should give in the footnote indicating the institution and the title of the author.

The authors which are not working in any institution should use titles which describe them such as researcher, author etc

4. **Main text:** The main text should be written 11 fonts Times New Roman with single spacing. The quotations should be italic and given within." The quotations

longer than five lines should be given by 1 cm indentation from the both end of the page with single spacing.

5. The papers should not contain page numbers (The authors may indicate the pages with a pencil on the hard copy if necessary)
6. **Referencing:** The references in the text should be given by the surname of the author and the publication year of the source in parenthesis (Özbay 2010). The related page can be quoted if necessary (Özbay 2010: 163). More than one documents of the same author published in the same year are referenced as (Altın 2010 a, Altın 2010 b); Referencing more than one source should be made as (Erkin 2008, Canbel 2009).

The sources with more than one author should be given by the surname of the first author followed by et.al and the publication year: (Yakıcı et.al. 2005)

The footnotes should only be employed for the explanations and numbered according to the order given in the page. The quotations from an internet address should be given in the references by stating the downloading date:

(<http://www.guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. **References:** All the sources used in the study should be given in the "References" section in 10 fonts alphabetical order . The Turkish sources should be given priority.

Followin gare the examples of giving various references

Paper with a single author:

ÖZÖNDER, Cihat (1984), "Kultur Bultenleşmesi ve Alt Kultur Grupları Hakkında Duşunceler." **Türk Kultur Araştırmaları**, Ankara: Turk Kulturu Araştırma Enstitusu Yayınları, 132: 136-139.

Book with a single author:

ÖZBAY, Huseyin (2010), **Kelimeler Kuşatması**, Ankara: Berikan Yayınları.

FORSYTH, Patrick (2000), **30 Dakikada Rapor Yazma** çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi.

Book with two authors: KIRAN, Zeynel ve KIRAN, Ezgiler (2001), **Dil Bilimine Giriş**. Ankara: Seçkin Yayınlan.

Book with multiple authors: YAKICI, Ali vd. (2008), **Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Unpublished thesis: KARA, E. (1996), **Öğretmenlerin Statu Düzeyleri** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitusu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Multiple papers or the book written by the same author and published in the same year: KORKMAZ, Zeynep (2005 a), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1**, Ankara: Turk Dil Kurumu Yayınları. KORKMAZ, Zeynep (2005 b), **Türk**